

**С.БӘЙІШЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ғылыми журналы**

**ВЕСТНИК
АКТЮБИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. С.БАИШЕВА
научный журнал**

Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігінде 2004 жылдың 29 қантарында тіркелген, күелік № 4645-Ж
Зарегистрирован в Министерстве информации Республики Казахстан, свидетельство № 4645-Ж от 29.01.2004 г.

№4 (46)
желтоқсан
2014

Уш айда бір рет шығады Выходит один раз в три месяца
2000 жылдан бастап шығады Издается с 2000 года

БАС РЕДАКТОР
ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Ахан Б.А.
БАС РЕДАКТОРДЫҢ
ОРЫНБАСАРЫ
ЗАМ. ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА
Абдиаликов К.А.
РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ
РЕДКОЛЛЕГИЯ
Аззамова А.Б. (Казахстан)
Абрахам Алтонаян
(Великобритания)
Асаров А.А. (Казахстан)
Бияшев Б.Г. (Казахстан)
Жаппейсова Н.М. (Казахстан)
Камаруль Хавари (Малайзия)
Корченко А.Г. (Украина)
Ли Дзень Хун (КНР)
Лыгина О.И. (Казахстан)
Мухитдин Бин Исмаил
(Малайзия)
Султангареева Р.А.
(Башкортостан)
Тяпухин А.П. (Россия)
Терегулов Ф.Ш. (Башкортостан)
Хасанов А.Х. (Узбекистан)

Адрес редакции:
г.Актобе
ул.бр.Жубановых д.302 «А»
для писем: 030000 г. Актобе,
а/я 64
e-mail: edu_ausb@mail.ru
тел.:8(7132) 974081,82

Жарияланған мақала
авторларының пікірі редакция көзкарасы
білдірмейді.
Макала мазмұнынан авторлар
жаяуп береді.

МАЗМУНЫ	СОДЕРЖАНИЕ	LIST OF CONTENT
ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ҒЫЛЫМДАРЫ -ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Айбасова Ж.А. Математическое моделирование влияния факторов окружающей среды на демографические показатели Актюбинской области	4	
Әбдіқалыков Қ.Ә. Rsa криптожүйесінің жылдамдығын жогарылату әдісі.....	7	
Бияшев Р. Г., Нысанбаева С. Е. Применение полиномиальных систем счисления в остаточных классах при разработке криптографических средств защиты хранимых и передаваемых электронных данных	12	
Жарасбаев Е.Е., Алтай А. , Ерниязов Б. Интернет-зависимость	16	
Медеуов Е.К., Шопанова Г.Е. Есептеуіш техникасының жұмыс өнімділігін көтеру маскатында RAID массив технологиясын қолдану	21	
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ - ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ		
Айбасова Ж.А. Роль демографических процессов за последние годы	28	
Бекбусинова Г.К., Айбасова А.М. Роль научной молодежи в развитии инновационной науки Республики Казахстан	32	
ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ -ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Амирғалиева Ж.Н. Көркем матіндер тіліндегі фразеологизмдердің грамматикалық құрылымы	37	
Демеуов А.Ш. Найрыз мейрамы	42	
Степаненко Н.В., Сейтова А. Официальные и неофициальные молодежные организации в Актобе	45	
Үәйіс Ә.А. Ағылшын және казак макал-мәтеддерінің этнолингвистикалық, лингвомәдени сипаттары.	48	
ТАРИХ, ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУ - ИСТОРИЯ, ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ		
Жарасбаев Е.Е. Қазақстанның демократияландыруда, коммуникация негізгі әсер етуші фактор ретінде.	54	
Жарасбаев Е.Е., Абдуллаева З., Жармагамбет Н. Возникновение и развитие социологии религии	59	
Степаненко Н.В., Жаманкулова Д. Деструктивные тоталитарные секты и		

С.Бейішев атындағы Ақтөбе университетінің ХАБАРШЫСЫ №4 (46), 2014

Опубликованные материалы авторов не отражают точку зрения редакции.	64
Авторы несут ответственность за выбор и представление фактов.	
Редакционная коллегия оставляет за собой право корректировки в ГОСТ 7.5.-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», ГОСТ 7.1-2003 СИБИД «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления	
Сдано в набор 3.10.2014	
Подписано в печать 3.10.2014	
Формат 21x29,7. Печ.л.8,4	
Тираж 100 экз.	
Отпечатано РИЦ АУ им.С.Баишева	
группы на территории Казахстана	
Султангареева Р.А. Народное творчество как транслятор этнопедагогических воззрений философии тюрков	68
Туржанова Г.Н., Каржауова М. Применение интерактивных методов при обучении иностранному языку	77
ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ	
Айбасова А.М., Ильясов Б.Ш. Қазақстан Республикасында туризм кластерінің бәсекеге қабілеттілігі	81
Бекбусинова Г.К. Адам капиталы дамуының негізгі тұжырымдамасы	88
Бұхарбаев Ш.М., Бақтыбай Е.Р. ҚР-да шағын және орта бизнеске салық салудың тиімділігін арттыру жолдары	91
Имжарова Ж. Н. Некоторые аспекты развития туризма в Казахстане	94
Казманов Н.К., Бахытова А. Е. Проблемы юридического статуса Каспийского моря: позиции прикаспийских государств	98
Казмуханова Л.А. О некоторых языковых формах оскорблений в юрислингвистике	105
Курманова Г.Г. Некоторые проблемы инвестирования пенсионных активов Республики Казахстан	110
Курманова Г.Г. Основные проблемы влияния накопительного пенсионного фонда	113
Рахиев С.Р. Экономическое положение покупателя Актюбинского региона	117
Рахиев С.Р. Экономическая доступность продуктов питания в Актюбинской области	122
Степаненко Н.В., Дащенова А., Юсупова Б. Природные туристические объекты Актюбинской области	128
ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ - ПЕДОГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	
Асадуллин Р.М., Терегулов Ф.Ш. Образование – новый взгляд	131
Жаппесисова Н.М. Казахский язык как государственный: учебники для взрослых	137
Жұмабек Т.С., Комарова Д.Т. Мектепке дейінгі үйымдарда қолданылатын инновациялық технологиялар	143
Карлабаева А.А., Мамбеталина А.А. Халық педагогикасы оқушылардың адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру құралы ретінде	146
Мустоярова А.С. Қазақстан Республикасында білім берудің стратегиялық бағыты мен Әлемдік білім кеңестігіне енудегі ықпалдастық	151
Раушанова И.М. Жаңа педагог имиджін қалыптастыру – заман талабы	156
Утешова Г.Т. Жаһандану және оның білім берудің ұлттық жүйесіне ықпалы	159
ТЕХНИКА ҒЫЛЫМДАРЫ - ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ	
Токсанбаева Б.А., Токсанбаева А.О. Релесіз манс-м автоматты өткел сигнализациясы	164

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ҒЫЛЫМДАРЫ
ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 314.01

Ж.А.Айбасова, к.м.н., доцент
АУ имени С.Башева

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ
ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В данной статье рассматривают математическое моделирование как один из наиболее эффективных методов анализа количественной и качественной информации, когда характер взаимосвязей имеет многофакторную структуру. Информационные возможности ретроспективного восстановления уровня воздействующих факторов путем архивного поиска чрезвычайно ограничены, и объекты окружающей среды также лишь до некоторой степени позволяют восстановить имевшие место воздействия.

Ключевые слова: моделирование, коэффициенты, показатели, прирост, методы.

В современной науке принято рассматривать математическое моделирование как один из наиболее эффективных методов анализа количественной и качественной информации, в особенности в ситуациях, когда характер взаимосвязей между различными изучаемыми процессами сложен, и имеет многофакторную структуру. Это наиболее характерно для гигиенической и социально-гигиенической науки, рассматривающей формирование здоровья человека в условиях окружающей среды, с учетом многообразия путей воздействия, а также специфики различных пороговых характеристик и адаптации. В этих условиях математическое моделирование приобретает особую методологическую важность для исследования здоровья. Особую специфику имеет и задача выявления конкретных факторов на состояние здоровья популяции. Для Республики Казахстан чрезвычайно важной представляется разработка методов и подходов к оценке влияния на здоровье деятельности крупных промышленных комплексов[1,3,8].

Общими качествами являются исследования здоровья населения как одного из единственных достоверных свидетельств длительного хронического воздействия негативных факторов на окружающую среду. Как правило, информационные возможности ретроспективного восстановления уровня воздействующих факторов путем архивного поиска чрезвычайно ограничены. Объекты окружающей среды также лишь до некоторой степени позволяют восстановить имевшие место воздействия (за счет самоочищающей способности природных сред, а также суммации воздействий - например, трудностей различения локальных и глобальных эффектов нагрузок на среду обитания, имеющих принципиальные отличия с точки зрения влияния на биосферу). Итак, состояние здоровья населения как интегральный параметр является наиболее информативным критерием негативного воздействия в ретроспективе[4,6,8].

Сформулированы следующие основные принципы применения математического моделирования при исследованиях медико-экологической ситуации в районах хромовой биогеохимической провинции Актюбинской области[8]:

1. Углубленный анализ медико-демографических аспектов.

Как показывают исследования, параметры медико-демографической ситуации проявляют существенную специфику в зависимости от имевших место негативных факторов окружающей среды. Особенно важным интегральным критерием является здесь показатель младенческой смертности. Должна быть показана специфика динамики медико-демографических параметров и применены различные средства математической статистики к изучению динамического сходства исследуемых показателей по отношению к другим регионам страны.

2. Моделирование демографических параметров для различных территориальных единиц (районов, населенных пунктов) в зависимости от интегральных параметров окружающей среды.

Важнейшим аспектом влияния факторов окружающей среды на здоровье населения является формирование территориальной специфики. Уровни загрязнения окружающей среды могут формировать два типа такой специфики – «кубивание с расстоянием» и «локусы патологий». При этом математическое моделирование позволяет адекватно устанавливать соответствующие закономерности, имеющие конкретное гигиеническое значение.

3. Применение многомерного перебора.

В современной науке всё большее применение приобретает многомерный перебор, позволяющий выявить закономерности среди большого количества случайных пар признаков - факторов окружающей среды и здоровья.

4. Исследование закономерностей взаимовлияния различных патологических процессов.

Взаимозависимость и взаимообусловленность различных классов заболеваний в последнее время называется одним из важных критериев оценки влияния внешних факторов на здоровье.

В исследовании применены различные методы математической статистики, в том числе корреляционный анализ, регрессионный анализ, иерархический кластерный анализ. Использованы базовые принципы математической демографии[1,10,13].

Использован статистический пакет STATISTICAforWINDOWS, а также ряд специально разработанных компьютерных программ.

Установлено, что медико-демографические параметры в исследуемом регионе проявляли существенную региональную специфику. Это было наиболее характерно для показателя младенческой смертности.

С целью изучения влияния концентраций загрязняющих веществ хромовой биогеохимической провинции Актюбинской области на основные медико-демографические показатели, а также на уровень и структуру заболеваемости населения, в качестве аппарата математического анализа были использованы множественный корреляционно-регрессионный и кластерный иерархический анализ[2, 4,5].

Проведено моделирование взаимосвязи между показателями рождаемости, смертности, младенческой смертности и мертворождаемости, а также показателями первичной заболеваемости и показателями ингаляционной нагрузки Cr^{+6} и Cr^{+3} на организм населения Актюбинской области, а именно: фактическими концентрациями Cr^{+6} и Cr^{+3} ($\text{мг}/\text{м}^3$), ингаляционной нагрузкой Cr^{+6} и Cr^{+3} с учетом поглощения - 50% ($\text{мг}/\text{сут}$) и суммарной нагрузкой Cr^{+6} [6, 7,8].

Расчеты проводились в универсальной статистической программе Statistica 6,0 для Windows с использованием модуля «множественная регрессия» и метода пошаговой регрессии, который заключается в определении и сокращении числа факторов, которые достоверно описывают зависимость. При использовании этого метода в регрессионное уравнение последовательно включаются независимые переменные, пока уравнение не станет удовлетворительно описывать исходные данные. Таким образом, подставляя нужные значения концентраций исследуемых веществ Cr^{+6} и Cr^{+3} в уравнение регрессии можно вычислить прогнозируемые медико-демографические показатели и показатели первичной заболеваемости населения в изучаемых населенных пунктах[8,10].

Таким образом, при увеличении суммарной нагрузки Cr^{+6} на организм человека на 0,04 мг/сут возможно увеличение показателя младенческой смертности на 3 случая на 1000 родов[9,11].

Важным аспектом является кластерный анализ близости патологий, который позволил упорядочить объекты по однородным группам. Установлено, что у жителей хромовой биогеохимической провинции такие заболевания как инфекционные, эндокринные, травмы и отравления, болезни костно-мышечной и нервной системы, уха и сосцевидного отростка образуют достаточно тесную группу[9].

Другая группа нозологии включает в себя новообразования, врожденные аномалии, наркорасстройства и психические заболевания.

На следующем уровне иерархии к этим патологиям присоединяются болезни мочеполовой системы. Затем иерархия включает в себя болезни крови и кроветворных органов, глаза и его придатков, кожи и подкожной клетчатки и болезни органов пищеварения. Самостоятельную группу составляют болезни органов кровообращения. Собственную специфику имеют болезни органов дыхания[8,9,10,11].

Расчет прогнозных уровней рождаемости, смертности, младенческой смертности и естественного прироста населения проведен методом экстраполяции тенденций[12,13].

Прогнозные расчеты показывают, что при сохранении имеющейся тенденции уровень младенческой смертности может быть снижен в г. Актобе до 15,9 %, а в Хромтауском районе, наоборот, она может увеличиться на 25,2 %[12,13].

Выводы:

1. Увеличение суммарной нагрузки Cr^{+6} на организм человека на 0,04 мг/сут возможно увеличит показатель младенческой смертности на 3 случая на 1000 родов.
2. С достоверностью $p<0,05$ увеличение первичной заболеваемости до 60 случаев на 1000 населения будет зависеть от увеличения Cr^{+6} на 0,0002 мг и бора на 0,025 мг.
3. По расчетным данным может наблюдаться снижение уровня младенческой смертности на 15,9 % в г. Актобе и на 6,2 % - в Хромтауском районе, коэффициенты смертности могут возрасти в г. Актобе на 5,2 % и в Хромтауском районе – на 9,63 %, естественный прирост будет иметь снижение в г. Актобе +2,5 человека на 1000 населения, т.е. снижен на 22,1 %, а в Хромтауском районе – на 35,3 % и составит +4,2 человека на 1000 населения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Третьякова, С.Н. Резервы увеличения продолжительности жизни и улучшения здоровья населения в Республике //С.Н.Третьякова //Здоровье населения

- Республики Казахстан и пути его улучшения: Сб. тезисов. - Алматы: Научный центр мед.и экон. проблем здравоохранения МЗ РК. - 1995. - С. 22-24.
2. Садыков, Т.С.Введение в историческую демографию /Т.С.Садыков,Н.З.Такисбаева.- Алматы, 1998. – 112 с.
 3. Слажнева,Т.И. Оценка различий показателей средней продолжительности жизни мужского и женского населения /Т.И.Слажнева,С.Н.Третьякова, А.А.Корчевский, Н.К.Курбанова//Проблемы социальной медицины и управления здравоохранением. – 1999. - № 14. - С. 77-81.
 4. Казахстан. Медико-демографическое исследование. - Алматы, Ин-т питания АМ МН РК, 1996. – 281 с.
 5. Киреев, Г.В. Зависимость онкологической заболеваемости от загрязнений атмосферного воздуха /Г.В.Киреев,В.П.Татарский //Гигиена и санитария. – 1997. - № 2. - С. 3-5.
 6. Шабдарбаева, М.С. Гигиено-демографические основы прогнозирования показателей здоровья населения и экологического районирования территорий крупного промышленного города (на примере г. Караганды): автореф. ... докт. мед.наук / М.С. Шабдарбаева. – Алматы,1995. –50 с.
 7. Zurer,Pamela. Air pollution link to rise in deaths confirmed / Pamela Zurer //Chem. and Eng. News. - 1995. - 73. - 32. - P. 9.
 8. Кенесариев, У.И. Экологические проблемы влияний загрязнения атмосферного воздуха на здоровье населения /У.И.Кенесариев,С.С.Альбеков, А.Р.Рыскулов//Экологическая методология возрождения человека и планеты Земля:материалы 1 Международного конгресса. – Алматы:.. - С. 138-141.
 9. Жаркинов, Е.Ж. Особенности методологического подхода при изучении состояния окружающей среды и здоровья населения в экологически неблагополучных регионах республики (на примере Восточного Казахстана):метод.пособие /Е.Ж.Жаркинов,О.С.Сакбаев, Ж.Тотанов. – Алматы,1999. – 120 с.
 10. Михайлук, М.Ф. Гигиеническая оценка загрязнения почвы функциональных зон города при многолетней эксплуатации химических предприятий / М.Ф.Михайлук //Гигиена и санитария. – 1991. - № 11. - С. 32-35.
 11. Укыбасова, Т.М. Система мать - плацента - плод в условиях воздействия соединений хрома: автореф. ... докт. мед.наук. /Т.М.Укыбасов. – Алматы,1997. – С.33.
 12. Сухарев, А.Г. Состояние здоровья детского населения в напряженных экологических и социальных условиях /А.Г.Сухарев, С.А.Михайлова //Гигиена и санитария. – 2004. - № 1. - С. 47-51.
 13. Рахманин, Ю.А. Методологические проблемы диагностики и профилактики заболеваний, связанных с воздействием факторов окружающей среды /Ю.А.Рахманин, Г.И.Румянцев, С.М.Новиков//Гигиена и санитария. – 2001. - № 5. - С. 3-7.

*Айбасова Ж.А, м.э.к., доцент.
С.Бәйішев атындағы АУ*

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҚОРШАҒАН ОРТА ФАКТОРЛАРЫНЫҢ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚОРСЕТКІШТЕРГЕ ӘСЕРІН МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ

Аннотация

Осы мақалада математикалық модельдеу қоршаган орта факторларының өзара әсері көпфакторлық құрылымға ие болғанда ақпараттың сандық және сапалық

сараптамасының тиімді әдісі ретінде қарастырылады. Қоршаған ортаның әсер ету деңгейінің акпараттық мүмкіншіліктерін ретроспективті қалыптастыру, мұражайлыш жолмен іздестіру өте шектеулі және қоршаған ортаның нысандары да белгілі бір дәрежеде ғана деректер бере алады.

Kілт сөздер: модельдеу, коэффициент, көрсеткіштер, осу, әдістер

Zh.A.Aibassova
Candidate of medical sciences, docent
Aktobe University named after S.Baishev

MATHEMATICAL MODELING OF INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON DEMOGRAPHIC INDICATORS OF AKTOBE REGION

Annotation

This article discusses the mathematical modeling as one of the most effective methods of analysis quantitative and qualitative information, when the nature of the relationship is multi-factorial structure. Information opportunities retrospective restore the influencing factors by archival search facilities are extremely limited and the environment is also to some extent possible to restore the impact occurred.

Key words: modeling, coefficient , indicators, growth, methods

УДК 681.324

Әбдіқалиқов К.Ә., т.з.д., профессор
С.Бәйішев атындағы
Ақтөбе университеті

RSA КРИПТОЖҮЙЕСІН ОПТИМИЗАЦИЯЛАУ ӘДІСІ

Аннотация

Жұмыста RSA алгоритімінің жылдамдығын жоғарылату әдісі қарастырылады.

Kілт сөздер: криптография, алгоритм, құтия, ақпарат.

Қазіргі есептеуіш машиналарының кеңінен қолданылуы адамның еңбек ету салаларын түгелдей қамтиды. Бұл жағдай баршамызға едәуір женілдіктер әкеліп жаңа есептерді туындаатты. Олардың бірі – ақпаратты қорғау.

Бұл ұсынылып отырған жұмыста көп разрядты сандарды есептеуде жылдамдықтарын жоғарылату тәсілдері арқылы RSA алгоритімінің жылдамдығын арттыру, осыған орай қысқаша RSA алгоритіміне тоқталайық [1].

А пайдаланушысы *B* пайдаланушысына RSA криптосхемасын қолданып, шифрланған хабарлама жібергісі келеді делік. Бұл жағдайда *A* пайдаланушысы хабарлама жіберуші, ал *B* пайдаланушысы хабар алушы болады. *A* және *B* пайдаланушыларының әрекеттерінің кезектілігін қарастырамыз.

1. *B* пайдаланушысы кез-келген екі қарапайым үлкен сан *p* және *q* сандарын таңдайды.

2. *B* пайдаланушысы $N = p \times q$ модулінің мәнін есептейді.

3. *B* пайдаланушысы Эйлер функциясын есептейді

$$\varphi(N) = (p - q)(q - 1)$$

және кездесе d құпия кілтінің мәнін таңдап, келесі шарттың орындалуы ескеріледі

$$1 < d \leq \varphi(N), (d, \varphi(N)) = 1.$$

4. *B* пайдаланушысы ашық e кілттің мәнін есептейді

$$ed \equiv 1 \pmod{\varphi(N)}.$$

5. *B* пайдаланушысы *A* пайдаланушысына қорғалған канал арқылы екі сан жібереді (N, e) .

Егер *A* пайдаланушысы *B* пайдаланушысына *M* хабарлама жібергісі келсе, ол келесі қадамдарды орындаиды.

6. *A* пайдаланушысы бастапқы *M* мәтінін блоктарға бөледі, олардың әрбіреуі мына сан түрінде берілуі мүмкін

$$M_j = 1, 2, 3, \dots, N - 1.$$

7. *A* пайдаланушысы M_j санының жалғасымдылығы түрінде берілген мәтінді мына формула бойынша шифрлайды

$$C = M_j^e \pmod{N}$$

және криптограмманы *B* пайдаланушысына жібереді.

$$C_1, C_2, C_3, \dots, C_j, \dots,$$

8. *B* пайдаланушысы алынған криптограмманың шифрларын шешеді

$$C_1, C_2, C_3, \dots, C_j, \dots,$$

және ол үшін келесі формула бойынша d құпия кілтін пайдаланады.

$$C = M_j^d \pmod{N}$$

Нәтижесінде M_j санының кезекті жалғасымдылығы алынады, олар бастапқы *M* хабарламасын білдіреді. RSA алгоритмі тәжірибелік құндылыққа ие болу үшін көп шығынсыз үлкен қарапайым сандарды генерациялауға мүмкіндік алу және e мен d кілттерінің мәнін жылдам есептей білу қажет.

RSA тиіптегі жалпы ақпарат қорғаудың криптологиялық схемаларын жүзеге асыруда есептеу негізінен үлкен сандармен модулярлық арифметикалық операциялар орындауға түсетеңі белгілі. Осыған байланысты соңғы уақытта модулярлық арифметика операцияларын орындастырын тиімді алгоритмдерді іздеуге көп көңіл бөлінуде.

ФТТ-ны қолданумен көп разрядты сандарды көбейту әдісі 1973 ж. [2] Ф.Штассен ұсынды. Көп разрядты сандарды көбейту дискреттік циклдің орамы болғандықтан үлкен сандарды көбейту үшін екі функцияны дискреттік орамы туралы теореманы қолдану идеясына негіздеген.

Бұл бүтін сан полиноммен көрсетілетіндіктен мүмкін болады. Ал полиномды көбейту көбейтілген көпмүшеліктер коэффициенттерінің орамына эквивалентті. Мысалы, $x = 10$.

Болғанда $348 = 3x_2 + 4x + 8$. Аналогиялық $x = 10$ болғанда $857 = 8x^2 + 5x + 7$.

348-ді 857-ге көбейтіп, біз алдындағы полиномдарды көбейте аламыз:

$$(3x_2 + 4x + 8)(8x^2 + 5x + 7) = 24x^4 + 47x^3 + 105x^2 + 68x + 56,$$

Бұдан соң нәтижеленетін полиномды бағалаймыз.

$$24(10^4) + 47(10^3) + 105(10^2) + 68(10) + 56 = 298236$$

$348 \cdot 857 = 298236$. көбейтіндіні аламыз.

Сонда, егер біз полиномдарды тез көбейте алсақ, онда көп разрядты сандарды да тез көбейте аламыз. Екі полиномды көбейту үшін ФДТ-ны пайдаланамыз[1].

Сәйкесінше, егер біз полиномдарды тез көбейте алсақ, үлкен бүтін сандарды да көбейте аламыз. Екі полиномды көбейту үшін фуръенің дискретті түрлендіруін қолданамыз. Бұл полиномдарды түбірінен 1-ден бастап, кейін алынған шамаларды нүктесінде және ақыргы интерполяция бойынша туынды полиномының коэффициентін алуға қажетті шамаларды көбейтумен жүргізіледі. ФЖТ алгоритмі 1 санының дәреже түбірі сияқты ω^{-1} дәреженің берілген полиномын $O(s \log s)$ арифметикалық операциясын қолдана отырып есептеуге болады. Осылан ұқсас, $O(s \log s)$ уақытты нәтижелеуші қадам қажет етеді.

Полиномдар өздерінің коэффициенттерімен анықталады. ($s - 1$) дәрежесінің жалғыз полиномы бар, ол s нүктелері арқылы өтеді. Бұл s нүктелер парасы $s - 1$ дәрежелі полиномының жалғыз берілуі үшін қолданылады. $A(x) \cdot l - 1$ дәрежесінің полиномы, яғни

$$A(\omega^i) = \sum_{i=0}^{l-1} A_i \omega^i.$$

ω -бірліктің қарапайым l түбірі болсын. Онда ФЖТ алгоритмі $O(l \log l)$ арифметикалық операциялары үшін $\omega, \omega^2, \dots, \omega^{l-1}$ аралығындағы полиномдарды есептеу үшін қолданылуы мүмкін. Басқаша айтқанда, ФЖТ алгоритмі матрицаның векторға туындысын есептейді:

$$\begin{bmatrix} A(\omega^0) \\ A(\omega^1) \\ \vdots \\ A(\omega^{l-1}) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & \cdots & 1 \\ 1\omega & \cdots & \omega^{l-1} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 1\omega^{l-1} & \cdots & \omega^{(l-1)(l-1)} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} A_0 \\ A_1 \\ \vdots \\ A_{l-1} \end{bmatrix},$$

$i = 0, 1, \dots, l - 1$ үшін $A(\omega^i)$ үшін полиномды мәндерін алу үшін қолданылады. Бұл полиномды мәндер тек қана $A(\omega^i)$ полиномын сипаттайтын. Бұл коэффициенттер белгілі болғанда, $i = 0, 1, \dots, l - 1$ үшін A_i коэффициенттері фуръенің көрінісінде түрлендірілуімен алынуы мүмкін:

$$\begin{bmatrix} A_0 \\ A_1 \\ \vdots \\ A_{l-1} \end{bmatrix} = l^{-1} \begin{bmatrix} 1 & \cdots & 1 \\ 1\omega^{-1} & \cdots & \omega^{-(l-1)} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 1\omega^{-(l-1)} & \cdots & \omega^{-(l-1)(l-1)} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} A(\omega^0) \\ A(\omega^1) \\ \vdots \\ A(\omega^{l-1}) \end{bmatrix},$$

мұндағы l^{-1} мен $\omega^{-1} \cdot l$ және ω шамаларының көрінісінде шамалары. Полиномдарды көбейту алгоритмі осы ішкі программаларды қолданады. $a(\omega^i)$ және $b(\omega^i)$ полиномдары

$$a(\omega^i) = \sum_{i=0}^{s-1} a_i \omega^i, \quad b(\omega^i) = \sum_{i=0}^{s-1} b_i \omega^i$$

W негізімен берілген $a = a_{s-1}a_{s-2}\dots a_0$ және $b = b_{s-1}b_{s-2}\dots b_0$ көп нүктелік сандарын анықтайтын болсын, мұндағы a_i мен b_i сандары $0 \leq a_i, b_i \leq W - 1$ шартын қанағаттаныратын «цифрлар». $l = 2^s$ екінің дәрежесі болсын. Берілген l қарапайым түбірі арқылы ω бірліктен келесі алгоритм $t = t_{s-1}t_{s-2}\dots t_0$ туындысын есептейді.

Мұнда, $n = 2^{\gamma}$, $\gamma > 0$ -бүтін сан болсын. u және v екі n разрядты сандардың көбейтіндісін алу керек. $c = u v$ - $2n$ - разрядты екілік сан.

$$l \cdot 2^k \geq 2n \quad (1)$$

болатын l және k натурал сандарын таңдаймыз.

u және v сандарын l ұзындығының $K = 2^k$ блоктарға бөлеміз:

$$u = \sum_{j=0}^{2^k-1} u_j \cdot 2^{jl}, \quad v = \sum_{j=0}^{2^k-1} v_j \cdot 2^{jl}, \quad (2)$$

$$\text{мұндағы } 0 \leq u_j \leq 2^l, \quad 0 \leq v_j \leq 2^l \text{ және } u_j = v_j = 0 \text{ үшін } j \geq 2^{k-1}. \quad (3)$$

Сонда олардың c көбейтіндісі мына түрге келеді:

$$c = u \cdot v = \left(\sum_{j=0}^{2^k-1} u_j \cdot 2^{jl} \right) \left(\sum_{j=0}^{2^k-1} v_j \cdot 2^{jl} \right) = \sum_{\tau=0}^{2^k-1} c_{\tau} \cdot 2^{\tau l}, \quad (4)$$

$$\text{Мұндағы } c_{\tau} = \sum_{\rho+\delta=\tau(\bmod 2^k)} u_{\rho} \cdot v_{\delta} \quad (5)$$

өзіне v_{δ} -мен бірге u_{ρ} с циклдың орамын көрсетеді ((3) шартын орындау кезінде).

(5) сәйкес есептеу үшін саналы түрде екі функцияның дискреттік орамы туралы теореманы және матрицаны есептеу үшін түрлендіру матрицасының элементтерін алдын ала дайындалған ФТТ алгоритмін қолдану керек.

u и v көбейту алгоритмінің қадам бойынша сипаттамасын көрсетеміз:

1. Фурьеңін дискреттік түрлендіруін (ФДТ) есептеу:

$$\hat{u}_s = \sum_{\rho=0}^{2^k-1} u_{\rho} \cdot W_k^{\rho s}, \quad \hat{v}_s = \sum_{\delta=0}^{2^k-1} v_{\delta} \cdot W_k^{\delta s}, \quad (6)$$

мұндағы $W_k = \exp(2\pi i / 2^k)$, $i = \sqrt{-1}$, ФТТ алгоритмінің көмегімен есептеу.

2. $\hat{c}_s = \hat{u}_s \cdot \hat{v}_s$ есептеу.

3. ФТТ алгоритмін қолданып \hat{c}_s -тен c_{τ} алу үшін кері ФДТ-ны есептеу:

$$c_{\tau} = \frac{1}{2^k} \sum_{s=0}^{2^k-1} \hat{c}_s \cdot W_k^{-s\tau}. \quad (7)$$

4. (4)-ге сәйкес l -разрядты сандарды қосумен ығысады орындаап есептеу.

ФТТ-ны орындау кезінде W_k^{β} комплекстік сандар қолданылатындықтан, ал бүтін сандар көбейтілетіндіктен W_k^{β} үшін дәл жуықтауларды қолдану қажет. Осы кездегі қателік c_{τ} бүтін сандардың қателігі $1/2$ кіші және осымен дөңгелектеуден дәл анықталғандығынан соншалықты аз болу керек (егер c_{τ} екі бүтін сандар арасында болса, онда дөңгелектеудің нәтижесі жақын бүтін сандар болады). Ол үшін ФТТ алгоритмінің әр қадамында алынған шамалармен W_k^{β} -ны жуықтап есептеу үшін q -дұрыс мағаналы цифрлар санын анықтау қажет ($l + v$ разрядтарды сақтау, мұндағы V -ФТТ итерациясының нөмірі) және кері ФДТ-ның әр қадамында анықтау қажет $(2l + 2v$ разрядтарды).

Егер

$$q \geq 2l + 2k + \lg k + \text{const}, \quad (8)$$

таңдасақ, онда үшінші қадамды орындаудан кейін дәңгелектеу кателігі мына өрнекпен анықталады:

$$\delta \leq const k^{2l+2k-q} < 1/2. \quad (9)$$

Көбейту алгоритмін жүзеге асыру үшін (9) шарттарын қанағаттандыратын q -дің ең кіші мәні таңдалынады.

Көбейту алгоритмінің 1 және 3 қадамдарын жүзеге асыру үшін түрлендіру матрицасының элементтерін алдын ала дайындығымен ФТТ алгоритмінің модификациясы қолданылады.

ФТТ-ның берілген модификациясын q дұрыс мағыналы цифрлармен N_{\max} -ге (мысалы, $N = 512$), есептелген ФДТ-ның түбірлерінің кестесін дайындауға болатындықтан Штрассен тәсілінде саналы түрде қолданамыз. Осылайша, қарастырылған көбейту алгоритмін жүзеге асыру уақытын азайтуға болатындығын көрсетіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіқалықов Қ.Ә. Криптография негіздері/ Қ.Ә. Әбдіқалықов. –Алматы: Полиграфкомбинат, 2012. -184б.
2. Шенхаге А. Быстрое умножение больших чисел / А. Шенхаге, В. Штрассен //Кибернет. Сб. -1973. –вып.10. –С. 87-98.

*Абдикаликов К.А., д. т.н., профессор
Актюбинский университет им. С. Баясева*

ОПТИМИЗАЦИИ МЕТОДА КРИПТОСИСТЕМЫ RSA

Резюме

В данной работе рассматриваются методы оптимизации алгоритма RSA по времени.

Ключевые слова: криптография, алгоритм, секретно, информация.

*Abdiralikov K., doctor of technical, professor
Aktobe Universityby S. Baishev*

OPTIMIZATION OF METHODS RSA CRYPTOSYSTEM

Summary

The article discusses methods of optimization of the RSA algorithm in time.

Key words: криптография алгоритм, секретная информация

УДК 004.056

Бияшев Р. Г., д.т.н., профессор

Нысанбаева С.Е., д.т.н.

Институт информационных и
вычислительных технологий МОН РК

ПРИМЕНЕНИЕ ПОЛИНОМИАЛЬНЫХ СИСТЕМ СЧИСЛЕНИЯ В ОСТАТОЧНЫХ КЛАССАХ ПРИ РАЗРАБОТКЕ КРИПТОГРАФИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ЗАЩИТЫ ХРАНИМЫХ И ПЕРЕДАВАЕМЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ ДАННЫХ

Аннотация

В данной работе рассматривается применение полиномиальных систем счисления в остаточных классах при разработке криптографических средств защиты хранимых и передаваемых электронных данных

Ключевые слова: информация, безопасность, криптография

Современный этап развития общества характеризуется возрастающей ролью информационной сферы, представляющей собой совокупность информации, информационной инфраструктуры, субъектов, осуществляющих сбор, формирование, распространение и использование информации, а также системы регулирования возникающих при этом общественных отношений. Информационная сфера, являясь системообразующим фактором жизни общества, активно влияет на состояние политической, экономической, оборонной и других составляющих безопасности. Национальная безопасность государства существенным образом зависит от обеспечения информационной безопасности, и в ходе технического прогресса эта зависимость будет возрастать. Информационная безопасность – это защищенность информации и поддерживающей инфраструктуры от случайных или преднамеренных воздействий естественного или искусственного характера, чреватых нанесением ущерба владельцам или пользователям информации и поддерживающей инфраструктуре [1].

Информационная безопасность является одной из составляющих национальной безопасности Республики Казахстан и оказывает влияние на защищенность национальных интересов в различных сферах жизнедеятельности общества и государства. Угрозы информационной безопасности Республики Казахстан и методы ее обеспечения являются общими для этих сфер.

Одними из основных направлений по принятию мер обеспечения информационной безопасности являются:

- развитие современных информационных технологий, отечественной индустрии информации, в том числе индустрии средств информатизации, телекоммуникации и связи, обеспечение потребностей внутреннего рынка ее продукцией, а также обеспечение накопления, сохранности и эффективного использования отечественных информационных ресурсов;
- защита информационных ресурсов от несанкционированного доступа, обеспечение безопасности информационных и телекоммуникационных систем и сетей, как существующих, так и создаваемых.

Для достижения этого необходимо:

- развивать и совершенствовать инфраструктуру единого информационного пространства Республики Казахстан;

- развивать отечественную индустрию информационных услуг и повышать эффективность использования государственных информационных ресурсов;
- развивать производство конкурентоспособных средств и систем информатизации, телекоммуникации и связи, участвовать в международной кооперации производителей этих средств и систем;
- обеспечить государственную поддержку отечественных фундаментальных и прикладных исследований, разработок в сферах информатизации, телекоммуникации и связи.

В Республике Казахстан реализован комплекс мер по совершенствованию обеспечения ее информационной безопасности. Приняты следующие нормативные документы:

- Указ Президента Республики Казахстан в 1997 г. «О формировании единого информационного пространства в Республике Казахстан», в котором продекларирована приоритетность сферы государственной политики по формированию единого информационного пространства, а Правительству Республики Казахстан было поручено разработать законодательные акты по обеспечению информационной безопасности;
- Программа действий Правительства Республики Казахстан на 1998-2000 гг., которая отдельным подразделом содержит мероприятия по обеспечению информационной безопасности как важнейшей части национальной безопасности страны (1998);
- Закон РК «О государственных секретах» (1999);
- Указ Президента Республики Казахстан «Об Агентстве Республики Казахстан по защите государственных секретов» (1999);
- Указ Президента Республики Казахстан «О развитии космической деятельности в Республике Казахстан на 2005-2007 годы», которым сформирована Государственная программа «Развитие космической деятельности в Республике Казахстан на 2005-2007 годы» (2005);
- Закон Республики Казахстан «Об информатизации» (2007);
- Государственный стандарт на средства криптографической защиты информации СТ РК 1073-2007 (2009).

В нашей республике при создании информационно-телекоммуникационных систем и сетей используются в основном зарубежные аппаратно-программные средства, из-за чего повышается вероятность несанкционированного доступа к обрабатываемой информации, а также этот факт использование зарубежных средств обуславливает зависимость Казахстана от иностранных производителей компьютерной и телекоммуникационной техники, и целом всего программного обеспечения. В связи с интенсивным внедрением зарубежных информационных технологий в сферы деятельности личности, общества и государства, а также с широким применением открытых информационно-телекоммуникационных систем становятся реальными угрозы применения «информационного оружия» против информационной инфраструктуры Казахстана. В связи с этим для адекватного комплексного противодействия этим угрозам в нашей стране принимаются необходимые меры по созданию отечественной системы обеспечения информационной безопасности, разработки методов, моделей и алгоритмов защиты информации для различных уровней секретности.

В создании отечественных средств защиты информации участвует также Институт проблем информатики и управления (ИПИУ) Министерства образования и науки Республики Казахстан. В ИПИУ проводятся фундаментальные и прикладные исследования по разработке и исследованию надежных и эффективных

нетрадиционных криптографических методов и алгоритмов и программных средств защиты информации («нетрадиционный» означает использование непозиционных полиномиальных систем счисления или полиномиальных систем счисления в остаточных классах). Указанная тематика исследований является новой, и в других организациях подобные исследования не проводятся. Научные разработки направлены на решение следующих задач:

- обеспечения информационной безопасности с использованием нетрадиционного подхода при формировании криптографических систем шифрования и электронной цифровой подписи;
- генерации псевдослучайных последовательностей и исследование их качества.

Известные алгоритмы и методы шифрования, схемы формирования ЭЦП и стандарты созданы в позиционных системах счисления. Разработанные нетрадиционные алгоритмы и методы криптографии позволяют существенно повысить криптостойкость алгоритмов шифрования и схем (формирования и проверки) ЭЦП, а также сократить длину хэш-значений и электронной подписи (с учетом требований стандарта РК на средства криптографической защиты информации СТ РК1073-2007 по криптостойкости). Эффективность этого подхода заключается в возможности распараллеливания вычислительных процедур по каждому из оснований непозиционных полиномиальных систем счисления. Применение этих систем счисления позволяет также совмещать программно и аппаратно реализацию функций шифрования, формирования электронной цифровой подписи и обнаружения/исправления ошибок.

При выполнении научных исследований получены следующие основные результаты:

- Разработан, исследован и программно реализован нетрадиционный алгоритм шифрования/расшифрования электронного сообщения заданной длины, основаниями в которых служат неприводимые многочлены с двоичными коэффициентами;
- Создан, изучен и программно реализован нетрадиционный алгоритм формирования электронной цифровой подписи по модулям нескольких избыточных оснований для электронного сообщения заданной длины, состоящий из 3-х этапов: формирования непозиционной полиномиальной системы счисления; хэширования (сжатия) подписываемого сообщения путем введения избыточных оснований с учетом их перестановок; шифрования полученного хэш-значения;
- Разработан, исследован и программно реализован алгоритм на базе непозиционных полиномиальных систем счисления, в котором совмещены реализация функций создания электронной цифровой подписи по модулю одного избыточного основания и обнаружения/исправления ошибок;
- Построен и изучен новый алгоритм генерации псевдослучайных последовательностей;
- Предложена и исследована новая процедура открытого распространения секретных ключей с использованием непозиционной полиномиальной системы счисления.

На разработанные программные продукты получены 6 авторских свидетельств как на объекты интеллектуальной собственности Республики Казахстан.

Список литературы:

1. Бияшев Р.Г., Нысанбаева С.Е. Процедура шифрования сообщения в полиномальной системе остаточных классов// Новости науки Казахстана: научн.-техн. сборник.-Алматы, 2006.- Вып.3. -С. 142-148.

*Бияшев Р. Г., .т.з.д., профессор
Нысанбаева С.Е., т.з.д.
КР БжсFM FK
Ақпараттық және есептеуіш
технологиялар институты*

**ЖІБЕРІЛЕТІН ЖӘНЕ САҚТАЛАТЫН ЭЛЕКТРОНДЫ БЕРІЛГЕНДЕРГЕ
ЖӘНЕ КРИПТОГРАФИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫНА ҚАЛДЫҚТАРДЫ
ЕСЕПТЕУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПОЛИМИНАЛДЫ ҚОЛДАНУ**

Tүйін

Мақалада жіберілетін және сақталатын электронды берілгендерге және криптографиялық қорғау құралдарына қалдықтарды есептеу жүйесінде полиминалды қолдану қарастырылады.

Кілт сөздер: ақпарат, қорғаныс, криптография

*Biyshev R. G., doctor of technical, professor
Nyssanbayeva S.E. doctor of technical
Institute of Informationand
computational Technologies*

**THE USE OF POLYNOMIAL SYSTEMS THE RESIDUE NUMBER IN THE
DEVELOPMENT OF CRYPTOGRAPHIC PROTECTION OF STORED AND
TRANSMITTED ELECTRONIC DATA**

Summary

In this paper, we consider the use of polynomial systems of notation in residual classes in the development of cryptographic protection of stored and transmitted electronic data

Key words: information security, cryptography

УДК 316

*Жарасбаев Е.Е.,
магистр гуманитарных наук,
ст. преподаватель
Алтай А., Ерниязов Б.,
студенты 1 курса специальности
«Архитектурный дизайн»
Актюбинский университет им. С. Башиева*

ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТЬ

Аннотация

Студенты составляют основную массу посетителей сети, и именно среди этой группы населения больше всего велик риск Интернет-зависимости. Постоянная потребность в информации, высокая познавательная мотивация, высокая социальная активность и недостаток времени студентов формируют из них основную массу пользователей Интернета.

Ключевые слова:Интернет, компьютерные игры, информация, социальные сети, виртуальная реальность, студенты.

Интернет является достаточно молодым информационно-коммуникативным средством, которые начало развиваться в течение последних десяти лет. Возможно именно в этом причина того, что основным его пользователем является молодая или относительно молодая часть населения. В данной контрольной работе я хочу ответить на вопрос: « Зачем же все-таки молодежи интернет?» Ведь сегодня эта тема очень актуальна. Потому как, в принципе, в социальной сети Интернет большее количество времени проводят люди от 15 до 25 лет. На сегодняшний день молодежь не представляет своей жизни без интернета. ИНТЕРНЕТ (Internet+inter + net-объединение сетей)-всемирная компьютерная сеть, объединяющая миллионы компьютеров в единую информационную систему. Интернет предоставляет широчайшие возможности свободного получения и распространения научной, деловой, познавательной и развлекательной информации. Глобальная сеть связывает практически все крупные научные и правительственные организации мира, университеты и бизнес-центры, информационные агентства и издательства, образуя гигантское хранилище данных по всем отраслям человеческого знания. Виртуальные библиотеки, архивы, ленты новостей содержат огромное количество текстовой, графической, аудио и видео информации. Интернет стал неотделимой частью современной цивилизации.

Интернет прочно вошел в нашу жизнь. Сейчас многим из нас сложно представить нормальную жизнь без него. Но всего каких-то пару десятков лет мы и близко не были с ним знакомы. И в этом было много плюсов. В частности, мы, конечно, имеем в виду плюсы для молодежи, так как молодые люди являются большой частью пользователей всемирной паутины. Достаточно сравнить нынешнее поколение молодых людей и прошлое.

Зачем напрягаться жить в реальном мире, если можно быть «успешным» в виртуальном. Регулярно переписываться с друзьями, общаться с десятками или сотнями девушек и парней, к которым в реальной жизни даже подойти бы побоялась. Ну а спортсменами не всем суждено быть. А сколько еще возможностей! Заработки, всеобщее «уважение», много виртуальных «друзей» и так далее. Конечно, многих это

устраивает, ведь в реальной жизни все сложней. Молодежь атаковала своим вниманием всевозможные социальные сети и буквально живет на своих страничках, в созданных ими виртуальных мирах.

И все было бы ничего, если бы не зашло так далеко. Подростки не приспособлены к нормальной жизни, они не умеют общаться с людьми в реальном мире, чувствуют себя обделенными не получив очередной порции своего виртуального наркотика. Отберите компьютер, телефон, телевизор у ребенка. Что он будет делать? У него начнутся «ломки», как у наркомана. Он ведь не знает, чем можно заниматься за границей виртуальных миров. В этом мы наблюдаем огромный минус интернета и его опасность.

Так что же, можно заболеть Интернетом? Ведь Интернет – это не вирус, попавший в кровь. От соединения с сервером и путешествия по информационному простору вовсе не вытекает возникновения «патологической» зависимости.

Вопрос о том, что работа в Интернете может стать источником болезни, и является наркоманией в буквальном смысле слова.

Третий утверждают, что сеть предоставляет возможность приятно провести время и не вызывает физиологической зависимости. Это «экологически чистый» помощник от стрессов [1].

Мы же относимся к мнениям тех, кто советует все-таки заботиться о своем здоровье и задумываться о том, как и зачем вы используете Интернет.

У современного человека множество возможностей приятно провести время, но он ищет все новые и новые. Сеть в этом ряду занимает свое особое место. Сеть не вызывает физиологической зависимости, а только лишь психологическую. Это может послужить аргументом в ее защиту: сеть – «экологически чистый» помощник от стрессов.

Пользователям с синдромом Интернет – зависимости необходима психологическая и психотерапевтическая помощь.

В современном обществе компьютер и интернет есть практически в каждом доме. Большинство пользователей компьютеров уже не представляют свою жизнь без Интернета.

Интернет - одно из самых значимых изобретений человека в последние годы развития, и он по праву распространился и "завоевал" весь мир, он сделал нашу жизнь немного интересней и легче. Эта мировая сеть разрушила границы общения между людьми из разных стран и материков. Мы ежедневно работаем в Интернете, общаемся с друзьями, смотрим видео, слушаем музыку, ищем информацию, играем в игры, совершаем покупки и обсуждаем разнообразные вопросы на форумах.

В последнее время одной из основных форм проведения досуга молодежи стало времяпрепровождение в социальных сетях. По всемирной статистике, около 50% населения состоят в какой-либо социальной сети, а некоторые даже в нескольких сразу.

В наше время существуют такие социальные сети как: «Вконтакте», «Одноклассники», «Мой мир» и мн. др. В основном, социальные сети вызывают особый интерес у подростков. Например, 96% молодых людей общаются в социальных сетях.

Сегодня интенсивно обсуждается и исследуется феномен "интернет-зависимости от Интернета". В самом общем виде Интернет-зависимость определяется как "нехимическая зависимость от пользования Интернетом".

Поведенческая Интернет-зависимость проявляется в том, что люди настолько предпочитают жизнь в Интернете, что фактически начинают отказываться от своей "реальной" жизни, проводя до 20 часов в день в виртуальной реальности. Другое

определение Интернет-зависимости – это «навязчивое» желание подключиться к Интернету и болезненная неспособность вовремя отключиться от Интернета. В медицине появился очень образный термин Netaholic. Она включает в себя 3 подтипа:

1. *Онлайн знакомства и интернет - отношения* - люди, страдающие зависимостью от чатов, сервисов обмена мгновенными сообщениями или социальных сетей, чрезмерно вовлекаются в онлайн - отношения.

2. *Игровая интернет-зависимость* – зависимость от участия в онлайн-играх, азартных играх и интернет-аукционах, что в последнее время становится серьезной проблемой в области психического здоровья. С появлением доступа к виртуальным казино, интерактивные-играм и онлайн-аукционам зависимые люди теряют значительные суммы денег, пренебрегают служебными обязанностями или значимыми отношениями.

3. *Перегруженность информацией* - огромное количество информации, доступной во всемирной сети интернет, породило новый тип компульсивного поведения. Оно заключается в бесконтрольном интернет-серфинге и поиске информации по базам данных. Люди тратят много времени на поиск, сбор и структурирование информации из интернета [2].

Частое обращение к услугам сети, лёгкость в пользовании её возможностями, простота и необременительность общения через Интернет, полнота и доступность хранящейся в нём информации, большой каталог развлечений и возможностей становятся основными причинами Интернет-зависимости студентов.

Что сейчас будет делать студент, если ему зададут подготовить доклад? Пойдёт в библиотеку? Вряд ли. Да и порой в библиотеке нет необходимой информации по заданной теме. Поэтому главной палочкой-выручалочкой для учащегося является Интернет. Практически любая информация сейчас доступна в открытом доступе, т.е. любой может узнать практически обо всём на свете, в том числе, и найти материал для своего доклада. Конечно, такой возможности позавидовали бы школьники 90-х гг., когда про Интернет слышали лишь немногие [3].

В те времена практически единственным источником информации была библиотека. Люди часами сидели там, переписывая скучные книжки. Кстати сегодня некоторые родители говорят, что они получали более глубокие знания, т.к. они же все доклады от руки писали, и, следовательно, лучше усваивали информацию.

Как никогда острая проблема перед современным обществом стоит во всем мире, и сегодня проводятся исследования в области интернет-зависимости. Например, группе китайских ученых удалось провести исследование, доказывающее влияние интернета на головной мозг, приводящее к изменениям, точно таким же, как у людей, страдающих зависимостью от алкоголя или видеоигр.

Из разных социальных слоев общества ученые взяли для анализа людей в возрасте от 14 до 21 года, предварительно страдающих интернет-зависимостью, и провели компьютерную томографию головного мозга. При подсчете выяснилось, что у 17 из 35 студентов была подтверждена зависимость от интернета.

Молодые люди положительно ответили на вопрос «Предпринимали ли вы неоднократные и безуспешные попытки контролировать свое пользование интернетом, сокращать его или вовсе прекратить?». В результате исследования и сканирования мозга этих молодых людей и сравнения результатов с томографией здоровых студентов были обнаружены явные перемены в работе белого вещества мозга. В частности, нарушения механизмов работы отвечающих за эмоции, принятие решений, нервных тканей и самоконтроль.

По данным различных исследований, интернет- зависимыми сегодня являются около 10% пользователей во всём мире. Основными пользователями Интернета в

Казахстане на сегодняшний день, по данным многочисленных социологических опросов, являются молодые люди, большая часть которых – студенты. Согласно прогнозу, к осени 2014 года численность этой интернет-аудитории составит около 12 млн. человек, при этом около 95% молодежи будут относиться к самой активной – суточной интернет-аудитории.

Психологические симптомы интернет-зависимых людей:

- хорошее самочувствие или эйфория за компьютером;
- невозможность остановиться;
- увеличение количества времени, проводимого за компьютером;
- пренебрежение семьёй и друзьями;
- ощущение пустоты, депрессии, раздражения при нахождении не за компьютером;
- ложь работодателям или членам семьи о своей деятельности;
- проблемы с работой или с учёбой.

Физические симптомы:

- сухость в глазах;
 - головные боли;
 - боли в спине;
 - нерегулярное питание, пропуск приёмов пищи;
 - пренебрежение личной гигиеной;
- расстройства сна, изменение режима сна.

Резюмируя вышесказанное, можно утверждать, что проблема Интернет-зависимости в студенческой среде становится особенно актуальной, так как именно среди студентов выявляется наибольшая часть Интернет-зависимых.

Зависимость сложно ощутить, когда каждый день можешь свободно подключится к интернету. Но если взять и выключить интернет, можно сразу определить, есть ли зависимость у человека или нет. В ходе диалога были выяснены причины компьютерной зависимости:

1. *Недостаток общения.* Когда человек не может найти себе друзей по интересам, или он слишком замкнут и боится, что его неправильно поймут, он делает неправильный вывод и начинает активно искать друзей в интернете.
2. *Отсутствие хобби.* Если у человека есть любимое хобби, или он занимается спортом, у него просто не будет свободного времени, которое он мог бы уделить интернету.
3. *Неудачливость.* Когда человека повсюду встречают неудачи: плохая работа, ссоры с друзьями, проблемы с родителями, он будет пытаться хоть как-то реализовать себя, и найдёт этот способ в компьютерных играх.

По итогам данного исследования были выработаны рекомендации для молодежи, как избежать интернет – зависимости:

1. Используйте реальный мир для общения.
2. Ищите друзей в реальности. Виртуальный мир дает только иллюзию принадлежности к группе и не развивает никаких действительных навыков общения.
3. Наполняйте жизнь положительными событиями, поступками.
4. Имейте собственные четкие взгляды, убеждения.
5. Избегайте лживости и анонимности в виртуальной реальности.
6. Научитесь контролировать собственное время и время за компьютером.
7. Найдите любимое занятие, увлечение, хобби в реальной жизни.
8. Больше гуляйте, проводите время на свежем воздухе, займитесь спортом.

9. Прислушивайтесь к советам родителей, если они говорят, что вы слишком много времени проводите за компьютером.

Тем не менее, для студентов с начальным уровнем Интернет-зависимости распространение информационных продуктов и проведение профилактических бесед - недостаточные меры. Чтобы избежать Интернет-зависимости и пользоваться информационными технологиями во благо, необходимо заниматься воспитанием и самовоспитанием компьютерной культуры пользователей.

На самом деле интернет несет огромную пользу, а эта статья является лишь предостережением, так что не следует делать выводы, будто Сеть безоговорочно опасна и вредна. Воспитайте в себе культуру интернет пользования, сделайте это царство безграничных возможностей средством для достижения целей и решения реальных, а не виртуальных задач. Используйте Всемирную сеть для приобретения необходимых и важных навыков и получения информации, имеющей практическое значение.

Список литературы:

1. Бабаева, Ю. Д. Психологические последствия информатизации / Ю.Д. Бабаева, А.Е. Войскунский // Психологический журнал. - 1998. – №1.-С.89-100.
2. Лисовский, В.Т. Социология молодежи: учебное пособие / В. Т. Лисовский. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996. — 361 с.
3. Жичкина, А.Е. Социально-психологические аспекты общения в Интернете/ А.Е.Жичкина// Мир психологии. –1999. - № 3.-С.72-80.

*Жарасбаев Е.Е.,
гуманитарлық ғылымдар магистрі
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті
Алтай А., Ерниязов Б.,
«Дизайн» мамандығының 1 курс студенттері
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

ИНТЕРНЕТ-ТӘҮЕЛДІЛІК.

Түйін

Бұл мақалада қазіргі кезде шарықтап дамып келе жатқан интернет желілеріне адамдардың тәуелділігі туралы сөз қозғалған.

Kілт сөздер: Интернет, компьютер ойындары, ақпарат, әлеуметтік желілер, виртуалдық шындық, студенттер.

*Zharasbaev E.E.
Master of humanities
Aktobe Universityby S. Baishev
AltaiA., ErnyazovB.
1 course students, speciality «Architectural design»
Aktobe Universityby S. Baishev*

INTERNET DEPENDENCE.

Summary

This article researches the problem of internet dependence.

Keywords: *internet, computer games, information, social web, virtual reality, students.*

УДК 004.9

*Медеуов Е. К. - техника гылымдарының магистрі,
С.Бәйішев ат. Ақтөбе университетінің
ага оқытуышысы.*

*Шопанова Г.Е. - техника гылымдарының магистрі,
С. Бәйішев ат. Ақтөбе университетінің
ага оқытуышысы*

ЕСЕПТЕУШ ТЕХНИКАСЫНЫҢ ЖҰМЫС ӨНІМДІЛІГІН КӨТЕРУ МАҚСАТЫНДА RAID МАССИВ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Аннотация

Бұл мақалада компьютердің өнімділігін арттыру мақсатында RAID массив технологиясын қолдану туралы және оның негізгі деңгейлері туралы жазылған.

Қазіргі таңда кез-келген мекемеде және барлық ақпаратпен жұмыс жасайтын жерде мәліметтерді қатқыл дискіде сақтау түрі өте кеңінен қолданылады, бірақ қатқыл дискінің жұмысы барысында кей жағдайларда жұмыс өнімділігінің жетіспеушілігі, мәліметтердің сенімді сақталмауы, сонымен қатар мәліметтермен байланыс орнатуда жылдамдықтың ақсап қалуы сияқты негізгі проблемалар жиі кездесіп тұрады. Осындай жағдайларды оңтайлы әдіспен шешу жолы қолға алынды, және бұл технология - RAID деп аталады.

Кілт сөздер: RAID, қатқыл диск, шағылдыру(зеркалирование), тоқтамаушылық, жылдамдық, өнімділік, контроллер.

Заманауи аналық тақташалар, соның ішінде бюджеттік деңгейлі аналық тақташалар, RAID массивтің барлық деңгейлерін құру(тұрғызу) мүмкіндігін ұсынады.

RAID(redundant array of independent disks) - сыртқы жүйе біртұтас етіп қабылдайтын және бір-бірімен жылдам мәліметтерді беретін каналдар арқылы біріктілген, контроллермен басқарылатын бірнеше дискілерден құралған массив. Қолданылатын массивтердің типтеріне сай өзіндік деңгейлері бар, бұл деңгейлер тоқтамаушылық және жылдамдық параметрлері арқылы анықталады. Мәліметтерді сенімді сақтауға және мәліметтерді оқу немесе жазу жылдамдығын арттыруға қызмет жасайды [1]. Атаптың технологияда бірнеше негізгі ұғымдар бар және олар:

Массив - басқарылуы және бапталуы орталықтандырылған, бірнеше дискілерден тұратын, мәліметтерді сақтауға арналған сыртқы құрылғылар;

Шағылдыру(зеркалирование)- өзге дискіге бірмезгілде мәліметтерді жазу процесі;

Жұптық - ақпаратты сақтаудағы қорытынды соммасы;

Алғашында «RAID-массив» термині 1987 жылы Калифорнияның Беркли университетінің зерттеушілері Паттерсон, Гибсон және Катц еңбектерінде жарияланған болатын. Өз еңбектерінде қандай жолдармен арзан қатты дискілерді ортақ бір логикалық құрылғы ретінде біріктіру жөнінде жазған болатын. Ортақ логикалық құрылғыға біріктіру нәтижесі жүйенің көлемін ұлғайту және шапшандықты арттыруға негізделген. Біріктілген дискілердің біреуі істен шығар болса, жалпы жүйенің істен шығуына әкелмеуі тиіс.[2]

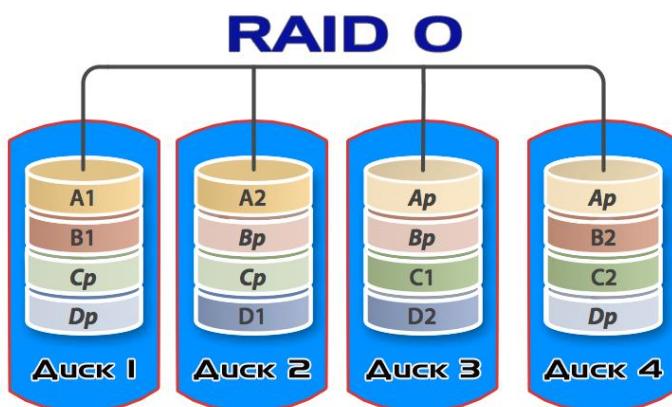
Бұл мақаланың жазылғанына 20 жылдан астам уақыт өтсе де, RAID-массивтердің құрастырылу технологиясы осы күнге дейін өз құнын жойған жоқ.

RAID — бұл тәуелсіз дискілерден құралған көп мәлшердегі массив. Осы массивке жұмыстың тоқтап қалмауын және өнімділігін арттыру талаптары қойылады.

Яғни дисктің белгілі бір көлемі қызмет көрсету мақсатына бөлінеді және оны қолданушы өз мақсатында пайдалана алмайды.[3].

Бірнеше дискілердің бір уақытта бірдей жұмыс жасауы негізінде жүйенің өнімділігі артады және массивте дискілер саны көбейген сайын (белгіленген мөлшерге жеткенге дейін) қүштейеді.

Массивтегі дискілердің бірлескен жұмысын параллельді немесе тәуелсіз байланыс етіп ұйымдастыруға болады. Параллельді байланыс барысында дискілі кеңістік жазуға арналған блоктарға (жолактарға) бөлінеді. Дәл осылайша дискілерге жазылған ақпараттар блоктарға бөлініп жазылады. Жеке блоктарға мәліметтерді жазу әртүрлі дискілерге жазумен жүзеге асырылады, ал бірнеше блоктардың бірнеше дискілерге жазылуы бір уақытта жүріп отырады, осылайша мәліметтерді жазу операциясының өнімділігін арттырады. Қажетті мәліметтерді оқу барысы сәйкесінше жеке дара блоктардың бірнеше дискілерінен оқылады, осылайша массивтегі дискілердің саны өсken сайын сәйкесінше өнімділік деңгейінің өсуін қамтамасыз етеді.

1-сурет. RAID 0 деңгейлі құрылымы

Егер мәліметтерді жазуға сұралынатын орын блоктың мөлшерінен үлкен болатын болса, онда параллельді байланыс моделі қолданылады. Ал кері жағдайда бірнеше блоктарға параллельді байланысты қолдану іс жүзінде мүмкін емес. Енді мысал ретінде мынадай жағдайды алғы қарасақ, жеке блоктардың көлемі 8 Кбайт, ал мәліметтер үшін сұралынатын орындардың көлемі 64 Кбайт болса, бұл жағдай үшін мәліметтер сегіз блокқа 8 Кбайт көлемінде кесіліп салынады. Егер де, массивте төрт дискі болса, онда бір уақытта төрт блокқа бөлініп немесе бір рет 32 Кбайттан кесіліп салынады.

Анықында, жоғарыда қарастырылған мысал бойынша мәліметтерді жазу және мәліметтерді оқу жылдамдығы қарапайым бір дискіні пайдалануға қарағанда төрт есеге жылдамдық жоғарылайды. Бұл жағдай үйлесілген күйде орын алғып отыр, бірақ әрдайым мәліметтерге сұралынып отырған көлем, блок мөлшеріне және массивтегі дискілер сандарына тең боліне бермейді.

Егер жазуға алғынып отырған мәліметтердің көлемі блоктың көлемінен де кіші болса, онда қолданылатын байланыстың түрі - тәуелсіз баланыс. Бұдан білек, жазуға алғынған мәліметтерге қажетті көлем бір блоктың көлеміненде үлкен болған жағдайларда да жүзеге аса береді. Тәуелсіз байланыста барлық жеке сұраныстар жеке дискілерге жазылады, яғни қарапайым жалғыз дискі мен жұмыс жасағандай болады.

Тәуелсіз байланыс моделінің ұтымдылығына келетін болсақ, бір уақытта келіп түскен бірнеше сұраныстарды жазу(немесе оқу) жеке бір-бірінен тәуелсіз орналасқан дискілерге жазылады. Яғни осындағы жағдайлар типі, мысалы, серверлерге үқсайды.

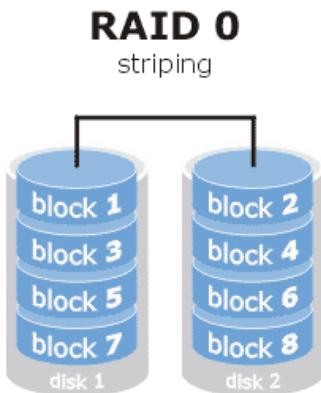
Түрлі байланыстардың типтеріне сәйкес RAID массивтердің де типтері бар. Осылайша RAID-терді сипаттауда түрлі деңгейлері бар. Байланысу типтерінен өзге RAID деңгейлері артық мәліметтерді орналастыру және ұйымдастыру әдістерімен де ерекшеленеді. Артық мәлімет арнайы дискіде немесе жалпы дискілерде бөлініп орналасуы мүмкін. Бұл мәліметті ұйымдастырудың әдістері көп. Мұның ішіндегі ең қарапайымы, ол-толық қосарлануы (дублирование) немесе шағылдыру (зеркалирование). Бұдан да өзге, қателерді түзету кодтары қолданылады, сонымен қатар жұп етіп есептеулер қолданылады.

Қазіргі таңда бірнеше RAID деңгейлері бар, солардың ішіндегі стандартты деңгейлерді бөліп қарайтын болсақ, олар RAID 0, RAID 1, RAID 2, RAID 3, RAID 4, RAID 5 және RAID 6.

Сонымен қатар RAID деңгейлердің түрлі комбинациялары қолданылады. Бұл дегеніміз әрбір RAID деңгейлердің ұтымды жақтарын қосу болып саналады. Жалпы жағдайда бұл комбинациялар қандай да бір мәліметті сенімді сақтауға арналған RAID деңгейі мен нөлдік деңгейді (жылдамдықты қамтамасыз ететін деңгей) қосу арқылы жасалады, яғни өнімділікті көтеру мақсатында қолданылады(RAID 1+0, RAID 0+1, RAID 50).

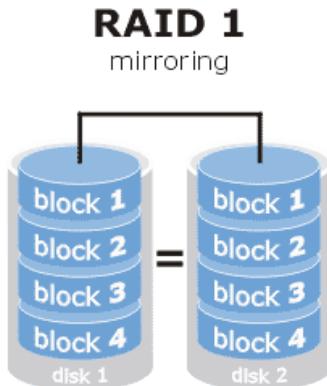
Әрбір деңгейлердің өзіндік артықшылықтары және кемшіліктері бар, төменде осылардың ішіндегі қолданыста көбірек жүрген түрлері сипатталған.

RAID 0 бұл деңгей басқа деңгейлермен салыстырғанда ең жылдам және бұл деңгей сенімсіз (егер бір қатқыл диск істен шықса мәліметтер сақталмайды). Жұмыс жасау принципі: мәліметтер барлық қосылған қатқыл дискілерге бір мезгілде блоктарға бөлініп жазылады. Осыған байланысты компьютердің жұмысты жылдам жасау өнімділігі артады. Қатқыл дискілер саны көбейген сайын, сәйкесінше компьютердің жылдамдығы да артады. Басты кемшілігі ретінде бұл деңгейде резервті сақтаудың жоқтығы, егер бір қатқыл диск істен шығатын болса, онда бүкіл массив бұзылады (істен шығады). Жалпы бұл жағдайда, қатқыл дискілердің санын көбейткен сайын жылдамдықты арттырамыз, бірақ мұнымен мәліметтердің жоғалып кету ықтималдылығын арттырамыз. Осы деңгейдің іске қосылуы үшін ең аз дегенде екі қатқыл диск қажет.

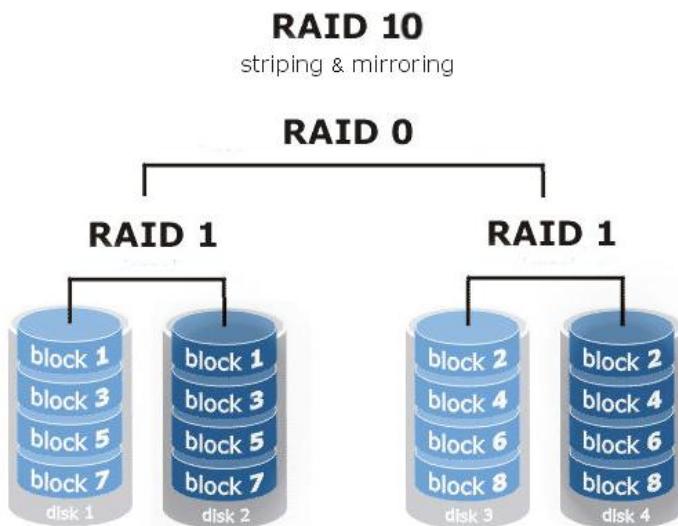
2-сурет. RAID 0 деңгейінің жұмыс жасау принципі

RAID 1 - бұл мәліметтер массиві шағылдыру (зеркалирование) функциясын қолдайды. Массивтің дәл осылай аталуының себебі, осы деңгейге қосылған барлық қатқыл дисктер жүптарға бөлінген (яғни бір қатқыл дискіні оның жұп қатқыл дискісі дәлме-дәл көшіреді) және келіп түскен мәліметтер ағымы бірдей болып көшіріледі. Осы деңгейдің басты артықшылығы ретінде тоқтамаушылық қасиеті болып саналады. Жоқ дегенде бір қатқыл диск жұмыс жасап тұrsa, онда массив те жұмысын жалғастыра береді.

3-сурет. RAID 1 деңгейінің жұмыс жасау принципі

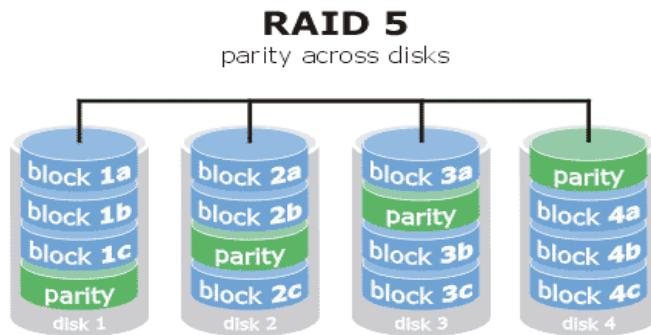
RAID 10 –шағылдырумен (с зеркалированием) алмасып отыратын тізбек. RAID 10 массивінің техникалық екі түрі бар, олар: RAID 1+0 және RAID 0+1. Осы массивті құрастыру үшін минимум төрт қатқыл диск қажет. Алғашқы жағдайда қарастыратын болсақ мәліметтер блоктарға бөлінеді және шағылдыру (зеркалирование) тобындағы дискілерге таратылады. Екіншісінде - дискілер екі шағылдыру (зеркалирование) RAID 0 массивіне біріктіріледі. RAID 0+1 деңгейінің кемшілігі тоқтамаушылық жағдайының төмендігінде. Егер де, бір диск істен шығатын болса, онда контроллер екіншісімен ғана жұмыс жсайды, яғни компьютердің айтарлықтай өнімділігі төмендейді. Егер де, RAID 1+0 деңгейінен кез-келген бір дискі істен шығатын болса, онда бұл жағдайда осы топтағы дискінің серіктесіне ғана әсер етеді. RAID 10 деңгейі мәліметтерге жоғары деңгейлі сенімді сақтық шарасы қажет болған жағдайда, сонымен қатар жұмыстың өнімділігі жақсы болуын қажет ететін ортада қолданылады.

4-сурет. RAID 10 деңгейінің жұмыс жасау принципі

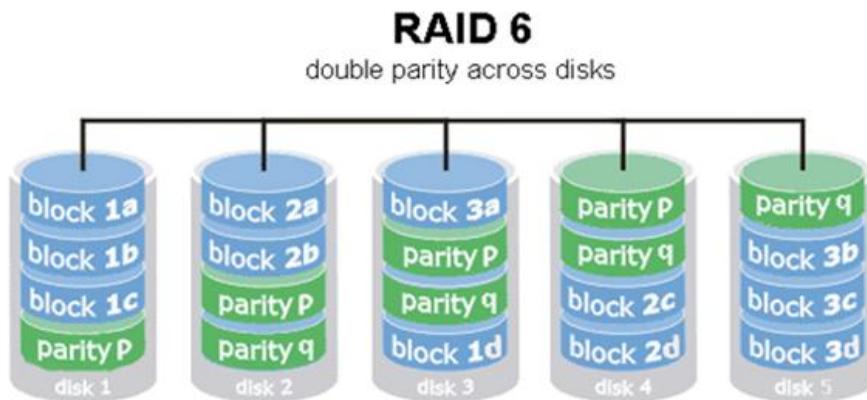
RAID 5 массиві RAID 0 массивіне ұқсас болып келеді, себебі мұнда да мәліметтер барлық қатқыл дискілерге бөлініп, таратылады. Бірақ мұнда жұптық есептеу қадағаланады. Жұптық индексі массив құрамындағы барлық қатқыл дискілерде сақталынады. Жұптық болуын тексеру RAID 5 массивінің өнімділігін азайтады. Бірақ та, RAID-тің өзге де деңгейлерімен салыстырғанда мәліметтердің сақтық шарасын айтарлықтай арттырады. Егер де, массивтің бесінші деңгейінде бір

диск істен шығатын болса, онда контроллер өзге дискілердегі жұптық индесктерді пайдалана отырып, массивті қайта қалпына келтіреді.

5-сурет. RAID 5 деңгейінің жұмыс жасау принципі

RAID 6 массиві, RAID 5 массивіне ұқсас, бірақ мұнда жұптық болу екі еселенген. Бұл деңгейдің артықшылығы жоғары деңгейлі тоқтамаушылықты қамтамасыз етеді, яғни мұнда бірден екі диск істен шығып қалу жағдайы қарастырылған. Мұның қарымтасы ретінде, жұмыс өнімділігі азаяды (контроллер мәліметтерді өндөу барысында болатын жағдай).

6-сурет. RAID 6 деңгейінің жұмыс жасау принципі

RAID массив мәліметтерді сақтау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады, себебі, әрбір мекеменің құнды мәліметтерінің сенімді қорғалуы және мәліметтер алмасу жылдамдығы арттырылады.

Мекемелерде басты қызыншылықтардың бірі ретінде бұл мәліметтерді сақтаудағы желілік жүйені таңдау және оны баптау, сонымен қатар мәліметтердің сенімді қорғалуын және жұмыс өнімділікті арттыру мақсатында RAID деңгейін таңдау болып отыр. Осы мақсатқа жету үшін RAID массивтің қызметіне жүргінеміз, жай ғана жүргініп қоймай, осы массив деңгейлерін шебер таңдай білу керек.

Ертеректе RAID технологиясын, алдыңғы қатарлы жұмыс станцияларында ғана немесе серверлерде ғана қолданатын еді. Енді қазіргі таңда қарапайым қатардағы компьютер тұтынушылары арасында да кен сұранысқа ие болып отыр.

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей отырып, қазіргі компьютерлердің заманауи аналық тақташалары RAID массивті қолдау мүмкіндіктерімен немесе арнайы платалармен жасақталған. Түрлі байланыстарды, сонымен қатар RAID массивтің типтерін немесе деңгейлерін қолдана отырып, компьютер жұмысын бірнеше есеге

жылдамдатуға, компьютер жұмысын әлде қайда өнімді етуге, ең бастысы мәліметтердің сенімді қорғалуын, RAID массив технологиясын пайдалана отырып, күшетуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Википедия RAID[Электронды ресурс]. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/RAID>. - Данные соответствуют на 14.12.2014.
2. КОМПЬЮТЕР-ПРЕСС Практические советы по созданию RAID массивов на домашних ПК[Электронды ресурс]. -Режим доступа: <http://compress.ru/article.aspx?id=21065>. - Данные соответствуют на 14.12.2014.
3. SCI-ARTICLE Влияние технологии RAID на производительность систем хранения данных[Электронды ресурс]. - Режим доступа: http://sci-article.ru/stat.php?i=vvedenie_v_tehnologiyu_RAID. - Данные соответствуют на 14.12.2014.
4. Электронды оқулық RAID-массивы [Электронды ресурс].-Режим доступа: http://de.ifmo.ru/bk_netra/page.php?index=77&layer=2&tutindex=28. - Данные соответствуют на 14.12.2014.
5. PARALLEL.RU Краткий обзор технологии RAID[Электронды ресурс].- Режим доступа: <http://parallel.ru/computers/reviews/raid-technology.html>. - Данные соответствуют на 14.12.2014.
6. Хостинг в деталях. Нужен ли в выделенном сервере RAID-массив[Электронды ресурс].-Режим доступа:<http://hosting101.ru/articles/server-raid.html>. - Данные соответствуют на 14.12.2014.
7. ZOOM.CNEWSRAID для домашнего использования: необходимость или излишество?[Электронды ресурс]. - Режим доступа: <http://zoom.cnews.ru/publication/item/2403>. - Данные соответствуют на 14.12.2014.

*Медеуов Е. К., магистр технических наук,
АУ им. С.Баишева
Шопанова Г.Е. , магистр технических наук,
АУ им С.Баишева*

.ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ ТЕХНИКИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ RAID МАССИВНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы повышения производительности компьютерной техники при использовании различных технологий, в том числе RAID массивной технологии.

Ключевые слова: RAID, жесткий диск, зеркалирование, отказоустойчивость, быстродействие, производительность, контроллер.

*Medeuov Y. K.. – master of technical science,
Aktobe University named after S.Baishev
Shopanova G.E. – master of technical science,
Aktobe University named after S.Baishev*

COMPUTER PERFORMANCE EQUIPMENT BY USING RAID MASSIVE TECHNOLOGY

Summary

This article deals with the productiveness of computer using RAID technology and describes its basic levels.

Key words:*RAID, hard disk, mirroring, fault tolerance, performance, efficiency, controller.*

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

УДК 314

Айбасова Ж.А., к.м.н., доцент.
АУ имени С.Башиева

РОЛЬ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ЗА ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности уровня и структуры причин смертности и показателей демографических процессов среди населения региона хромовой биогеохимической провинции в связи с особенностями загрязнения основных объектов окружающей среды и установлением основных факторов, оказывающих влияние на показатели демографических процессов, это позволяет проводить среди населения дифференцированные, целенаправленные оздоровительные мероприятия по профилактике и снижению смертности населения, оптимизации демографических процессов, по оздоровлению окружающей среды, данные мероприятия в регионе имеют большое практическое значение.

Ключевые слова: демография, народонаселение, генетика, процессы, провинция.

Демографические проблемы в современном мире приобрели большую актуальность. Необходимость изучения тенденций демографических процессов усиливается еще и тем обстоятельством, что развитые страны Запада вступили сегодня в исторически новую фазу своего демографического развития - фазу стабилизации численности и постарения населения. Иного характера проблемы ждут своего решения в странах «третьего мира, где сохраняются высокие темпы роста населения» [3].

Исследование демографических проблем, как в глобальном, так и в региональных масштабах свидетельствует об определенном сходстве многих сторон эволюции народонаселения. Сдвиги в мировом народонаселении и его перспективы приобрели ныне общечеловеческое значение, оказывают немаловажное влияние на международные экономические и политические отношения, имеют непосредственную связь с наиболее острыми глобальными задачами [1,2,5].

В настоящее время превалирует мнение, что наиболее объективными критериями, несущими емкую информацию о состоянии и общественного здоровья, являются показатели смертности и средней продолжительности жизни [5].

В последние десятилетия особую остроту внимания, как ученых, так и работников практического здравоохранения, привлекают проблемы здоровья населения в экологически неблагополучных регионах. Загрязнение среды обитания химическими веществами может вызвать у человека ряд острых патологических процессов, обострения хронических заболеваний, влияя на тяжесть и длительность их течения. Хроническое действие загрязнения окружающей среды на здоровье людей является наиболее частым типом неблагоприятного их влияния [2, 8, 11].

Исследованиями ведущих ученых стран СНГ доказано негативное воздействие загрязнения окружающей среды на состояние здоровья различных групп населения,

особенно детского и старшего возрастов (Г.И. Сидоренко; В.А. Овчаров; В.П. Казначеев; М.Г. Шандала).

В настоящее время в связи с постоянным и интенсивным загрязнением окружающей среды, в экологически неблагополучных регионах весьма серьезную проблему представляет проблема накопления химических веществ как в объектах среды обитания, так и в организме человека, что безусловно, окажет неблагоприятное влияние на здоровье населения[12,14].

Территориальные особенности среды обитания связаны еще с действием на здоровье населения крупных социальных факторов, как урбанизация, включая особенности промышленной специализации, тенденции изменения социального состава общества, демографических сдвигов и условий жизни. Социальная среда оказывает влияние на здоровье как через материальные условия жизни (материальные и жилищные условия, состав пищи, уровень дохода и др.), так и через психическое восприятие самой социальной среды.

В условиях экологического неблагополучия трудно определить преобладающее влияние отдельных ее факторов на состояние здоровья населения[2.3,13,14].

Загрязнение окружающей среды оказывает неблагоприятное воздействие на здоровье, как настоящего, так и последующих поколений, ибо человек в процессе своей хозяйственной деятельности в ряде случаев уже нарушил и продолжает нарушать некоторые важные экологические процессы, от которых зависит его существование. При комплексной характеристике состояния здоровья населения, наряду с материалами о заболеваемости и инвалидности, особое значение имеют данные о демографической ситуации. Демографические показатели одни из чувствительных индикаторов общественного здоровья в современных тенденциях, возникающих в результате взаимодействия социально-экономических, экологических, медико-биологических и генетических факторов. Социально-гигиенические и экономические условия жизни выражаются не только в развитии патологии населения, но и в характере демографических процессов. Поэтому данные о динамике и тенденции в закономерностях развития народонаселения служат важным критерием для оценки уровня здоровья населения конкретной территории в связи с проводимыми социальными, экономическими и медицинскими реформами[2,11,13].

Демография стала активно интегрироваться в экономику, географию, социологию, экологию, т.е. практически в необратимую сферу научных исследований:

1-й тип (классический) - переход населения от репродуктивного типа с высокими показателями рождаемости и смертности к режиму с низкими показателями (развитые народы Европы, Северной Америки, Японии).

2-й тип - резкое снижение смертности на основе достижений медицины и активной демографической политики государства, направленной на снижение рождаемости (развивающиеся страны).

3-й тип - снижение смертности в результате улучшения медицинского обслуживания, но с высокими показателями рождаемости (среднеазиатские регионы).

Демографические переходы могут совершаться за очень продолжительный период времени, когда население страны переходит к новым материальным и социальным условиям, к новому соотношению факторов смертности и ее причин, когда принципиально меняется возрастное распределение смертности и продолжительности жизни, а в структуре причин смертности хронические неэпидемические заболевания вытесняют инфекционную патологию[5, 14,12].

М.С. Бедный пишет, что в системе показателей, характеризующих здоровье населения, демографические процессы занимают ведущее место и указывает, что не

может быть удовлетворительным состояние здоровья при неблагоприятных демографических процессах.

Анализируя различия в продолжительности жизни мужчин и женщин М.С. Бедный приходит к выводу о том, что объяснение этих различий выглядит убедительным лишь с позиции теории об эволюционно-генетической предопределенности их. Различия же в смертности городских и сельских жителей М.С. Бедный попытался объяснить более прогрессивной возрастной структурой городского населения, ограниченной доступностью квалифицированной медицинской помощи в сельской местности, плохой организацией труда, быта и отдыха в селах, низким уровнем общесанитарной культуры.

Росту смертности и сокращению продолжительности жизни способствуют дезадаптация и увеличение стрессовых нагрузок, общее постарение населения[1].

В современной науке заметно расширилось традиционное для демографии изучение рождаемости и смертности, как элементов естественного движения населения. Но, если прежде изучение рождаемости и смертности выполнялось с целью выявления влияния этих процессов на состав населения, то сегодня познание демографии предполагает изучение сторон социального механизма и экологической среды, обуславливающих уровень демографических процессов в изучаемых регионах [4,10]. Останавливаясь на вопросах демографического развития, М.Б. Татимов рекомендует изучать аспекты воспроизводства народонаселения в трех направлениях:

- 1) народонаселение и природа;
- 2) народонаселение и общество;
- 3) народонаселение и производство.

Ученый считает, что человечество в целом находится в исторической стадии демографического перехода, достижение постоянной численности в глобальном масштабе – это и есть основная задача управления демографическим развитием.

Ценность долгосрочного демографического прогнозирования заключается в том, что оно позволяет реализовать или влиять на развивающиеся демографические возможности регионов. В научной литературе есть примеры действенного вмешательства в процессы воспроизводства населения, когда в результате мер демополитики, существенно менялись демографические процессы[4].

Важной стороной исследования перспектив демографических процессов всегда являлась проблема формирования трудовых ресурсов. Эти вопросы активно изучались Ж.К. Турлыбековым, П.П. Петровым, Н.Ж. Жакашовым с соавторами.

Применение системного подхода позволило установить особенности и тенденции медико-демографических показателей здоровья населения региона хромовой биогеохимической провинции, что дало возможность выявить их закономерности в связи с качеством окружающей среды[7].

Выявленные особенности уровня и структуры причин смертности и показателей демографических процессов среди населения региона хромовой биогеохимической провинции в связи с особенностями загрязнения основных объектов окружающей среды, установление основных факторов, оказывающих влияние на показатели демографических процессов, имеют большую теоретическую значимость[10,11]. Это позволит проводить среди населения дифференцированные, целенаправленные оздоровительные мероприятия по профилактике и снижению смертности населения, оптимизации демографических процессов и оздоровлению окружающей среды в регионе хромовой биогеохимической провинции. Данные мероприятия имеют большое социальное значение[6, 9].

Полученные данные используются Министерством здравоохранения РК, Министерствами экологии и биоресурсов РК, социальной защиты населения,

местными органами и учреждениями здравоохранения, местными администрациями для организации и проведения профилактических природоохранных мероприятий и перспективных планов развития, решения социально-экономических вопросов в регионе.

Основным итогом демографических перемен, совершившихся на рубеже 20-21 веков, можно считать значительное увеличение продолжительности предстоящей жизни населения[7,8].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Куртюкова, М.И. Синтезная демография-основа выявления кризисообразующих связей в экономике и социальной сфере, и формирование новых принципов политики развития: Ч. 1. /М.И.Куртюкова //Демография и экология: Сб. тр. - М., 1994. - С.40 .
2. Кульжанов,М.К.Проблемы экологической медицины в Казахстане: в 2- ч.Ч.1. /М.К.Кульжанов,А.Ж.Рысмендиев, А.А.Аканов, Б.У. Абдукаrimов//Проблемы экологической медицины: Мат. конф. - Алматы, 1993. - С. 5-8.
3. Население мира: Демографический справочник /сост.:В.А. Борисов. - М.: Мысль, 1989. – 478 с.
4. Штемпель, Д.Население мира в 2000 году: численность, рождаемость, продолжительность жизни. [Текст] : пер. с нем. с сокр. / Д. Штемпель. - М. : Мысль, 1988. - 207 с. - (Человечество на рубеже ХХI века.).
5. Слажнева, Т.И. Совершенствование управления лечебно-профилактической деятельностью по охране здоровья населения при переходе к рыночным отношениям /Т.И. Слажнева, А.А.Корчевский, С.Н.Третьякова // Сб. трудов Научного Центра мед.и эконом. проблем здравоохранения и НИИ гигиены и проф. заб. МЗ РК . – Алматы, 1995. - С. 54-58.
6. Шумбалов, Н.М. Социально-гигиенические аспекты демографических процессов современного периода (на примере Актюбинской области) /Н.М.Шумбалов//Проблемы соц. мед.и упр. здравоохр. - 1999. - № 14. - С. 81-87.
7. Плигман, С.И. О комплексной оценке гигиенического неблагополучия территории /С.И.Плигман, Ю.В.Новиков, А.В. Тулакин //Гигиена и санитария. - 1996. - № 3. - С. 36-38.
8. Шабдарбаева, М.С. Гигиено-демографические основы прогнозирования показателей здоровья населения и экологического районирования территорий крупного промышленного города (на примере г. Караганды): автореф. ... докт. мед.наук./М.С.Шабдарбаева.– Алматы: 1995. – 50 с.
9. Кенесариев, У.И. Экологические проблемы влияний загрязнения атмосферного воздуха на здоровье населения / У.И. Кенесариев, С.С. Альбеков, А.Р. Рыскулов //Экологическая методология возрождения человека и планеты Земля:Материалы 1 Международного конгресса. - Алматы, 1997. - С. 138-141.
10. Жаркинов Е.Ж. Особенности методологического подхода при изучении состояния окружающей среды и здоровья населения в экологически неблагополучных регионах республики (на примере Восточного Казахстана):методическое пособие / Е.Ж. Жаркинов, О.С. Сакбаев,Ж.Тотанов. - Алматы, 1999. –120 с.
11. Жакашов, Н.Ж. Изучение здоровья населения промышленного города в экологическом аспекте / Н.Ж. Жакашов //Социально-гигиенические аспекты здоровья населения Казахстана: сб. - Алматы, 1990. - С. 72-78.
12. Источники хрома, концентрации в окружающей среде и воздействие //Хром 61. – ВОЗю - Женева, 1990. - С. 10-11.

*Айбасова Ж.А. м.э. к., доцент
С.Бәйішев атындағы АУ*

СОҢҒЫ ЖЫЛДАРДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ РОЛІ

Аннотация

Осы мақалада хромдық биогеохимиялық провинция аймағында халық арасындағы демографиялық процестердің көрсеткіштері мен өлім-жітім көрсеткіштерінің құрылымы, деңгейінің ерекшеліктері қоршаған ортаның негізгі нысаналарының ластау деңгейімен байланысын және демографиялық процестердің көрсеткіштеріне әсер ететін факторларды анықтау осы аумақтағы халық арасында өлім көрсеткішін азайту, басқа да көрсеткіштердің жақсартуына, қоршаған ортандың қорғауға бағытталған, сапалы кең көлемде сауықтандыру шараларын жүргізу үшін үлкен практикалық маңызы бар.

Кілт сөздер: демография, халық, генетика, процесстер, провинция

*Aibassova Zh.A.
Candidate of medical sciences, docent
Aktobe University named after S.Baishev*

The roleof demographic processesin recent years

Summary

This article discusses the features of the level and structure of the causes of mortality and indicators of demographic processes among the region's population chromic biogeochemical province in connection with the peculiarities of the main pollution of the environment and the establishment of the main factors influencing the performance of demographic processes allows the population differentiated, targeted health activities prevention and reduction of mortality of the population, demographic processes optimization, to improve the environment in the region are of great practical importance.

Key words: demography, population, genetics, process, province

УДК 37.0

*Бекбусинова Г.К., к.э.н.,
АУ им. С.Башиева
Айбасова А.М., магистр экономики и бизнеса,
ст.преподаватель
АУ им. С.Башиева*

РОЛЬ НАУЧНОЙ МОЛОДЕЖИ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В условиях серьезной мировой конкуренции определяющим фактором экономического развития становится инновационный процесс, его скорость, глубина, объем. Сегодня у казахстанской молодежи существенно расширились возможности

выбора: чему посвящать и как устраивать свою жизнь. Молодежь должна учиться умело и эффективно использовать знания и технологии в повседневной жизни

Ключевые слова: научная работа, современное поколение, наука, инновационная инфраструктура, EXPO-2017

У казахстанской молодежи в период реформирования существенно расширились возможности выбора: чему посвящать и как устраивать свою жизнь. Открытие границ, сопровождающееся мощным потоком информации из внешнего мира, совпало по времени со становлением «рыночных» отношений не только в экономике, но и других сферах жизни казахстанского общества. Но и вместе с тем, престиж научной работы и государственной службы существенно снизился по сравнению с «современными» профессиями (банковское дело, финансы, информационные технологии, туризм, оптовая торговля). Результатом чего является увеличение среднего возраста научных сотрудников к уменьшению доли молодежи.

На сегодняшний день организаторы научной работы часто сталкиваются с такими проблемами, как отсутствие преемственности в научных школах, низкая инициативность молодежи, отсутствие мотиваций к ведению научных изысканий. События 90-х годов прошлого века привели к выпадению целого поколения из научной вузовской деятельности. Современное поколение, пришедшее на смену советским ученым, имеет также ряд особенностей. Значительное количество молодых людей обладают инертностью, и они не склонны к проявлению инициативы. При организации различных научных мероприятий часто приходится сталкиваться с нежеланием современной молодежи в них участвовать.

В настоящее время молодые люди склонны видеть свое профессиональное будущее не в бюджетных организациях, а в коммерческих фирмах, иностранных компаниях, занимающихся оптовой торговлей, финансами, консалтингом, аудитом. Научная карьера часто ассоциируется с низким уровнем жизни, слабым социальным обеспечением, в общем, «неуспехом», в противовес, к примеру, работе в крупной иностранной компании[1].

Молодежь к числу наиболее острых проблем, которые тормозят развитие науки, отнесла, во-первых, насущные условия жизни: невозможность приобретения жилья и низкий уровень зарплаты. Во-вторых, молодых ученых волнует снижение престижа науки в стране, отсутствие стратегии ее развития. В-третьих, не продумана организация и обеспечение условий труда научной молодежи, прежде всего финансирование не обеспечивает должной оснащенности рабочих мест, а также научных стажировок в крупных научных центрах.

На сегодняшний день самыми важными путями развития в ближайшие 5-10 лет, на которых нужно сосредоточиться, в первую очередь, молодые ученые считают:

- 1) развитие науки и наукоемких производств;
- 2) решение жилищной проблемы: сделать жилье доступным для молодых семей;
- 3) повышение уровня культуры и образованности населения;
- 4) создание высокоэффективных рабочих мест;
- 5) существенное увеличение зарплаты в бюджетной сфере.

Кроме того, важным для развития научной деятельности является её стимулирование. В Послании Президента Республики Казахстан Лидера нации Н.А. Назарбаева «Стратегия «Казахстан-2050» - Новый политический курс для нового Казахстана в быстро меняющихся исторических условиях» было отмечено: «Наша молодежь должна учиться, умело и эффективно использовать знания и технологии в повседневной жизни. Мы должны для этого создать все возможности, обеспечить

самые благоприятные условия»[2]. Необходимо использовать моральные, материальные и организационные формы. Из моральных методов стимулирования применяются благодарности в приказах по университету, сертификаты, грамоты, рекомендации при поступлении в докторантуру. К применяемым материальным видам стимулирования относятся именные стипендии, премии, надбавки, командировки на иногородние мероприятия и за рубеж, включение в проект «Кадровый резерв университета». В качестве организационных форм поощрения используются такие, как включение наиболее активных студентов и молодых ученых в состав оргкомитетов конференций и конкурсов, назначение их старостами потоков, заместителями заведующих кафедрами и т.д. Целенаправленное стимулирование субъектов НИР способствует творческому подходу и их карьерному росту.

Такое стимулирование особенно необходимо в свете того, что одним из наиболее значимых направлений в деятельности вузов являются научные разработки. Высокий уровень научных достижений позволяет реализовывать их через коммерческие договоры с предприятиями, поднимает престиж вуза, его положение в общем казахстанском рейтинге. Реформы системы высшего образования и организации учреждений высшего профессионального образования, проводимые в последнее время, также требуют от вузов повышения качества и количества проводимых научных исследований. Рост научных исследований позволяет вузу добиваться таких целей, как:

- Коммерческая реализация научных разработок.
- Увеличенное государственное финансирование успешных вузов.
- Рост престижности вуза для отечественных и зарубежных абитуриентов.
- Новые возможности по взаимодействию с производственными предприятиями [3].

Основываясь на проведенном исследовании, представляется, что наиболее эффективная инновационная инфраструктура страны должна создаваться по четырем направлениям:

1) стимулирование исследований – целесообразно создание отдела маркетинга НИОКР:

- предоставление контактов исследователей и информационных ресурсов;
- стимулирование исследований по заказу бизнеса;
- программа альянсов исследователей и бизнеса;
- нахождение небольших грантов для коммерчески перспективных научных разработок.
- обеспечение трансфера технологий – целесообразно создание офиса трансфера технологий: работает на условиях самоокупаемости; занимается управлением интеллектуальной собственностью, создаваемой в лабораториях университета:
- подготовка документации по защите интеллектуальной собственности;
- финансовая поддержка процесса патентования;
- стратегическое планирование продвижения продукта к лицензированию;
- маркетинг рынка технологий;
- юридическая помощь в составлении лицензионных соглашений и заключении контрактов;
- мониторинг выполнения текущих проектов;
- управление лицензиями, опционами и другими соглашениями по интеллектуальной собственности.

Центр экспериментального производства:

- разработка проектной, конструкторской, нормативно-технической, эксплуатационной документации на научно-техническую продукцию и технологии;
- создание экспериментальных изделий и опытных образцов научно-технических разработок.

Отметим, что в регионе может быть создан коллективный, рассчитанный на несколько университетов, Центр экспериментального производства. Представляется, что это будет экономически более целесообразно, чем создание подобных Центров в каждом вузе в отдельности.

- развитие предпринимательских способностей – целесообразно создать клуб предпринимателей:
- мероприятия;
- программы менторской поддержки;
- образовательная программа по предпринимательству;
- программа Инновационная команда;
- деятельность по привлечению менторов и венчурных инвесторов в проекты.
- стимулирование предпринимательской активности – целесообразно организовать бизнес-инкубатор; который:
 - 1) оказывает поддержку стартапам посредством оказания юридических, бухгалтерских, маркетинговых, исследовательских услуг;
 - 2) осуществляет посевное финансирование; финансовый консалтинг; разработку корпоративной стратегии стартапа.

Также целесообразно организовать предпринимательский клуб:

- проведение для школьников и студентов конкурсов бизнес-идей, бизнес планов;
- ведение предпринимательского форума[4].

В Казахстане за последние 10 лет были созданы практически все инфраструктурные элементы, какие могут быть: бизнес-инкубаторы, технико-внедренческие центры, технопарки и др. Однако ряд исследователей отмечает недостаток инфраструктуры, поддерживающей малые инновационные предприятия, недостаточную эффективность бизнес-инкубаторов и технопарков, дефицит универсальных и отраслевых сервисных компаний, оказывающих специализированные услуги для инновационных предприятий.

На сегодняшний день EXPO-2017- это возможность для молодежи познакомиться с новыми технологиями. Экспо-2017- это очень важное событие для нашей страны. Президент говорит о необходимости формирования новой экономики, построенной на знаниях, о зеленой экономике, об исследованиях в области новой энергетики, и в этом смысле избрание Астаны местом проведения Экспо в 2017 году - очень большой шанс для нашего народа, молодежи увидеть, что же такая новая экономика. Это не просто какое-то локальное событие, это 5 млн человек приедут в Казахстан, все передовые государства мира привезут в Казахстан свои новые технологии, новые знания, чтобы представить их всему миру.

Список литературы

1. Мартюшев, Н.В. Научная работа студентов и молодых ученых в институте физики высоких технологий ТПУ. Перспективы, проблемы, пути решения /Н.В. Мартюшев //Фундаментальные исследования. – 2012. – № 9 (часть 1). – С. 103-106. [Электронный ресурс].-Режим доступа:www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=9999401.-Загл.с экрана.-Данные соответствуют на 19.12.2014 г.]

2. Миролюбова, Т.В. Зарубежный опыт развития инновационной инфраструктуры университетов в региональных инновационных системах/Т.В.Миролюбова,П.А. Суханова // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 1 (часть 1). – С. 215-220.[Электронный ресурс]. - Режим доступа:www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=10000145.-Загл. экрана. – Данные соответствуют на 19.12.2014 г.
3. Гвоздева, Е.С. Лидерство молодежи и развитие: взгляд молодых ученых /Е.С.Гвоздева,А.С. Жданов, А.Н.Нуртдинов. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.econom.nsc.ru/ieie/SMU/news/statfin.doc>. -Данные соответствуют на 19.12.2014 г.
4. Гвоздева, Е. С. Лидерство молодых ученых в процессе инновационного развития: Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 /Елена Сергеевна Гвоздева. - Новосибирск, 2005. - 198 с.

Бекбусинова Г.К., з.з.к.

*С.Бәйішев атындағы университеттің
Айбасова А.М., экономика және бизнес магистрі,
ага оқытушы
С. Бәйішев атындағы АУ*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНДА ҒЫЛЫМИ ЖАСТАРДЫҢ РӨЛІ

Түйін

Қатаң әлемдік бәсекеге қабілеттілік жағдайында экономикалық дамудың анықтаушы факторы инновациялық үрдіс, оның жылдамдығы, тереңдігі, көлемі болып табылады. Бұғынгі таңда қазақстандық жастардың мүмкіндіктері кеңейді: өз уақыттарын неге арнап және қалай ұйымдастыруға болады. Жастар күнделікті өмірде өз білімдерін және технологияларды тиімді қолдана алуды үйрену керек.

Кілт сөздер: ғылыми жұмыстар, заманауи үрпақ, ғылым, инновациялық инфрақұрылым, EXPO-2017

*Bekbusinova G.K. - Ph.D.,
Head. faculty "Economy and Tourism"
AU them. S.Baisheva*

*Aibassova A.M. - Master of Economics and Business,
Senior Lecturer of the Department
"Economy and Tourism" AU them. S.Baisheva*

THE ROLE OF YOUTH IN SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF INNOVATIVE SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Resume

In a severe global competition determinant of economic development is an innovative process, its speed, depth and volume. Today, Kazakhstan's youth have expanded choices: what to devote and how to organize your life. Young people must learn to efficiently and effectively use knowledge and technology in everyday life.

Keywords:scientific work, the current generation of science, innovation infrastructure, EXPO-2017

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 82

Амирғалиева Ж. Н.
*С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті,
2-курс магистранты*

КӨРКЕМ МӘТІНДЕР ТІЛІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ
ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аннотация

Бұл мақалада фразеологизмдердің шығу және лексико-грамматикалық сипаты қарастырылған. Сонымен қатар фразеологизмдердің негізгі сөз таптарына бөліну жолдары беріледі.

Кілт сөздер: *фразеология, грамматика, сөз, білім*

Тілімізде ойды бейнелеп, әсерлеп, астарлап айту үшін қолданылатын арнайы сөз тіркестері бар. Ондай тіркестердің құрамындағы сөздердің орын тәртібі бөлек, тұрақты болады, орнын ауыстырып қолдануға, айтуға болмайды. Соңдықтан оларды тұрақты тіркестер немесе фразеологизмдер деп атайды. Сонымен қатар тұрақты тіркестердің мағынасы оның құрамындағы сөздер мағынасымен тікелей байланыста бола бермейді.

Фразеология - гректің *phrasis* сөйлемше және *logos* "сөз, ілім, ғалым" деген сөзінен шыққан, тілдегі тұрақты сөз тіркестерін зерттейтін тіл білімінің саласы. Фразеологизм деп сонымен қатар тілдегі тұрақты сөз тіркестерінің, көркем әдебиеттегі сөз тіркестерінің жиынтығын атайды.

Фразеология тіл білімінің жеке саласы ретінде 20 ғасырдың 40 жылдары Кеңес тіл білімінде қалыптаса бастаған. Оның теориялық негіздері 19 ғ. мен 20 ғ. басында орыс ғалымдары А.А. Потебня, И.И.Срезневский, А.А. Шахматов, Ф.Ф.Фортунатов т.б. еңбектерінде салынған. Фразеологияның сол кезде дамуына француз ғалымы Ш.Балли еңбектері елеулі ықпал жасады. Ш.Балли (1865-1947) - швейцарлық тіл маманы, француз тегінен шыққан, "phraseologic" терминін "сөз тіркестерінің байланысын зерттейтін стилистика бөлімін" енгізді. Бірақ бұл терминді батыс европалықтар мен американцылар қабылдамай, оның енбегінде бұл термин 3 түрлі мағынада қолданылды: 1. Сөз таңдау, айтылу формасы, ойды тұжырымды етіп айту; 2. Тіл, буын, стиль; 3. Айтылу сөз тіркесі;

Осыдан кейін 20-ғасырдың 40-50 жылдарында В.В.Виноградов еңбектерінде фразеологияның негізгі ұғымдары, құрылымы, міндеттері анықталады, орыс тілінің фразеологизмдері семантикалық жағынан алғаш рет топтастырылды [1]. Оның идеясын Н.М.Шанский ары қарай дамытты [2].

Қазақ тіл білімінде фразеологизмдердің арнайы зерттелуі 20 ғасырдың 40-жылдарында И.Кеңесбаев еңбектерінде басталады. И.Кеңесбаев қазақ тіл білімінде фразеологияның негізін салды. 1977жылы оның көп жылдық зерттеулерінің нәтижесі ретінде "Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі" атты көлемді еңбегі жарық көрді, онда 10 мындан аса фразеологизм қамтылған.

1988 ж. Х. Қожахметова, Р.Е. Жайсақова, Ш.О.Қожахметова 2300-ден артық фразеологизмдерді қамтитын орысша-қазақша сөздік шығарды [3].

Қазіргі таңда тіл білімінде фразеология деген ұғым көн мағынада колданылады. 1990 ж. шыққан "Лингвистикалық энциклопедиялық сөздікте" фразеологияға мынадай анықтама берген: "Фразеология" дегеніміз формасы жағынан синтаксистік құрылымдармен ұқсас, бірақ олардай жалпы зандаудың салыстырылышынан анықтау кезінде жасалмай, даяр қалпында қайталап қолданылатын, семантикалық және лексика-грамматикалық құрамы тұрақты сөз тіркестері мен сөйлемшелер" [4].

Фразеологиямдерді басқа сөздермен байланысу барысында лексика - грамматикалық топтарға бөлу, яғни сөз таптарына қарай бөлінеді. Фразеологиямдердің қай сөз табына қатыстырылып анықтау үшін негізгі сөз бен жалпы тіркестен туатын фразеологиялық мағынаны салыстырып отыру қажет [5.2006].

Орыс тіліндегі фразеологиямдерді зерттеуші Н.М.Шанский фразеологиялық бірліктердің құрамында грамматикалық мәнін сақтап тұратын негізгі бір компоненттің, яғни тірек компонентінің болатынын айтады [6]. Бұндай компонент фразеологияға біртұтас лексика-грамматикалық мән беріп, оны белгілі бір сөз табына жақындастырады. Мәселен, алғашқы қазақ прозасындағы «жаяу борасын», «екі дүние» ("Бақытсызы Жамал" Дулатов М. Шығармалары - Алматы: Жазушы, 1991) деген фразеологиямдерде негізгі грамматикалық мәнді тіркестің соңғы компоненті, яғни зат есімдер көрсетіп тұр. Ал «аузын басу», «ағаш атқа мінгізу» ("Кім жазықты" Торайғыров С. Шығармалары II томы - Алматы: Жазушы, 1967) сияқты фразеологиямдерде негізгі грамматикалық мәнді соңғы компонент - етістік көрсетеді де, сөйлем ішінде баяндауыштың қызметінде жұмысалады. Фразеологиямдердің үлесі топтастыру шартты тұрғыдағы. Бұл жерде академик И.Кенесбаевтың ескертпесінде жүргінеміз: "Бұл тізбектердің ішінде мызғымастай болып қалыптасқан сөз таптары бар деп үзілді-кесілді тұжырым жасауға болмайды... Олар зат есім, етістік, үстеу, т.б. сөз таптарымен тен мағыналы емес. Себебі фразеологиямдердің тұлғасы мен семантикасы жеке сөз табына барабар келмейді. Белгілі бір сөз табының идиом болса, ол белгілі бір сөз табының қызметінен мұлдем алшақ жатады" [7,617 б].

Фразеологиямдердің грамматикалық сипаты екі тұрғыда қаралады. Бірінші, фразеологиямдердің морфологиялық-синтаксистік құрылымы жағынан.

1. Фразеологиямдердің сөз таптарына қатысы туралы. И.Кенесбаев фразеологиямдерде мызғымастай болып қалыптасқан сөз таптары бар деп, үзілді-кесілді тұжырым жасауға болмайдынын ескертеді. Фразеологиямдердің сөз таптарына қатысын олардың тұрақты тіркес қалпында жеке сөздердің орнына жүріп, сөйлем мүшелерінің қызметін атқаруына қарап анықтауға болады.

Сөз таптарына қатыстырылығы жағынан қазақ тіліндегі фразеологиямдерді ғалым Ә.Болғанбайұлы төрт негізгі топқа бөліп ұсынды:

- 1) етістік мағыналы фразеологиямдер
 - 2) заттық мағыналы фразеологиямдер
 - 3) сындық мағыналы фразеологиямдер
 - 4) үстеу мағыналы фразеологиямдер
- 1) етістік мағыналы фразеологиямдер - бұл топқа жататын фразеологиямдер әр түрлі амал-әрекетті, іс-қимылды білдіреді. Етістік мағыналы фразеологиямдер өзінің семантика-грамматикалық табиғатында жалаң және күрделі деп бөлінеді. Көзінің еті өсті — көкірек керді, мемменсіді; қолды болды — ұрланды, жоғалды; басына іс түсті — істі болды, шашылды; екі аяғын бір етікке тықты - тықсырды, қуырды; көз жаздырды — адастырды, айырылып қалды; пысқырып та карамады — менсінбеді, көзіне ілмеді; опық жеді — өкінді, санын сокты; аяғына отырғызбады — тендік бермеді, жуытпады; қолды-аяққа тұрмады — сабырсызданды, шыдамы кетті; көз байланды — қас қарайды, кешкірді; шыр бітті — семірді, қой бітті; өкпесі өшті — шаршады, титықтады; қаламы ұшталды - жазуға қалыптасты, төсөлді; шаң берді —

бой көрсөтті, көрінді; насырға шапты — асқынды, қырсықты; аузының сұзы құрыды — танданды, таңырқады; екі көзі төрт болды — зарықты, сарыла күтті; ат құйрығын кесті — арыздасты, қастасты; ат ізін салмады - қатыспады, көріспеді; көзін жоғалтты — күртты, жойды; қолқа салды — сұрады, қалады; жіпке тізді — есепке алды, жинады, сабындағы бұзылды - тез айныды, құрт өзгерді, сіркесі су көтермегі - зауқы болмады т.б.

2) зат есім мағыналы фразеологизмдер - әр алуан заттар, құбылыстар ұғымдардың жанама аттарын білдіреді. Құрылымы жағынан мұндай фразеологизмдер әр түрлі. Кіндік кесіп, кір жуған — туған ел, отан; бір ауыздылық — ынтымақ, бірлік; сұық қол - ұрықары, жау-жала; бас араздық—өшпенделік, қастық; ауыз бастырық—пара, ақы; ел атасы — басшы, басқарушы; ұзын етек — әйел, қатын; қан ішер — бас кесер; қара көлеңке — бейуақыт; қара халық — бұқара, көпшілік; қара мал — сиыр, ірі қара; құлақ естімес, көз көрмес жер — алыс жер, қиыр шет; қара шаңырақ — үлкен үй, шыққан үя; қара орман — жиган-терген, дүние-мұлік, бар дәulet; о дүние — ақырет, махшар; отбасы — үй іші, ошақ басы, жанұя; ұзын құлақ — өсек, сыйбыс; шикі өкпе — перзент, бала; шынжыр балак, шүбар төс — бай, манап, шонжар, ағайынды қоңыр қаз - қатар құрбы, замандас; көне құлақ - көп жасаған; көлденең сөз - қауесет; салпаң құлақ - тыңшы; қара сирақ - кедей, жарлы т. б.

3) сын есім мағыналы фразеологизмдер - анықтауыш сыңары сапалық сын есімнен жасалған фразеологизмдер прозаның өң бойынан табылады. Әр түрлі заттың, ұғымның сапасын, сипатын, белгісін басқа бір нәрселердің атымен салыстырып айтады. Бұл топтағы фразеологизмдер әр түрлі атрибутивті тіркестер, есімшеден жасалған тіркестер, салыстырмалы конструкциялар құрай алады. Аспанмен тілдескен- биік, ұзын; қара қылды қақ жарған - әділ, тұрашыл; қаламы жүйрік- жазғыш, қаламы төсеген; ит тұмсығы өтпейтін - қалың, бітік, ау; көк жан - арық, жүдеу; үріп ауызга салғандай - сүйкімді, әдемі; қой аузынан шөп алмас - момын, жуас; тонның ішкі бауындағы - ең жақын, әкей-үкей; он саусағынан өнер тамған - шебер, ісмөр; тілінен бал тамған—шешен, ділмар; көзі қырағы— көреген, жіті; қара бет - арсыз, бетсіз; екі жүзді - опасыз, тұрақсыз; жүрек жүтқан - батыл, өжет, ер; аяқ алып жүргіз - көп, қалың; аты шұлы - атақты, әйгілі; аузын буған өгіздей - үндемейтін, мылқау; қолы ашық- мырза, жомарт; еті тірі - пысық, ширақ; іске татыр - жарамды, іліп алар; кеспеге қарасы жоқ - семіз, майлы; тас бауыр - мейірімсіз; ай балтаның сабындағы - жұп - жұмыр; тайға таңба басқандай - анық, айқын; ағама жеңгем сай - мінез-құлқы үйлес; бесенеден белгілі - бұрыннан мәлім; сойып қаптағандай - дәл өзіндей; пышақтың қырындағы - жұқа т. б.

4) үстеу мағыналы фразеологизмдер - үстеу тобына жататын фразеологизмдер заттың, нәрсенің әр түрлі құмыл - ісінің мезгілдік, мекендік, сындық, мөлшерлік күйін білдіріп, сөйлемде пысықтауыш қызметін аткарады. Сақадай сай- дайын, әзір; атқан оқтай- түп түзу; тура; салған жерден - бірден, ә дегеннен; ат үсті- үстіртін, жеңіл- желпі; шу дегенде- о баста, әуелден; ит өлген жер - алыс, қашық; жұлып алғанша- тез, жылдам; ақ кар, көк мұзда- қыс ішінде, қыстығұн; демнің арасында - айтқанша, лезде; көз ұшында - алыста, қашықта; құлқынсәріде- ертемен, азанда; о баста - басында, алғашқыда; айдың күні аманында - тыныштықта, жайшылықта; қараптан қарап жүріп- бостан-босқа, тектен-текке; аттың жалы, түйенің қомында - асығыс, қарбаласта; табан аузында - жалма-жан, қапелімде; біртөбе - ерекше, айрықша; қаннен қаперсіз — жайбарақат; көз алдында— бетпе-бет, жекпе-жек; аяқ астынан - кенеттен, жоқ жерде; ауыз жиганша - лезде; өлдім-талым дегенде - әрен, зорға; сөз жүзінде - ауызша; су тегін - өте арзан; сын сагатта - ауыр күн туғанда, көзге шықкан сүйелдей - жек көрінішті, қас қаққанша - жылдам, тез; көзін ашқалы - туғаннан, ес білгеннен т. б.

Жоғарыда келтірілген фразеологизмдер - сөз таптарына қатыстылығы жағынан ең көп кездесетін түрлері. Бұлардың ішінде әсіресе етістік мағынасы фразеологизмдердің қоры өте мол. Одағай мағыналы, модальдық мағыналы фразеологизмдер де кездеседі, бірақ олардың көлемі өте шағын. Мысалы, одағай мағыналы фразеологизмдер - жәрәкім алла! ә дегенше, әйт дегенде, ә десе, мә де, ун деу, ой, құдайым-ай, тәнірім-ай, қош-қош! О жасаған! О, бәрекелді! О, тәубе! олда-білді! т.б. Модальдық мағыналы фразеологизмдер: жалпы айтқанда, шынын айтқанда, ток етері, құдай білсін т.б.

2. Фразеологизмдердің морфологиялық-синтаксистік құрылымы. Құрамындағы сөздердің морфологиялық құрылымы, синтаксистік қатынастары жағынан фразеологизмдер әр түрлі:

Тіркес түрінде жасалған фразеологизмдердің морфологиялық құрамындағы негізгі модельдері төмендегідей:

- 1) Зат есім + етістік тіркесі: есік көрсетті, жағасын ұстады, қарғиқабақ болды, іші-бауырына кірді, бет моншағы салбырады, басын байлады т.б. Мысалдардан көрініп түрғандай "Зат есім + етістік" моделі құрылымы жағынан өзара бірыңғай емес.
- 2) Зат есім + зат есім тіркесі: қоян жүрек, өмір бақи, ығай мен сығай т.б.
- 3) Сын есім + зат есім тіркесі: бұраң бел, қиғаш қас, сұық хабар, қалқан құлақ т.б.
- 4) Зат есім + сын есім тіркесі: аты әйгілі, жанға шипа, пейілі тар, сүйегі ауыр т.б.
- 5) Сын есім +сын есім тіркесі: жақсы-жаман, ащы-тұщы, қара сұық т.б.
- 6) Етістік+ зат есім тіркесі: салған беттен, ішкен асы бойына тарамады т.б.
- 7) Етістік + етістік тіркестері: қыла қарады, шайқап жүрді, алдаң соқты, іздегенге сұраған т.б.
- 8) Зат есім + үстеу тіркесі: қазан аузы жоғары, кеудесі жоғары, су аяғы жоғары т.б.
- 9) "Жоқ" сөзі қатысты тіркес: жылуы жоқ, жазмыштан озмыш жоқ, әй дер әже жоқ, қой дер қожа жоқ т.б.
- 10) Еліктеуіш қатысты тіркес: тарс етті, тарс жабылды, санқ етті, қарқ етті, жарқ етті т.б.
- 11) Сан есім қатысты тіркестер: мыңнан тұлпар, жұзден жүйрік, қырық күн той, озық күн ойын т.б. [8,2076]

Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің сөз табына қатыстыры җағынан ең көбі - етістік фразеологизмдер. Оナン кейінгілері сындық және заттық мағынадағы фразеологизмдер. Бұл үшеуінен азырағы үстеу мағынасындағы фразеологизмдер екендігі анықталды. Жеке сөз берін тұрақты тіркес мағына жағынан бір ұғымды білдіріп, бірінің орнына бірі жүргенімен, бұлардың білдіретін мән-мағыналары бірдей, тепе-тең деген сөз емес. Тұрақты тіркестен туатын ұғым жеке сөзбен салыстырғанда анағұрлым күшті, өсіңкі айтылады. Сонымен қатар жағымды-жағымсыз көркемдік мәні болады. Жеке сөз нақтылы дәл ұғымды көрсетсе фразеологизмдер дара ұғымды күрделендіріп, оның, үстіне бейнелеп, суреттеп көз алдыңа келтіреді. Мәселен, жарыстан озып келген атты жүйрік, бәйге ат десек, бұл сөздер нақтылы болған, шын нәрсені сол қалпында дәл білдіріп тұрады. Ал, сол жүйрік атты асырып мақтағымыз келсе, бәйге, жүйрік деген сөздер мұлдем жетімсіз болады да, оның орнына аузымен құс тістеген, алдына қара салмайды деген фразеологизмдерді қолдануға тұра келеді. Бұлар жүйріктің жүйрігі, асқан жүйрік деген күшайтпелі ұғымды білдіреді. Олай болса, фразеологизмдер жеке сөздің орнына жұмсалса, оны дәл балама демей, жанама түрдегі қолданыс деп қарау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Виноградов, В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины/ В.В.Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Русский язык, 1977. – С.140-160.
2. Шанский, Н.М. Лексикология современного русского языка/Н.М.Шанский. - М.: Государственно учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1957. – 168 с.
3. Қожахметова, Х. Қазақша-орысша фразеологиялық сөздік [Текст] = Казахско-русский фразеологический словарь / Х.Қ.Қожахметова, Р.Е. Жайсақова, Ш.О. Қожахметова. - Алма-Ата : Мектеп, 1988. - 224 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева, - М.: Сов. энциклопедия, 1990.-559б.
5. Болғанбайұлы, Ә. Қазіргі қазак тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы/Ә.Болғанбайұлы, Ғ.Қалиұлы. - Алматы:Санат, 1997. – 256 б.
6. Шанский, Н.М. Фразеология современного русского языка/Н.М.Шанский.-2-е изд. – М.: Высшая школа, 1969.- 231с.
7. Кеңесбаев I. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі/І.Кеңесбаев.- Алматы: Ғылым,1977. – 512б.
8. Қалиев, Ғ. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы/Ғ.Қалиев,Ә. Болғанбаев. - Толықт., өнд. 3-ші басылымы.- Алматы: Сөздік - словарь баспасы, 2006.- 264 б.

*Амирғалиева Ж. Н.
магистрант
Академии наук им. С. Башева*

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СОСТАВ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ЛИТЕРАТУРНОЙ РЕЧИ

Резюме

В этой статье рассмотрены наличие фразеологизмов и лексико-грамматические описания. Наряду с этим показаны деления фразеологизмов на группы.

Ключевые слова: *фразеология, грамматика, слова, знание*

*AmirgalievaZh. N.
master's degree student,
Aktobe University named after S.Baishev*

THE GRAMMATICAL STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE LITERARY SPEECH

Summary

This article deals with the phraseological units and their lexicogrammatical description. And in this way are shown division of phraseological units into groups.

Keywords: *phraseology, grammar, word, knowledge*

УДК 394.2

*A.Ш.Демеуов п.г.к., ага оқытуши.
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

НАУРЫЗ МЕЙРАМЫ

Аннотация

Бұл мақалада Наурыз мейрамының пайда болу тарихы мен оны әр үлт өкілдерінің атап өту дәстүрлері, баяндалады. Қазақ халқының бұл мерекеге деген есқі заманнан бергі көзқарасы, жаңа туған жыл мен табиғаттың жаңаруынан болашақта жақсылықтарды күтетіндігі толығырақ ашылған.

Кілт сөздер: Наурыз мейрамы, қазақ халқының сат-дәстүрлері, «Қыдыр ата» бейнесі, «Ұлыс күні».

Наурыз мейрамы өте көне заманнан келе жатқан мейрам. Ол «береке» деген мағынада тойланады. Наурыз сөзі көне парсы тіліндегі «нава»-«жана» және «рәзңі»-«күн» деген сөздерінің бірігуінен құрастырылып, жылдың бірінші күнін білдіреді. Қазақ тілінде «наурыз» сөзі бірнеше мағынадағы түсініктерді аңғартады: біріншіден ол – жыл басында тойланатын думанды халықтық мейрам; екіншіден - жыл бастауына тұстас келетін айдың атауы; үшіншіден ұлыс күні жасалатын көжені еске түсіреді.

Бұл күн аспан денелеріне бастапқы нұқтелеріне келіп, күн мен түн теңелетін, жан-жануарлар түлеп, адамдардың аузы аққа тиетін, жер бетіне шаттық орнаған күн.

Наурыздың тойланғанына БҮҮ Бас ассамблеясының түсініктемесінің көрсетуі бойынша 30 ғасырдай уақыт өткен. Бұл мейрамды ежелгі гректер «патрих», бирмалықтар «су мейрамы», армяндар «навасарди», буряттар «сағаан сара», чуваштар «норис ояхе» деп түрліше атаған. Шығыс халықтарының қалай тойлайтындығы туралы деректер бізге Әбу Райхан әл-Бируни, Ибн Балхи, Омар Хайям еңбектері арқылы жетіп отыр.

Наурыз мейрамын тойлау дәстүрі дүниежүзі халықтарының көвшілігінің тұрмыс-салтында әртүрлі мағына-мазмұнға ие болған. Мысалы орыстарда мұны «масленница» деп атап, қысты шығарып салуға арнаған. Онда бақанға шығып тауықты алу, ән айтып, би билеу, т.б. ұлттық өнер түрлері көрсетілетін болған.

Немістер арасында ХVII ғасырға дейін 16-18 жасар қыздарын жеребе ойынына салып, оларды ұтып алғандарға ұтыстарын еріксіз алғып кете беру дәстүрі болған. Қыз кетерде әке-шешесіне мұнын шағып, сынсу айтып, өлеңмен қоштасқан.

Немістердің қызық дәстүрі - қыз жасауымен бірге әтешке сыйырғыш байладап апару. Тойда әтешке алдын ала арақ ішкізіп, оны құйрығына байланған сыйырғышпен, ку-ка-ре-кулеген қатты шақыруымен қойқаңдатып жүргізген. Олар осы дәстүр арқылы жын шайтанды қорқытуды қөздеген.

Парсы тілдес халықтар Наурызды бірнеше күн тойлаған. Олар бұл күндерде әр жерге ұлкен от жағып, отқа май құйған. Жаңа өнген жеті дәнге қарап болашақты болжаған; жеті ақ кесемен ұлттық көже «сумалак» ұсынған; есқі киімдерін тастан, ескірген шыны аяқтарын сындырып, бір-біріне гүл сыйлаған; үйлерінің қабырғаларын «күн символы» ретінде дөңгелек оюмен безендіріп, тіреу ағаштарға гүл іліп, түрлі жарыстар ұйымдастырған.

Қазақ халқы бұл күнді «Ұлыстың ұлы күні» деп атаған. Есқі күнтізбе бойынша ол 9 наурызға сәйкес келсе, жаңаша 21-нен 22-сіне қараған түнге сәйкес келеді. Ұлыс күні қазақ елі үшін қасиетті, киелі саналған. Бұл күні ешқандай реніш болмауы керек. Халық таза, жаңа киімдерін киген. Ауылдың ер адамдары, ағайын туыс, құда-жекжат

бір-бірімен қос қолдасып амандасып, төс қағыстырады; әйелдер құшактасып, бір-біріне игі тілектер айтады. Жастар жағы ойын-сауықпен көңілдерін көтеріп, иглікті істері үшін кәриялардың батасын алатын болған.

Халықтың мифологиялық түсінігі бойынша 21-наурыз түні даланы Қыдыр арапайды. Наурыз түні сондықтан да «Қыдыр түні» деп аталған. Қыдыр баба - елге жақсылық әкелетін, жақсылыққа бастап жүретін ұлы бейне. Аңыз бойынша ол - барлық босағаны аттап, төрге шығып, бақыт, мерей, қуаныш әкелетін, жақсылық шашатын тұлға.

Ұлыстың ұлы күні түнгі сағат бірде бұқіл ел қуанып, әр үйде дастархан жайылатын болған. Наурыз тойындағы тағамдарда ақ жағы басым болады. Наурыз тойының өзіне тән ұлкен ырым асы – Наурыз көже. Наурыз көжеге қойдың басы мен сүр ет, сүт, бидай, езілген құрт, пияз, сәбіз қосылады. Көжеге сүр еттің қосылуы - қыс тағамымен қоштасуды білдірсе, актың қосылуы - жаз тағамы сүтпен қауышуды білдіреді.

Әдетте, осы күні адамдар арам пигыл, пендешілік атаулыдан арылып, өз ар-ожданы алдында тазарады. Ауыл ақсақалдары араларына жік түскен бауырлас ел, руларды, ағайын, дос-жарандарды бір дастарханнан дәм таттырып, табыстырып отырған. Жалғыз жарым жетімдерді үйлендіріп, жеке отау еткен, кемтар мүгедектерді жақын туыстарының қарауына арнайы міндеттеп тапсырған. Жұтқа ұшырап қиналғандарға жылу жинау арқылы көмек көрсетілген.

Қазақта әркез тойлар ойын-думансыз өтпеген. Ұлыстың ұлы күні де алтыбақан ұйымдастырылып, басында ән айтылып, тәтті күйлер төгілген. Дәстүрлі ұлттық ойындар (көкпар, аударыспақ, курес, қызы куу, тең көтеру, т.б.) ойналып, таң ата көпшілік маңайдағы биік төбенің басына шығып атқан таңды қарсы алған.

Бірақ, бұл мейрам кеңес үкіметі тұсында тоқырауға тұсу жылдарын да бастан өткізді. Алғашқы жылдары тойланып келгенімен, 1926 жылдан бастап оған «діни мейрам», «ескілік сарқыншағы» деген айдар тағылып, тойлауға тиым салынды. Дегенмен, бұл тиым көне мейрамды халықтың жадынан аластата алған жоқ. Қазақстанның кейбір аймақтарында әркім өз отбасында, өз үйінде тойлауын жалғастыра берді. 80-жылдардағы демократияның өріс алуының, егемен ел болуға ұмтылысымыздың арқасында ұлттық мерекеміз жалпыхалықтық мейрам ретінде жаңғырып халықпен қайта қауышты.

1988 жылдың көктемінде заман талабы мен қоғамдық пікірге көніл аударған үкімет, Қазақстанда 62 жылдан соң тұңғыш рет «Наурыз тойының» тойлануына өзі тікелей басшылық етті. 1989 жылдан бастап «Жыл басы тойы» жалпыхалықтық мейрам ретінде қарсы алына бастады. Бұгінгі күндері бұл мереке халықаралық денгейде ресми түрде танылған мереке болып отыр. 2010 жылдың 10 мамырынан бастап Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының 64 қаарына сәйкес 21 наурыз «Халықаралық Наурыз күні» болып аталағып өтілуде.

Біздің наурызда қарсы алатын 2015 жыл – қой жылы болғалы түр. Атабабаларымыз қой жылын құтты жылдардың бірі санап, төлдің басы көбейеді, молшылық халықты мейірлендіреді деп болжаған. Қазақстан үшін 2015 жыл шынында да бірнеше атаулы даталарға - Қазақ хандығының 550 жылдығына, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Конституциямыздың 20 жылдығына, Ұлы Женістің 70 жылдығына - сәйкес келіп түр. Еңбеккөр халқымыздың ел Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Нұрлы Жол» Жолдауында анықтаған шараларын жүзеге асыру арқылы аталған даталарды лайықты қарсы алатындығына ешкім күмән келтіре қоймас.

Дәстүр бойынша ертеде Наурыз мейрамын бұқіл ауыл-ел болып таң шапағатын қарсы алушан бастап, тазаланған арықтарға су жіберу, ағаш отырғызу, гүл егу рәсімдері сияқты иғі істер атқарып, содан кейін ғана халық әрі қарай

кызықтаушылықты ойын-сауықтарымен жалғастырған. Осы үрдістердің бүтінгі күндері де жалғасып, ізгілік ниеттер мен іс-әрекеттердің кең етек алудына мүмкіндіктер жеткілікті. Қарсы алынатын қой жылы да туған халқымыз үшін жеңісті жылдардың жалғасы болгай!

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қоянбаев, Ж.Б.Педагогика: университеттер студенттеріне арналған оқу құралы / Ж.Б. Қоянбаев, Р.М.Қоянбаев.–Алматы, 2004. -420 б.
2. Мұқанова, Б.Этнопедагогика: Оқу құралы /Б. Мұқанова, Р.Ильясова.– Астана: Фолиант, 2014. – 371 б.
3. Қалиев, С. Этнопедагогика:Оқулық / С. Қалиев, Ж. Молдабеков, Б. Иманбекова.– Астана: Фолиант, 2014. – 297 б.
4. Қазақ энциклопедиясы. - Том 7. – Алматы: Аруна, 2005. – 560 б.

*A.Ш.Демеуов, к.п.н.,
ст. Преподаватель.
Академического университета им. С. Башева*

ПРАЗДНИК НАУРЫЗ

Резюме

В статье повествуется об истории праздника Наурыз и обычаях празднования его разными этносами. Более подробно описываются как казахи с древнейших времен относились к этому празднику, какие благие дела они совершали в дни празднования и какие надежды возлагали на будущее в связи с наступающим Новым годом, а также обновлениями в природе.

Ключевые слова:праздник *Наурыз*, традиции и обычаи казахов, мифологический образ «*Кыдыр ата*», «*Улыс куни*».

*A.Demeuov
Candidate of pedagogical sciences, senior teacher
of the department of pedagogy, psychology
and subject technologies*

NAURYZ HOLIDAY

Summary

The article tells the story of "Nauryz holiday" and customs of celebration by its different ethnic groups. Described in more detail as Kazakhs since ancient times belonged to this holiday, what good deeds they performed during the celebration and the hopes pinned on the future in connection with the coming New Year, as well as updates in nature.

Keywords:*Nauryz holiday, traditions and customs of Kazakhs, mythological image "Kydyr ata", "Ulys kuni".*

УДК-316

Степаненко Н.В., к.и.н.,
старший преподаватель
Академии им. С. Башева.
Сейтова А.,
студентка I курса группы АД-102
Академии им. С. Башева.

ОФИЦИАЛЬНЫЕ И НЕОФИЦИАЛЬНЫЕ МОЛОДЕЖНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В АКТОБЕ.

Аннотация

В статье рассматривается об официальных и неофициальных молодежных организациях в Актобе. Обращается внимание на проблемы молодежи и пути решения молодёжных проблем на государственном и регионом уровне. Автор знакомит с деятельностью новых неофициальных молодёжных организаций в городе- "Бюро добрых дел" и "С миру по нитке".

Ключевые слова: молодёжь, молодёжная политика, молодёжные организации, неформальное движение, благотворительность, молодёжные общественные объединения.

Молодёжь – это новое поколение, которое должно стать заменой своих родителей и опорой для общества и государства. Молодежная тематика сегодня – одна из самых популярных и обсуждаемых в обществе. На молодых людей всегда возлагались большие надежды, потому что от них зависит будущее страны. Но нынешней молодежи гораздо сложнее, чем молодежи старшего поколения: множество соблазнов и негативного воздействия, психологического давления в виде рекламы, средств массовой информации, интернета. А ведь нужно не только воспринять данную информацию, но еще и осмыслить происходящее. Считаю, что старшему поколению просто необходимо понимать молодежь, верить в нее и на некоторых этапах помогать и направлять.

Большую роль в проявлении общественной и политической активности играют молодежные организации, целей у которых может быть много, начиная от представления интересов молодежи в различных структурах власти, заканчивая воспитанием и формированием активной жизненной позиции. Другими словами, молодежные организации призваны направлять энергию и энтузиазм юношества в нужное русло.

Целью государственной молодежной политики в Республике Казахстан является создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, успешной социализации и направление ее потенциала на дальнейшее развитие страны [1].

В Академии делами молодёжи занимается «Управление по вопросам молодежной политики Академии». Управление осуществляет свою деятельность в соответствии с Конституцией, актами Президента и Правительства Республики Казахстан, иными нормативными правовыми актами и настоящим Положением.

Основной миссией «Управления по вопросам молодежи» является реализация государственной политики в сфере молодежной политики, направленной на поддержку инициативы молодежи и молодежных организаций, развитие творческих,

духовных и физических возможностей молодежи, формирование прочных навыков здорового образа жизни и воспитание гражданско - правовой и нравственной культуры среди молодежи.

Основные задачи "Управления по вопросам молодёжной политики" направлены на: 1) обеспечение государственной поддержки молодежи; 2) выявление уровня удовлетворенности потребностей молодежи в социально-экономической сфере; 3) реализация комплекса мер, направленных на социальную защиту молодежи; 4) содействие здоровому образу жизни, укреплению здоровья молодежи, формированию культуры здоровья [2].

Основная функция " Управления по вопросам молодёжной политики " направлена на поддержку молодежных организаций и всяческого содействия в их общественно – политической, культурно - массовой и воспитательной работе.

На сегодняшний день в Актобе зафиксировано 16 молодежных организаций:

1. «Молодежный маслихат Актюбинской области». Руководитель: Каатаев Альбек.
2. Актюбинский областной филиал Общественного объединения "Молодежное крыло "Жас Отан" при Народно-Демократической партии "Нур Отан" Руководитель: Шыма Ербол.
3. Актюбинский филиал общественного объединения "Республиканское физкультурно-спортивное общество "Жастар". Руководитель: Сокольская Наталья Сергеевна.
4. Актюбинский областной филиал частного учреждения "Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов "Жасыл Ел" Руководитель: Мусин Нурлыбек Кумарович.
5. ОО «Патриотический клуб «Беркут». Руководитель: Сагиева Ирина.
6. Филиал "Бекет ата" в городе Актобе Республиканского молодежного общественного объединения "Қазақ КТК (КВН) лигасы" Руководитель: Ельжанов Рустем Батырханович.
7. Общественное объединение "Молодежный Маслихат города Актобе" Руководитель: Сагиев Ербол Маралович.
8. Молодежное общественное объединение "Болашақ жолы". Руководитель: Шауданов Куандык.
9. Молодежное общественное объединение «Жас күш». Руководитель: Избасаров Данияр Ерболович.
10. Молодежное общественное объединение студенческих отрядов "Атамекен" Руководитель: Мусин Нурлыбек Кумарович.
11. Общественный Фонд "Қазақстан жастар болашағы" . Руководитель: Қайрат Азамат Қайратұлы.
12. Общественное объединение "Выбор молодых-Актобе". Руководитель: Раимов Мади Абатович.
13. Общественное объединение "Жастар орталығы". Руководитель: Дүйсенбаев Муратжан Тажешович.
14. Городская детская организация «Союз мальчишек и девчонок». Руководитель: Сухомицкая Людмила Федоровна.
15. АФ ОО «Ассоциация юных лидеров». Руководитель: Евглевская Людмила Михайловна.
16. Молодежное общественное объединение «Кенес» . Руководитель: Кокчаев Утемис.

В Актобе имеет место и неформальные молодежные движения. Неформальные движения— это незарегистрированные в государственном органе организации либо в

силу их малочисленности, либо по каким-то другим причинам. Неформальные движения обычно имеют свои неписанные правила и нормы поведения. В неформальных группах складывается определенное распределение ролей и позиций. Обычно эти группы имеют явно или неявно выраженного лидера [3]. Одним из таких движений является "Бюро добрых дел". Эта группа создана на основе добровольного объединения молодых людей, для которых делать добрые дела – это выраженная жизненная позиция. Одним из организаторов "Бюро добрых дел" является Саламат Булатов. На вопрос, как ему пришла идея создания "Бюро добрых дел", он ответил:

"Идея создания "Бюро добрых дел" пришла ко мне 22 августа 2014 года, когда я увидел пост о многодетной матери, которая нуждалась в помощи. Я захотел помочь, нашел двух девушек, которые также хотели помочь этой семье. Мы получили данные о них, но на тот момент семья уже переехала далеко за город, и найти их нам не удалось. В тот же день, 22 августа, я начал «раскрутку» бюро, и на помощь отозвались те самые девушки, которые потом ходили со мной по семьям. Конечно же, сначала никто не мог поверить в существование такой организации, которая будет помогать нуждающимся бесплатно. Многие считали это «показухой» и полным бредом. Чтобы доказать и подтвердить свои намерения, я нашел человека, который помог мне найти благотворительный фонд «Камкоршылык-Забота». С ними сразу получилось найти общий язык, я взял номера и адреса нуждающихся семей. Семей было около 15. И с первой же полученной зарплаты, я накупил школьные принадлежности и начал раздавать их нуждающимся семьям."

Еще одной неформальной организацией в нашем городе является движение «С миру по нитке». Её деятельность направлена на помощь бездомным животным. Пока в нашем городе нет настоящего обустроенного приюта для животных, работает эта неформальная организация. В нее входят все, кто бы хотел помочь бездомным животным. «С миру по нитке» призывает быть неравнодушными к проблемам бездомных животных.. Их работа заключается в поиске хозяев для бездомных животных.

Обе эти неформальные молодёжные организации - пример того, что молодёжь нашего города серьёзно относится к проблемам, решить которые можно, если приложить желание и добрые намерения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года Казахстан 2020: путь в будущее. - Алматы: Проект, 2014. – 53 с.
2. Молодежные организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Данные_соответствуют_на_15.11.2014.
3. Комсомол [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/.-Данные_соответствуют_на_15.11.2014.
4. Великая страна СССР. Комсомол[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.great-country.ru/content/sssr/zakon_komsomol.php. – Данные соответствуют на 15.11.2014.
5. Официальный сайт акимата Актобе «Городской отдел внутренней политики»[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://akimataktobe.gov.kz/index.php/ru/home.> – Данные соответствуют на 15.11.2014.
6. Жастар Актобе [Электронный ресурс]. –Режим доступа:<http://zhastar.aktobe.gov.kz/ru/node/8652.> – Данные соответствуют на 15.11.2014.

Степаненко Н.В., т.г.к.,
ага оқытушы

С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті
Сейтова А., «Дизайн» мамандығының 1 курс студенті
С. Бейішев атындағы Ақтөбе университеті

АҚТӨБЕДЕГІ РЕСМИ ЖӘНЕ БЕЙРЕСМИ ЖАСТАР ҰЙЫМДАРЫ

Түйін

Мақала Ақтөбе олардың мақсаттары, функциялары мен қайырымдылық іс-ресми және бейресми жастар ұйымдарынқызметінесілтемежас.

Кілт сөздер: жастар, жастар саясаты, жастар ұйымдары, формальды емес козғалыстар, қайырымдылық, қоғамдық жастар бірлестіктері.

*Candidate of historical sciences Stepanenko N.V.,
Aktobe University by S. Baishov
Seytova A., student I course "Design",
Aktobe University by S. Baishov*

FORMAL AND INFORMAL YOUTH ORGANIZATIONS IN AKTOBE Summary

The article refers to the formal and informal youth organizations in Aktobe their goals, functions and charitable activities.

Keywords: young people, youth policy, youth organisations, informal groups, charity, public unions.

УДК 811

Уәйіс Ә. А.
С.Бәйішев атындағы
Ақтөбе университетінің
2 курс магистранты

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ, ЛИНГВОМӘДЕНИ СИПАТТАРЫ

Аннотация

Аталған мақалада ағылшын және қазақ мақал-мәтелдерінің этнолингвистикалық, лингвомәдени, тілдік тұрғыдан зерттелуі қарастырылған.

Кілт сөздер: мақал-мәтел, этнолингвистика, лингвомәдениеттану, тіл, аударма

Тіл бірліктерін «этнос (адам) – тіл – мәдениет» үштігіне сүйеніп зерттеу үрдісі тіл білімінің этнолингвистика, тіл арқылы ел тану, лингвомәдениеттану, когнитивтік лингвистика сияқты жаңа бағыттарына жол ашты. Аталған бағыттардың негізінде адамның тілі мен мәдениетінің өзара байланысы мәселесі жатыр. Тіл мен халықтың,

оның мәдениетінің арасындағы тікелей байланыс халықтың рухынан, тілінен көрініс табады. Олай болса, тілді зерттегендеге оны сол халықтың рухани байлығымен, мәдениетімен байланыстыра зерттеу қажет.

Лингвомәдениеттанудың зерттеу нысаны – қайсібір этнос болмысындағы белгілі бір халық жайындағы мәдени ақпараттарды жеткізуши тіл, ұлттық, материалдық, рухани мәдениет және адамзат арасындағы өзара байланыс, қарым-қатынас болып табылады. Ол этнолингвистика, әлеуметтік лингвистика пәндерімен сабактас. Бұл ретте В.Н.Телия лингвомәдениеттануды этнолингвистика пәнінің бір бөлігі ретінде қарағанымен екеуі еki бөлек ғылым салалары деп белгіледі.

Шетел ғалымы В.Эйсманн (W.Eismann): «Американдық лингвист Г.Б.Пальмердің (G.B.Palmer) түсінігінше, мәдени лингвистика этнолингвистиканың әртүрлі дәстүрлерді когнитивті лингвистикамен біріктіреді, бұл Ресейдегі этнолингвистикалық тұжырымдамалармен (Н.И.Толстой және оның мектебі), М.М.Копыленко және фразеология саласындағы В.Н.Телия және оның ғылыми семинары) дәл ұштасып отыр» [1, 6-156.], - деп тұжырымдайды.

Ұлы Британияның энциклопедиясында этнолингвистика туралы берілген түсінкітеме:

"Ethnolinguistics, that part of anthropological linguistics concerned with the study of the interrelation between a language and the cultural behavior of those who speak it".

Қазақ тіліне аудармасы: Этнолингвистика — тіл мен сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениеті арасындағы арақатынасты зерттейтін антропологиялық тіл білімінің саласы.

Әлеуметтік лингвистика, психолингвистика, статолингвистика, паралингвистика сияқты этнолингвистика да – «этностаным мен тілтаным» ғылымдарының ортақ мәселесі шеңберінде, түйісу нәтижесінде пайда болған жаңа сала. Оның теориялық негізі европада неміс ғалымы Вильгельм фон Гумбольдт еңбектерінен бастау алып, Америкада - Ф.Боас, Э.Сепир, Д.Уорф; Ресейде – Д.К.Зеленин, Н.И.Толстой, Е.Ф. Карский, А.А.Шахматов, А.А.Потебня, А.Н.Афанасьев, А.И.Соболева т.б. ғалымдардың еңбектерінде, ал қазақ тіл білімінде этнолингвистиканың ғылыми-теориялық алғышарттары Ә.Т.Қайдар, М.М.Копыленко, Е.Жанпейісов, Р.С.Сыздық, Н.У.Уәлиев, Ж.А.Манкеева, С.Сәтенова, Г.Н.Смағұлова, т.б. сияқты ғалымдардың еңбектерінен өз жалғасын тапты [2].

Этнолингвистиканың негізін салушылардың бірі Н.И.Толстой этнолингвистика мен оның тіл мен этности зерттеудегі рөлі туралы айта келіп: «Этнолингвистикалық сипаттағы еңбектердің негізі, тіл – мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде әрі мәдениеттің жалпы құбылыстары арқылы сипатталуы мүмкін екендігі және сипатталуы болып отыр» [2, 196.] -деген пікір айтады.

Академик Ә.Т.Қайдар: «этнос пен оның тілі арасындағы табиғи тұтастықты саналы түрде сарапқа салып мойындау, этнос жоқ жерде тіл болмайды, тілсіз этнос болмайды деген қағиданы нақтылы зерттеуге өзек ету деген сөз». Сонымен қатар Ә.Т.Қайдар «этнос», «тіл» деген ауқымды, кең ұғымдарды нақтылап, «этнос болмысы, тіл әлемі» деген термин-ұғымдарды қолдануды ұсынады [3, 196.].

Этнолингвистика-XIX-XX ғасыр аралығында Америка үндістерінің тіл ерекшеліктерін зерттеуден келіп шыққан ғылым саласы. Тіл білімі сөздігінде: «Этнолингвистика (гректің «ethnos» -халық, тайпа және лингвистика)-тілді мәдениетпен, тілдік, этномәдени және этнопсихологиялық факторлармен байланыстыра қарастыратын тіл білімінің бағыты» [4], - деп көрсетіледі. Кең мағынада, этнолингвистика-мәдениетті, халық психологиясын, мифологияны тіл арқылы зерттейтін кешенді пән.

Этнолингвистика қазіргі тілдік материалдарды тарихи тұрғыдан қарастырса, лингвомәдениеттану тілдік деректерді өткен күн тұрғысынан да, қазіргі уақыт межесінен де рухани мәдениет негізінде зерттейді. Бұл жөнінде ғалымдардың әр түрлі көзқарастары бар. В.Н.Телия лингвомәдениеттануга: «Тіл мен мәдениет байланысын синхронды тұрғыдан қарастырып, ол халық менталитетінен хабардар ететін тілдік бірліктердің қарым-қатынас пен байланысын зерттейді» [5, 216.], - деп анықтама ұсынса, В.А.Маслова: «Этнолингвистика – белгілі бір материалдық және тарихи мәдени кешендермен байланысты тілдік бірліктерді зерттейді», - дейді. Сонымен қатар лингвомәдениеттану ғылыминың да өз алдына мақсат-міндеттері бар екендігін, ол «тарихи» да, қазіргі заманың да тілдік айғақтарын рухани мәдениет арқылы қарастыратынын да атап өтеді [6, 116.].

Лингвомәдениеттану мен этнолингвистиканы кең көлемде, яғни тіл мен мәдениеттің өзара байланысын зерттеу бағытына байланысты бір саладағы ғылым деп тұжырым жасауымызға әбден болады. Этнолингвистика мен лингвомәде-ниеттанудың өзіндік ерекшелігі:

- 1) этнолингвистикалық зерттеу белгілі бір этнос не этномәдени аймақтық шеңберде болса, лингвомәдениеттану салыстырмалы және салғастырмалы түрде зерттеуге негізделген;
- 2) этнолигвистикалық зерттеуде түрлі ритуал формасын қайта жаңғырту жұмысы мақсат етіледі;
- 3) этно-лингвистикада мәдениеттің материалдық жағына көбірек көңіл бөлінсе, лингвомәдениеттануда рухани жағы, яғни дүниетаным негізі, діл, ұлттық психология, ұлттық, рухани, моральдық құндылық айқындалады;
- 4) этнолинг-вистикалық зерттеу нысаны негізінен мәдениеттің фольклор үлгісінде көрініс тапқан дүние, яғни ретроспективалық бағытта болса, лингвомәдениеттануда тарихи және қазіргі замандағы ұлт өкілі, яғни мәдениет пен тіл иелерінің құндылықты танудағы өзгерістерді де зерттейді; (5) этнолингвистикалық ізденісте тілдік материалға көбірек көңіл бөлінсе, лингвомәдениеттануда тілдік және мәдени контекс те тең қарастырылады;
- 5) этнолингвистикалық зерттеулерде тілдік, атап айтқанда этимологиялық әдістеме басым қолданылса лингвомәдениеттануда танымдық лингвистика, ассоциативтік психология т.б. саланың озық әдістемесі, кешенді түрі өзіндік қолданыс табады;
- 6) лингвомәдениеттану ғылыминың қазіргі кезде түрлі саласы мен өзіндік терминдік аппараты («концепт», «мәдени коннотация», «лингвомәдени құзырет», «прототип», т.б. айқындалды).

Әдістеме ішіндегі лингвомәдени сараптамаға келсек, оның этимологиялық сараптамамен пара-пар келмейді. Лингвомәдени сараптама-ның мақсаты – «тілдік бірліктің шығу түрін айқындау емес, әртүрлі типтегі, яғни әдеби, діни, саяси және дискурс ықпалымен пайда болған қайшы тұрақты бірлікте түсініктеме бере отырып, оның пайда болу шарты мен жағдаятын анықтау болып табылады [7;133б.].

Этнолингвистикалық уәжі халықтың қоғамдық мәні бар - тақырыптарының бірі - оқу-білім, тазалық-тәрбие, мінез-құлыш, әдет-ғұрып, тұрмыс-тіршілік, салт-дәстүр жайлары. Бұлар жөнінде халықтың ойы, көзқарасы, шығарар қорытындысы, айттар ақыл-өсіеті қандай екендігі байқалады. Жақсы нәрсені үлгі ету, жаманнан жиркеніш тауып бездіру - аталған тақырыптағы мақалдардың басты мәселесі. Адамның мінез-құлқы, халықтың әдет-ғұрпы да мақалдардан елеулі орын алады. Халыққа жақсы, жағымды көрінетін, үлгі алуға жарайтын мінез-құлышты, сондай әдет-ғұрыпты мақалға қосады. Халық алдында турашыл, әділ болу, халық жүктеген міндетті абыраймен орындау, өтірік-өсек айтпау, жалқау болмай еңбек-кәсіп ету, ашу шақырмай ақылмен іс істеу, т.б. сияқты жақсы мінезді қадірлеп үлгі етеді.

Ағылшын тілінде халық арасында жиі қолданылатын "Manners make the man" – «Адамды адам ететін оның әдептілігі» мақал-мәтелінің кең көлемдегі мағынасы бар, орта ғасырда орын алған қағида, дәстүрлерге, заман талабына байланысты қолданыста болған. Яғни, XIV ғасырда Англияда мәдениеттіліктің негізгі шарттарына, өзін-өзі ұстау ережелеріне баса назар аударылып, мұлтіксіз орындалуы талап етілді. Әдептілік, ізеттілік ережелерін қамтитын арнайы жинақтар шығарыла бастады. Заман өзгере келе осы ұстанымдардың бірқатары жалпыхалықтық мақал-мәтел болып, кеңінен қолданыс тапты. Мәселен:

1. Good manners make the a man

Адамды адам ететін оның әдептілігі

2. You sit by a worthier man than thyselfs art one, Suffer him first to touch the meat

Егер өзіңнен салауаттырақ адаммен дастархандас болсан, одан ұлғі ал, яғни соған қарап ас іш т.б.

3. Every man has a fool in his sleeve.

Адам болу әсте-әсте, Ақымақ болу бір пәсте.

"Ерек олжадан, қатын қалжадан дәмелі" дегендей, қалжа малының етінен ауылдағы төрдегі бас пен жамбастан ауыз тимесе окпелемейді, ал омыртканы мужуден қалыс қалса, ат кекілін кесуге дейін барады. Мұның себебі: әйел затының бәрі де бала табуға құштар. Сондықтан қалжаның омыртқасынан ауыз тиуді - өздері де жас босанған ана құсанап тезірек босанармын деп ырымдайды. Болмаса, омыртқаға қарай ма. Қалжага сойылған мал етінің омыртқадан басқасының бәрін босанған әйел өзі жеу керек. Әйтпесе белі тез бекімейді деген екен. "Елу жылда ел жаңа, жұз жылда қазан жаңа" дегендей қазіргі таңда ертедегі қыздардың тағдыры көненің елшісінде қалған секілді. Қазіргі таңда бұл мақалды бірі білсе, бірі біле бермейді [8].

Халық мақалдары үй, отбасылық өмір мен олардың тұрмыс-тіршіліктер туралы сырын ашады. Келесі үй, отбасы мен оның тұрмыс-тіршілігі мақал-мәтелдеріне қатысты этнолингвистикалық уәжі.

Ата-ананың және отбасы мүшелерінің өмір сүру тәжірибесі, бір-біріне деген сыйластықтары, ізгі құрметтері, өз міндеттерін атқарулары - бұл үлкен мәселе.

Әр ата-ана, халық және ер үшін бұл тақырыптың алар орны ерекше. Зерттеу аясында осы тақырыпқа жататын мақал-мәтелдердің ағылшын және қазақ тілінде де маңызды орын алғындығы анықталды. Мәселен, ағылшындықтар "My house is my castle" – «Өз үйім – қорғаным» десе, қазақ халқы "Өз үйім-өлең төсегім" деп, оған бейнелі түрде ерекше сипат береді.

Англияның тарихи деректеріне сүйенсек, ежелгі дәуірде Англия халқының баспаналары қорғаныс кезінде өте нашар болған делінеді, яғни 1066 жылы нормандар басшылығымен қорғаныс орындарының салыну басталды. Тұрғындар қаһарынан қорықкан нормандар "тұнгі үйқы" кезінде өлтіреп кетпесі үшін берік баспа керек" деп батпақтан үй салып, ағаштардан мұнар тұрғызды. Бұлардың айналасына ор қазды, қакпан қойды. Осы тұрғыда үй салудың, үйдің ассоциативті түрде қорғанға бағалануы, "My house is my castle" мақалының шығу және тілде қалыптасуына негіз болған деп анықталынды.

Еңбекке қатысты этнолингвистикалық уәжі. Еңбек тақырыбына арналған мақалдардың қайсысы болса да, ақыл-өсiet түрінде айтылады. Еңбек ету оңай еместігін, қыншылығы мен бейнеті, ауырталығы барлығын ескерtedі. Осылардың бәрін еңбегімен жеңген адам ғана мақсатына жететіндігін аңғартады. Мақалдардың көпшілігі жағымды қасиеттерді насиҳаттап, бірлікке, татулыққа, адалдыққа, батырлыққа, еңбекқорлыққа, білімге, т.б. шақырады. Қазақ халқы "Малым жаным садағасы, жаным арым садағасы" десе, ағылшындықтар "Honesty is the best policy" – «Әділдікке жүгінбейтін адам жоқ» дейді.

Қазақ халқы: "Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей" десе, ағылшын халқы: "All work and no play makes a dull boy" – «Еңбек тоқтық, жалқаулық жоқтық әкеледі» деп үйретеді.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдердің этнолингвистикалық сипатын анықтауда “қазақ” және “ағылшын” лексемалармен келетін мақал-мәтелдердің орны өзгеше. Ұлттық-мәдени компонентерді пайдаланып жүргізген этнолингвистикалық зерттеулердің негізгі бағыты-лингвистикалық, этномәдени, этнопсихологиялық, әлеуметтік, мәдени т.б. факторлардың тілдің дамуына тигізетін әсері, яғни ұлт тілі арқылы ұлтты тану, оның болмысын, ойлау жүйесінің ерекшелігін анықтау болып табылады. Этностиң танымынан туындаған қанатты сөздер – мақал-мәтелдер сияқты тілдердің сөздік қорында ғасырлар бойы қордаланып шоғырланған лексикалық қазына болып табылады. Олар этнос болмысына қатысты бағалы мағлұматтар мен құнды деректерді сөйлестеді. Тіл арқылы, тілдердегі мақал-мәтелдер арқылы халықтардың ұлттық түсінігімен, ұлттық дүниетанымымен таныс боламыз. Эр халықтың өзі туралы айтылған мақал-мәтелдерінде, қанатты сөздерінде халық өмірінің сипаты, ұлттық психологиясы көрініс табады.

Ағылшындықтардың өздері туралы айтылған қанатты сөздері де оның шаруашылығына салт-дәстүріне, мінез – құлқына, тарихи оқиғаларға т.б. сол сияқты жағдайларға байланысты туындаиды. Эр халықтың ұлттық мақтанышы бар. Ағылшын халқы да ол сезімнен кенде емес. Ұлттық мақтаныш сезімі бұл халықтың қанатты сөздерінде көптеп көрініс табады. Ағылшындар өздерін шыншыл, турашыл, білімді халықпаз деп мақтанады. Ағылшын халқы кейбір деректерге жүгінсек, бақыты онынан туған делінеді. Өмір сүріп отырған басқа мемлекеттер үшін, ағылшындар ғажайып, таңғажайып әлемде өмір сүріп жатқан халық, яғни төрт түлігі сай, ерекше өмір сүру өнерімен көзге түседі. Ағылшын халқы ойлы ұшқыр, кен, тапқырлығы жоғары және өмір сүру деңгейінің жоғары екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Леонтьев, А.А. Взаимодействие культуры и языков. Языковое сознание и образ мира /А.А.Леонтьев// Язык и сознание: парадоксальная рациональность. -М.: Ин-т языкоznания РАН, 1993.-С. 174.
2. Толстой Н. И. Язык и народная культура [Текст] : очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. - 2-е изд., испр. - Москва : Индрик, 1995. - 509 с.
3. Қайдар Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері/Ә.Т.Қайдар.-Алматы: Ана тілі, 1998.- 304 б.
4. Сүлейменова Э.Д. Тіл білімі сөздігі/Э.Д. Сүлейменова.-Алматы: Фылым, 1998. – 544 б.
5. Телия В.Н. О специфике отображения мира психики и знания в языке/ В.Н.Телия // Сущность, развитие и функции языка - М.: Наука, 1987. -С.65-75.
6. Маслова, В.А. Лингвокультурология/В.А. Маслова -М.: Академия, 2001.-183с.
7. Сәтенова, С. Лингвомәдениеттану және лингвомәдени бірліктер: жалпы және салғастырмалы фразеологияның өзекті мәселелері: ғылыми мақалалар жинағы /С.Сәтенова. - Алматы, 2003. - 165 б.
8. Ақбосаға. Алматы облыстық Қазақстан Халық Ассамблеясы.–Алматы: Принтланд, 2008.-52 б.

*Алия Аязбаевна, магистрант
Академии наук Академии наук
им. С. Баясева*

ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ И ЛИНГВОКУЛЬТУРАЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛО-КАЗАХСКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

Резюме

В данной статье рассматривается исследование пословицы и поговорки с точки зрения лингвокультурологии и этнолингвистики.

Ключевые слова: пословицы, этнолингвистика, лингвокультурология, язык, перевод

*Uais A. A., master's degree student
Aktobe University
named after S.Baishev*

ETHNOLINGUISTICAL AND CULTURAL LINGUISTICAL CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH - KAZAKH PROVERBS AND SAYINGS

Summary

This article deals with research on proverbs from the point of cultural linguistics and [ethnolinguistics](#).

Keywords: proverbs, [ethnolinguistics](#), cultural linguistics, language, translation

ТАРИХ,ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУ
ИСТОРИЯ,ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

УДК 1

Жарасбаев Е.Е. магистр
С.Бәйішев атындағы
Ақтөбе университеті

ҚАЗАҚСТАНДЫ ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРУДА, КОММУНИКАЦИЯ НЕГІЗГІ
ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОР РЕТИНДЕ.

Аннотация

Қоғамдық сана, қоғаммен байланыс PR ол адамдар арасындағы ойдың қалыптастыруши, ол азamat қоғамының даму барысында, бағытын айқындау барысында жатқан қажеттілік.

Кілт сөздер: Демократия, билік, коммуникация, қоғамдық сана, PR (қоғамдық пікір), ментальдық ерекшелік.

Қоғамдық қатынастарды демократияландыру процесі - бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Қоғам тоталитарлық пен таптық көзқарастағы саясаттан тазарған сайын демократияның өмірдің әр саласында кеңінен етек алуы заңды құбылыс. Бұл бағытта Қазақстан да басқа елдер қатарында өзінің алғашқы қадамдарын жасауда. Демократия нышандары неғұрлым тереңдеген сайын, Қазақстанның әлемдік аренада беделі арта түсіде, әрине тоталитаризмнен демократияға өту бір күннің, немесе бір жылдың шаруасы емес. Қоғамда демократиялық қатынастарды орнықтыру үшін оның саяси, экономикалық, мәдени және рухани, ментальдық алғышарттары жасалуы тиіс. Керісінше болған жағдайда, демократия жалаң сөзге айналып, саяси партиялар мен шағын топтардың қолшоқпары болатыны белгілі. Ел басы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған «Қазақстан 2050» стратегиялық бағдарламасында осы жағдай баса көрсетіледі. Демек демократиялық құндылықтардың қазақ менталитетінде немесе Қазақстан қоғамында орын тебуі ұзак мерзімді қамтитын тарихи процесс. Бұл жолда асығыстық жасау немесе халықты демократияның батыстық моделін қабылдауға дайын емес деп айыптау, кінә тағу қажетсіз. Әр халықтың, мәдени жүйенің демократия жайлы түсінігі бар екендігін ұмытпаған маңызды.

Қоғам демократиялық құндылықтар басынқы жағдайға ие болуын қамтамасыз ету көп жағдайда демократияның басты принциптері болып саналатын әділеттілік, тенденция, адам құқығының сақталуы, жалпы демократиялық мәдениеттің адамдар мінез-құлқы мен іс-әрекеттері де орнығына тікелей байланысты. Олай болса, қазіргі қоғамдық қатынастар жүйесінде жүріп жатқан демократиялық процесстерді түсіну мен қабылдау ғасырлар бойы қалыптасқан демократиялық мәдени дәстүр мен салтқа, дүниетанымдық қағидалар мен ұстанымдарға да тікелей байланысты. Бұл жөнінде Ә.Нысанбаев «Шығыс пен батыстың әр бағыттылық әсері далада номадалық өндіріс тәсіліне негізделген көшпендейтілік демократияны қалыптастырыды. Қазақтардың еркіндік сүйгіштігін деспотизмді мойын сынбағаннан, салыстырмалы еркіндігі мен әйелдердің тенденциенен, тұлғаны сыйлауы мен билік алдында құрдай жорғаламауын көреміз.

Көшпендердің еркінсүйгіштік өмір салты казактың дәстүрлі қоғамындағы институт құрылымының қызметіне де өзіндік әсер етті» - деп жазады. Шындығында қазақтардың бүгінгі демократиялық құндылықтарды тез қабылдауының негізінде осында тарихи дәстүр жатқаны ақырат. Олай болса, демократиялық құндылықтарды қабылдау менталитетке, ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүр мен мәдениетке байланысты. Демократияға бастар жолдың ментальдік негізі барша халыққа бірдей емес, оның әмбебаптық үлгісі жоқ. Эр халық демократияға жетудің өзіндік жолын таңдайды.

Дегенмен, демократиялық мемлекеттердің көп түрлілігі мен дәстүрлік, салттық, ментальдік ерекшелігіне қарамастан, оларға тән ортақ белгілер де жоқ емес. Олар мыналар: халықтың заң жүзінде билік көзі болып қалуы; олар жоғарғы билік органдарына өз өкілдерін сайлауға және дер кезінде оларды ауыстырып отыруға құқылы; қоғамның әр саласында тенденциялық әділдікті, бостандық пен еркіндікті қамтамасыз етуі және осы принциптерге сай өмір сүруге ұмтылышы; азшылықтың көпшілікке бағынуы, азшылықтың өз пікірі болатыны және онымен санасу керектігі; сайлаудың еркіндігі, балама үміткердің болуы; т.б. жатқызуға болады.

Демократия деген сөз гректің «демос» - халық және «кратос» - билік деген сөздерден тұрады. Басқаша айтқанда, халық өз тағдырын өзі шешуге ат салысып, белсендердің танытады. «Билік көзі - халықта» деген қағиданың нақты жүзеге асуы жоғарыда көрсетілген демократиялық принциптердің нақты орындалуына тікелей байланысты. Әрине, демократиялық құндылықтардың қоғамдық қатынастар жүйесінде нақты орнығы, олардың қоғамдық ой, санада нық сінігі яғни коммуникация мәселесінде алда болуы нақты әлеуметтік практикада ұзақ та қын күрделі процесс. Мәселен демократиялық дәстүрге бай Америка мен Батыс Европа елдері демократиялық құндылықтардың қоғамдық ойда, қоғам санасында толық орнығып болды деген мәселе емес. Демократиялық құндылықтар күнделікті адамдардың мінездегі құлқы мен іс-қимылданда толық орнады деп айту үшін ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи дәстүр мен мәдениет өз көріністерін күнделікті өмірдегі адамдардың мінездегі құлқында көрініс табуы керек.[1]

Демократияның отаны деп есептелетін Грецияның өзінде де демократияға әр түрлі, қарама – қарсы көзқарастардың болғаны философия тарихынан белгілі біреулер көпшіліктің ойының билігін қолдаса, екіншілері оны қатты сынға алып отырған. Мысалға, Гераклит: «көпшілік-жаман, азшылық-жақсы» яғни бұнда Гераклиттің айтып отырғаны көпшілік дегеніміз әр тапты, әркелкі, әр ойлы және білімділік деңгейі мәселесі болып табылады, ал азшылық дегеніміз ол сол өз қоғамының бетке ұстар әлитасы болып табылады, осы мәселені көрсеткісі келді. Ал киник Антисфен, демократияны келемеж етіп, оны көпшіліктің дауыс беруі арқылы лауазымды адамдарды сайлау деген. Ол Афиндықтарға көпшіліктің дауыс беру арқылы, «Есекті – Тұлпар деп жариялауды» ұсынған. Философтың ұсынысын бассызыңыз деп есептеген кезде, ол былай деген: «Сіздер қарапайым дауыс беру арқылы ақымақ адамды «қолбасшы» - деп жариялап жатқан жоқсыздар ма?» - деген екен.

Платон да демократияны онша жақсы көрмеген, әсіресе ол көпшілік арқылы шешім қабылдауға қарсы шыққан. Ол көпшілік ұғымын «ақымақтық» ұғымы мен қатар қолданған.

Қазақтың ұлы ойшылы Абайдың да көпшілік жайлар айтқан сөзі мынандай: "Адам баласын заманы өсіреді, кім де кім жаман болса, замандастары кінелі." [2]

Демократияның мемлекеттің басты игілігі, еркіндігі екені белгілі. Бірақ, демократиялық мемлекетте әкесі баласынан, ұстазы оқушысынан, кәрісі- жасынан сескенеді яғни бұл дәстүрлік саяси құрлымдарға қарағанда әлдеқайда өзгеше,

яғни тенденциялық мәселесі приоритетте тұрады, бұл белгілі бір жағдайда болашақтың өркениетінің алғышарттары болып табылады.

Қандай да болмасын халық демократия мектебін өзінше өтеді. Демократия әліппесін қабылдау жағдайда тарихи дәстүр мен мәдениетке, салт-санага, әдеп-ғұрыпқа, ұлттың ғасырлар бойы жинақтаған түсінігі мен дүниетанымды қазақтарына көп байланысты. Олай болса, әр халық демократияны өзінше түсініп іске асыра мақ.

Демократияға халықты тәрбиелеп оқыту керек, яғни халықтық сананы қалыптастырып, идеологиялық бағыттау керек. Ең бастысы демократия еркіндік пен тәртіп, осы екеудің іс-қимылда ұштастыру. Бірақ ағылшынша немесе орысша емес керінше қазақша немесе қазақстандық менталитет арқылы ұлттық болмыссымызбен. Қысқаша мерзімді демократиялық даму стратегиясы. Бұл жерде мәселе біреуге ұқсап, еліктеу емес, өзінің ерекше біреуге мүлде ұқсамайтынын көрсете білу. Бұл ойды нақты дәлелдейтін тарихи дәстүрлеріміздің бар екендігін айтқанымыз жөн.

Мысалға, қазақ қоғамында бүгінгі демократия туралы түсініктің негізін қалайтын ұлттық құндылықтарымыз да баршылық. Олардың бір ұшы дала өркениетінде жатыр. Дәлірек айтсақ, қазақ менталитетіндегі немесе қоғамдық тарихи ойындағы ұжымдық пен жеке бастық психологияның, этатистикалық пен либералдық бастаулардың етене қауышуы, олардың арасындағы ымырасыз қайшылықтардың жоқ болуы, қазақтардың ой еркіндігі, әйелдер мен еркектердің салыстырмалы еркіндігі, жеке басты құрметтеушілік, ұлкенде сыйлау, кішіні құрметтеу, мәлімгерлік, сөзге тоқтау, сөз нарқына мән беру т.б. толып жатқан құндылықтар бүгінгі шынайы демократияның ментальдік негізі екені сөзсіз.

Ғасырлар қойнауындағы ұлы даланың мындаған жылдық мәдениетіміздің ұрпақ санасына әлеуметтік-тарихи бейне, ескерткіш, наным-сенім ретінде жаңғырып жатады. Бұлардың барлығы тоталитаризмнен демократияға өтуі кезеңінде із-түзсіз жоғалып кетпейді, керінше олар бүгінгі әлеуметтік-саяси қатынастарға өзіндік қолтаңбасын қалдырады және ерекше сипат береді. Олай болса, Қазақстан қоғамының мәдени өркениеттік деңгейінің қаншалықты жоғарғы сатыда тұрғанын көрсетеді, мұндай тарихи сипаттардың маңызы өте зор.

XVIII ғасырларда қазақ халқының демократиялық ой өрісіне үлес қосқан жыраулары мен қатар "қара қылды қақ жарған" билер болды. Атақты Төле, Қазыбек, Әйтеке билердің әділет пен шындықты қорғау үшін айтылған дана сөздері күні бүгінге дейін халық аузында. Солардың бірі мына бір сөз: Лауазымың өссе зор айып,

Адалдықты тұншықтырсан сол айып,
Елді билеп өскенінен не пайда,
Рахатыңды көрмесе,
Ағайын мен халайық!

Билік пен халық арасындағы байланыстың, қоғам мен байланыстың (PR) қазақ даласындағы тарихы осы. Төле би сөзі бүгінгі саясаткерлер саяси лидерлер үшін демократияны түсінудің басты көзі, ментальдық негізі. Саяси билік негізінде саяси жүйеден бұрын билік субъектілерінің ақыл-парасаты бірінші орында болуы қазақ менталитетіндегі демократияны түсінудің басты ерекшеліктері. Бірақ, бұл ерекшелік тоталитарлық жүйе кезінде екінші орынға ысырылды. Демократияны түсінудегі халықтық мәдени жастар жақалып саясат пен алмастырылды. Адамдардың әлеуметтік мінезд-құлқы көп жағдайда моральдық принциптерден бұрын саяси принциптермен өлшенетін болды. Тоталитарлық жүйенің саяси-әлеуметтік талаптарын бойына сіңіру арқылы билік басына шығу саяси лидерлердің басты мақсатына айналды.

Қазақ әлеуметінде демократиялық құндылықтар мен қоғаммен байланыс (коммуникация) мәселесінің дамуына ағартуышы философтарының қосқан үлесі өте зор. Абай философиясы соның дәлелі. Ол өз халқын гуманистік құндылықтарға шақыра отырып, демократиялық сананың толық өсуі үшін өмірге әділеттілік, шындық, адалдық, қағидаларын енгізбек болды. Болыс болу қолынан келер еді, бірақ сайлау кезіндегі парапорлық, жағымпаздық пен жарамсақтық, алдау мен өтірік оны жирендірді. "Болыс пен биді құрметтейін десен, құдайдың өзі берген болыстық пен билік елде жок" – деп сол кездегі қалыптасып отырған қазақ қоғамындағы саяси сана деңгейін сынға алады. Саяси науқан барысындағы қазақ қоғамын жаулаған жікшілдік пен күйкі тіршілікк ең аразы болған ақын:

"Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да,
Алдамаған кім қалды тірі жанда?
Алыс-жақын қазақтың берін көрдім,

Жалғыз-жарым болмаса анда-санда" деп, қазақ қоғамындағы жүріп жатқан саяси-әлеуметтік мәселелерге өзінің азаматтық позициясын ашық білдіреді.

Абайдың демократиялық ойлары қазақтың саяси санасынан із-түссіз жоғалған жок. Олар XX ғасыр басындағы қазақ зияллылары құрған Алаш партиясының бағдарламасында өз орнын тапты, демократияны дұрыс түсінуге негіз бола алады. Саяси партиялар құру, жеке меншікті жою, дінді мемлекеттен бөлу, қазақ автономиясын құру, ар-ождан, сөз бостандығы, азаматтардың заң алдында теңдігі, саяси экономикалық мәселелерді әділеттілік тұрғысынан шешу т.б. болады. Алаш партиясы бағдарламасының бірінші тармағында: "Ресей демократиялық федеративтік республика болуы тиіс. Федерация құрамындағы әрбір жеке мемлекеттер бес және өзін-өзі тең құқықта басқаруы керек. Үкімет басында Құрылтай жиналысы, ал, аралықта белгілі бір мерзімге Құрылтай жиналысы мен мемлекеттік Дума сайлайтын - президент болуы тиіс.

Президент министрлер кеңесі арқылы басқарады, Құрылтай жиналысы мен мемлекеттік Дума алдында жауапты. Заңшығарушы билік тек мемлекеттік Думада шоғырланады және мемлекет үстінен бақылап отырады. Сайлау құқығы тегі, ар-ожданы мен жынысына қарамай бәріне бірдей. Депутаттарды сайлау тіке, тең және жабық түрде өткізіледі" делінген.

Әрине, мұндай терең демократиялық сипатта ойластырылған Алаш партиясының мемлекетті басқарудың саяси бағдарламасы совет үкіметі кезінде жүзеге асуы мүмкін емес еді. Өйткені кеңес үкіметінің саяси жүйесі негізінде топтық идеология принциптері мен бір партиялық жүйе жатты. Алаш партиясының өкілдері Әлихан Бекейханов, Ахмет Байтұрсынов, Халел және Жәлел Досмұхамедовтардың саяси ойларының жүзеге асуы тек Қазақстан өз тәуелсіздігін алғаннан кейін ғана мүмкін болды.[3]

Бұдан шығар корытынды, демократияның ұлт менталитетінде, қоғамдық ойында орнығы обьективтік және субъективтік факторларға тікелей байланысты екендігі. Оның қоғам дамуына тікелей байланысты тарихи процесс екендігі. Олай болса, демократиялық құндылықтардың дамуы экономикаға, қоғамдағы әлеуметтік мәселелердің дер кезінде шешілуіне ортатаптың пайда болуына, көп партиялы саяси жүйенің қалыптасуына, нақты саяси мәдениет деңгейіне, ең бастысы қоғамның ментальдік негізіне тікелей байланысты еken. Бұл көрсетілген факторларды есепке алмай, демократия туралы айту асыққандық болатын еді.

Бұл саяси ұғымдарды қарастырып отырған себебім коммуникация қоғамдық құбылыс, оның шенберінде философия да, саясат та, психология да, экономика да қамтылған. Ал қоғам өмірінің бағыттаушы күші билік болса биліктің қоғам санаына әсерін, бағыттауын қарастырмауға болмайды.

Бұдан туындаитын корытынды, көпүлтты және көп конфессионалды Қазақстан жағдайында, саяси партиялар ортақ мұддеден туындаитын идеяларды ұсыну негізінде өз беделін бұдан да жоғары көтеру үшін ұлттық менталитеттердің даму ерекшеліктерін өз нысанасына айналдырғаны қажыда. Осындай жағдайлар кепшіліктің қолдауына ие болды да, коммуникацияның халыққа тиімді жолдармен өтіп жатқанын көре аламыз.

Демократиясы дамыған, экономикасы бай мемлекетті құру үшін, ұлттық идея ретінде қазақ халқының жаңа евразиялық деңгейде және тарихи дәстүрлерді қолданудағы, руханиятының дамуы мен жаңғыру идеясын толық қолдау шарт. Бұл идея өзара түсіністік пен сыйластықты, ұлтаралық достық пен азаматтық келісімді, татулық пен бірлікті қолдау идеяларын саяси - экономикалық реформаның негізінде айналдыру қажет. Бұл айтылған ортақ идеялар - әрбір ұлт өкілі үшін жазылмаған нормалар, бұлжымайтын қажыда.

Әлеуметтік салада ұлтаралық келісім, өзара түсінушілік те - қазақ халқының қоғамдық ойының нәтижесі. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың ұлтаралық келісімді Қазақстан Республикасының дамуының басты шарты ретінде тануы да осы кезеңнің талаптарын орындаудан туындаиды. Бұл заманға сай саясат. Ұлтаралық қатынасты сақтау мен дамыту ұлттық қауыпсіздікті қамтамасыз етудің бірден-бір факторы ретінде осы қоғамдық ой қарқының бақылау халықтық мұдделерді нығайтудағы басты қадамдардың бірі деп тануымыз қажет. Демек, оған деген сұраныс пен қызығушылықты қалыптастыру, оны қоғам дамуының маңызды қажеттілігіне айналдыру, азаматтық қоғам құру талаптарына сай келеді.

Қоғамдық санадағы өзгерістер қазіргі қоғамдық дамудың обьективті талаптарынан туындаса, екінші жағынан әлемдік жаһандану процесімен тығыз байланыста болып отыр. Нәтижесінде қоғаммен байланыс, қоғамның дамуын бағыттаушы факторына айналып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздік/ Құраст. Т.Ғабитов, А.Құлсариеva және т.б. – Алматы: Раритет, 2004.318 б.
2. Абай (Ибраһим) Құнанбаев Шығармалар жинағы: 2 томдық. – Алматы, 1997. - 2т. – 184 б.
3. Төкенов, Ө.С. Мәдениеттану негіздері: ЖОО оқу құралы / Ө.С. Төкенов. - Алматы, 2000. –191 б.

*Жарасбаев Е.Е.,
магистр гуманитарных наук
Актюбинский университет им. С. Башиева*

КОММУНИКАЦИИ КАК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЗАЦИИ КАЗАХСТАНА.

Резюме

Данная статья рассматривает процессы коммуникации в становлении и развитии демократии в Казахстан на современном этапе.

Ключевые слова: Демократия, власть, коммуникация, общественное сознание, PR (общественное мнение), ментальная особенность.

Communication as a factor of developing democracy in Kazakhstan.

Summary

This article researches the process of communication in developing democracy in modern Kazakhstan.

Keywords: Democracy, ascendancy, communication, public consciousness, public relations, mental peculiarities.

УДК 316

Жарасбаев Е.Е.,
магистр гуманитарных наук, ст. преподаватель
Абдуллаева З., Жармагамбет Н.,
студенты 1 курса специальности «Архитектурный дизайн»

ВОЗНИКОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СОЦИОЛОГИИ РЕЛИГИИ

Аннотация

Тема «Социология религии» изучается на стыке сразу нескольких взаимосвязанных дисциплин. Для современного состояния науки характерен переход к глобальному рассмотрению проблем тематики «Религия как социальное явление».

Ключевые слова: социология религии, конфессии, теология, научное мышление, традиционные религии, социальный феномен.

Социология религии начинает формироваться как научная дисциплина примерно с середины XIX века. Своим возникновением она во многом обязана тем процессам в европейском обществе, начало которым положила эпоха Просвещения и антифеодальных буржуазных революций. Одним из важнейших источников социологии религии была социально-философская критика феодальных общественных отношений и церкви как социального института, в особенности — со стороны французских энциклопедистов XVIII в. (Гельвеций, Гольбах, Дидро). Эта критика способствовала пробуждению интереса к вопросам о социальной обусловленности религии и ее роли в жизни общества. Религия выделяется из совокупности общественных институтов как феномен особого рода, по отношению к которому все остальные общественные реалии рассматриваются как светские, секулярные.

Идеология Просвещения рассматривала человека прежде всего как «человека разумного». «Просвещенный» человек способен, полагаясь на собственный разум, на науку, устроить свою жизнь на разумных и справедливых началах. Перед ним открывается перспектива безграничного прогресса, ведущего в «царство разума». Одним из первых мыслителей нового времени, обосновавшим возможность рассматривать религию с позиций научного мышления, считаясь только с существом дела и логикой, не ссылаясь на теологию, был И. Кант (1724—1804): разум обладает более сильными аргументами, чем те, которыми располагает церковная доктрина и

священное писание. Просвещенный человек должен жить собственным умом, освободившись от сковывающих разум догм, неоправданных запретов и робости перед авторитетами — будь то политическими или религиозными.

Философское рассмотрение религии «в пределах только разума» призвано не опровергнуть религию, а извлечь рациональное содержание из религиозных представлений и мифов и таким образом дать человеку «разумную религию»; вместе с разумным государством и правовым порядком разумная религия поможет человеку стать тем, чем он является по природе своей, и вести добродетельную жизнь, быть толерантным, преодолеть догматизм и фанатизм, покончить с конфессиональным диктатом в вопросах веры, нетерпимостью. Одна из особенностей социального развития западного общества заключалась в возрастающей сложности и дифференциации общественных институтов. В этой связи возникла вопрос о месте религии в ряду таких феноменов, как экономика, семья, образование, политика и т.д., о взаимоотношении религии с ними и о проблеме единства общества, идущего по пути возрастающей сложности и дифференциации. Особую остроту приобрел вопрос об отношении религиозной идеологии, т.е.теологии, к науке, в которой просветители видели движущую силу развития общества. Если радикальные критики религии видели в ней только оковы развития разума и научного познания, только социально-негативный фактор, с влиянием которого должно быть тем или иным способом покончено,то идущая на смену этой критике социальная наука оказалась уже в состоянии поставить вопрос более объективно: что же на самом деле реально в поведении людей и в жизни общества происходит, когда в этом обществе существует религиозная вера? Такой постановке вопроса способствовали и данные, полученные начавшимися несколько ранее, чем в социологии, научными исследованиями в других областях науки — истории, филологии, антропологии и этнологии. В этом направлении в XIX в. пошло развитие социальной мысли, представленное такими именами, как К. Маркс, Э. Дюркгейм, М. Вебер, но с самыми первыми шагами в этом направлении связано, прежде всего, имя французского философа, ученого О. Конта (1798—1857). Конт считал, что к исследованию социальной жизни необходимо привлечь индуктивные методы познания, с таким успехом используемые естественными науками. Он полагал, что таким образом сможет создать науку об обществе — социологию. С помощью социологии Конт искал пути преодоления кризисных явлений в европейском обществе, вызванных потрясениями Французской революции, надеялся найти средства, обеспечивающие стабильность и развитие общества в «нормальном» русле. Тем самым встал вопрос: что лежит в основе социального порядка и в этой связи — вопрос о социальной роли религии [1].

Учение Конта о социальной динамике содержит эволюционную модель общества, построенную с помощью понятий, почерпнутых из истории религии. Это учение о прогрессе общества, который проходит три стадии, соответствующие периодам человеческой жизни — детству, юности и зрелости. Первая стадия - «теологическая», на этой стадии человек тщетно пытается достичь «безусловного познания внутренней сущности» явлений и причин их возникновения. Объяснение строится по принципу аналогии: вещи и действующие силы наделяются человеческими свойствами, например, волей.

В учении Конта важны для нас два момента:

1) религия, по крайней мере на первой стадии представлявшая собой неотъемлемую часть человеческого общества, затем оказывается изживающей себя и больше уже не нужной, постепенно преодолеваемой, вытесняемой научным знанием. Эта мысль легла впоследствии в основу концепции секуляризации, вытеснения религии из различных сфер жизни общества и упадка ее влияния. Развитие

человеческого познания оставляет позади религию в ее исторически данных, традиционных формах. Общественная жизнь организуется на иных основах.

2) Каждая стадия в учении Конта связана с определенными социальными структурами, властными отношениями. Господству теологических идей, которое охватывает человеческую историю от ее начала до XIII столетия, соответствует доминирующая роль в обществе духовенства и военных, т.е. классов по преимуществу непродуктивных с точки зрения просветительского сознания и позитивизма. На философской стадии господствующие позиции начинает завоевывать бюрократия, в первую очередь — юристы. Последней исторической формой теологического порядка вещей был, согласно Конту, соответствующий христианскому монотеизму «католический и феодальный режим». Если на этой стадии религиозные верования служили связующей силой, основой социального порядка, то из-за неизбежного упадка религии возникает угроза распада социальных связей. Нужны новые опоры для социального здания. На позитивной стадии, утверждающейся в XIX в., в обществе ведущую роль начинают играть инженеры, ученые. Задача объединения общества теперь, когда религия приходит в упадок, переходит к позитивному синтезу научного знания, которого добивается социология, чтобы связать воедино идеи порядка и прогресса. Впоследствии Конт, разочаровавшись в надежде на разумную организацию общества посредством просвещения умов, приходит к выводу о необходимости «второго теологического синтеза» как духовной опоры социальных связей. Он предлагает светский, рационалистический вариант «позитивной религии» — культ человечества как единого «Великого существа», огромного социального организма. В этой религии социолог, лучше других знающий механизмы социальной динамики и способный руководить обществом, становится верховным жрецом. Идея органического единства социальной системы и ее эволюционного прогресса была центральной в социологии Г. Спенсера (1820—1903), властителя дум европейского общества, включая Россию, в конце прошлого столетия.

Главное, что внес Дюркгейм в социологию религии, это понимание религии как интегрирующей общество силы. В Германии, где также развивалась социальная наука, доминировали политические интересы, и религия интересовала немецких исследователей, в первую очередь, в связи с политической борьбой, а не как фактор социальной солидарности. Наиболее важный вклад в становление социологического исследования религии здесь внес К. Маркс (1818—1883). Он рассматривал религию как социальный феномен: религия включена в систему общественных отношений, порождается ими (в первую очередь — экономическими, которые выступают как базис, определяющий целую совокупность производных, «надстроечных» образований, таких, как политика, право, искусство, мораль, философия и религия). Понимание религии как социального феномена означало также, что религия рассматривалась в качестве важного социального фактора, выполняющего вполне реальные функции в жизни общества и удовлетворяющего определенные интересы и потребности. Это фактор, внешним и принудительным образом воздействующий на людей, подобен любому другому социальному институту. Тем самым Маркс способствовал развитию функционального подхода к религии. Одну из отличительных особенностей теории Маркса составляет представление об исторической природе религии как порождении преходящих социальных условий, основу которых составляет присвоение чужого труда, социальное неравенство, когда свобода одних означает порабощение других. В условиях классовой борьбы религия выступает в качестве идеологии (она была ее исторически ранней формой); отсюда ее социальная функция — функция идеологическая, ее существо в том, что религия оправдывает и узаконивает существующие социальные порядки, или осуждает их, отрицая их право

на существование. Она может питать социальный конформизм, внушая иллюзии («копиум народа») и тем самым выступая в качестве тормоза общественного прогресса, или стимулировать социальный протест, выступать в качестве революционных движений. Если раннее христианство было революционным движением низов римского общества, то впоследствии на протяжении двух тысячелетий своей истории, после того как оно стало государственной религией и таким образом сложился «союз алтаря и трона», социальные принципы христианства оправдывали социальное неравенство и эксплуатацию человека человеком как богоустановленный порядок. Центральную роль в учении Маркса так же, как до него у Л. Фейербаха, а впоследствии у З. Фрейда, играл тезис о компенсационной функции религии.

Религия — это «сердце бессердечного мира»: страдания в этом мире не напрасны, они будут вознаграждены в будущей жизни, праведники обретут «царство божье». В условиях глубокого социального раскола общества, когда интересы одной его части могут быть обеспечены за счет другой, только иррациональные факторы — верования и ценности, которые не могут бытьrationально обоснованы и не подлежат проверке, которые заданы извне в качестве сакральных, способны поддерживать социальный порядок, обеспечивать интеграцию общества в интересах господствующих классов и тем самым препятствовать его революционному переустройству в интересах трудящихся масс. Религия — разновидность «отчужденного сознания», порождение общественного процесса, развивающегося в отчужденных формах, в силу чего обычные, «естественные» вещи наделяются «сверхъестественными» свойствами (товарный фетишизм): продукты человеческой деятельности как внешняя, чуждая сила начинают господствовать над людьми. Если религия — выражение экономического отчуждения, то с преодолением его (ликвидацией частной собственности на средства производства) устраняются условия, необходимые для существования религии, она исторически изживает себя, «умирает естественной смертью». У Маркса религии противостоит идея самоосуществления человека.[2]

Критика религии завершается категорическим императивом, требующим ликвидации тех условий, которые мешают человеку в полной мере реализовать себя. Во многом был несогласен с Марксом М. Вебер (1864—1920). Хотя он признавал, что религия может действовать как консервативная сила, и часто выступает именно как помеха на пути социального развития, в то же время она способна действовать как один из факторов социальной динамики. Вебер исходил из того, что все общественные институты, структуры, формы поведения фактически основываются и регулируются тем смыслом, который в них вкладывают люди. Главная функция религии — функция смыслополагания, рационализация человеческой деятельности. Поэтому религия обладает мощным потенциалом воздействия на человеческую деятельность, каким бы ни было ее направление. Вебер рассматривает религию, прежде всего, как фактор социального изменения. В значительной мере вся его концепция социального развития основана на двух понятиях — харизмы и пророчества.

В отличие от Дюркгейма, Вебера интересуют, прежде всего, мировые религии, т.е. те, которые имеют наибольшее число последователей и оказывают наибольшее влияние на ход истории. В работе «Протестантская этика и дух капитализма» (1905) он исследует вклад христианства в историю Запада, доказывая, что протестантская Реформация и возникающая в ее результате новая ветвь христианства — протестантизм способствовали пробуждению духа предпринимательства и культивировали аскетический стиль жизни, стимулировавшие развитие современной экономики, преобразование феодальной Европы в общество, олицетворявшее достижения современной культуры. Он делает это на серьезной эмпирической основе,

анализируя большое число проповедей той эпохи и других письменных источников. Для Вебера показательно то, что ему удалось органически связать конкретно-эмпирический и абстрактно-теоретический уровни социологического исследования с помощью сравнительно-исторического анализа. Вебер проверяет свою гипотезу о роли религии в экономическом развитии, исследуя наряду с протестантизмом иудаизм, ислам, индуизм, буддизм, конфуцианство. Если Дюркгейм строил свои аргументы на рассмотрении сравнительно небольшого числа фактов, но распространял выводы на религию в целом, то Вебер предпринял небывалое по масштабу исследование, охватившее практически весь мир. На этой эмпирической основе Вебер сформулировал утверждение о том, что великие религиозные традиции оказали существенное влияние на различие путей развития Запада и Востока, более конкретно — что иудаизм, ислам, католицизм и протестантизм больше способствовали рационализации социальной жизни, чем индуизм, буддизм и конфуцианство. Вебер стремится, таким образом, обнаружить в истории связанные с религией корни Новой истории, современной западной культуры. Второе важное направление исследований Вебера — анализ процесса «расколдования» мира, того процесса, благодаря которому из отношения «цель — средства» устраняются элементы магической практики. Они уступают место «целерациональным», ориентированным на успех средствам: мир предстает как «материя», которая может и должна быть подчинена человеку. Своей высшей точки этот процесс достигает в аскетическом протестантизме, в кальвинизме, но его истоки лежат в иудейском пророчестве. Вебер сравнивает различные религии, выясняя, какую степень рационализации экономической деятельности допускает та или иная религиозная этика. С 1916 по 1919 гг. Вебер выпускает серию статей на эту тему, объединенных под общим названием «Хозяйственная этика мировых религий».[3]

Если в XIX и XX вв. упадок религии представлялся многим как триумф человеческого разума, как результат просвещающего и освобождающего действия современной науки, то Вебер видит в нём симптом духовного заболевания общества, вызванного гипертрофированной до чудовищных размеров «рациональностью»: технология и бюрократия подчиняют себе мир, колоссально сужая человеческий опыт, так что в сознании человека угасают величайшие страсти — поэтическая сила воображения, любовь к прекрасному, героические чувства, религиозный опыт, уступая место прагматическому расчету, заботе о комфорте, банальной тяге к «полезности».

Еще одна тема, намеченная Вебером совместно с Трёльчем, — дихотомия «церковь — secta», типология религиозных организаций. Вебер поставил перед собой задачу проанализировать деятельность религиозных сообществ в общесоциологических категориях. Он ввел различие бюрократических форм организации и типов господства, успешно применявшееся впоследствии в исследовании различных аспектов религии. Влияние и значение Вебера основывалось еще и на том, что он разработал понятийный аппарат социологии религии, которым она пользуется и сегодня. Работы Дюркгейма и Вебера оказались в полном смысле слова основополагающими в области социологии религии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии: Ч. I-II. / Под общей ред. В.И.Гараджи.—2-е изд. - М., 1994.
2. Миронов, А.В. Основы религиоведения. Рабочая книга преподавателя и студента: учебное пособие/А.В. Миронов,Ю.А.Бабинов.- М., 1998. – 342 с.
3. Радугин, А.А. Введение в религиоведение/ А.А. Радугин. - М.: Центр, 2001. – 240 с.

Жарасбаев Е.Е.
гуманитарлық ғылымдар магистрі
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті
Абдуллаева З., Жармагамбет Н.
«Дизайн» мамандығының 1 курс студенттері
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ДІНИ ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ.

Түйін

Бұл мақалада діни әлеуметтану бағытының тарихи кезеңдерін, даму тенденциясын және әлеуметтанушылардың ойларын қарастырады.

Кілт сөздер: діни әлеуметтану, конфессиялар, теология, ғылыми тұжырым, дәстүрлі діндер, әлеуметтік феномен.

Zharasbaev E.E.
Master of humanities
Aktobe University by S. Baishев
Abdullaeva Z., Zharmagambet N.
1 course students, speciality «Architectural design»
Aktobe University by S. Baishev

THE GENESIS AND DEVELOPMENT OF RELIGION SOCIOLOGY.

Summary

This article researches development tendencies and historic periods of religion sociology.

Keywords: religion sociology, confession, theology, science thinking, traditional religion, social phenomenon.

УДК-316

Степаненко Н.В, к.и.н.,
старший преподаватель
Жаманкулова Д.,
студентка 2 курса
Академии им. С. Баширова

ДЕСТРУКТИВНЫЕ ТОТАЛИТАРНЫЕ СЕКТЫ И ГРУППЫ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА.

Аннотация

В статье говорится о деструктивных и тоталитарных сектах и группировках в Казахстане, о проблемах борьбы с сектами и их влиянии на сознание молодёжи. Обращается внимание на конфликтные ситуации, которые складываются между деструктивными тоталитарными сектами и традиционными религиями и правительственные организациями.

Ключевые слова: традиционная религия, secta, конфессии, оккультизм, воззрения, миссионерские движения, культуры, церковь, молодежь.

Секта (лат. *secta* - школа, учение, от лат. *sequor* - следую) - понятие (термин), которое используется для обозначения религиозной группы, отделившейся от основного религиозного направления, или указания на организованную традицию, имеющую своего основателя и особое учение. Секта обычно возникает как оппозиционное течение по отношению к тем или иным религиозным направлениям. Для сект характерна претензия на исключительность своей роли, доктрины, идеальных принципов, ценностей и установок [1].

Для современной религиозной ситуации в Казахстане характерны возникновение и усиление радикальных религиозных сообществ, активизация деятельности центров нетрадиционных верований, повышение влияния иностранного миссионерского движения и расширение социальной базы сектантских организаций, особенно за счет молодежи. При этом наибольшую озабоченность вызывает усиление деятельности деструктивных сект и культов нового поколения. Опасность заключается в том, что казахстанская молодежь, для которой религия все больше становится ценностной ориентацией, регулирующей социальное поведение, психологию общения и философское отношение к жизни, весьма смутно представляет, где проходит грань между традиционной религией и псевдо религиозностью.

Обратим внимание на основную характеристику деструктивных сект и культов. Общая черта их - конфронтация с традиционными религиозными воззрениями, в силу того что все эти деструктивные сообщества основаны на искусственном мировоззрении, не имеющем под собой базы религиозной теологии. Как правило, такие секты и культуры «порождены процессом нивелирования религиозных традиций вследствие духовного кризиса современного общества», эксплуатации и коммерциализации религиозного мировоззрения [2].

Характерные особенности всех сектантских и культовых организаций весьма схожи, поскольку представляют собой определенный набор качеств. В их числе — крайняя неоднозначность и противоречивость идеологии и доктрины, дух раскольничества и сепаратизма, тоталитаризм учения, жесткая «критика традиционных религий за отступление от первоначальных вероучений и практики». Схожи также их структурная организация, методы воздействия и нацеленность на активную духовную экспансию среди населения, особенно молодежи.

Претендую на неординарность своего вероучения, эти структуры постоянно разрабатывают новые прикладные методики, акцентируя внимание на психологических и эмоциональных аспектах, часто дополняя свое учение необычной практикой. К тому же, практически все эти секты и культуры действуют столь активно и разнообразно, что за несколько последних десятилетий они значительно трансформировались, видоизменились и довольно успешно конкурируют в условиях современного общества.

В идеологическом аспекте деструктивные секты и культуры претендуют на формирование системы мировоззрения граждан, внедрение (взамен традиционных) новых духовных и нравственных ориентиров в национальном масштабе. Например, среди современных сект и культов следует особо выделить те, которые главным объектом своего внимания считают достижение земного счастья человека и удовлетворение его сиюминутных потребностей. В этих целях они декларируют возможность построения на земле рая, где все были бы счастливы. Предотвращение экологической катастрофы, разрешение духовного и социального кризиса во

Вселенной и другие глобальные проблемы — основной (но не полный) перечень благих намерений сектантов всех мастей. Главная миссия их сект, по убеждению лидеров, — помочь стране пребывания, ее народу всеми доступными путями и средствами. Основная суть помощи — дать миру новое откровение, новое вероучение, которое заменит все «устаревшие», разумеется, по определению сектантов, мировые конфессии и их деноминации.

В целом, характеризуя нетрадиционные религиозные взгляды и воззрения, использующие смешение религиозной теологии с мистикой и оккультизмом, можно отметить следующее: хотя все они вышли из недр религиозных и мистических традиций средневековья, сегодня они превратились в деструктивные секты и культуры с ярко выраженным антирелигиозными доктринаами и разрушительными для человека последствиями.

Негативные последствия их усилий сегодня убедительно доказаны. В современном мире группа рисков, связанная с их деятельностью, универсальна и распространена повсеместно. Везде, где еще сохранилась основа традиционного общества или религии, деятельность, к примеру, «Свидетелей Иеговы» доставляет массу проблем власти и обществу.

Среди деструктивных сектантских и культовых организаций, добившихся наибольшего роста в республике, следует особо отметить секту «Семья». Она глубоко конспирируется на арендуемых квартирах, на контакт без рекомендаций не идет, однако замечены активные связи с иностранными гражданами, которые часто выступают в роли руководителей. В крупных городах открыто распространяются яркие листовки с религиозными текстами и изображением Христа, обнимающего веселящихся и возносящихся к небу детей. Деятельность секты, как правило, начинается с благотворительных акций в виде концертов, пожертвований в разные организации, в результате чего формируется пакет документов, содержащих положительные отзывы о якобы ее просветительском и благотворительном характере. Именно таким способом секта стремится получить положительные рекомендации для регистрации своих местных ячеек [3].

Вольготно себя чувствует в Казахстане и секта «Свидетелей Иеговы». Ее характерная черта — «регулярное проведение региональных конгрессов, причем в ряде случаев с нарушением действующего законодательства РК и вопреки запретам местных органов власти. Сектанты отрицают любое земное правительство и все, что с ним связано: службу в армии, присягу, государственные праздники, отданье почестей флагу, государственным символам, не поощряют любое светское образование. При этом члены «Свидетелей Иеговы» должны давать полный и чистосердечный отчет своему руководителю. Наиболее опасным в деятельности «Свидетелей Иеговы» является отказ от переливания крови, который они не позволяют делать себе, так как полагают, что оно является нарушением ветхозаветного запрета употреблять в пищу кровь» В Казахстане «Свидетели Иеговы» зарегистрировали более 100 общин и имеют прихожан почти в каждом городе. Особенно сильны позиции секты на юге страны. Например, ее приходы весьма активны в Шымкенте, Туркестане, Кентау, Ленгере, Сары-Агаше, Жетысае и других населенных пунктах, где преимущественно проживают этнические казахи и узбеки. По многочисленным сведениями, в том числе газетным репортажам из южных районов РК, деятельность членов данной секты уже давно выросла в проблему местного масштаба [4].

Особую активность проявляет и секта «Церковь сайентологии». Официально эта структура зарегистрирована в Алматы и Павлодаре, но отмечены факты ее появления в Карагандинской, Костанайской областях и в Семее. Кроме того, в республике существует ряд организаций, связанных с сайентологами, которые, по мнению

специалистов, проявляют себя в виде таких общественных объединений, как «Дианетика», «Нарконон», «Криминон». Например, в Астане секта функционирует под прикрытием центров дианетики, где принимают посетителей, проводят тесты, семинары, презентации, а также платные психологические сеансы [5].

«Международное общество сознания Кришны» — одна из самых распространенных в Казахстане сект восточного направления. Ее официальные представители появились в республике в 1989 году. С тех пор их ряды многократно увеличились, особенно за счет молодых людей из социально уязвимых слоев населения. Объективной информации о количестве последователей секты в Республики Казахстан нет, поскольку сами кришниты об этом, как правило, умалчивают. Однако известно, что «община кришнитов в Казахстане является самой большой в Центральной Азии». Согласно статистике, помещенной на электронном сайте правительства, с 1990 по 2006 год количество организаций «Международного общества сознания Кришны» увеличилось в республике от нескольких до 558 человек [6].

Перечень наиболее известных деструктивных тоталитарных сект и групп, обладающих значительным числом признаков таковых, а также оккультных центров и движений, действующих в России и Казахстане:

«Абсолют Истины Энергожизни»; «Авестийская школа астрологии» Павла Глобы; «Агапе»; миссия, «Адвентисты седьмого дня – реформисты»; «Академия Человека «Ланид»; АкбашеваТолгата последователи; «Ананда», духовное братство; «Всемирная команда помохи Ананда марги» (AMURT); «Ассоциация свободного дыхания»; «АшрамШамбалы»; «Академия “Путь к счастью”»; «Алтайский ашрамШамбалы»; «Школа “Авиценна”»; «Школа Духовного Целительства Академии Гуру Сотидананды»; «Аштар» центр;

«АумСинрикё»; «Алеф»; «Аят»; «АлляАят»; Фархатаатыкуль; «Церковь Хайдаканд и Самадж»; Бажовцев движение; Березикова Евгения последователи;

«Великое Белое братство» Микаэля Айванхова; «Великое Белое братство» («ЮСМАЛОС»); «Белое братство»; «Белый Лотос» Владимира Скубаева;

БлавоРушеля культ; «Богородичный центр», secta Иоанна Береславского [7].

В современном мире деятельность различного рода секты широко осуждают и критiquют, так как наличие противоречий с религиозными и религиозно-мистическими взглядами часто приводит их к конфликтным ситуациям с представителями традиционных вероисповеданий, властью и общественностью во многих странах мира. Деструктивные тоталитарные секты и группы - это проблема, с которой ведётся повсеместная борьба в многоконфессиональном Казахстане.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Дворкин, А.Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования /А.Л.Дворкин. - Изд. 3-е.перераб.и доп.- Нижний Новгород: Издательство братства во имя св. князя Александра Невского, 2002.- 554 с.
2. Булгаков, С.В. Справочник по ересям, сектам и расколам /С.В.Булгаков.— М.: Современник,1994.- 164 с.
3. Шефер, У. Вера бахай: секта или религия?/ У.Шефер // Исследования бахай. Ассоциации исследований бахай. – М.,1994. - № 16. –С. 89-101
4. Ирвинг,Гексам. Новые религиозные движения. Карманный словарь/ ГексамИрвинг. –Александрия: Ездра, 2006. – 82 с.
5. Стенли, Дж. Гренц. Теологические термины. Карманный словарь/ Дж. Гренцстенли, Дэвид Гурецки, Черит Фи Нордлинг. – Александрия: Ездра, 2006. – 140 с.

6. Эткинд, А. Русские секты все еще кажутся «obscure» / Эткинд А. //Non-fiction по-русски правда. Книга отзывов. - М.: НЛО, 2007. -С. 91-107.

*Степаненко Н.В., т.д.к.,
ага оқытуши С. Бәйішев атындағы
Ақтөбеуниверситеті
Жаманқұлова Д.,
«Туризм» мамандығының
2 курс студенті С. Бәйішев атындағы
Ақтөбе университеті*

ҚАЗАҚСТАН ДЕСТРУКТИВТІ СЕКТАЛАР МЕН ТОТАЛИТАРЛЫҚ ТОПТАР

Түйін

Мақала Қазақстанда бар тоталитарлық секталар мен топтардың деструктивті бағытта атқаратын қызметтері жайында анализ жасалған.

Кілт сөздер: дестурлі діндер, секта, конфесиялар, оккультизм, көзқарастар, миссионерлік қозғалыстар, шіркеу, жастар.

*Candidate of historical sciences Stepanenko N.V.,
Aktobe University by S. Baishew
Zhamankulova D., student 2 course,
Aktobe University by S. Baishew*

Destructive totalitarian sects and groups in Kazakhstan.

Summary

The article says destruktivnyhi totalitarian sects and groups that exist in Kazakhstan.

Keywords: traditional religion, sekta, confession, point of view, church, young people, religion organisations.

УДК 392:398(94343)

*Султангареева Р.А., д.ф.н.,
главный научный сотрудник
Института Истории языка и литературы
Уфимского научного центра,*

НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО КАК ТРАНСЛЯТОР ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ И ФИЛОСОФИИ ТЮРКОВ

Аннотация

В статье освещаются моральные приоритеты, духовно-этические ценности, содержащиеся в жанрах народного творчества, обрядах и в системе традиционной культуры тюрков. Предлагаются способы и методы воспроизведения ментальных, психологических сил, морально-этических достижений и ценностей народа путём их программного использования в обучении, воспитании и т.д. Позиционируется

кардинально новое отношение к первородным законам общества в целях их применения, выправления бездуховности в современном мире.

Ключевые слова: духовное возрождение, этнопедагогика, национальные традиции, обычаи, обряды, честь, благополучие, предания, мифы, родина.

В этногенетическом фонде (фольклор, этнография, история, этногенез, антропология) народов сконцентрирован и сохранен неисчерпаемый духовный потенциал, при разумном, ценностном пользовании являющий собой необходимо важный источник в воспроизведстве и укреплении его духа, физического здоровья на новом витке времени. Ретроспективный взгляд на мудрые изречения, пословицы, поговорки, обрядовые пожелания, заговоры и т.д. позволяет расшифровать в их основе могучие по силе, глубине и самодостаточности первородные сакн (законы) жизневедения, философии и педагогики тюрков.

Одними из гарантийных методов поддерживания человеческого в человеке являются многовековые народные обычаи (у башкир - йола), обычаи, традиции - системы жизневедческого опыта и механизмы развития духовности и гармоничного устройства общества. Наличием этих форм и норм правопорядка обусловлена будущность и крепость этноса. Однако отрицание ценности этих достояний, политические преследования ученых-этнографов в советский период нанесли серьезный урон культуре бытования, пользования и престижу традиций, в прошлом имевшему непререкаемую ценность. За тенденциозным многолетним игнорированием пришло забвение и пренебрежение аманатом предков, что напрямую сказалось на современном духовном кризисе, нарушении здоровой психоментальности масс, девальвации жизнесмысловых основ общества. Возрастание ненаказуемости зла, разгул свободы обогащения, угасание личностной преданности и безответственности, исчезновение стыда перед лицом общественного мнения, коррупции явились результатом прямого отрицания вековых норм правопорядка и законов обществоведения, выработанных мудрецами, сэсэнами, бакшы и биями.

Древнее учение «Жасайisi» (Яссы, Тропа существования), дошедшее до поколений благодаря соратнику Чингисхана Майкы-бию(прапредок минцев, табынцев башкир, казахов), также башкирские шежере, предания-хроники биев, эпические сказания «Урал-батыр» равно как шумерская «Авеста», индоиранская «Ригведа», германская «Песнь о Нibelунгах», индийская «Махабхарата», еврейский «Ветхий завет» представляют своды не только совершенного символико-поэтического языка и слова, но и ранней философии и принципов жизни, морали, права.

В шежере минского рода башкир «Эпоха Казанфари бея» (Казанфаризаманы) устами бея провозглашаются главные требования человеческого достоинства: «Нәселденбельмәгәнкешебатшан алдында сүз сүзләргә ярамас, ахырғыдин хәбәр белмәгән хакимчылык ҡа ярамас» (Кто не знает историю рода своего - не может молвить слово перед правителем, тот, кто не знает ход событий наперед - не может стать правителем) (1,249б). Это поистине мудрейший принцип, гарантирующий ценность духовного образования и крепость родовой организации. Прапредок Датья - внук Памира (по казахским мифологическим преданиям) создал учение о возмездии и правосудии как основе правопорядка (2,с107). Согласно учению, за воспитание и за прегрешения, деяния отвечает вся община, род стоит за каждого своего члена и мстит за каждого своего сородича по принципу «Один за всех, все за одного». Этим принципам неукоснительно в свое время следовало древнее башкирское общество. Спрос за угон скота как преступления (если совершено не по решению суда старейшин) лежит на совести целого рода. Потому спрашивают не имя

совершившего угон, а «Из какого племени был бэндэ»? Правила, этикет поведения тюрков развиваются так, что впоследствии «Дат» становится названием правосудия, норм обычного права. Принцип коллективной ответственности «дат», на котором крепла степная цивилизация, обусловил непобедимость и непоколебимость воли казахов, башкир, кыргызов, туркмен и др. народов, переживших тяжелейшие испытания в своей истории. Самоотверженная ответственность за безопасность обитаемого пространства, земли, страны, доминирование коллективного сознания над индивидуальным заложены были в правилах «дат», не допускающих подмены. Со временем эти мудрые законы формировали золотой фонд “отца слова” тюрков — пословиц, поговорок: “Әкенің ұлы болма-елдің ұлы бол” (“Будь сыном не отца своего, а своей страны (рода, племени, народа) рода”); у башкир: “Атайҙ ың ғына ұлы булма, халқындың да ұлы бул” (3,84-се б). Наивысшая ценность человека –честь – Намыс возводилась на уровень культа “Ир үлеме намыс тан” (“Мужчина умирает за честь”). Основы справедливого суда и правления сформулированы в пословице “Тура биде туған жок” (досл: “для справедливого правителя нет родственных связей”). Башкирский аналог “Ғәз ел түрә туған тимәс”. Величие и дальновидность этих мудрых принципов доказывает тот факт, что, пройдя многие тысячелетия, они не утрачивают значимости, а в символике исламских норм поведения возвращаются в понятиях «адат», «адет», у башкир “ғөрөф-ғәз эт”. У гуннов “дат” означает «командир отряда», «полевой командир», а через тысячелетия слово начинает означать - «прокурор», «судоисполнитель». Однако ныне гарантийные основы этих беспрецедентных пранорм, педагогических ценностей нарушены: на родственности, клановости устраивается ныне рабочий режим трудовых, административных коллективов, индивидуализм становится престижным, эпатажным качеством личности.

Образно-символический, афористичный язык пословиц, поговорок, наполненный глубоким философским смыслом, охватывает все сферы жизни, половозрастные группы и реалии.

Женщина, в силу её особо прочной генной памяти и доминанты созидающего начала, явилась творцом, хранительницей и последовательной проводницей института обрядов, обычаев, традиций. Если в 20-50-х годах ХҮПП в. Толе-бий создал школу передачи учения «Жасауізі», то в башкирской традиционной культуре таковой фиксированности пока не обнаружено. Однако особый статус мудрой, образованной и почитаемой женщины - Олоинэй (Агинэй), наделяемой правом назидания в силу своей безупречности, рельефно обозначен в фольклоре. Культ чести (намыс) как основное обязательное условие человеческого в человеке прослеживается в этикетных, поведенческих нормативах. Большая часть из них направлена женщине замужней, честь которой нераздельна от чести мужа. «Ир намыс ынтоңаңдың әтотма» («Не держи дома жену, не берегущую или унижающую честь мужа») – гласит башкирская мудрость. Встречая невесту в доме свекра, произносят благопожелания (алгыш), «кодируя» чистоту помыслов, обязуя её, нового члена рода, поступать всегда по достоинству и совести: «Будь Землей – Земля все поднимает, Будь Водой – Вода все очищает, Будь чище воды текучей. Рожай детей, чтобы аулами –аулами расселились...»

Истинно человеческие достоинства женщины – в ее одновременной жертвенности и божественности, главенстве и терпимости. Морально-этические принципы ее поведения, направленные на благополучие народа, заложены в пословицах: «Намыслықатын – ырыуғанур» («Честная женщина – луч рода»), «Катынһүзе – иргәканат» («Женщины слово – крылья мужчине»), «Тәбиғәт – Ана, Анандаңақла» («Природа-Мать – береги её»), «Честь дороже жизни» и т.д. В свое время Антуан де Сент-Экзюпери писал: «Страна жива, пока дух жив. Есть только одна

проблема, одна единственная во всем мире, – вернуть людям их духовное значение, их духовные заботы». Эта проблема ныне необычайно остро стоит. Для тюрка богатство духа и высокая честь – самые достоверные показатели значимости собственной жизни, богатства и личностной состоятельности. *Намыс* (честь) – самодостаточная субстанция, равная достоинству, высшая категория определения настоящего человека («Ирз енамыс үлтерә» – «досл: Мужчина умирает за честь»). Издревле именно честь у башкир (тюрков) – показательная призма кристальной чистоты, силы духа, единственный способ познания мира и реализации себя в мире. Однако именно Честь (Намыс) оказалась ныне самой обесцененной, избегаемой из-за игнорирования инструмента её поддерживающей основы – йола (дат). В современном праве игнорируется «намыс» (честь), «кырыс» (благополучие, достоинство) как духовные опоры и достижения нации, не предписывается безуказицненное следование им, как было прежде у башкир. На этом фоне актуализируется вопрос о законодательной защите Чести и Справедливости как самостоятельных категорий нравственности. Бесчестие в древнем обществе было равно смерти. Этого человека избегали, за них не выходили замуж, не брали в жены, попутчики, не допускали к праздникам. *Намыс* – (греч.Nomos) почталься на уровне божества, ему посвящали жертвы, празднования. «Намыс понимался вечным, непреходящим законом Богов, которые почтальись древними прародителями людей» [4, с. 10]. В этом контексте стержневой идеейной составляющей жанров тюркского фольклора в целом проходят мотивы борьбы и защиты чести, соединяющихся в сознании с достоинствами Духа, поведения и верности законам предков.

Перед отъездом в дом мужа невеста получала наказы блюсти честь рода, супруга и не смела их нарушать. Обычай приглашения на ночь подруг или сестер мужа в его отсутствие согласуется с магией обережения от нечистых сил, а также избеганиями пересудов. Любовь и верность супругов были достояниями рода, потому родовой коллектив нёс ответственность за крепость семьи. Реализуя эту задачу, проводили примирительные йола- обряды. Так, если в селе возымело место разлад какой-либо семьи, то семеро взрослых женщин, собравшись, шли по селу, громко произнося напевные речитации, назидания. Заходили в дом, беспрерывно продолжая молитвы, усиливая их возгласами «Hey,hey-Аллан!, Hey,hey-Аллан!» Подробно, до мелочей расспрашивали супруг обо всех причинах, подтолкнувших на разлад, при этом не прекращая напевы и перенося все на стихотворный язык. Уходили только тогда, когда муж и жена, поняв несущественность причин ссоры, мирились на глазах женщин, произнося “тәұбә”. Обряд назывался «дәрткүтәреү» («поднятие духа») (Записано в 1991 г. в Абзелиловском, в 2010 г. в Белорецком-нах РБ). Воровство –вневременное явление и меры противостояния регулировал также йола – в данной ситуации обычай справедливого возмездия. При обнаружении пропажи пострадавший обращался к Олоинэй - женщинам старшего поколения. Семеро женщин из семи улиц советовались и объявляли о том, что будут жечь волчьи жилы (буре тарамышы), если в течение 3-7 дней вор не вернет не принадлежащее ему. Страшное психотропное по сути предупреждение имело силу влияния, т.к. веровали, что вор «словно жилы» будет корчиться в муках (5,235). Умением заговорить вора, отгонять глаз, хворь, произносить специальные слова и пользоваться тайными знаниями древности могли как женщины, так и мужчины (имсе, баксы, тынсы, ташналыусы (гадатели по камням) - носители огромного опыта, учений и обладатели наследственными дарованиями.

Народные духовные нормативы, представления о чести поддерживались обрядами и ритуалами. Отрекаясь от дурных поступков, егет давал перед родом и родными клятву; вора, изменника, прелюбодея всенародно наказывали, лишив родовой принадлежности (изгоняли, казнили, отрубали руки). Батыра испытывали в

курэш, меткой стрельбе и преданности слову своему. Образованность личности определялась тем , что каждый член рода должен был знать легенды, имена своих родовых батыров, предания, мифы,язык звезд, уметь хорошо исполнять песни, отрывки из эпоса. Слово *алғыш* (благопожелания), произносимое в половозрастных празднествах (первый шаг, первое слово, первый улов, охота, усаживание на коня и т.д.), на свадьбах, семейных обрядах, одновременно и корректировало, и оберегало , и социологизировало, приобщая индивид к культурным достояниям общества(“Будь стране опорой , сердцем рода!” ”Сила – в преданности заветам предков”,”Будь преданным Природе-Она за одного батыра тысячу родит”). Приверженностью к жизнесмысловым принципам предков связывается ныне относительная сохранность национально идентичного облика и сути души башкира(асыл) , твердость его духа, нацеленность на будущее . Неимоверной преданностью , любовью к родной земле, закаленной реками пролитой крови во имя ее защиты и подвигами утверждено священное право собственного пространства и меставековечного обитания предков на Урале. Утверждение этих достояний и удерживание духовно-нравственных достижений непосредственно связаны с духовностью, нравственной состоятельностью и прочной верой –иман.Все это актуализирует задачи углубленного изучения обрядов , фольклора в целом не только на предмет филологических, этнографических дисциплин , но скорее как гарантийных механизмов воспроизведения духовных достояний во имя спасения нравственного облика, патриотизма и благополучия государства. В фольклоре , шежере ,обрядах заключена вековечная мудрость, опыт, гарантии успеха, также модели устойчивости общества во все века неблагополучий и превратностей судьбы.

В современный период актуально возрождение народных школ Оло инэй - *Агинэй* (Белая мать), *дымсө* (сводница), *өгөтсө* (назидательница), также регламенты коллективного створчества *өмә* (помочи),*уйын*(народные игры), *бейеү*(народные танцы-игрища), справедливого суда *ырыухөкөмө* (товарищеский суд).Гарантия эффективного пользования ценностями народного обычного права непременно призывает глубокие знания достоверностей йола (дат, адат,салт и т.д.), умениеграмотного обустройства ритуалов. В противном случае существует опасность третичного этапа “репрессии”,т.е.профанации достояний , что уже может безвозвратно отнять у народа веру в необходимость места в жизни собственных творений, мудрых откровений. Показательным примером является обстоятельство, которое вызывает ныне массу негативных эмоций , недоразумений в умах женщин старшего поколения башкирок. Так , под предлогом возрождения института Агинэй(Белая мать), некоторые посвящают в этот статус 30—35 летних молодых женщин, отличающихся заслуженным уважением в селе и вручают им (и постарше) сертификаты об их статусе. Данный пример является образцом грубой вульгаризации , недопустимым экспериментом, удешевляющим глубокую философию и замысел народного института старшинства. Эта работа с вручением сертификата по неразумению и недальновидности , ненаучности своей направлена на зрелищность ,формальную показательность и выхолащивает содержание народного института, искони регламентирующего духовность родового сообщества. Беи , аксакалы , батыры, агинэй никогда не выбирались в тюркской традиции. (Потомки Джучи хана упразднили институт биев, игнорируя принципы самоуправления и народного волеизъявления , что и низвело со временем до формальности статус бия). Почетных имен удостаивались примерными , образцовыми поступками , победами , добрыми делами ,что давало естественное общественное признание , право объявлять их статусы во всенародных йыйынах . Мотив выборания беев позднее условно соблюдается в силовых (куреш, стрельба из лука ,кидание камня) ,

художественных (пение песни , игра на курае , танец , сказывание легенд ,эпоса и т.д.) состязаниях , в целях демонстрации силы и мужества будущего главы рода. Институт Оло инэй имеет все тенденции возродиться при разумном и грамотном пользовании знаниями , внести весомую лепту в воспитание, духовное образование. Однако к святыням нужно прикасаться с чистыми помыслами и знаниями. Обряды, главная суть которых состоит в творении добра и гармонии, преимущественно творимы были женщинами, потому в их памяти, как показывают многолетние экспедиционные исследования,до сих пор устойчиво сохранились особенности йола – золотого свода законов жизни башкир.

Нарушение предписаний предков – обрядов (йола) равно бесчестию и осквернению духа великого божества – хранителя порядка и чести. Отсюда мотив предостережения от бесчестия доминирует во всех жанрах народного творчества и классически отображен в главном эпосе башкир. Злостный герой эпоса «Урал-батыр» Шульген, выпив запретную кровь, становится на путь бесчестия, нарушения законов Добра и утопает в озере. Справедливое возмездие ритуализируется. Во имя общего блага, согласно обычаям, нарушившего клятву верности или выдавшего родовую тайну (сер) воина казнили [6, с. 211].

Почитание старших – одна из главных составляющих идей в народных законах жизни. Необходимость этой заповеди в сохранении целостности общества как такового заявлена в эпосе «Урал-батыр»: «Олоноолоитегез , кәңәшальпійөрөгөз » («Почтайте старших – берите советы у них») и согласуется с мудрым славянским изречением: «Не говори о любви к детям, если не почитаешь старших» [7,, с. 89]. Исчезновение высокой культуры почитания старших- одно из нравственных потерь времени. Предки(канбабалар)воспринимались как могучие покровители, духов-помощники, вознесшиеся на небеса. Строго соблюдались обряды: умилостивительные молитвы духам предков во имя неуязвимости страны, строго соблюдалась неприкосновенность могил - святых пристанищ покровителей живых родственников.

Видным шотландским ученым-географом Родериком Мерчисоном, путешествовавшим по Уралу в 1840-е гг., отмечен эпизод поклонения башкир предкам: «Местные башкиры были недовольны изысканиями геологов и говорили им: «Копайте свое золото, сколько хотите, но ради бога, оставьте нам кости наших предков!» [8,, с. 53]. Ученого поражало при этом гостеприимство, искренность народа, весьма «небрежно относящегося к банкнотам и рублям». Данный пример среди многочисленных, касающихся культа старшинства и предков (запечатленного в обрядах, обычаях, праздниках, пословицах, поговорках, преданиях, мифах и т.д.), демонстрирует один из основных постулатов нравственности башкир. Почитание духов предков – высокое морально-этическое достояние, связывающее прошлое с будущим и гарантирующее благополучие завтрашнего дня, духа рода, индивида и общества в целом. Эти уроки почитания старших наряду со знаниями обрядов должны и могут быть возвращены в уроки воспитания и обучения, включены в современные школьные, а также молодежные программы.

«Для того, чтобы воспитать ребенка добрым и щедрым, взрослые должны быть добрыми и щедрыми по отношению к нему» [9, с. 39]. Общество, которое разрывается от жажды наживы, агрессии, злости, не способно воспитать достойных.

Разрушающие мир явления (повальный суицид, алкоголизм, участившиеся разводы и т.д.), безнравственность и индивидуализм разрывают общество в таком накале ,что одни только официальные меры, а также нормативы современного

права, ориентированные на игнорирование народных ценностей, традиций, оказались бессильными в управлении кризисной ситуации.

В настоящий исторический период именно женщина актуализирует необходимость обращения к ценностным достояниям, возраст которых равен возрасту народа. Мать всегда чувствует состояние души и причины беспокойств своего ребенка. Женщина также чувствует состояние духа народа своего. Психологическое напряжение, конфликтность, неуверенность в настроении, душевном состоянии коренного народа – башкир вызваны двойственным отношением к его родному языку, национальной культуре, нерешенностью вопросов землепользования. Народ, в историко-генетической памяти которого живет идеал о святой неприкосновенности родной Матери-земли («Ер-әсә»), переживает ныне настоящий глубокий стресс и отчаяние по причине допустимости продажи ее. Человеку, не сотворившему руками и своей силой Землю, стало дозволено продавать ее как собственность. Это есть знак главенства потребителя над созидателем, что ведет человечество к пропасти.

Настоящая образованность личности всегда связывалась со знаниями о народе своем и его философии. В современной школе необходимо усилить подачу знаний по тюркской мифологии, т.к. в ней тысячелетиями сосредоточены дух, мировоззрение, нравственные приоритеты, взгляды народа о добре и зле, плохом и хорошем, запретном и дозволенном, слабости и силе, Чести –Намыс и бесчестии. Язык, идеология и образы мифа располагают необычайно могучими моделями воздействия на подсознание и генный уровень постижения родной культуры. С изменением времени общество, если и переживает различные техногенные опережения, нововведения, то архетип достойного человека с его «врожденными психическими структурами, находящимися в глубинах коллективного бессознательного ... служит питательной почвой для воображения и фантазии, составляет исходный материал для произведений литературы и искусства» [10, с. 252], также установления правопорядка. Свой эпос, миф каждый народ создает для поддержания сознания, духа, языка, морали и во имя почитания предшествующих поколений и усиления значимости будущих поколений. В учебных программах фольклор должен предоставляться в той мере, чтобы каждый мог гордиться своими корнями и знать, возлюбить достижения рода своего, освоить свой культурный код, заложенный предками уже задолго до его рождения. Мы же (или авторы-составители учебников, книг), игнорируя или сбавляя меры подачи этих знаний, стираем из генетической памяти молодых их преимущества и родные по духу ценности.

Одним из важных принципов воспроизводства народной духовности должно стать системное, целенаправленное обучение Любви к родине. Этот свод знаний пронизывает фольклор всех народов и обнаруживает действенные механизмы передачи примеров для воспитания. Муссируемые и подстрекаемые реакционными интересами недалеких псевдоидеологов формулировки «любить только себя», внедряемые системно в сознание молодежи в рекламах, СМИ, телевизионных передачах, дали печальные плоды. Выросли поколения промозглых потребителей, равнодушных не только к культуре, родному языку, но и к жизни в целом, а значит, судьбе родины, своей семьи.

Патриотизм башкира, как и всех тюрок, является феноменом общечеловеческой значимости. За многовековую историю народ пережил сотни трагедий и восстаний, отчаянно отдавая жизни за свою землю, волю и торжество справедливости. Идеология патриотизма запечатлена в пословицах, проецируя высокие достоинства и права человека, горячо преданного родине: «Ватанөсөнйәнфіз а» («Душу не жаль ради Отчизны»), «Данлыегет ил өсөнүлөр»

(«Славный муж умрет ради родины своей») [11, с. 83, 89]. Мудрые изречения заучивались наизусть во время обучений у аксакалов; в медресе шакирды устраивали соревнования по знанию пословиц, поговорок о родине, добре и зле .Чувство неразрывного единства со своим местом обитания, народом и страной воспитывалось как жизнесмысловой принцип башкира, обеспечивая его мужественный и волевой характер. Физическую и духовную закалку натуры, облика поддерживали знания основных идей башкирских эпосов, кубаиров, протяжных песен («оз онкей»), курайное, сэсэнское искусства. Обряды на уровне неписанных законов регламентировали право и этикет, гармоничную жизнь, устойчивость высоких нравов общества. Располагая всеми необходимыми приоритетами, они могут использоваться в современном кризисном состоянии духа в целом.

Назрела необходимость научно, с учетом этнопедагогики, этнопсихологии выработать законы, программы обучения, непосредственно основанные на мудрости народных обычаем, поведенческих норм, обрядов. Располагая высококвалифицированными специалистами по фольклору, этнографии, ученые в силах проводить системную работу по возвращению престижа и внедрению в жизнь народных правовых этико-моральных норм, выработать дальние, позиционные предложения для законотворчества. Важно лишь на государственном уровне осознать необходимость задачи: повернуться лицом к потенциалам духовности предков.

Список литературы:

1. Төзөүселәре, Ә.М. Башкортхалықижады. Язмақиссаһемдастандар:7-сетом /Ә.М. ТөзөүселәреF.Б. Сөләймәнов, М.Х. Хөсәйенов, Нәзәрголов, Ә.М. Сөләймәнов; ҺүзахырыӘ.М. Сөләймәнов, F.Б. Хөсәйенов, М.Х. Нәзәрголов, Ф. Сибәғетов;ЯуаплыредакторыӘ.М. Сөләймәнов. – Өфө:Китап, 2004. - 624 б.
2. Сулейманов,Мухамет-халел. Майкы-бий, учение «Жасау-isi» и истоки чингизизма /Мухамет-халел Сулейманов. - Алматы,2013. – 279с.
3. Нәзәршина,Ф.А. Башкортхалықижады. Мәжәлдәрһәмәйтемдәртәз., инешмәтәләһәманнатмалар: 10 том/ Ф.А. Нәзәршина. – Өфө:Китап, 2006.-543 б.
4. Галлямов, С.А. Башкордская философия. Эстетика: Т.4. / С.А. Галлямов. – Уфа: Китап, 2007. – 344 с.
5. Сөләймәнов, Ә. М. Башкортхалықижады. Йола фольклоры/ Төз., башкүзһәманнатмалар авт. Ә. М. Сөләймәнов и Р.А. Солтангәрәева; Яуаплы ред. Г.Б. Хөсәйенов.-Өфө, 1995. - 557 б.
6. Руденко, С.И. Башкиры: Историко-этнографические очерки /С.И.Руденко. – Уфа: Китап, 2006. — 376 с.
7. Волков, Г.И. Педагогика жизни /Г.И.Волков. – Чебоксары:Чувашское книжное издательство, 1989. - 335 с.
8. Дьюкс, Пол.РодерикМерчисон на Урале/ Пол Дьюкс; Ред.-сост.О. Р. Айрапетов, Мирослав Йованович, М. А. Колеров, Брюс Меннинг, Пол Чейсти // РУССКИЙ СБОРНИК: Исследования по истории России. -Том VIII. - М.: МОДЕСТ КОЛЕРОВ, 2010 – С.53-59.
9. Этнография детства. Традиционные методы воспитания детей у народов Австралии, Океании и Индонезии /ред.И.Кон.- М.: Наука, 1992.- 190 с.
10. Адлер, Герхард. Лекции по аналитической психологии /Герхард Адлер – М: Рефлбүк, Ваклер , 1996.- 280 с.
11. Мәжәлдәрһәмәйтемдәр/ под ред. Б. В. Орехова, А.А. Галлямова// Фольклорный архив Башкирского государственного университета: электронное научное издание [Электронный ресурс].– Режим

доступа:http://lcph.bashedu.ru/editions/efolk.php?go=folk_id.236&w=%D0%BA%D2%AF%D2%99%D0%B5%D0%BD.-Данные соответствуют на : 11.09.2014.

*Султангареева Р. А.,
РФА Уфа гылыми орталығы тарих,
тіл және әдебиет институтының
бас гылыми қызметкери,
филология гылымдарының докторы,
профессор, Уфа, Башкүртстан*

ХАЛЫҚ ШЫГАРМАШЫЛЫҒЫ - ТҮРКІЛЕРДІҢ ФИЛОСОФИЯСЫ МЕН ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЗҚАРАСЫН ТАРАТУШЫ

Түйін

Башқұрт, қазак фольклоры, салт-дәстүрі және дүниетанымдық құндылықтарында сан ғасырлар бойы ұлттардың уақыт пен кеңістіктегі моральдық және физиологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етіп келген рухани-адамгершілік бағыттары, білімі, мінез-құлық ережелері сақталған. Жас ұрпақты патриоттық, адамгершілік тұрғысынан тәрбиелеу мақсатында халық білімінің артықшылықтары мектеп, ЖОО оқулықтарында жақсы қамтылуы қажет.

Кілт сөздер: рух, этнопедагогика, ұлттық жөн-жоралғылар, салт-дәстүрлер, намыс, иғлік, отан.

*Sultangarayeva R.A.,
chief researcher, Institute of History
of language and literature,
Ufa scientific centre,*

FOLKLOR AS A TRANSLATER OF ETHNOPEDAGOGICAL POINT OF VIEW AND TURKIC PHILOSOPHY

Summary

The article illuminates moral priorities and spiritual and ethic values reflected in folklore genres and traditional culture. Methods of reproducing mental and psychological powers, moral and ethic achievements and values through their complex usage in education, bringing up children, etc. have been offered. An absolutely new attitude to the primary laws of society with the purpose of using them and straightening out inspirituality in the modern world is being maintained.

Keywords: spiritual revival, ethnopedagogy, national traditions, customs, ceremonies, honour, prosperity, legends, myths, Motherland.

УДК 3.37.026

*Туржанова Гульмира Нурхановна,
Магистр, ст.преподаватель
Академия имени С.Башева,
Каржауова Майра,
студентка 4 курса
специальности "Педагогика и методика
начального обучения"*

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация

Проблема обучения иностранному языку как средству общения приобретает особую значимость в современном мире. Таким образом, основной целью в обучении иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной компетентности студентов, обучение практическому овладению иностранным языком.

Ключевые слова: обучение, иностранный язык, формирование, компетенция, интерактивные методы

В конце 20 века человечество вступило в стадию развития, которая получила название постиндустриального или информационного.

По сравнению с прошлым веком условия жизни, формирования и обучения личности резко изменяются. Теперь, в 21 веке огромное внимание уделяется человеку как личности – его сознанию, духовности, культуре, нравственности, а также высокоразвитому интеллекту и интеллектуальному потенциалу. Очевидно, что потребность в такой подготовке подрастающего поколения, при которой среднюю школу оканчивали бы образованные интеллектуальные личности, обладающие знанием основ наук, общей культурой, умениями самостоятельно и гибко мыслить, инициативно, творчески решать жизненные и профессиональные вопросы, достаточно высока.

Новые задачи предполагают изменения в требованиях к уровню владения языком, определение новых подходов к отбору содержания и организации материала. На сегодняшний день перед преподавателями остро стоит проблема поиска путей повышения познавательного интереса обучающихся к изучению языка, укрепления их положительной мотивации в учении. Одной из возможностей решения данной проблемы является использование педагогической технологии интерактивного обучения. Н.Д. Хмель предлагает следующее определение понятия: «педагогические технологии - комплекс последовательных действий перевода теоретических знаний в практическую реализацию функционирования целостного педагогического процесса, обеспечивающую возможности саморазвития личности педагогов и учащихся, результаты воплощения которых можно измерять поэтапно и видеть динамику, как развития личности, так и коллектива»[1].

Ключевым понятием, определяющим смысл интерактивных методов, является "взаимодействие". Взаимодействие понимается как непосредственная межличностная коммуникация, важнейшей особенностью которой признается способность человека "принимать роль другого", представлять, как его воспринимает партнер по общению или группа, и, соответственно, интерпретировать ситуацию и конструировать собственные действия. При этом педагогическое взаимодействие рассматривается как

обмен деятельности между преподавателем и студентами, в котором деятельность одного обуславливает деятельность других. Интерактивное педагогическое взаимодействие, реализация интерактивных педагогических методов направлены на изменение, совершенствование моделей поведения и деятельности участников педагогического процесса.

Одним из важных направлений в системе образования в школе и в вузе становится разработка и внедрение педагогических технологий, соответствующих требованиям времени. В наши дни стремительное развитие техники привело к технизации современного общества, которая, расширяя возможности человека, влечёт за собой изменения в системе жизненных ценностей, норм. Следствием подобного преобразования явилось развитие сети Internet, которое послужило началом нового эволюционного процесса, называемого информатизацией.

Такой способ организации учебной деятельности позволяет не только в увлекательной творческой форме продуктивно решать все задачи урока, но и осуществлять обучающую коммуникативную познавательную деятельность.

Преподаватель, располагающий компьютером, имеет уникальную возможность интенсифицировать процесс обучения, сделать его более наглядным и динамичным. Сейчас практически во всех школах и в вузах достаточно количество компьютерной техники, мультимедийных установок, интерактивных досок, имеется бесплатный выход в Интернет. Поэтому применение информационных технологий в обучении стало не только необходимым, но и вполне возможным. Использование компьютера значительно облегчает процесс изучения языка через реализацию одного из принципов обучения — наглядности. Наша цель — научить обучающихся ориентироваться в этом безграничном информационном пространстве.

Важным аспектом использования ИКТ на занятиях иностранного языка является проектная деятельность в сочетании с мультимедийной презентацией. Общеизвестно, что мультимедийные презентации активно вошли в процесс обучения. Обучающиеся используют Интернет для сбора материала. Одной из возможностей использования мультимедийных технологий на занятии является подготовка и проведение комбинированных, интегрированных занятий. Создание презентаций предполагает субъектно-объектные отношения: преподаватель-создатель или студент-создатель [2].

Как показывает наша практика, наиболее значимые результаты при изучении языков даёт *метод проектов*. Данный метод позволяет создать на занятиях творческую атмосферу, где каждый обучающийся вовлечен в активный познавательный процесс на основе принципа сотрудничества. Метод проектов - это способ достижения дидактической цели через детальную разработку проблемы (технологию), которая должна завершиться вполне реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным тем или иным образом (проф. Е. С. Полат); это совокупность приёмов, действий учащихся в их определённой последовательности для достижения поставленной задачи — решения проблемы, лично значимой для учащихся и оформленной в виде некоего конечного продукта.

Цель проектов – способствовать формированию системы знаний и умений, воплощённых в конечный интеллектуальный продукт; содействовать самостоятельности, умению логически мыслить, видеть проблемы и принимать решения, получать и использовать информацию, заниматься планированием, развивать грамотность и многое другое.

Метод проектов как педагогическая технология включает в себя целевую направленность, научные идеи, на которые опирается система действий педагога и учащегося, критерии оценки и качественно новый результат. По количеству

участников проектов выделяются личностные, парные и групповые. Групповые проекты наиболее часто используются в преподавательской практике [3].

Для нас, педагогов, такой метод открывает безграничное поле деятельности для организации работы над самыми разнообразными темами, на разных шагах обучения, с обучаемыми разных возрастов. Пользуясь своим личным опытом, могу со всей уверенностью сказать, что такая организация учебной деятельности дает возможность каждому обучающемуся не только выразиться, показать свои умения, знания и навыки, но и получить положительную оценку.

Необходимо обратить внимание на то, что преподаватель, который применяет образовательные компьютерные программы на занятиях, обязан знать, что любая образовательная технология должна соответствовать следующим методическим требованиям:

- концептуальность: научная концепция, включающая психологическое и социально-педагогическое обоснование достижения образовательных целей;
- системность: наличие всех признаков системы (логичность построения процесса взаимосвязь всех его частей целостность);
- эффективность: гарантия результатов, соответствующих образовательным стандартам;
- гибкость: возможность варьирования в содержании для обеспечения комфортности и свободы взаимодействия педагога и учащихся с учетом конкретных условий педагогической деятельности;
- динамичность: возможность развития или преобразования используемой технологии;
- воспроизводимость: возможное использование технологий другими преподавателями в данном учебном образовательном учреждении или в других.

При этом, хотелось бы заметить, что несомненным преимуществом использования компьютерных технологий является перенос центра тяжести с верbalных методов обучения на методы поисковой и творческой деятельности преподавателя и обучающихся. Это представляется обоснованным и перспективным, поскольку применяемые нами методы помогают активно воздействовать на формирование и развитие языковой компетенции обучающихся, навыков аудирования, говорения, чтения, совершенствование письменной речи, воспитание творческой, социально-активной личности.

Список литературы:

1. Хмель, Н.Д. Теория и технология реализации целостного педагогического процесса: Учебное пособие / Н.Д. Хмель. - Алматы, КазНПУ им.Абая,2001.– 111 с.
2. Беляева, Л. А. Презентация Power-point и ее возможности при обучении иностранным языкам / Л.А. Беляева, Н.В. Иванова // Иностранные языки в школе. – М., 2008. – №4. –С.36-40.
3. Белякова, М. А. Международная проектная деятельность как способ раскрытия творческого потенциала личности ученика/ М.А. Белякова // Иностранные языки в школе. – М., 2007. – №3. –С. 79-82.

*Туржанова Гульмира Нұрхановна
гуманитария гылымдарының магистри
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті
Каржакова Майра
«Педагогика және методика»
мамандығының 4-курс студенттері
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТКАНДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ

Түйін

Қазіргі әлемде шет тілін оқыту мәселесі қатынас құрал ретінде ерекше мағынада қабылданады. Сондықтан студенттердің коммуникативтік біліктілігінің қалыптасуы мен дамуы, шет тілінің тәжірибелі менгеруінде негізгі мақсаты болып табылады.

Kілт сөздер: тәлім-тәрбие, шетел тілі, құдірет, қалыптастыру, интерактивті әдістер

*Gulmira Turzhanova
Master of Art, senior teacher
Aktobe university named after S.Baishev,
department of Pedagogy, psychology and subject technologies
Maira Karzhauova, student of 4 course
specialty " Pedagogics and methodology
of elementary training "*

USING INTERACTIVE METHODS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Summary

Problem of educating to the foreign language as acquires the special meaningfulness the means of intercourse in the modern world. Thus, a primary purpose in teaching to the foreign languages is forming and development of communicative competence of students, educating to the practical capture by a foreign language.

Key words: teaching, foreign language, formation, competence, interactive methods

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 338.48

Айбасова А.М. магистр,
С. Бәйішев атындағы АУ
Ильясов Б.Ш.
С. Бәйішев атындағы АУ
«Экономика» мамандығының магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТУРИЗМ КЛАСТЕРІНІҢ БӘСЕКЕГЕ
ҚАБІЛЕТТІЛІГІ

Аннотация

Туристік кластердің дамуын қолдау мемлекеттің және жеке сектордың кешенді шараларына негізделуі қажет, оның ішінде туристік индустрияның бәсекеге қабілетті болу басымдылығы аймақтың әлеуметті экономикалық деңгейінің тұрақты дамуын мақсат тұтуына тікелей байланысты. Туристік кластердің дамуын тежеп отырған негізгі факторларды талдауда, туристік кластердің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруды туындастырып проблемалар төрт топқа жіктелді. Туристік кластерді қолдау үшін: қаржылық қолдау және туристік кластердің дамуын ынталандыру; бизнес климатты жақсарту бағытында мемлекеттік саясатты жетілдіру; кластерге қатысушылардың белсенділігін арттыру және даму институттары арқылы қолдау шараларын жасау қажет.

Кілт сөздер: туристік сала, туристік кластер моделі, туристік инфрақұрылым, бәсекеге қабілеттілік, мемлекеттік қолдау.

Әлемдік шаруашылықтың жаһандануы мен трансұлттануы, нарықтың экономика жағдайында мемлекеттің бәсекеге қабілетті ел қатарына қосылуы экономиканың кешенді дамуына негізделеді. Маңызды бағыттардың бірі – негізгі өндірісті қосалқы кәсіпорындармен үйлестіре дамытуға көзделген кластерлерді жасау. Республика аймақтарында қазіргі заманғы талаптарға сай кластерлерді құру маңыздылығы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың еңбектері мен халықта Жолдауында бірнеше рет атап өтілді. «Қазақстан – 2050» стратегиясында әлуетті ұлттық кластерлерді қалыптастыру бойынша «жол картасын» құрастырудың маңыздылығы жөнінде айтылды.

Туристік салада кластерлерді құру маңыздылығы елдің бәсекеге қабілеттілігі туристер үшін тартымды болуымен қатар, олардың санының ұлғаюы көлік, мәдениет, сауда, қонақ үй бизнесі мен экономиканың басқа салаларының дамуына ықпал жасауымен айқындалады. Республикада туристік бизнесті кластерлеу негізінде дамытуға барлық алғы шарттар қалыптасқан, яғни бұл тарихи және архитектуралық ескерткіштердің, емдеу-сауықтыру орындарының, қорықтар мен қаржы, білім беру, мәдени орталықтар ретінде дамыған қалалардың шетел туристеріне тартымды болуымен ерекшеленеді. Мұндай келіс ірі инвестициялық жобалар жүзеге асырылатын экономиканың перспективті саласы ретінде есептелінетін туризм және спорттың дамуына қатысты. Сонымен бірге, кластер қазіргі уақытта аса назарға алынбаған әлуетті туристік ресурстарға ие Қазақстан аймақтарының бір қалыпты дамуына мүмкіндік жасайды. Туристік кластердің дамуын қолдау мемлекеттік және

жеке сектордың кешенді іс-әрекеттеріне, атап айтсақ, өнірді дамытудың қалыпты және серпінді әлеуметтік-экономикалық деңгейіне жету максатында бәсекеге қабілетті туристік индустрия құрудың басымдылығын түсінуге негізделеді.

Қазақстанда кластердің дамуына үкімет пен кәсіпкерлік тарапынан үлкен назар аударылуда. Елімізде экономиканың шикізаттық емес секторын кластерлік жолмен дамыту жобасын жарактауға мемлекеттің қатысу белсенділігі артты. Маркетингтік-талдамалық зерттеулер орталығымен бірлескен жұмыс жобасы қарқынды жүзеге асырылып, нәтижесінде нысаналы кластер саны мәлім болды[1].

Мемлекеттің кластерлеу процесіндегі басты міндеті саясаттық тиімділікте емес, релеванттық фактілерді бейтарап және анық бағалаудан тұрмак. Басқа елдердің тәжірибелері көрсеткендегі, ең алғашқы қадам елдегі бар мүмкіндіктерді талдауымен басталуы қажет. Үкіметрында тиімділікке атасын, компаниялардың массасы шоғырланған үлттық экономиканың секторларымен белсенді жұмыс істесе, үлттық ауқат үшін үлкен табыстар ала алады. Көптеген елдерде бұл стратегия «өзінің әлді жақтарын нығайту» деп танылады. Яғни бұл стратегияның ұтымдысы кәсіпкерлік қуатқа, табиғи жағдайларға немесе тарихи қалыптасқан жайлардың негізінің қалыптасуы, инвестициялар мен инновациялардың пайда болуына мүмкіндік жасап, ол өз кезегінде көбірек қайтарып алу әлуетінің жоғары болуына әсер етеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметімен «Әлуетті перспективалы және нақты экономика секторларының бәсекеге қабілеттілігін бағалау және оларды дамыту бойынша ұсыныстарды өндеу» жобасын жүзеге асыру барысында туристік кластер тиімділігі анықталды. Қазақстанның бәсекелік артықшылықтарын ескере отырып, елдің туристік индустриясын дамыту стратегиясы және ұзақ мерзімдік кластерлік инициативаны, бірнеше жобаларды жүзеге асыруды, оның ішінде Мемлекеттік бағдарламаны қарастыратын ұсыныстар өндеді.

Мемлекеттік деңгейде туризм саласының дамыту саясатының іске асусы мемлекеттік реттеудің классикалық бағыттары құралдары мен сәйкес механизмдерге тікелей байланысты. Экономикалық механизм шаруашылықтың бүтін жүйесін немесе экономикалық әдістер мен тетіктер көмегімен қайта өндіруді іске асыру әдістері жиынтығын құрайды. Бұл жүйенің негізіне меншік қатынастары, формалары, экономикалық заңдар және олардың дамуы кіреді. Туризм саласындағы мемлекеттік реттеу механизмдерін келесі суреттен көруге болады (сурет 1):

Сурет 1. Туристік саланы мемлекеттік реттеу механизмдері

Кластерді дамыту процесінде биліктің жергілікті органдары арқылы мемлекеттің ықпалы әлсірейді. Бірақ, туристік қызметтердің өздігімен реттеуіне қарамастан, мемлекет тарапынан реттеуші әдістер механизмі нақты айқындалуы шарт. Бұл жерде мемлекеттік реттеу рыноктың өмір сүруіне жалпы жағдайларды қамтамасыз етуші, рыноктың негативті тұрақсыз жағдайларды жоюды қарастыратын құрал ретінде болуы тиіс. Осыған байланысты туризм саласында мемлекеттік реттеудің процесін жүзеге асыратын туристік өнімдерді лицензиялау және сертификациялау мәселелерін шешу аса маңызды [2].

Туризм аясындағы әлемдік тәжірибеге сүйенсек, кәсіпорындар арасында таза бәсекені қолдау үшін мемлекет тарапынан кәсіпорындардың бірігуі, монополиялық немесе олигополиялық рынокқа жол бермейтін занылыштарды жасау орын алған. Туристік саланың дамында орын алған проблемалардың мемлекет тарапынан шешілуі, тек туризмнен түсетін кірісті ұлғайтып қана қоймай, осы саладағы кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатып, мемлекеттің беделін көтереді.

Кластерлеуде мемлекеттік реттеу экономикалық рентабельділікті, туристік өнімнің бәсекеге қабілеттілігін, халықаралық айырбаста туризм мүмкіндіктерін, ұлттық экономиканың жағдайын тұрақтандыру, жергілікті халықты еңбекпен қамтамасыз ету және өмір сапасын көтеру жайларын ескерумен құрылуы тиіс.

Туристік салада мемлекеттік реттеу келесі міндеттерді шешуді көздейді:

- 3) туризмнің басым бағыттарын айқындау және сәйкес мақсатты бағдарламаларды жарактау;
- 4) халықаралық бірлестікте елдің тартымды ұлгісін жасау, оның туристік ресурстарын насиҳаттау;
- 5) туризм инфрақұрылымын жасау мақсатында мемлекеттік және жеке сектор ресурстарын шоғырлау;
- 6) жолдарды құрделі жөндеуден өткізу және қайта жөндеу, салу, коммуникациялық және инженерлік құрылыштар бойынша шаралар қабылдау;
- 7) туристік кластерге қатысушылардың ынтастын арттыру, яғни салық преференциялары мен мемлекеттік грант беру механизмдерін белсенді пайдалану;
- 8) мемлекеттің құзырлы және жергілікті атқарушы органдарына ынта туғызуышы ұсыныстарды енгізу жолымен кластерді дамыту процесіне қатысушылар белсенділігін арттыру;
- 9) туристік аймақтарға кіру мүмкіндігін қамтамасыз ету, туристік көз тартарлық объектілерді қорғау;
- 10) туризмге жеке инвестицияны қызықтыру үшін женілдіктер беру;
- 11) туристік аудандардың тартымдылығын көтеру мақсатында маркетинг және жарнамалық тиімді шараларды анықтау;
- 12) қоршаған ортаны қорғау мен жерді пайдалану ережелерін бекіту, олардың орындалуын бақылау;
- 13) лицензиялау ережелерін қабылдау және қадағалау, сонымен бірге, туристік объектілер мен туристерге қызмет көрсетулер сапасын бақылау;
- 14) туризм аясы қызметкерлерін кәсіби даярлау, қайта даярлау және кәсіби деңгейін көтеру;
- 15) даму институттары ресурстарын қолдану механизмін өндеу және тиімді пайдалану [3].

Туристік кластердің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруда туындастының проблемалар талданып, келесі топтарға жіктелді:

Бірінші топ рыноктың маңызды ресурстарымен байланысты:

1. Туризмнің барлық инфрақұрылымына, сонымен бірге туристік объектілерге, қолда бар объектілерді жаңартуға капитал рыногының қаражатының жетіспеушілігі.
 2. Ішкі рынке туристік өнімдердің сапасы төмен бола тұра бағасының өсуі шетелдік туристік өнімдерге сұранымды ынталандырады;
 3. Инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, оның ішінде транспорттық, туристік аймақтардан туристік ағымдардың алыста орналасуы. Туристік пакетте транспорт үлесі мен туристік өнімдердің бағасының жоғары болуы қазақстандық туристік ұсныстың халықаралық және ішкі рынке бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді;
 4. Ішкі транспортқа женілдіктер жүйесінің болмауы және отандық турорператорлардың шетел рыноктарына назарын аударуы;
 5. Негізгі туристік орталықтарда туризм үшін материалдық базаның даму деңгейінің төмендігі;
 6. Сувенирлік бұйымдардың жеткілікіздігі және бағасының қымбаттылығы. Екінші топ туризм аясындағы кәсіпкерлердің маңызды рыноктық институттарының өзара қатынасымен сипатталады.
 1. Мемлекеттік құрылымдар санының көптігінен шектен тыс бақылау әсерінен түрлі деңгейде әкімшілік кедергілердің пайда болуы;
 2. Мемлекет тарапынан тапсырыстардың болмауы;
 3. Туризм объектілері мен қызмет көрсету аясы жайлы кешенді, құрылымдық ақпараттың жетіспеушілігі.
- Үшінші топ саяси, әлеуметтік-мәдени және құқық қатынастарымен байланысты.
1. Елдегі саяси жағдайдың тұрақсыздығы туристік саладағы кәсіпорындардың инвестициялық ортасына кері әсер етеді.
 2. Экономикалық және қаржы дағдарыстарының пайда болу қаупі Қазақстан халқының нақты кіріс деңгейінің төмендеуінен туристік саяхаттарға шығу мүмкіндігін азайтады.
 3. Ұлттық нормативті-құқық актілердің халықаралық туристік құқықтарға сай келмеуі (мысалы, транспорт саласы);
 4. Салық салу зандарының жетілмеуі. Салық ставкаларының мөлшерінің жоғары болуынан кәсіпкерлер салық төлемеу жолдарын қарастырып, нәтижесінде бюджетке табыс түспейді
- Төртінші топ фирманың ішкі проблемаларымен байланысты:
1. Ірі жобаларды жүзеге асыру үшін қаржы ресурстарының жетіспеушілігі;
 2. Маркетинг деңгейінің, әсіресе жарнамалық-ақпараттық қызметтің дамымауы;
 3. Қазіргі заманғы экономикалық шарттармен жұмыс істеуге қабілетті білікті менеджерлердің жетіспеушілігі;
 4. Тиімді стратегиялық жоспарды өндеуге қабілетті мамандардың кем болуы.
 5. Бюджеттік жоспарлау, есеп және баға белгілеу саясатының жеткілікті дамымауы [4].

Осы көрсетілген қолайсыз факторлардың әсерінен кейбір аймақтарда туристік сала дамымай отыр.

Бұл проблемаларды шешу мүмкіндігі туристік салада өзара байланыс жасайтын қәсіпорындар мен рыноктық институттар негізінде құрылатын кластерге қатысты, сол себепті бізben туристік кластердің моделі келесі суретте кескінделген (сурет 2).

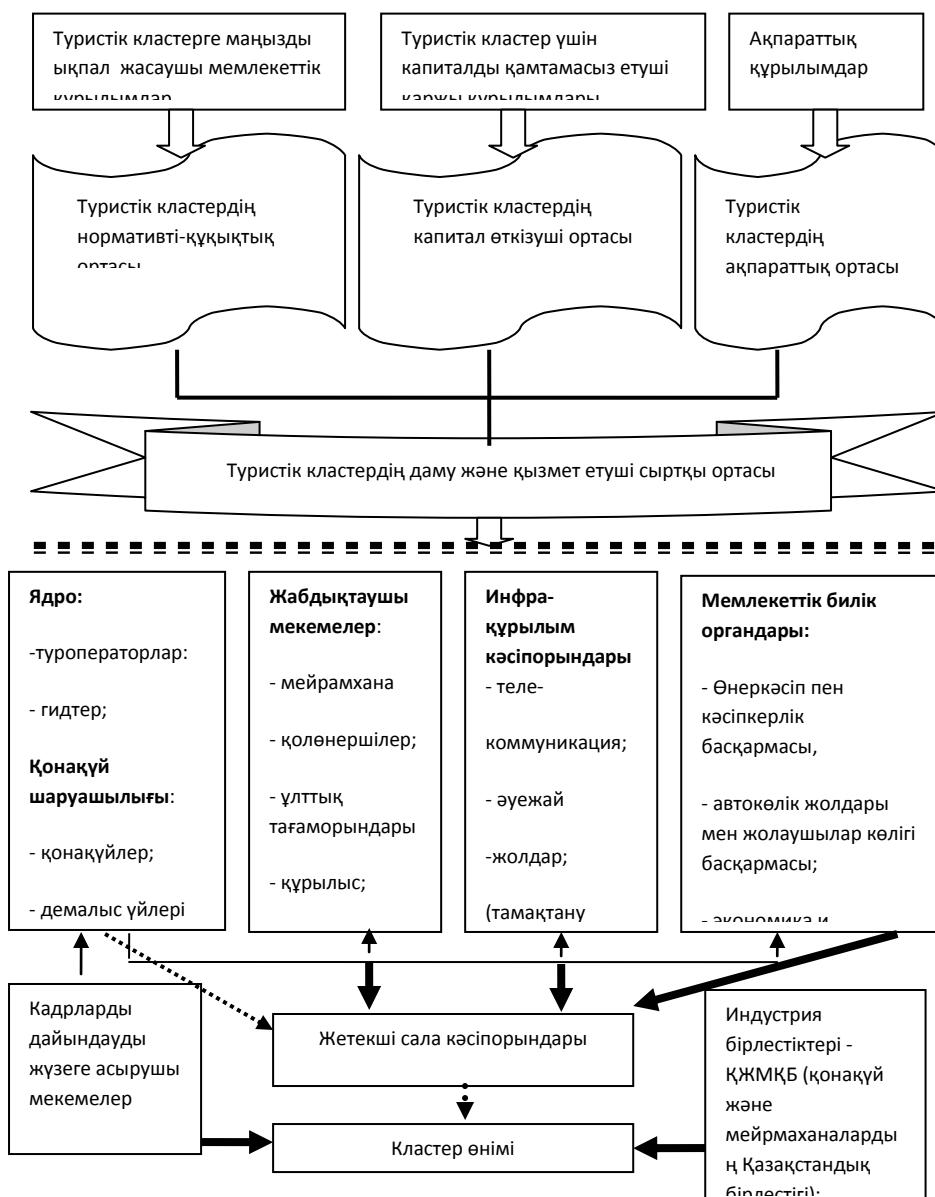
Қазіргі уақытта туристік салада бәсекеге қабілетті кластерді дамыту мемлекет тарапынан қабылданған шараларға тікелей байланысты. Мұның себебі рыноктық институттар, мемлекеттік құрылымдар мен кәсіпкерлер арасында өзара келісімдер, әрқайсысының тарапынан қойылатын ұсныстар негізінде бір мәмілеге келіп, ортақ

жұмыстар жүргізу нәтижесінде туристік салада бәсекеге қабілетті өнім шыгаруға бағдар ұстай мақсатынан шығады.

Әлемдік рынке бәсекелік артықшылықтарға жеке кәсіпорындар емес, кластердің қол жеткізетіні дәлелденген. Елдің бәсекеге қабілеттілігі кластермен байланысты болғандықтан, мемлекеттік құрылымдардың кластерде болуы маңызды, яғни салық салу саясаты, қаржыландыру, инфрақұрылымды дамыту мәселелері шешіледі.

Кластерлік дамыту арқылы бәсекеге қабілетті туристік сала құру мақсатына жету үшін төмендегілерді жүзеге асыру қажет:

- туристік саланың функцияларын сапалы кеңейту, бақылаудың өз деңгейіндегі тетіктерін көбейту есебінен оны оңтайландыру жолымен өңірлік, жергілікті деңгейлерде туристік саланы мемлекеттік ретке келтіру жүйесін реформалау;

Сурет 2. Туристік кластер моделі

Шартты белгілері:

- Кластер кәсіпорынын қызметпен жабдықтау
- Кластердегі жетекші сала кәсіпорынын қызметпен жабдықтау
- Кластер ортасын қалыптастыратын материалдық және материалдық емес ағымдар
- Қызметпен жабдықтау
- Кластер кәсіпорындарының өзаработанысының түпкі нәтижесі
- Кластер шекарасы

- жеделдетілген банк өнімдерін енгізу және туристік бизнес субъектілеріне арналған салық режимін белгілі ұзак мерзімді кезеңге жұмсарту жолымен туризмді дамытуға арналған кредит ресурстарының қымбаттығын жою;
- жергілікті еңбек ресурстарын, қажетті қөлемнің 90%-на дейін қатыстыра отырып менеджмент енгізу жөніндегі өз құралдары бар инвесторларды тарту;
- кәсіпорын менеджментінің тиімділігіне, қызмет көрсету персоналының сапасына баға беру жолымен сапа кепілдігін қамтамасыз ететін санаттарды бере отырып туристік шаруашылық субъектілерін (тікелей және жанама) сертификаттау жүйесін енгізу;
- түрлі салалық ведомстволар арасында, дәлірек айтсақ «тиімсіз» иегерлерді қайта мамандандыру үшін өзара тиімді іскер ынтымақтастық механизмін әзірлеу және енгізу [5].

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында даму институттары жұмыс істейді. Олар еліміздің Үкіметі атынан кәсіпкерлікті дамытуда қаржылық, маркетингтік, консалтингтік және басқа көмек көрсетуге бейімделген.

Даму институттары ресурстық тұрғыдан қамтамасыз етілгеніне қарамастан қазіргі кезде туризм саласындағы кәсіпкерлікті қолдаудың белсенді түрдегі позициясын ұстанып келе жатқан жоқ.

Көптеген даму институттары нақты салалық, негізінен алғанда аграрлық және индустримальық бағытты ұстануда.

Даму институттары арқылы туристік кластерді қолдау мүмкіндігін пайдалану үшін ең алдымен мамандандырылған ақпараттық бюллетендер шығару және туристік персоналға арнап оқытуудың тренингтік нысандарын жүргізу жолымен қолда бар инновациялық бағдарламалар туралы кластердің қатысуышыларын хабардар етілуін арттыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства: Послание президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kostanaypolice.kz/ru/poslanie?node=2146>. – данные соответствуют на 10.10.2014 г.
2. Кластерный подход как эффективный инструмент повышения качества туристского продукта //Аймақтық даму институтында өткен «Аймақтың тұрақты даму стратегиясы» тақырыбындағы Халықаралық ғылыми тәжірибелік конференция материалдары. – Қарағанды, 2005. – Б. 333-335.
3. Кластер: қалыптастыру жолдары мен оның қызмет ету тиімділігі // Қазұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінде өткен белгілі ғалым, экономика ғылымдарының докторы, профессор М.Г.Лернердің 90 жылдық мерейтойына арналған «Қазіргі заманғы қызмет көрсету нарығы: сауда қызметін

көрсету катынастары мен бәсекеге қабілеттілік» тақырыбындағы халықаралық ғылыми –тәжірибелік конференция материалдары. – Қарағанды, 2007.- Б. 237-239.

4. Мировой опыт развития кластеров // Вестник КазНУ- 2007.- № 3.- Б. 98-105.
5. Государственная политика по повышению конкуренции в сфере туризма // Вестник UIB – 2007. - № 3.- Б. 121-126.

*Aйбасова А.М., магистр экономики бизнеса,
ст.преподаватель кафедры
«Экономика и туризм» АУ им. С.Баишева
Ильясов Б.Ш. , магистрант специальности
6M050600-«Экономика»кафедры
«Экономика и туризм» АУ им. С.Баишева*

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИСТСКОГО КЛАСТЕРА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Поддержка развития туристического кластера должна основываться на комплексные меры государства и частного сектора, в том числе превосходства конкурентоспособности туристской индустрии связано с целью устойчивого развития регионального социального экономического уровня. Проблемы возникающие при анализе основных факторов, замедляющие развитие туристского кластера, при формировании конкурентоспособности туристского кластера делятся на четыре группы. Для поддержки туристского кластера необходимо: финансовая поддержка и стимулирование развития туристского кластера; совершенствование государственной политики по направлению улучшения бизнес-климата; повышение активности участия в кластере и создание меры поддержки с помощью институтов развития.

Ключевые слова: туристская сфера, модель туристского кластера, туристская инфраструктура, конкурентоспособность, государственная поддержка.

*Aibassova A.M. - Master of Economics and Business,
Senior Lecturer of the Department
"Economy and Tourism" AU them. S.Baisheva*

*Il'yasov B.Sh. - master student specialty
6M050600- "Economics" of the Department
"Economy and Tourism" AU them. S.Baisheva*

COMPETITIVE TOURISM CLUSTER REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Summary

Supporting the development of the tourism cluster must be based on comprehensive measures of the state and the private sector, including the superiority of competitiveness of the tourist industry due to the goal of sustainable development of regional social and economic level. Problems arising in the analysis of the main factors slowing down the development of the tourism cluster in the formation of the competitiveness of the tourism cluster are divided into four groups. To support the tourism cluster is necessary: financial support and encourage the development of tourism cluster; improving public policy in the

direction of improving the business climate; increase the rate of participation in the cluster and create a supportive measures using development institutions.

Keywords: tourism sector, tourism cluster model, tourist infrastructure, competitiveness, state support.

УДК330

Бекбусинова Г.К.э.г.к.,
С.Бәйішев атындағы университеті

АДАМ КАПИТАЛЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТҮЖЫРЫМДАМАСЫ

Аннотация

Мақалада адам капиталы мәнінің қоғамдағы позитивтік өзгерістер мен экономикалық көрсеткіштердің өсуі адамдардың негізгі қажеттіктерін қамтамасыз етуге әсері сипатталған. Сонымен қатар, мақалада заманауи экономикалық жүйелердегі адам капиталының алатын рөлі анықталған.

Кілт сөздер: адам ресурстары, адам капиталы, адам әлеуеті, жұмыс күши, кәсіби біліктілік, интеллектуальдық қызмет, әлеуметтік қамсыздандыру, модернизациялану.

Қазіргі кезде адам капиталын тиімді қолдану мәселесі өзекті болып табылады. Сондай-ақ бүгінгі таңдағы экономикалық жағдайда шешуші рөл адамдікі, сондықтан адам капиталын жан-жақты қолдану қажеттігі туындауды және туындалап отырады.

Адам капиталы мәнінің өсу концепциясы адамды басты мақсат ретінде қарайды, мұның мәні қоғамдағы позитивтік өзгерістер мен экономикалық көрсеткіштердің өсуі адамдардың негізгі қажеттіктерін қамтамасыз етуге әсер етуі керек және еркіндік беріп, ерікті таңдауға мүмкіндік ашуы керек. Адам да өз әлемін басқаруда өзін-өзі басқару мүмкіндігі мен ынта жігерін дамытуға негізгі күштің бәрі бағытталу керек.

Сондықтан, өмір сүруге барлық қолайлар жағдайлар жасалған адам ғана шығармашылық күш жігерімен, қарыштап еңбек етіп, ел экономикасын еселең, жаңа жоғары деңгейге көтеру мүмкіншілігіне ие болады. Олай болса, қазіргі заманғы экономикада маңызды фактор ретінде адам капиталы қарастырылады.

Адам капиталы - өндіріс құралы және ұзақ мерзімді тұтыну жабдығы ретінде екі жақты қызмет атқаратын, білім және біліктілік жиынтығы. «Адам капиталы» факторының бөліп көрсетілуі, осыған дейін тұтынушы және өндіруші емес сала ретінде қарастырылып келген білім берудің, ғылымның, деңсаулық сақтаудың, экономикалық рөлін дұрыс анықтауға мүмкіндік берді.

Адам капиталының жалпы капиталға қарағанда моральды-заттық нысан түрінде біршама басымдылықтары бар, өйткені ол ең алдымен өндірістің анықтағыш факторы болып саналады: тек адамдар ғана өзінің еңбегімен және ерекше қабілеттерімен материалдық қорларды құрады және солардың көмегімен кейін актық тауарлар мен қызметтер өндіріледі. Сонымен бірге адам өзінің қабілеттерімен, білімімен тек қана қор болып саналмайды, сонымен қатар өндіріс процесінің акырғы мақсаты болып табылады, бұл оның бірегейлігін айқындаі түседі.

Адам капиталы табыс алу үшін қажет адамдағы бар білім, деңсаулық, ілім, тәжірибелі пайдалануды білдіреді. Бір жағынан адам капиталы адамдардың туа біткен

мүмкіншіліктерін қосса, екінші жағынан жүре бара алған білімдері мен ілімдерінің жиынтығын білдіреді. Қоғамдық қызметте бірінші және екінші жақтарын пайдалану өндіріс пен еңбек өнімділігінің өсуін қамтамасыз етеді. Адам капиталы өнімділікті анықтайтын сипаттагы жиынтық болып қарастырылады және ол қоғам, кәсіпорын, отбасы және де адам үшін табыс көзі болуы мүмкін. Адамның еңбек әлеуеті болып жеке тұлға ретінде оның әлеуетінің бір бөлігі табылады, яғни жеке басқа қараған қатынас бойынша еңбек әлеуеті бұл, табиғи берілген мүмкіншіліктер, білім, тәрбие мен өмірлік тәжірибе негізінде қалыптасатын адам әлеуетінің бір бөлігі болып табылады. Адам әлеуетінің негізі болып табиғатпен берілген қасиет табылады. Бұл ең алдымен денсаулыққа, творчествалық мүмкіншілікке байланысты. Адам капиталы оның қызмет ету процесінде азаюы немесе қебейін мүмкін. Қазіргі уақытта тиімді қызмет етіп жатқан кәсіпорындарында адам ресурстарының дамуы мен талдауының жүйелері құрылған.

Ең тараған анықтама бойынша, адам капиталы инвестициялардың нәтижесінде құралған және адам жинақтаған денсаулықтың, білімнің, машиналардың, қабілеттердің, үәждемелердің белгілі бір қоры, олар қоғамдық үдайы өндірістің әр саласында мақсатқа сай пайдаланылып, еңбек өнімділігі мен өндіріс өсімінің тиімділігіне, өсуіне жәрдемдеседі және сол арқылы осы адамның табысының өсуіне ықпал жасайды.

Елбасы Н.Назарбаев халыққа арнаған Жолдауында елдің 2050 жылға дейінгі стратегиялық жоспарында бірқатар маңызды істерді атқару керектігін мәлім етті. Соның ішінде, Мемлекет басшысы адам капиталының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін болашаққа белсенді инвестициялау жасауды міндеттеді [1].

Бұгінгі күні мемлекеттің экономикалық жетістігі ең алдымен адами фактормен, азаматтардың интеллектуалды әлеуетімен анықталатынын әлем мойындағы. Жоғары дамыған экономикасыз алыс та жақын, жарқын болашақ мүмкін емес. Ғылыми зерттеу мен терең білімсіз экономиканың дамуы мүмкін емес.

Адам капиталы интеллектуалды қызметке халықтың өмір сапасы мен деңгейін көтеруге инвестициялаудан құралады. Соның ішінде, тәрбиелеуде, білім беруде, денсаулықта, ғылымда, мәдениетте, өнерде және тағы да басқа құраушылардан көруге болады.

Соңғы жылдардағы әлемдік даму қарқындары сыртқы ортаның құрделенуімен сипатталады, яғни халықаралық бәсекелестіктің жедел дамуымен, қоғамның әлеуметтік және экологиялық мәселелерінің қүшөюімен туындаған, осы уақытқа дейін мызғымастай болып келген көптеген жағдайларды қайта ойлауды қарастырады. Дамудың қай деңгейінде де адам капиталы дамуының басты аспектісі ұзақ және ауру-сырқаусыз ғұмыр, білім алу және лайықты тұрмыс деңгейі үшін қажет ресурстарға қол жеткізу мүмкіндігі болып табылады. Егер негізгі осы таңдауға қол жетпесе, адамның өзге мүмкіндіктерге шамасы келмейді. Алайда адам әлеуетінің дамуы мұнымен шектелмейді. Адам әлеуеті дамуының негізгі мақсаты болып адамдардың салауатты және жасампаз тіршілікten біршама ұзақ уақыт бойы ләззат алуына мүмкіндік жасайтын саяси, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық лайықты қоршаған орта құру болып табылады [2].

Сонымен қатар, адам капиталының дамуы үшін адам өмірінің ұзақтығы, білім, халықтың денсаулығы, басқаруды демократизациялау, қоғамның әлеуметтік саяси тұрақтылығы, таңдау жүйесі, әлеуметтік, экономикалық, психологиялық, этикалық мінездемелердің енгізетін көрсеткіштердің басқа да жүйесі пайдаланылуы қажет. Бағалар жүйесіне сонымен қатар, жеке қауіпсіздік, еркіндік жауапкершілігі, адамның өзімен өзіне және қоршаған ортамен үйлесімділігі енүі қажет. Тіпті бір қарағанның өзінде осы барлық бөліктердің өлшемі жаңа өте маңызды методологиялық мәселені

ұсынады. Осындағы көпфакторлы жүйеде экономикалық көрсеткіштер әлеуметтік индикаторлардың бір түрі болып (өндіріс көлемінің қуаты, капитал салымдарының көлемінің көрсеткіштер орынын инфракұрылымның даму бағасы, табыстар мен қорлардың бөлінуі, ғылыми сиымды үлестер, кадрлардың байланысы, құрылымдық қадамдардың қарқыны басып келеді) табылады. Бір жағынан, бұл жұмысшылардың жалақысының ескендігін көрсетеді [3].

Адамзат баласы дүниеге белгілі бір әлеуеттегі қабілеттермен келеді. Адам әлеуеті дамуының міндеті әр адам өз қабілетін дамытуға мүмкіндік жасайтын орта құрумен тұжырымдалады және осы дамудағы мүмкіндіктер барған сайын ұлғая түсулері керек. Адам әлеуеті дамуының тұжырымдамасы адам өмірінің адамдардың иғілік өндіруге қабілетті болғандарынан емес, ал осы дамудың мақсаты болып табылуымен құнды екендігіне сүйенеді. Даму әр адамды тұрмыстың барлық экономикалық, әлеуметтік, мәдени және саяси салаларында өздерінің ең жоғарғы қабілеттерін пайдаланудағы мүмкіндіктермен қамтамасыз етуі тиіс [4].

Қоғамның модернизациялануының негізгі шарты болып, жаңа әлеуметтік біліктілік пен рөлдерді адамдардың игеруі, қоғамның ашықтығын есепке ала отырып, адамдардың әлеуметтік әрекетінің мәдени дамуы, олардың жедел акпараттануы, өзгерістердің динамикасының өсуі болып табылады. Адам капиталын қоғам модернизациясы үшін қолданудағы жақсы жақтары төмендегідей болып табылады:

- Жасөспірімдердің әлеуметтік және экономикалық рөлдерінің жедел өзгертуін игеру арқылы, соның ішінде деңсаулығына шектеу қоятын тұлғаларға арнағы білім беруді дамыту арқылы, әлеуметтік шығу тегіне қарамастан талантты, пысық жасөспірімдерді қолдау арқылы қоғамдағы әлеуметтік мобильділікті қамтамасыз ету.
- Өзіне инвестиция құйып, білім алатын әр адам үшін қоғам еркіндік ресурсы мен тандауға мүмкіндік беру керек.

Міне, сондықтан адам капиталының әлеуетін көтеретін кез келді. Осы мақсатта еліміздің экономикасын дамытуға мүмкіндік беретін адам капиталын дамыту жолында интеллектуалдық элита қалыптастыру үшін іс-шараларды өткізу өте құптарлық іс болып табылады.

Адам капиталы дамудың барлық қырларын, мейлі ол тіпті экономикалық өсу немесе ақша саясаты, жинақтау не инвестициялау, технологиялар, негізгі әлеуметтік қызметтер немесе кедей тұрмыстылар үшін әлеуметтік қамсыздандыру болсын, түгел қамтиды. Осылардың бірде - біреуі даму аясының шенберінен шықпайды, бірақ оның басымдығы мынада, ол адам тандауын ұлғайту мен оның өмірін байытуға бағытталған болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы: Қазақстан-2050 стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты / Н.Ә. Назарбаев
2. Корчагин Ю. А. Российский человеческий капитал: фактор развития или деградации?: монография /Ю.А.Корчагин. – Воронеж: ЦИРЭ, 2005 . –252 с .
3. Макарова Е. О. Человеческий капитал в инновационной экономике /Е.О.Макарова //Вестник Казанского государственного аграрного университета. -2011.- № 2.- С. 74-78.

Бекбусинова Г.К.
к.э.н., ст.преподаватель
АУ имени С.Баишева

ОСНОВНАЯ КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Аннотация

В данной статье рассматривается значение человеческого капитала в обществе, повышение экономических показателей, необходимых для человека. Вместе тем автор определил роль человеческого капитала в современной экономической системе.

Ключевые слова: человеческий ресурс, человеческий капитал, человеческий потенциал, рабочая сила, профессиональная квалификация, интеллектуальная служба, социальное обеспечение, модернизация.

*Bekbusinova G.K.
Ph.D., Senior Lecturer
Head of the Department "Economics and Tourism"
AU named S.Baisheva*

BASIC CONCEPT OF HUMAN CAPITAL

Summary

This article discusses the importance of human capital in society, improving economic indicators necessary for the person. Together, the author defined the role of human capital in the modern economic system.

Keywords: human resources, human capital, labor, professional qualifications, intellectual services, social welfare, modernization.

УДК 336.225

*Бұхарбаев Ш.М. ә.г.к., доцент
С.Бәйішев ат. Ақтөбе университеті
Бақтыбай Е.Р.
6M050900 «Қаржы» магистранты*

ҚР-ДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСКЕ САЛЫҚ САЛУДЫҢ ТИМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация

Казақстанның индустриалды-инновациялық экономикаға көшуіне байланысты экономика салаларында басты ұйымдастыруыш күш шағын және орта бизнес. Шағын және орта бизнеске салық салу мәселесі бүтінгі күні нарықтық экономикадағы Қазақстан Республикасы үшін өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Кілт сөздер: Салық салу, шағын және орта бизнес, декларация, индустриалды-инновациялық экономика.

Қазақстан Республикасының индустриялды-инновациялық экономикаға көшуіне байланысты экономика салаларында басты ұйымдастыруыш күш шағын және орта бизнес қалыптаса бастады. Осы шағын және орта бизнеске салық салу мәселесі бүгінгі күні нарықтық экономикадағы Қазақстан Республикасы үшін өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Жалпы шағын және орта бизнеске салық салуды нарықтық экономиканы дамытудың кепілі ретінде қарастыруға болады. Сол себепті, шағын және орта бизнес төңірегіндегі көптеген мәселелердің жетілдіріліп жатуы да оның экономикадағы ролінің өте маңыздылығын дәлелдейді. Қазақстан Республикасы өз алдына егемендік алғаннан кейін тәуелсіз мемлекет ретінде экономиканы дербес түрде басқарды. Мемлекеттік басқару жүйелеріне көптеген өзгерістер жасап, бірнеше заң жобаларды қабылдады. Мемлекеттің осындай тиімді іс-шараларды жүргізу нәтижесінде шағын және орта бизнеске салық салу да өз алдына сала болып қалыптасты.

Шағын және орта бизнеске салық салу – нарықтық экономиканы дамытудың кепілі [1].

Сондықтан да, кәсіпкерлік төңірегіндегі көптеген мәселелердің көтеріліп жатуы да оның экономикадағы ролінің өте маңыздылығын дәлелдейді. Қазақстан Республикасы Конституциясында былай деп жазылған: “Әркімнің кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне, өз мүлкін кез келген занды қәсіпкерлік қызмет үшін еркін пайдалануға құқығы бар”. Бәрімізге мәлім өндірістің негізгі факторлары табиғи, еңбек, өндірістік ресурстар болып табылады. Нарықтық экономика кезінде осы факторлардың жұмыс істеп, қозғалысқа түсіune әсер ететін нақты күш бар. Олар: іскерлік, басқару және өз мүмкіндіктерін белгілі бір мақсатта жетістікке қол жеткізуге пайдалана білу икемділігі. Жалпы өркениетті елдердің қай-қайсысын алсақ та, өздерінің экономикалық және әлеуметтік мәселелерін шешуде шағын және орта бизнеске салынатын салыққа сүйенеді. Шағын кәсіпорындар ғылыми-техникалық жетістіктерді қабылдауға анағұрлым қабілетті, нарықтағы сұраныс өзгерісіне оңай бейімделеді. Сондай-ақ, ірі кәсіпорындарға тауарлар жеткізумен қызмет көрсету құқығы үшін өзара бәсекеге барады, мұның өзі олардың тұрақты табыстарына кепілдік береді. Олар ірі кәсіпорындардың орнықтылығын және өндірістік диверсификациясын қамтамасыз етіп, монополистік бағытқа қарсы әрекет береді. Кәсіпкерлік нарықта консалтингтік, брокерлік, делдалдық, жарнама, қолданбалы зерттеу жұмыстары бойынша қызмет көрсетумен қамтамасыз етіліп, белсенді рол атқарады.

Кәсіпкерлік өркениетті нарықтық экономикалы елдің қозғаушы күші ретінде сипаттауға болады. Дамыған елдерде кәсіпкерлік баяғыдан алдыңғы орынды және ролді алды. Ол қоғамдық прогресстегі нақты салымымен және функцияларымен анықталады. Шағын кәсіпкерліктің дамуы экономикалық және әлеуметтік проблемалардың және халықтың жұмысбастылығы және жұмыссыздықтың төмендеуі мәселелерінің шешілуіне септігін тигізеді, орта және шағын бизнес маңызды дәрежеде салық салынатын базаның және импортты ауыстыратын өндіріс деңгейінің құрылудына әсер етеді.

Кейінгі жылдары елімізде шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға көбірек көңіл боліне бастағаны байқалады. Оның экономиканы жандандырудың, адамдарды жұмыспен, жалақымен қамтамасыз етуде маңызы зор екендігін әлемдегі көптеген елдердің тәжірибесі көрсетіп отыр. Бізде де ол жайлы бүгіндері аз айттылып жүрген жок. Біраз нақты істер де атқарылды. Шағын кәсіпкерлікке үкімет тарапынан қолда болмады деуге болмайды.

Қазақстан Республикасында Кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы осы саланы дамыту жөніндегі алғашқы реңми құжат [2]. Бағдарламаның басты мақсаты – экономиканың қуатты жеке секторын, жеке кәсіпкерліктің, әсіресе

шағын кәсіпкерліктің, жетік инфрақұрылымын қалыптастыруға қолайлы құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, қаржы және үйымдық жағдайлар жасау делінді. Бағдарламада кәсіпкерліктің тұрақты заң базасын жасау, жеке сектордың мемлекеттік кредит ресурстарын, пайдаланылмай жатқан өндірістік ғимараттарды, жабдықтарды алуын қамтамасыз ететін тетіктер жасау, кәсіпкерлікті дамытуға шетел инвестицияларын тартуға қолайлы жағдайлар туғызу сияқты міндеттерді шешу көзделеді. Сонымен бірге кәсіпкерлік қызметтің басым бағыттары да анықталды.

Бағдарламада 2013 жылдың 1 қаңтарында республикада 372 мыңнан астам шағын кәсіпкерлік субъектісі тіркелген, олардың ішінде жұмыс істейтіндері 329,1 мыңды, шағын кәсіпкерлік саласында жұмыспен қамтылғандардың саны – 1,4 млн. адамды құрады. Шағын бизнес өкілдері 532,6 млрд. теңгенің өнімін өндіріп және қызмет көрсеткен, бюджетке 45,8 млрд. теңгенің төлемін төлегені жайлыш деректер келтірілген [3].

Бағдарламаның басты мақсаты – шағын кәсіпкерліктің өндірістік саласының серпінді дамуын қамтамасыз ететін мемлекеттік қолдау саясатын жетілдіру делінген. Сондай-ақ, оның міндеттері халықтың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету, қоғамдық бірлестіктердің шағын кәсіпкерлікті қолдау мен корғау мәселелеріндегі ролін қүшейту, шағын кәсіпкерліктің өндірістік саласындағы басымдықты дамыту, шағын кәсіпкерліктің ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін жетілдіру және дамыту арқылы шағын кәсіпкерлік субъектілерінің тұрақты қызметі үшін қолайлы жағдайлар жасау болып белгіленеді.

Нарықтық экономикаға көшкен Қазақстан Республикасы үшін алғашқы кезде шағын және орта бизнес қызметінің қарқындан дамуына көп жағдайда әр түрлі нұсқаулар, шектеулер мен көп мөлшердегі салықтар көрі әсерін тигізген болатын. Уақыт өте келе мемлекет экономиканы тұрақтандыру мақсатында Салық жүйесін реформалап, салық салудың тиімді үйымдастырылуын көздеді. Сондықтан да, бұғаңғы күні Қазақстан Республикасының Салық Кодексі баптарында шағын және орта бизнеске салық салудың тиімді жақтары көрсетіліп бекітілген.

Қазіргі таңдағы шағын және орта бизнестің дамуы экономикалық және әлеуметтік мәселелердің және халықтың жұмысбастылығы мен жұмыссыздықтың төмендеуінің шешілүіне септігін тигізіп қана қоймай, маңызды дәрежеде салық салынатын базаның және импортты ауыстыратын өндіріс деңгейінің құрылуына әсер ететіні белгілі. Сол себепті Үкіметтің шағын және орта бизнесі қолдау жөніндегі саясаты жеке сектордың экономикадағы өсу қарқының жеделдетуге қолайлы жағдай жасауға, сондай-ақ оның нарыққа кіруін жеңілдетуге бағытталуы тиіс.

Осы ретте, шағын және орта бизнеске салынатын салықтар мен басқа да міндетті төлемдердің көлемін азайту, сондай-ақ Қазақстандағы кәсіпкерлік еркіндігін қорғауға және мемлекеттік қолдауға бағытталған қолданыстағы салық зандарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу, нормативтік-құқықтық актілерді қабылдаудың маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (01.01.2014 ж. өзгерістер мен толықтырулар).
2. Қазақстан Республикасындағы шағын кәсіпкерлікті қолдау және дамытудың мемлекеттік бағдарламасы туралы: Қазақстан Республикасының Президентінің 1998 жылғы 31 желтоқсанындағы №4189 Жарлығы // Егемен Қазақстан. 1999 ж. 5 қаңтар.
3. Қазақстан Республикасы. Қаржы министрлігінің статистикалық бюллетені. – Астана, 2014. - №1.- 100 б.

Бухарбаев Ш.М., к.э.н., доцент
Бақтыбай Е.Р.
магистрант по специальности «Финансы»

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК

Резюме

Проблема налогообложения малого и среднего бизнеса на сегодняшний день остается актуальной проблемой экономики Казахстана.

Ключевые слова:налогообложение, малый и средний бизнес, декларация, индустриально-инновационная экономика.

Bukharbaev Sh.M.c.e.s.,docent
BaktybaiYe.R.
6M050900 «Finances»

Ways to improve the taxation of small and medium business in Kazakhstan

Summary

Problems oftaxation of smalland medium businesses today is theurgent problemof Kazakhstan's economy.

Keywords:Taxation, small and medium businesses, declaration,industrial-innovation economy.

УДК 338

Имжарова Ж. Н.,
магистрант спец. «Менеджмент»
Университет Междунраодного Бизнеса
Казахстан, г. Актобе

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Современная индустрия туризма является одним из крупнейших высокодоходных и динамично развивающихся сегментов международной торговли услугами.

Ключевые слова: индустрия туризма, инфраструктура туризма, туристические кластеры.

В современных условиях развития мировой экономики туризм становится одной из ведущих и динамично развивающихся отраслей. По данным ЮНВТО, туризм занимает четвертое место в мировом экспорте товаров и услуг (7,4%), уступая только экспорту автомобилей, продуктов химии и топлива. По доходности данная отрасль занимает третье место в мире после нефтедобывающей промышленности и

автомобилестроения. Казахстан, имея богатый туристско-рекреационный потенциал, характеризуется недостаточным уровнем развития туризма. Его доля в валовом внутреннем продукте (подсчитываются только услуги по проживанию и питанию) составляет около 0,3%. В 2013 году объем доходов от туристской деятельности составил 187,7 млрд. тенге, что почти в 2,5 раза больше 2008 года (77,6 млрд. тенге).

Анализируя изменение основных экономических показателей развития туристической отрасли, можно сделать вывод, что потенциал казахстанского туризма не реализуется полностью. Развитие туристской отрасли напрямую зависит от создания современного конкурентоспособного туристского комплекса, включающего необходимую инфраструктуру транспортно-логистической системы, в том числе с учетом реконструкции пунктов пропуска через Государственную границу Республики Казахстан, обеспечивающего широкие возможности для удовлетворения потребностей казахстанских и иностранных граждан в туристских услугах [1].

Государственная поддержка туризма является необходимым условием устойчивого развития отрасли. Международный опыт показывает, что активная политика государства, направленная на создание условий для развития туристской инфраструктуры, привлечение частных инвесторов, формирование нормативной правовой базы, обеспечивающей благоприятные экономические условия для деятельности субъектов туристской индустрии, позволяют туристской отрасли занять важное место в социально-экономическом развитии страны. Также мировой опыт свидетельствует о том, что страны, активно развивающие туризм, направляют значительные бюджетные средства на реализацию национальных проектов и программ, обеспечивая своих граждан качественными туристскими услугами.

Надо отметить, что спрос казахстанских туристов на выездной туризм представляет потерю доли бизнеса для туристских дестинаций и объектов размещения в Казахстане. Поэтому естественно предполагать, что с качественным развитием туризма в республике определенное количество местных туристов, отдыхающих сейчас за рубежом, отдадут предпочтение казахстанским туристским дестинациям, оставляя расходы на туризм в пределах страны.

Как отмечают международные эксперты в области туризма, состояние развития туристической отрасли в Казахстане за последние годы характеризуется его поступательным и устойчивым развитием. И хотя сейчас нашему государству принадлежит 53 место в мире по прибытиям иностранных туристов, тем не менее, уже в ближайшие годы страна имеет возможность выйти на более высокий уровень в мировом туристическом рейтинге. За рубежом Казахстан начинают рассматривать как одну из наиболее стабильных стран с уникальными туристическими возможностями. Кроме того, все те же иностранные эксперты полагают, что этому будут способствовать такие плюсы республики на мировом туристическом рынке, как гостеприимство и доброжелательность казахстанцев, природные достопримечательности страны, ее история и богатство культурного и этнического разнообразия, а также будущая туристическая инфраструктура. К основным причинам, затрудняющим ускоренное развитие туризма в республике, по мнению отечественных специалистов в области туризма, относятся:

- недостаточное развитие инженерной, транспортной и социальной инфраструктуры в местах туризма, труднодоступность туристских объектов, невысокий уровень сервиса в местах отдыха туристов, недостаточное количество и качество сервиса объектов придорожной инфраструктуры;
- нехватка квалифицированных кадров в сфере туризма – в том числе академический характер образования, некоторая оторванность образовательных

- программ от требований рынка труда, потребностей производства, ожиданий работодателей и т.д.;
- недостаточный уровень нормативного регулирования индустрии туризма и гостиничного бизнеса в части стандартов, применяемых к определенным типам мест размещения, отсутствие в законодательстве правил регулирования социального туризма, применяемого в отношении работников и работодателей (отсутствие системы туристских сертификатов), отсутствие мер налогового стимулирования туристской отрасли;
 - возможные препятствия для развития туристского бизнеса, в том числе наличие административных барьеров, наличие инструментов государственной поддержки, требующих дальнейшего совершенствования [2].

В целях выработки конкретных подходов и общесистемных мер по развитию индустрии туризма Министерством туризма и спорта РК разработана и утверждена «Отраслевая программа по развитию перспективных направлений туристской индустрии Республики Казахстан на 2010-2014 годы».

Целью данной Программы является создание конкурентоспособной туристической индустрии в стране. Создание такой индустрии для обеспечения занятости населения, стабильного роста доходов государства и населения за счет увеличения объемов въездного и внутреннего туризма, невозможно без соответствующих инвестиций. Значительный потенциал развития сферы туризма связан с проведением выставки EXPO-2017. По мнению специалистов управления туризма Алматы, основная ее задача – привлечь в страну множество гостей. Для организации этого мероприятия требуются крупные инвестиции, направляемые на подготовку выставочных и гостиничных объектов, что потребует создания не менее тысячи рабочих мест. Приехавшие в Астану гости смогут познакомиться с культурой, традициями Казахстана, работами мастеров-ремесленников.

Следует принять во внимание то, что, несмотря на уникальность и качество казахстанского туристского продукта, отсутствие высокоразвитой инфраструктуры (транспортной инфраструктуры, телекоммуникационных каналов связи, бытового обслуживания и т.д.) снижает степень удовлетворения от путешествия, что, как следствие, приводит к сокращению количества туристских прибытий и снижению уровня конкурентоспособности территории на внутреннем и мировом туристских рынках.

В связи с этим необходима разработка новых подходов в организации туризма на различных территориальных уровнях (страны, области, района, города). Одним из таких методов является кластерный подход.

В настоящее время для отечественного туризма задача формирования кластеров с целью повышения конкурентоспособности соответствующего административно-территориального образования стала наиболее актуальной. Туристский кластер - это сосредоточение в рамках одной ограниченной территории взаимосвязанных предприятий и организаций, занимающихся разработкой, производством, продвижением и продажей туристского продукта, а также деятельностью, смежной с индустрией туризма и рекреационными услугами.

Создание туристского кластера фактически определяет позиционирование территории и влияет на формирование положительного имиджа региона, что в целом создаст высоко интегрированные туристские предложения и конкурентоспособные туристские продукты. В Казахстане возможно создание пяти туристских кластеров: Астана, Алматы, Восточный Казахстан, Южный Казахстан и Западный Казахстан. Развитие экономики Казахстана, реализация комплекса мер по индустриально-инновационному развитию страны способствуют активному привлечению

иностранных капитала. Поэтому имеются все предпосылки для привлечения иностранных и внутренних инвестиций в развитие туристской индустрии Казахстана. А так же формирования высокого уровня туристского менеджмента в целях обеспечения четкой координации действий центральных и региональных уровней власти, содействия развитию частных инициатив; создания информационного пространства отрасли, разработки эффективной системы продвижения казахстанского турпродукта на внешний и внутренний рынки; принятия необходимых нормативных правовых актов по вопросам инвестирования и налогообложения. Это основные направления кластерного развития туризма, планируемые к реализации в рамках разрабатываемых региональных мастер-планов [3].

Таким образом, для развития инфраструктуры туризма страны, способной обеспечить устойчивый приток туристов с учетом специфики национального туристского продукта, необходимо:

1. Развитие транспортно-дорожной инфраструктуры для общего пользования и для удовлетворения туристских потребностей.
2. Развитие сопутствующей инфраструктуры: водо-, электроснабжения, канализации и системы удаления твердых отходов, телекоммуникаций в имеющихся и потенциальных туристских зонах.
3. Создание туристских комплексов, этнографических музеев и зон отдыха; реставрация и музеефикация историко-культурных и этнографических памятников.
4. Разработка проектов и строительство туристских объектов, в том числе средних и малых средств размещения, с учетом обеспечения круглогодичного использования [4].

Сегодня мы обязаны построить всю необходимую инфраструктуру современной туристской индустрии. Если мы хотим, чтобы к нам приезжали туристы, мы должны срочно пересмотреть многие подходы в этом направлении: от стоимости и сроков оформления виз до строительства крупных туристских центров отдыха и развлечений. В развитии туризма должны быть заинтересованы многие государственные ведомства и областные исполнительные органы, так как туризм охватывает огромный спектр сферы услуг и производства в различных отраслях. Очень многое зависит от инициативы местных властей, от их понимания того, что туризм может стать источником процветания края. Кроме того, для создания мощных туристских центров необходимы капитальные вложения, как со стороны государства, так и отечественных и зарубежных инвесторов. Поэтому мы должны создать необходимые условия для скорейшего появления развитого туристского комплекса, отвечающего всем мировым стандартам и требованиям

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Экономика современного туризма / Под ред. Г.А.Карповой. — М.- СПб.: ТД «Герда», 1998. — 412 с.
2. Дүйсен, Г.М. Основы формирования и развития индустрии туризма в Казахстане /Г.М.Дүйсен. — Алматы: Изд-во «LEM». — Алматы, 2002. — 94 с.
3. Олдак, П.Г. Индустрия туризма — одно из ведущих направлений развития современной экономики /П.Г.Олдак // Проблемы развития индустрии туризма. — Новосибирск:Наука, Сиб. отделение, 2003. – С. 3-21.
4. Ердявлетов С.Р. География туризма: история, теория, методы практика /С.Р.Ердявлетов. — Алматы, 2009. —336с.

*Имжарова Жаннат Николаевна,
Назарбаев атындағы интеллектуалдық мектебі,
оку бөлімшесінің менгерушісі,
магистрантті Халықаралық бизнес университеті;*

ҚАЗАҚСТАНДА САЯХАТШЫЛЫҚ ДАМУЫНЫҚ КЕЙБЕР АСПЕКТИЛЕР

Түйін

Саяхатшылық қазіргі индустриясы жоғары табыс және динамикалық дамыту сегменттер калықаралық сауда қызмет көрсету болып табылады.

Кілт сөздер: саяхатшылық индустриясы, саяхатшылық инфрақұрылымы, саяхаттық класстерлер.

**Imzharova Jannat
Intellectual school named after Nazarbayev,
Head Teacher,
Master of University
of International Business,**

SOME ASPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

Summary

Modern tourism industry is one of the largest and fastest growing highly profitable segments of international trade in services

Keywords: *The tourism industry, tourism infrastructure, tourism clusters.*

УДК 327

*Казманов Нурлан Куатович магистр
старший преподаватель
Академии им. С.Башева
Бахытова Алия Еркиновна
студент 3 курса специальности
«Основы права и экономики»
Академии им. С.Башева*

ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ: ПОЗИЦИИ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

Аннотация

Проблема правового статуса Каспийского моря и его богатый природный ресурс обретает всю большую актуальность в рамках геополитики. Каспийское море, обладающее богатыми нефтяными месторождениями, а также представляющееся одним из самых напряженных в политическом, социальном и международном отношениях районов мира. Здесь, в зоне богатейших нефтяных месторождений планеты, формируются геополитические игры мировых лидеров, ориентированные на укрепление своего лидерства в данном регионе.

Ключевые слова: правовой статус, geopolitika, позиция, Каспийское море, нефть

Будучи органичной частью Центральной Азии, Каспийское море издревле служило местом пересечения мировых цивилизаций и религий. Здесь сходились многие государства и народы, политики и полководцы, торговцы и ученые. Каждый из таковых вынашивал собственные планы в отношении этой части Азии. Различными, порой противоречивыми были и их взгляды. Древние греки, например, считали Прикаспий своей прародиной и в то же время окраиной земли. По легенде, именно здесь Прометей донес живительный огонь людям. Александр Македонский, вышедший на прикаспийскую низменность, считал это море неким болотом и северной окраиной ойкумены, за водами которой находятся пустынные и незаселенные земли.

Так или иначе, но на протяжении столетий Каспийское море неизменно фигурировало как знаковая величина, символизирующая начало или конец микрокосмоса и мировоззрения отдельного этноса, народа или государства. По-разному сохранились в дошедших до наших дней хрониках названия этого крупнейшего в мире внутреннего водоема – Гиркальское, Абескунское, Хазарское, Казуинская и, наконец, Каспийское. Хотя, как полагают некоторые ученые, некогда его акватория занимала намного большее пространство и связывалось с мировым океаном. Недаром, согласно библейским преданиям, знаменитый Ноев ковчег нашел свое пристанище на горе Арарат. Есть даже предположения, что на берегах Каспийского моря существовали античные цивилизации и культуры, которым было суждено сгинуть под разлившимися водами. С другой точки зрения, Каспий – это остатки огромного проокеана Татис, находящегося в самом центре праматерики Гондвана.

Так уж сложилось, что оказавшись замкнутым водным пространством, в течение долгих веков Каспий пребывал в роли geopolitika периферии. Это и низкая привлекательность транскаспийских торговых операций, и невостребованность коммуникационных функций, и пассивное освоение биологических ресурсов. С изобретением двигателей внутреннего сгорания туманные оценки энергетических богатств шельфа моря и континентальной части составляли «Каспийскую мифологию». Однако и она рассматривалась в ряду неубедительных аргументов в угоду повышения престижа региона. Кардинальным образом ситуация переменилась в конце XX столетия. Каспий в одночасье превратился в объект пристального внимания, как самих прибрежных стран, так и группы государств, расположенных далеко за пределами Центральной Азии и Закавказья, своеобразное Эльдорадо – для воротил глобального нефтяного бизнеса. В совершенно ином качестве представили отныне и международные отношения в этой части планеты. Интрига зародилась вследствие нарушения десятилетиями устоявшегося статус-кво: если раньше Каспий принадлежал СССР и Ирану, то теперь его воды стали омывать берега пяти суверенных государств – России, Ирана, Казахстана, Азербайджана и Туркменистана. Но более весомый фактор заключался в обнаружении здесь значительных залежей минеральных ресурсов. По самым скромным оценкам, это примерно 12 миллиардов тонн условного топлива – показатель, уступающий лишь Персидскому заливу. Как выразился вице-президент США Ричард Чейни: «не припомню случая, чтобы какой-либо район внезапно становился таким же стратегически важным, как Каспий».

Впрочем, регион, и особенно в кавказской своей части, стал относиться к разряду нефтесоящих задолго до того, как образовалась нынешняя конфигурация. Еще

Нацистская Германия во времена Второй мировой войны пыталась прорваться к богатым источникам каспийской нефти, сломав тем самым энергетический хребет СССР. Нефть являлась той самой «ахиллесовой пятой» Третьего рейха, которая наряду с расширением жизненного пространства и подтолкнула Гитлера пуститься в восточную авантюру.

История, однако, распорядилась так, что только в постсоветский период Каспию было суждено обрести значение мирового масштаба - значения как альтернативного, а, следовательно, и стратегического источника энергии [1, С.441-442].

На сегодняшний день перед сообществом стран региона стоит одна из самых сложных проблем - это проблема определения статуса Каспийского моря. Это не только проблема сообщества стран региона, но и тех государств, которых затрагивают интересы этой проблемы [2, С.5]. Распад Советского союза привел к образованию новых государств и кардинально изменил региональную ситуацию на бывшем советском пространстве. Такая смена политической обстановки в стратегически важном Каспийском регионе стала причиной появления новых государств, таких как – Россия, Азербайджан, Казахстан и Туркменистан. С увеличением региональных факторов возникли и новые проблемы, требующие решение, в первую очередь, это касалось определения правового статуса Каспия. Длительные дискуссии по поводу международно-правового статуса Каспия привели к тому, что он приобрел статус «Моря Раздора». Каспий, который почти 250 лет определялся соглашением Российской империи затем (РСФСР и СССР), с Персией (Ираном), правопреемниками которых стали четыре постсоветских прикаспийских государства и Иран. В свое время Каспийское море не было разделено на советский и иранский секторы, а фактическая линия раздела «Астара-Гасан – Кули» никогда не была признана как формальная морская граница между СССР и Ираном. После распада СССР лидеры прикаспийских государств подтвердили свою приверженность международно-правовым документом советской эпохи по вопросу о статусе Каспия (Алма-Атинская декларация от 21 декабря 1991 года), но фактически стороны просто перестали брать их в расчет. Это проявилось в том, что решение принимались единолично о разработке природных ресурсов. Возникают острые конфликты между самими прибрежными государствами по вопросам национальной принадлежности тех или иных месторождений. Первоначально сложилось три концептуально различных подхода к решению проблемы определения статуса Каспийского моря:

- Первый подход состоял в том, что Каспийское море должно быть морем общего пользования на основе принципа кондоминиума, который будет распространяться на все виды природных ресурсов. Предполагалось, что каждое прикаспийское государство будет располагать узкой прибрежной полосой и в этих пределах обладать исключительными правами в целях разведки и разработки дна моря и его минеральных ресурсов.
- Второй подход сводился к разделу акватории воды, дна, недр на национальные секторы.
- Третий подход предполагал, что дно и ресурсы дна должны разделяться между всеми прикаспийскими государствами на секторы в пределах которых стороны будут обладать исключительными правами на ведение разведки и разработки природных ресурсов.

Что касается биологических ресурсов моря, пользования водами Каспия в целях рыболовства, судоходства, сотрудничества в области охраны природной среды и других видов деятельности предлагалось установить согласованную ширину

территориальных вод и рыболовные зоны, находящиеся под национальными юрисдикциями. Официальный Баку считает, что еще в 1970 году по решению Министерства Нефтяной Промышленности СССР была реализована практика деления Каспийского моря на национальные секторы. Согласно вышеуказанному делению, примерно 70 тысяч кв.км территории Каспийского моря доставалось Азербайджанской Республике , 80 тысяч кв. км – Туркменистану, 60 тысяч кв. км – Российской Федерации , 105 тысяч кв. км - Республике Казахстан, а 55 тысяч кв. км территории оставалось за Исламской Республикой Иран. Кроме того Баку считает, что при определении правового статуса Каспийского моря следует руководствоваться созданной практикой прикаспийских государств по использованию нефтегазовых ресурсов и положений практики международно-правовых норм. Вместе с тем Российская Госдума 6 марта 2013 года ратифицировала «Соглашение между Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией о разграничении сопредельных участков дна Каспийского моря». Данное соглашение фактически закрепляет в правовом смысле намерения Азербайджанской Республики и Российской Федерации разграничить дно Каспийского моря по принципу «делим дно – вода общая». В этой связи следует отметить, что официальный Баку считает, что вопрос о введении наводных границ может решаться лишь всеми прикаспийскими государствами одновременно. В настоящее время существует несколько, пока не решаемых проблем. Во-первых, споры между Азербайджаном и Туркменистаном по поводу принадлежности месторождений углеводородов (речь идет о спорных месторождениях «Кяпяз»(в туркменской интерпретации-«Сердар». Правда, между Азербайджаном (АР) и Туркменистаном по вышеуказанному вопросу наметилась тенденция к решению, нежели пролонгации столкновения интересов. Во-вторых, отсутствие переговорного прогресса по каспийской тематике между АР и ИРИ. Закономерно, что потепление взаимоотношений между АР и Туркменистаном способно инициировать переговорный прорыв по определению статуса Каспийского моря между АР, РК, РФ и Туркменистаном. Тем более, что между АР, РК и РФ уже подписано соглашение о разграничении дна Каспийского моря. В частности, эти государства допускают деления дна Каспийского моря на национальные сектора от т.н. модифицированной серединной линии, оставляя акватории в общем пользовании. Именно это обстоятельство и позволило АР, РК, РФ договориться между собой о разграничении дна Каспийского моря на сопредельных участках и заключить двухсторонние соглашения в целях осуществления суверенных прав на недропользование. И в случае присоединения к Азербайджану, Казахстану, России и Туркменистану, позиции т.н. «постсоветской четверки» на переговорах по определению статуса Каспийского моря вынудят Иран пойти на определенный компромисс, т.к. официальный Ашхабад, разделявший ранее частично позиции ИРИ, в настоящее время все больше склоняется к позиции АР, РК и РФ.

Позиция Азербайджана с самого начала возникновения проблемы делимитации Каспия была следующей: что процесс делимитации Каспия должен производиться на основе принципов и норм международного права, на основе Конвенции ООН по морскому праву 1982 года. Баку настоятельно требовал определить национальные секторы Каспия путем продления сухопутных границ до серединной линии. В этом случае, границы соответствующих секторов становятся государственными границами со всеми вытекающими отсюда последствиями. Любая деятельность другого государства может осуществляться только с согласия хозяина сектора (в него включает судоходство, полеты, научные исследования). Такой раздел Каспия ущемляет большинство прикаспийских государств, как в отношении возможностей осуществления двустороннего сотрудничества, так и в отношении

судоходства. Россия лишается общей границы с Туркменистаном и Ираном, Туркменистан с Россией, Иран с Казахстаном и Россией, только Азербайджан сохраняет общие границы со всеми прикаспийскими государствами. Азербайджан единственный в «прикаспийской пятерке», кто закрепил суверенитет на «свою часть моря» (ст.11, п.2): Внутренние воды Азербайджанской Республикой, принадлежащий Азербайджанской Республике сектор Каспийского моря (озера), воздушное пространство над Азербайджанской Республики. В соответствии с секторальным принципом, дно, толщина воды, воздушное пространство в пределах Азербайджанского сектора были признаны собственностью Азербайджанской Республики. Азербайджан по договорам с Россией и Казахстаном фактически получил 19% дна Каспийского моря по принципу раздела на национальные секторы по методу серединной линии.

Позиция Казахстана относительно принципа раздела Каспия и порядка хозяйственной деятельности прикаспийских государств определилась с самого начала и остается практически неизменной. Позиция Республики Казахстан сформировалась с учетом геополитических событий в регионе, а также прогнозов о наличии в казахстанском шельфе огромных углеводородных запасов. Заместитель министра РК В. Гиззатов обозначил таким образом: «Казахстан считает, что дно моря и недра Каспия должны быть делимитированы между прибрежными государствами, которые будут обладать национальной юрисдикцией с исключительными правами относительно разведки и разработки минеральных ресурсов в своей части моря. С 1994 года руководство Казахстана стало вслед за Азербайджаном активно привлекать на каспийский шельф крупнейшие западные компании, которые образовали международный консорциум для геополитических и геофизических исследований в казахстанском секторе моря. Казахстанский проектор рассматривал Каспий как «замкнутое море», на которое должны распространяться нормы конвенции ООН по морскому праву 1982 года (ст. 122 и 123). Первоначально позиция Казахстана сводилась к тому, что дно моря и недра Каспия должны быть делимитированы между прибрежными государствами. По мнению казахстанской стороны это: во-первых, повышает ответственность каждого прибрежного государства за правильное и безопасное использование недр Каспия в своей части моря и обеспечивает возможность эффективного правового регулирования такой деятельности на основе национального законодательства; во-вторых, такое решение открывает путь каждому государству для привлечения инвестиций извне; в-третьих, такое решение создает надежную и долговременную правовую основу для деятельности каспийских государств по разработке недр моря. В ходе визита Г. Алиева в г. Алма-Ату в июне 1997 г. Азербайджан и Казахстан продемонстрировали полное единство взглядов на проблему определения статуса Каспия. Между Казахстаном и Россией было подписано соглашение. Казахстан и Россия договорились о разработке на паритетных началах трех спорных крупных нефтяных месторождений на с Северном Каспия. Они разрешены российско-казахстанским соглашением от 6 июля 1998 года. Верность основным положениям декларации, подписанный во время визита Президента В. В. Путина в Казахстане 9-10 октября 2000 года по переговоров с Президентом Н. Назарбаевым. Казахстан продолжает настаивать на принятие своей методики разделения Каспийского моря на специальные экономические зоны по серединной линии. Таким образом, мы видим, что раздел Каспия на национальные секторы между Россией, Азербайджаном и Казахстаном практически состоялся.

Позиция Российской Федерации. В 1998 году российская позиция претерпела изменения: Москва выступила за разграничение дна моря между сопредельными и противолежащими сторонами по модифицированной серединной линии, идущей от

существующих сухопутных границ, при сохранении толщи вод в общем пользовании. В результате переговоров между Россией, Азербайджаном и Казахстаном в 2003 году стороны договорились о разделе северной части Каспия на национальные секторы по месту серединной линии, Казахстан и Россия соответственно контролируют 29% и 19 %. Фактически, они пошли на политический компромисс, т.к. модифицированная серединная линия – это политическая линия. Таким образом, Россия признала договоры с Ираном, заключенные в 1921 году и 1940 году, устаревшими и не отвечающими новым geopolитическим реалиям. Это в некоторой степени усложнило отношения с Ираном. После принятия российско – казахстанского соглашения по Каспию в 1988 году между Ираном и Россией возникли резкие расхождения по поводу будущего статуса моря. Это привело к снижению темпов постоянных рабочих групп по статусу моря. Анализируя позицию России 90-х гг. прошлого века, можно согласиться с точкой зрения исследователей, согласно которой России было выгодно замалчивать вопрос о статусе Каспия и даже сознательно затягивать обсуждение этой проблемы.

Позиция Туркменистана сводилась к тому, что Каспийское море – это внутренний водоем – озеро, к которому не могут быть применимы категории морского права. В ходе большинства каспийских проблем туркменская сторона проявляет демонстративную отстраненность, оправдывая свою несговорчивость тем, что Туркменистан имеет официально признанный ООН статус нейтрального государства. Туркменистан согласился с предложенным Россией вариантом по принятию 45-мильной зоны юрисдикции каждого прикаспийского государства. С момента возникновения самой проблемы позиция Туркменистана остается крайне непоследовательной. Туркменистан занимает несколько непоследовательную и неопределенную до конца позицию в дискуссиях по разделу Каспийского моря. Как заявил глава МИДа Туркменистана в январе 1998 году Борис Шихмурадов о том, что они поддерживают два варианта: это раздел по секторам и 45-мильную зону. И этим она вносит неопределенность тем, что она переходит от одного варианта к другому. Современная позиция Туркменистана заключается в следующем: «Сначала статус Каспия, и лишь затем все остальные проблемы, включая раздел спорных месторождений». Президент Туркменистана Сапармурат Ниязов отмечал, что проблему международно-правового статуса Каспия необходимо вывести на обсуждение специального саммита прибрежных государств, поскольку усилиями экспертов накопившиеся противоречия уже решать невозможно. Отметим, что такой саммит состоялся в апреле 2002 года в Ашхабаде, однако из-за принципиальных позиций Ирана и Туркменистана главам прикаспийских государств так и не удалось достигнуть окончательного компромисса по вопросу о правовом статусе Каспия [3].

Что касается **позиции Ирана**, то его политика в Каспийском море направлена на сохранение прежнего международного права договора между СССР и Ираном. Вместе с тем, в будущем, Исламская Республика Иран стремится внедрить политику равномерного раздела Каспия на 20% на каждое государство (100% моря разделить на 5 стран=20%) между прикаспийскими государствами. Однако эта позиция равномерного раздела моря не может быть реализована, так как другие страны не допустят этого в разрешении данной политики [4, С.34].

Таким образом, можно выявить 2 вывода в разрешении проблемы юридического статуса данного моря:

1. Вывод заключается в разделе акватории воды, дна, недр на национальные секторы путем честной дипломатии;
2. Вывод заключается в разделении дна между всеми прикаспийскими государствами на секторы, в пределах которых стороны будут обладать

исключительными правами на ведение разведки и разработки природных ресурсов.

В заключение, говоря о возможных решениях данной, весьма сложной и противоречивой проблемы и в целом перспективах правового урегулирования, следует отметить, что однозначным является лишь один вывод – любой путь к решению данного вопроса лежит только в плоскости многосторонних консультаций всех заинтересованных прикаспийских государств.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Жумалы, Р. Геополитика Центральной Азии/ Р.Жумалы. - А., 2006. - 515 с.
2. Шарипов, У.З. Персидский залив: нефть – политика и войны: Монография / У.З. Шарипов. – М.:Немыкин&Шулек Ко, 2000. - 218 с.
3. Темирбулатов, А.М. Правовой статус Каспийского моря: позиции прикаспийских государств[Электронный ресурс]. – Режим доступа:www.geobez.ru. - Данные соответствуют на 15.12.2014.
4. Чумалов, М.Ю. Каспийская нефть и межнациональные отношения/М.Ю. Чумалов. – М.:ЦИМО, 2000. - 560 с.

*Казманов Нурлан Куатович, тарих магистрі
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің
Бахытова Алия Еркиновна
С.Бәйішев атындағы
Ақтөбе университетінің студенті*

КАСПИЙ ТЕҢІЗІ ҚҰҚЫҚТЫҚ СТАТУСЫНЫң МӘСЕЛЕЛЕРІ: КАСПИЙ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ҰСТАНЫМДАРЫ

Түйін

Бұл мақалада Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мәселелері және Каспийдің жағалауындағы мемлекеттердің ұстанымдары көрсетілген.

Кілт сөздер: құқықтық статус, геосаяси, ұстанымы, Каспий теңізі, мұнай

*Kazmanov Nurlan Kuatovich
master of history of Aktobe University named after S.Baishev
Bakitova AliyaErkinovna
student of Aktobe University named after S.Baishev*

Summary

The article deals with the legal status of the Caspian sea and the position of pre-caspian countries is in the focus of attention.

Key words: law status, geopolitical, principles, Caspian sea, oil

УДК 81'1

Казмуханова Л.А.- магистрант
Актауинского университета им. С.Башиева

О НЕКОТОРЫХ ЯЗЫКОВЫХ ФОРМАХ ОСКОРБЛЕНИЯ В ЮРИСЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению некоторых языковых форм оскорбления как объекта изучения в юридической лингвистике. Даётся классификация инвективной лексики. Актуальность обращения к проблемам лингвистического исследования ненормативного слоя языка определяется интенсификацией социального заказа в области лингвистической экспертизы. Делается вывод, что в ходе установления факта словесного оскорбления необходимо учитывать коммуникативную направленность высказывания, авторскую интенцию, мотив.

Ключевые слова: юрислингвистика, оскорблениe, инвективная и неинвективная лексика

Слово — не воробей, вылетит — не поймаешь
(русская народная пословица)

Юридическая лингвистика занимается изучением различных соотношений речевых конструкций и содержания текстов закона. В научной среде разъяснение термину «юридическая лингвистика» (или «правовая лингвистика», нем. Rechtslinguistik) впервые было дано немецким лингвистом Адальбертом Подлехом в 1976 году. По мнению А.Подлеха, юридическая лингвистика - это «совокупность всех методов и результатов исследований, касающихся вопросов связи языка и правовых норм, которые отвечают требованиям современной лингвистики» [1, с.106]. Задача правовой лингвистики заключается в профессиональной экспертизе речевых единиц, являющихся компонентом правовой деятельности. В последнее время наблюдается заметная тенденция подачи исков по защите чести, достоинства и деловой репутации, как и в обыденной жизни, так и на политической арене. Источниками доказательств в судебных разбирательствах при раскрытии и расследовании актов оскорблений являются речь, тексты, аудио- и видеозаписи.

В этом контексте следует рассматривать различную лексику эмотивного характера. Например, инвективная лексика, обсценные слова, являются одним из показателей моральной деградации некоторых слоев общества. Употребление ругательства само по себе является намеренным или умышленным речевым актом оскорблений или языковым правонарушением. «Эмоции бросили серьезный вызов homosapiens и его языку и фактически трансформировали homosapiens в homosentiens», - считает В.И. Шаховский [2]. Заметно, что стремительно возросло вольное употребление ненормативной лексики, как и в разговорном дискурсе, так и на телевидении, в СМИ и художественных произведениях. По данным юристов-лингвистов, обратной регрессии данного процесса не наблюдается. Из этого следует, что изучение инвективной лексики является объектом исследования специфических межличностных отношений, выражющихся как в бытовой, конфликтной интеракции, так и в многосторонней речевой деятельности на межнациональном и межкультурном уровне.

Особое место в конфликтных ситуациях занимает, наряду с другими факторами, речевая интенция негативного характера, такая, как унижение, оскорблениe, умаление

чести и прочее. «Оскорбление» – ключевое понятие интегрированной среды языка и права – относительно по своей природе и требует для полноты толкования обращения к другим концептам: «оскорбить, крайне обидеть, унизить кого-л.; уязвить, задеть в ком-л. какие-л. чувства. //осквернить, унизить чем-л. неподобающим» [3, с. 729].

Коммуникативное намерение *употребления* ругательства - унизить честь и достоинство другого лица. Первостепенной функцией использования оскорбительной лексики является намерение заставить адресата почувствовать или внушить ему унижение; продемонстрировать раскованность и надменность адресанта, а также умышленно провоцировать (адресата) на определенные действия. В результате адресат становится объектом давления и получает моральный вред, в частности, испытывает нравственные переживания, что приводит к нарушению душевного равновесия.

Эксперт-лингвисту, как и юристу, необходимо различать инвективную и неинвективную лексику. Так, в словаре предлагается следующее определение: «инвектива – резкое выступление против кого-либо, чего-либо, обличение; оскорбительная речь, выпад (лат. *invectiva* – «бранная речь»)[4].*Неинвективная лексика* - лексика, которая является экспрессивной (содержит в себе негативную оценку и/или эмоционально-экспрессивный компонент), но не содержит намерения оскорбить или унизить адресата [5, с. 29].

Лингвисты классифицируют инвективную лексику на следующие типы:

- 1) Мат (обсценная лексика);
- 2) Сниженная лексика (жаргонизмы, диалектизмы, вульгаризмы, просторечие, сленг);
- 3) Грубопросторечная (бранная) лексика;
- 4) Литературная лексика, выражающая отрицательную оценку в презрительной модальности [6, с. 48-49].

В рамках такой классификации можно рассмотреть следующие примеры. К примеру, почти вся английская ненормативная лексика строится на слове «f*ck», который не только обозначает половой акт. Как и его русский аналог, слово «f*ck» является, бесспорно, самым грубым в матерном лексиконе и имеет яркую негативную экспрессивную окраску. Производные данного слова придают речи также негативный оттенок. В качестве примера можно рассмотреть следующие устойчивые сочетания со словом «f*ck»: «F*ckaway!» - «Проваливай!», «F*ckthemall!» - «Пошли они все!», «F*ckit!» - «К черту! Забей!», «F*ckyou!» - «Пошел ты!», и пр. В данном случае, приведенные словосочетания выражают побуждение к действию в форме призыва и обращены ко 2-му лицу единственного числа.

В английском языке слово «f*ck» часто встречается в вопросительных предложениях, акцентирующее внимание на высказывании: «Whogivesaf*ck?» - «А кого это волнует?», «WhotheF*ckwasthat?» - «А кто это был вообще такой?».

Следует отметить, что производные слова «f*ck» употребляют в целях придания высказыванию позитивной эмоциональной окраски, например, сделать комплимент: «You'resof*ckingawesometoday!» - «Ты чертовски прекрасна сегодня!» или согласиться с чем-то «You'ref*ckingright!».

Слово «f*ck» употребляется в разных жизненных ситуациях, например:

- в случае смятения, ужаса и огорчения: «f*ckit!» - К черту!
- в случае возникновения неприятностей: «IguessIamreallyf*ckednow» - Кажется, я действительно встрял сейчас;
- в случае речевой агрессии: «Don'tf*ckwithme, man!» - Не смей перечить мне /вставлять слово/вставать на моем пути, мужик!
- в случае возникновения сложностей: «Ican'tunderstandthisf*ckingtask!» - Я не могу понять это чертова задание!

- в случае расспрашивания/осведомления: «Who the f*ck care you?» - А кто ты вообще такой?
- в случае неудовлетворения: «I don't like what the f*ck is going on right now!» - Мне вообще не нравится, что здесь сейчас происходит!
- в случае некомпетентности, например, если человек постоянно допускает ошибки или ничего не может сделать, как следует: «Bill is a f*ck off» - Билл приурок/лох/неудачник/растяпа;
- в случае пренебрежительного предложения «уйти подальше»: «Why don't you go outside and f*ck yourself?» - Почему б тебе не уйти куда подальше?

Другое бранное английское слово – это «shit» («дерьмо»), которое также придает негативную окраску высказыванию к происходящему либо адресату и является аналогом русскому «блин!» или «черт!». В зависимости от контекста слово «shit» может выражать восклицание («Oh, shit!» - вот, черт!), отрицание («He doesn't know shit» - он не знает ни черта), давать отрицательную характеристику человеку («piece of shit» - кусок дерьяма) и пр.

В статье газеты The New York Times было процитировано грубое высказывание Джорджа Буша в адрес политической партии Хезболла «George Bush and Condi Rice need to realize that Syria on its own is not going to press Hezbollah — in Mr. Bush's immortal words — to just “stop doing this shit”» [7]. Оно может быть переведено как «прекратите творить это дерьмо/x**ню». В данном высказывании «shit» использовано как существительное и выражает крайне агрессивное отношение к происходящему в данном контексте.

Литературная лексика, выражающая негативную оценку, может быть также использована в целях нанесения оскорблений. Например, в русском языке слово «интеллигентный» обозначает умственную деятельность и может быть использовано в ругательном контексте. К литературному языку относятся следующие нормированные слова, как *негодяй, подлец, мерзавец, врун* и пр. Также в этой категории использования нормативной лексики можно выделить эвфемизмы, несущие инвективную нагрузку. Эвфемизмы характерны для публицистического жанра с завуалированным контекстом, содержащие в большинстве случаев негативную оценку.

Например, слово *проститутка* может быть заменено на выражение «дама легкого поведения», которое является весьма оскорбительным и предполагает намерение унизить адресат.

Инвективное употребление слов и словосочетаний всегда зависит от ситуации коммуникативного намерения, т.е. наличия или отсутствия умысла на умаление достоинства. К примеру, в определенных социальных группах слова «академик, директориса» могут быть расценены как инвектива.

Употребление нормативной и ненормативной лексики всегда зависит от коммуникативной ситуации, уровня образованности двух или более участников коммуникации и их интенции. Дальнейшее развитие хода события такой интеракции обусловлено, прежде всего, ответной реакцией реципиента в защиту своего достоинства и чести, следовательно, возникает конфликт.

В русском языке, как и в любом иностранном, существует множество жаргонизмов, встречающихся в различных сферах: профессиональной, бытовой, молодежной. Так, например, в Германии встречается употребление слова «Asphaltkosmetiker» (Asphalt (асфальт) + Kosmetiker (косметолог)) вместо слова «Strassenkehrer», что в переводе значит «дворник». Слово «Kaneukarpfen» (Weichling) используется для описания человека, у которого не хватает решительности в поступках, и переводится как «неженка» или «слабак» (когда речь идет о мужчинах). Под словом «Evolutionsbremse» (дословно «тормоз эволюции») подразумевается

«идиот», «дурак». В вышеупомянутых примерах проскальзывает недоброжелательное отношение к адресату, которое может с легкостью из шутливой формы перейти в оскорбление. В случае неправильной интерпретации адресатом интенции адресанта, есть вероятность, что это приведет к коммуникативной неудаче.

В Германии использование немецких бранных слов зависит от местности, где они встречаются. Например, словом «Frostkoeddel», употребляемое жителями земли Шлезвиг-Гольштейн, шутливо называют людей, которые быстро начинают мерзнуть, в то время как другие могут не ощущать холода и чувствовать себя довольно комфортно. Слово «Frost» переводится как «холод, мороз, заморозок». А вот слово «Koeddel» служит для обозначения испражнений некоторых животных, в особенности, кроликов. Это слово «Frostkoeddel» употребляют, в основном, в целях дружеского подтрунивания и мало кого может обидеть. В Тюрингии человека, который часто бывает недовольным или рассерженным, называют «Brummochs» ('Brumm' (мычание) + 'Ochs' (бык) = протяжно мычащий/ревущий бык), выражавшее недоброжелательное отношение адресанта к адресату. В живописном природном районе Германии – Брайсгау можно услышать в адрес менее интеллектуальных (смышленых) слово «Schoofskop» («Schafskopf» букв, голова овцы, баранья голова), что в переводе значит «болван», «дурак», «козел». В последнем примере название животного используется в переносном метафорическом значении для характеристики реципиента. Таким образом, в статье были рассмотрены некоторые языковые формы оскорблений на примерах русского, английского и немецкого языков. Главной функцией ненормативной лексики является намерение адресанта унизить других участников интеракции (при наличии соответствующего намерения). С другой стороны, негативно-оценочная лексика может иметь положительную эмоциональную окраску и бытьнейтральной, что может стать причиной затруднения при переводе и в ходе лингвистической экспертизы.

В заключение отметим, что неприличные по форме нецензурные слова в рассматриваемых языках постоянно пополняются новыми лексическими единицами. В настоящий момент юрислингвистика находится на стадии своего развития, которая требует от экспертов юридической и лингвистической компетенции. При установлении факта словесного оскорблений необходимо учитывать коммуникативную направленность высказывания, авторскую интенцию, мотив.

Стоить отметить, что стирается грань между стилистически сниженной речью и литературной речью.

Список литературы

1. Podlech, Adalbert. Rechtslingistik/ AdalbertPodlech //RechtswissenschaftundNachbarwissenschaften. – Hrsg.: D. Grimm. Munchen: C. H Beck, 1976. – S. 105 -116.
2. Шаховский, В.И. Семантика и семиотика оскорблений в конфликтной коммуникативной ситуации. - [Электрон.ресурс]. Режим доступа: <http://tverlingua.ru>. – Данные соответствуют на 20.01.2014.
3. Большой толковый словарь русского языка [Текст] / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 2004. – 1534 с.
4. Памятка по вопросам назначения судебной лингвистической экспертизы: для судей, следователей, дознавателей, прокуроров, экспертов, адвокатов и юристов / Отв. ред. М.В. Горбаневский. – Москва: Медея, 2004 г. – 104 с. [Электрон.ресурс]. - Режим доступа: http://www.pseudology.org/Crim/Lingua_pamyatka.pdf. – Данные соответствуют на 10.11.2013 г.

5. Оскорбление и клевета: взгляд эксперта / Отв. ред. Г.Х.Аженова. – Алматы: Әділсөз, 2013.– 152 стр. -[Электрон.ресурс]. Режим доступа: <http://www.adilsoz.kz/upload/Publication/Publication-file-2-2f020b23a80c516fc91d097ea28637f0.pdf>.- Даные соответствуют на 15.11.2013 г.
6. TheNewYorkTimes.-[Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://select.nytimes.com/2006/07/21/opinion/21friedman.html?scp=4&sq=shit&st=nyt>. - Даные соответствуют на 20.09.2013 г.

Казмуханова Л.А.,
*С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің
магистранты Қазақстан, Ақтөбе*

ҚҰҚЫҚТЫҚ ЛИНГВИСТИКАДАҒЫ КЕМІТУ ЖӘНЕ ҚОРЛАУДЫҢ КЕЙБІР ТІЛДІК ФОРМАЛАРЫ ЖАЙЫНДА

Түйін

Мақалада құқықтық лингвистиканың зерттеу нысаны болып табылатын кеміту, қорлау сөздерінің бірқатар тілдік формалары қарастырылады. Инвективті лексиканың топтары жайында сөз қозғалады. Тілдің нормадан тыс сөздер тобын лингвистикалық зерттеу мәселелерінің өзектілігі тілдік сараптама саласындағы әлеуметтік тапсырыстың артуымен түсіндіріледі. Автор сөзден кемітү, қорлау барысында айтылған сөздің коммуникативті бағытын, авторлық интенция және айтылу себебін ескеру керек деген қорытындыға келеді.

Кілт сөздер: құқықтық лингвистика, кеміту/қорлау сөздері, инвективтіжәнеинвективті емес лексика

L.A. Kazmukhanova
MA student of Aktobe S.Baishev University

Certain abusive language forms in legal linguistics

Summary

The article considers certain abusive forms in language as an object of study in legal linguistics. A classification of invective language (obscenities) is given. In conclusion, communicative targeting of statements, authorial intention and motive should be considered in the course of establishing the fact of verbal abuse.

Key words:*legal linguistics, abuse, offensive language, invective and not invective lexicon*

УДК 330

Курманова Г. Г.
магистрантка 2 курса
экономической специальности
АУ им. С.Башиева.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ПЕНСИОННЫХ АКТИВОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В данной статье автор рассматривает инвестирование пенсионных активов как одну из важных задач экономического роста всего Казахстана. В работе изучаются риски инвестиционного портфеля. По итогам работы автор предлагает программу использования пенсионных накоплений.

Ключевые слова: инвестирование, фонд, актив, эмитент, портфель.

В настоящее время до трети пенсионных накоплений граждан РК могут быть инвестированы во внешние активы.

До трети пенсионных накоплений граждан РК, аккумулированных в АО «Единый накопительный пенсионный фонд» (ЕНПФ), могут быть в 10-летней перспективе инвестированы во внешние активы.

В 10-летней перспективе в качестве возможного идеального портфеля 33% вложений в ГЦБ, 33% – в различные инструменты банков и 33% – во внешние активы. Ранее структура инвестиционного портфеля пенсионных фондов до объединения была следующая: 47% – государственные ценные бумаги (ГЦБ), 27% – вложения в банки в виде облигаций и депозитов, 12% – инвестиции в зарубежные активы, остальное – инвестиции в корпоративный сектор. Изменение инвестиционного портфеля может нести в себе определенные риски [1].

Вырастут ли риски в связи с изменением инвестиционного портфеля зависит от того, в какие активы и с какой целью инвестировать. Если в сравнении с активами внутреннего рынка, то добавляется валютный риск, но ряд рисков может быть снижен, например, риск ликвидности, а также несистематические риски за счет диверсификации. Но в то же время в любом случае любые инвестиции несут риски.

Любые инвестиции, в том числе и вложение средств ЕНПФ в иностранные активы, сопряжены с риском. Вопрос здесь заключается в том, риски какого размера готов принимать на себя инвестор, и в том, как он этими рисками управляет. Кроме того, нужно подчеркнуть, что максимальная доходность при заданном уровне риска или, наоборот, минимизация риска при заданном уровне доходности достигается при как можно более широкой диверсификации инвестиций в финансовые активы [2].

В свете вышесказанного становится очевидно, что прямого ответа на данный вопрос не существует. Например, инвестиции в ценные бумаги государственных и частных зарубежных эмитентов с кредитными рейтингами выше суверенного рейтинга Казахстана при прочих равных условиях будут сопряжены с меньшим уровнем риска, чем вложения в казахстанские ГЦБ и ценные бумаги местных эмитентов. Как было отмечено выше, очень многое будет зависеть от системы управления рисками, наложенной в ЕНПФ. Поэтому, учитывая достаточно консервативную инвестиционную политику ЕНПФ, можно ожидать, что вложение средств ЕНПФ во внешние активы с очень большой вероятностью приведет к снижению рисков в целом по инвестиционному портфелю фонда.

Подвергать пенсионные накопления высоким рискам нельзя. Можно предположить, что будут рассматривать инвестиции в государственные облигации иностранных государств, корпоративные облигации и акции первоклассных эмитентов.

Если бы внешние финансовые рынки (развитые) представляли собой крупные риски для вложения капитала, то вряд ли этот фактор являлся одним из наиболее действенных методов давления на Россию со стороны Запада по украинской проблеме. При этом нужно отметить, что не все рынки и ценные бумаги внешнего рынка имеют категорию большой надежности. Однако те менеджеры, которых наймет НБК как оператор по размещению средств пенсионного фонда на финансовом рынке, большие профессионалы, и знают свое дело. Можно предполагать, что проценты по этим вкладам будут невысокими, но надежными [3].

Более того, пересмотр инвестиционного портфеля ЕНПФ эксперты связывают с высокими рисками инвестирования на внутреннем рынке. Очевидно, что пенсионная реформа была проведена в Казахстане для того, чтобы высвободить государственные финансовые ресурсы для финансирования бюджетных программ, а накопленные средства казахстанцев должны в большей мере работать на финансовом рынке и приносить доход своим коллективным вкладчикам. При этом внутренний корпоративный финансовый рынок небольшой по объему и весьма рискован для долгосрочного вливания инвестиций.

К тому же, в настоящее время в Казахстане проявляются тенденции снижения темпов развития экономики, экспортной выручки и бюджетных поступлений. В этих условиях содержание пенсионных фондов, в основном за счет эмиссии государственных ценных бумаг, провоцирует инфляцию и ведет к обесценению доходов страны. Происходит макроэкономическое разбалансирование, что может в стратегической перспективе привести к кризису, подобному первой половине 90-х годов прошлого века. Именно по этим причинам решение НБК по диверсификации размещения средств пенсионного фонда считаю своевременным и стратегически правильным [4].

Еще одной причиной, по которой может быть пересмотрен инвестиционный портфель ЕНПФ, является невысокая емкость внутреннего рынка. Дело в том, что низкая ликвидность внутреннего рынка не позволяет размещать средства вкладчиков в полном объеме на внутреннем рынке и при этом получать необходимую доходность. В то же время увеличение доли внешних активов означает сокращение доли внутренних, а они преимущественно инвестированы в государственные ценные бумаги, которые по состоянию на 1 июля 2014 года составляют 49,5% активов. Можно предположить, что увеличение внешних заимствований позволит несколько сократить заимствования на внутреннем.

Помимо разумности и целесообразности максимально возможной диверсификации инвестиционного портфеля ЕНПФ, отмеченной выше, причиной этого пересмотра инвестиционной политики фонда мог быть и недостаток качественных инструментов, обеспечивающих необходимую доходность на внутреннем рынке. При этом портфель с 33% вложений в ГЦБ, 33% – в инструменты банков и 33% – во внешние активы нельзя назвать идеальным. По оценке, если основной целью ЕНПФ является приумножение вкладов его участников, а не обеспечение финансирования государственного долга Казахстана и коммерческих банков, структура портфеля ЕНПФ, как и НПФ до создания единого фонда, может считаться излишне перекошенной в пользу казахстанских эмитентов. Оптимальной структурой портфеля считается следующее распределение: 30% – ГЦБ, 30% –

инструменты БВУ, 30% – акции первоклассных эмитентов на зарубежных рынках, 10% – прочее, включая деньги.

О том, в какие активы будут вкладывать наши пенсионные накопления, эксперты пока не могут сказать. Но можно предположить, что с учетом нормативных ограничений и консервативности ЕНПФ можно ожидать, что средства фонда будут в первую очередь вложены в государственные ценные бумаги стран, имеющих самые высокие кредитные рейтинги. Помимо них, могут быть рассмотрены инвестиции в низкорисковые долговые ценные бумаги зарубежных корпоративных эмитентов. Вероятность, но не целесообразность вложений в отдельные долевые ценные бумаги (акции) заметно ниже. Скорее всего, вложения в долевые ценные бумаги, если таковые будут иметь место, будут проводиться путем участия в индексных фондах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Изменения и дополнения в Закон «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» (критика Президентом РК накопительной системы на заседании Правительства) // Казахстанская правда. - 2004. - № 41.- С.3.
2. Чарльз В. Смитсон. Чтение между строк / Чарльз В. Смитсон. Чтение между строк // CorporateRiskManagement. - 2001, №11. - Р. 33–37.

*Курманова Г. Г.,
С.Бәйішев ат. АУ-нің 2 курс магистранты*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗЕЙНЕТАҚЫ АКТИВТЕРІН ИНВЕСТИЦИЯЛАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРИ

Түйін

Бұл мақалада автор зейнетақы активтерінің инвестициясын барлық Қазақстанның экономикалық маңызды тапсырмаларының бірі ретінде қарастырады. Бұл жұмыста инвестициялық портфельдің тәуекелділігі зерттеледі. Жұмыстың нәтижсінде автор зейнетақы жинақтарын қолданудың бағдарламасын ұсынады.

Kілт сөздер: инвестициялау, қор, актив, эмитент, портфель.

*Kurmanova G.G.
2nd year undergraduate of economic specialization
AU named S.Baisheva,*

SOME PROBLEMS OF INVESTING OF PENSION ASSETS OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Summary

In this article an author examines investing of pension assets as one of important tasks of the economy growing of all Kazakhstan. In-process studied риски of investment brief-case. On results work an author offers the program of the use of pension accumulations.

Keywords: investing, fund, asset, issuer, brief-case

УДК 330

Курманова Г. Г.
магистрант 2 курса экономической специальности
АУ им. С.Башеева.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЛИЯНИЯ НАКОПИТЕЛЬНОГО ПЕНСИОННОГО ФОНДА

Аннотация

В данной статье автор рассматривает расходы частных пенсионных фондов. В работе изучаются опасения при создании «Единого накопительного пенсионного фонда».

Ключевые слова: пенсионный фонд, консолидация, финансовый рынок, монополист.

В начале января 2013 года глава Казахстана Нурсултан Назарбаев объявил о создании Единого накопительного пенсионного фонда (ЕНПФ) и консолидации пенсионных счетов фондов. Данная новость в буквальном смысле шокировала игроков пенсионного рынка. Точно сказать, какой механизм работы будет у нового фонда никто не мог [1].

Со стороны аналитиков и экспертов финансового рынка звучали различные мнения. Кто-то из них заявлял, что ЕНПФ поможет увеличить доходность вкладчиков за счет снижения комиссий фондов и урезания затрат на персонал. Другие аналитики были уверены, что такой монополист как ЕНПФ снизит качество обслуживания вкладчиков.

И те, и другие были в какой-то степени правы: после создания ЕНПФ его комиссия была урезана в 2 раза, по сравнению с частными фондами. В ЕНПФ проинформировали, что комиссионное вознаграждение за управление пенсионными активами согласно Закона «О пенсионном обеспечении РК», в настоящее время установлено в пределах не более 7,5% от инвестиционного дохода и 0,025% в месяц от пенсионных активов [2].

Расходы частных пенсионных фондов на персонал были значительны. В некоторых фондах доля затрат на оплату труда сотрудников в общих расходах НПФ зашкаливала за 70%.

Не исключено, что качество обслуживания вкладчиков после создания ЕНПФ могло ухудшиться. Конкуренция, которая ранее наблюдалась в пенсионном секторе, мотивировала НПФ улучшать качество обслуживания. Вкладчик выбирал фонд, опираясь не только на доходность. Пока оценить, насколько данные предположения оправдались, не представляется возможным, реальную картину покажет время.

В настоящее время в ЕНПФ переданы пенсионные активы и обязательства девяти фондов: НПФ «Республика», ОНПФ «Отан», НПФ «Капитал» и НПФ «Атамекен», НПФ «Астана», НПФ «Нефтегаз-Дем», НПФ «Грантум», НПФ «УларУмит» и «НПФ Народного банка Казахстана» [3].

Еще одни опасения, которые были при создании «Единого накопительного пенсионного фонда», заключались в том, что некоторые вкладчики могли недосчитаться своих накоплений. Система ЕНПФ могла не выдержать нагрузки, и данные вкладчиков могли перепутаться либо потеряться. Однако руководство Национального банка РК многократно заявляло, что пенсионные накопления находятся под контролем. При этом в ЕНПФ заверили, что в процессе перевода

пенсионных накоплений из других фондов в ЕНПФ не потерялся ни один тенге. Пенсионные накопления поступают в полном объеме и зачисляются на индивидуальные счета вкладчиков.

Периодически со стороны ранее занимавшего пост заместителя премьер-министра Республики Казахстан Кайрата Келимбетова, а ныне главы Национального банка РК звучали заявления, на какой основе будет выстраиваться инвестиционная стратегия фонда. Так, Келимбетов заявлял, что пенсионные накопления также будут инвестироваться в инфраструктурные проекты. И совсем недавно главный банкир страны обозначил, что он вкладывал в это понятие.

Нацбанк будет поддерживать вложения в развитие инфраструктуры имелся ввиду механизма, когда ЕНПФ будет вкладывать в корпоративные облигации квазигосударственного сектора или национальных компаний. Например, «Казахстан ТемірЖолы» будет выпускать облигации, и мы можем их купить. Ведь, они гарантированы «Казахстан Темір Жолы», ФНБ «Самрук-Казына». Как непосредственно компания «Казахстан Темір Жолы» будет тратить эти средства, достроит ли она железнодорогу или нет, это уже ответственность компании. В данном случае Нацбанк по выпуску облигаций будем смотреть, на какие цели были израсходованы средства, какова доходность этих средств, какова их сохранность. Можно ли продолжать вкладываться в государственные ценные бумаги и в бумаги квазигосударственного сектора. Это на сегодня наиболее надежные бумаги, существующие в стране [4].

Между тем, пока документ, на основе которого Национальный банк РК будет выстраивать свою инвестиционную стратегию, не принят. До 1 апреля 2014 года, до момента окончательной передачи активов и обязательств частных пенсионных фондов в ЕНПФ, будет принята Концепция по управлению пенсионными активами.

Не исключено, что ЕНПФ станет более эффективно управлять накоплениями вкладчиков. Но когда акционеры инвестировали в свои фонды, никто из них и предположить не мог, что их бизнес окажется под угрозой исчезновения.

Так, при создании ЕНПФ у частных фондов есть три пути. Путь первый – фонды могут стать компаниями по управлению пенсионными активами (КУПА). При создании ЕНПФ Нацбанк будет проводить конкурс среди инвестиционных компаний по управлению пенсионными деньгами.

В этом случае все пенсионные компании могут продолжить свой бизнес, свою деятельность по покупке тех или иных госбумаг, в том числе и государственных. Но пройдя через конкурс и доказав свою компетентность.

Второй путь – пенсионные фонды могут стать управляющими добровольных пенсионных взносов. В частности, часть нынешних НПФ могут стать добровольными пенсионными фондами. Таким образом, у НПФ есть выбор либо стать КУПА, либо переквалифицироваться.

И третий путь заключается в том, что при создании ЕНПФ фонды могут самоликвидироваться.

Сценарий, в рамках которого НПФ должны будут работать как управляющие компании, некоторые НПФ могут не реализовать. Многие из НПФ могут не потянуть требования, которые в настоящее время предъявляются Национальным банком РК.

В конце августа были утверждены «Правила выбора управляющих инвестиционным портфелем, включая требования к ним, при поручении им совершать действия, необходимые для управления пенсионными активами ЕНПФ». Данные правила были утверждены постановлением Правления Национального банка РК.

По документу к участию в тендере по выбору управляющей компании допускаются претенденты, соответствующие определенным требованиям. Одним из

критериев, который установил регулятор — отсутствие у НПФ убытков по результатам одного года из двух завершенных финансовых лет. При этом в правилах уточняется, что если претендент является участником банковского конгломерата, для оценки соответствия требованию используются данные консолидированной финансовой отчетности родительской организации банковского конгломерата.

Согласно годовой отчетности многие фонды на протяжении двух последних лет приносили прибыль своим акционерам. По итогам 2012 года, чистая прибыль НПФ «Грантум» составила свыше 1 107 млн. тенге, по итогам 2011 года — 214 млн. тенге. Для «НПФ «Астана», НПФ «Капитал» два последние года также оказались прибыльными.

В середине сентября 2013 года глава «Банка ЦентрКредит» Владислав Ли заявил, что НПФ «Капитал» планирует остаться на пенсионном рынке и работать в качестве компании по управлению пенсионными активами. В свою очередь глава «Народного банка» Умут Шаяхметова не раз заявляла, что НПФ «Народного банка» обладает необходимыми ресурсами, в том числе специалистами для того, чтобы остаться на рынке.

Некоторые фонды не прошли отбор. Под прицел может попасть НПФ «УларУмит», который по итогам 2012 года хоть и заработал чистую прибыль 1 366 млн. тенге, в 2011 году убыток фонда достиг 482 млн. тенге. НПФ «Республика» по итогам последних 2-х лет вышел в убыток.

Еще одно требование, которое было обозначено в правилах — наличие у родительской организации управляющей компании и (или) управляющей компании минимального кредитного рейтинга не ниже «B+» по международной шкале агентства Standard&Poor's либо рейтинга аналогичного уровня одного из других рейтинговых агентств. Эти критерии отбора также могут не выполнить некоторые фонды. Данному требованию по рейтингу соответствовать будут только 2 фонда — НПФ «Народного банка Казахстана» и НПФ «Капитал» [5].

Пенсионные фонды вряд ли возьмутся и за управление добровольными пенсионными отчислениями. Эта деятельность, скорее всего, не будет генерировать доходы. Так, бизнес фондов может не окупиться. Доля пенсионных отчислений, привлеченных за счет добровольных отчислений, не доходит и до 1% от общего объема накоплений.

Получается, что те фонды, которые не будут соответствовать требованиям регулятора, должны самоликвидироваться. Будут ли пересматриваться правила выбора управляющих инвестиционным портфелем, остается только догадываться...

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Долан, Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика/ Долан Э. Дж., Кэмбелл К.Д., Кэмбелл Р. Дж.; пер. с англ. Лукашевича В. и др.; под общ.ред. В.Л. Лукашевича. – М.: Туран, 1991. - 448 с.
2. Транш, Ю.Н. Можно ли управлять рисками? /Ю.Н.Транш // Банковские технологии. – 2000. -№3. - С. 15–20.
3. Альгин, А.П. Анализ и оценка риска и неопределенности при принятии инвестиционных решений /А.П.Альгин // Управление риском. – 2001. - №3. - С. 21–29.
4. Липовко, П.О. Общая теория цикла: вопросы обоснования /П.О.Липовко // Материалы I Международной конференции «Циклы», ч. 1. – Ставрополь: Изд-во СевКавГТУ, 1999 . - С. 97–98.

5. Харрис, Л. Денежная теория /Л.Харрис; пер. с англ.; общ.ред. и вступительная
статья В.М. Усоскина. – М.: Прогресс, 1990. - 617 с.

*Курманова Г. Г.
С.Бәйішева ат. АУ-нің
2 курс магистранты*

ЖИНАҚТАУШЫ ЗЕЙНЕТАҚЫ ҚОРЫ ӘСЕРІНІҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін

Бұлмақалада автор жекезейнетақыкорларының шығындарынқарастырады. Бұлжұмыста «Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын» құрған кезде пайдалын қауіпті зерттеген.

Кілт сөздер: зейнетақы қоры, консолидация, қаржы нарығы, монополист.

*Gulnur Galymzhanovna Kurmanova
2nd year undergraduate of economic specialization
AU named S.Baisheva,
The Republic of Kazakhstan, city Aktobe,
Kargalinskaiast., 9.*

BASIC PROBLEMS OF INFLUENCE OF STORY PENSION FUND

Summary

In this article an author examines the charges of private pension fund. In-process studied fears at creation of "Single story pension" fund.

Keywords: *pension fund, consolidation, financial market, monopolist*

УДК 339.13

*Рахиев С. Р.,
докторант программы DBA
Международной бизнес школы,
Казахского экономического
университета им. Т. Рыскулова,
г. Алматы, Республика Казахстан*

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПОКУПАТЕЛЯ АКТЮБИНСКОГО РЕГИОНА

Аннотация

Потребности людей носят объективный характер. Человек отличается безграничностью своих потребностей и их способностью к расширению. Достаточно долгое время считалось, что потребитель адаптирует свое поведение на базе факторов, регистрируемых за короткий период времени, т.е. практически статичных. Но исследования показали, что существует динамика поведения, оказывающая большое влияние на принятие решений по потреблению. Особенно четко эта связь прослеживается при анализе фактора «экономическое положение покупателя».

Ключевые слова: экономическое поведение покупателя, доходы населения, индексы номинальных денежных доходов населения, индексы реальных денежных доходов населения.

Основополагающим условием достижения продовольственной безопасности является рост доходов и сокращение масштабов бедности населения, который определяет экономическую доступность продовольствия.

Потребительский спрос (потребности) и уровень среднедушевого потребления продуктов питания зависит от соотношения темпов роста денежных доходов населения и цен на продовольственные товары[1].

Экономическое положение покупателя определяется, прежде всего, уровнем его доходов. Доходы населения, являясь основой повышения жизненного уровня, выступают в то же время и как источник совершенствования и развития производства в целях дальнейшего же роста жизненного уровня людей.

Основным источником дохода и важным показателем благосостояния населения по-прежнему остается заработка плата. Номинальные денежные доходы населения, направляемые на текущее потребление, производственную деятельность и накопление, определяются расчетным методом на макроуровне и включают оценку денежных доходов населения от наемной и самостоятельной занятости и выплаты социальных трансфертов (таблица 1).

Таблица 1 – Структура денежных доходов населения Казахстана

в процентах

Годы	Доля в денежном доходе							Материальная помощь родственников, алименты и прочие доходы	
	Доходы от трудовой деятельности		Социальные трансферты				Доход от собственности		
	доход от работы по найму	доход от самостоятельной занятости и предпринимательской деятельности	пенсии	Посо-бия	АСП и жилищная помощь	стипендию			
2011	69,3	11,4	11,8	2,7	0,0	0,5	0,4	3,9	
2012	71,0	10,3	11,9	2,6	0,0	0,4	0,4	3,4	
2013	70,1	11,1	12,2	2,5	0,0	0,4	0,3	3,4	

Примечание – составлена на основании источника [1]

Как показывают данные таблицы 1, в Казахстане в 2013 году по сравнению с 2011 годом наблюдается увеличение доходов от трудовой деятельности на 0,5%, в том числе, доход от работы по найму в 2011 году в общих доходах составляет 85,9%, а в 2013 году – 86,3% по удельному весу; доход от самостоятельной занятости и

предпринимательской деятельности снижен на 0,4% в 2013 году по сравнению с 2011 годом. Доходы от собственности на протяжении 2011 по 2013 годов разрыв в сторону снижения на 0,1%. Аналогичная ситуация наблюдалась по социальным трансфертам. Что касается прочих денежных поступлений, то они различаются незначительно. Если рассматривать структуру денежных доходов по Актюбинской области, то доля в денежном доходе доходов от работы по найму выше среднереспубликанского значения на 1,5% дохода от самостоятельной занятости и предпринимательской деятельности на 0,2%, пособий – на 0,3%, стипендий – 0,1%, однако пенсий меньше на 2,5%, доходов от собственности - на 0,2%.

Региональная дифференциация среднедушевых денежных доходов населения является важной проблемой социально-экономического развития, как на региональном, так и на макроэкономическом уровне.

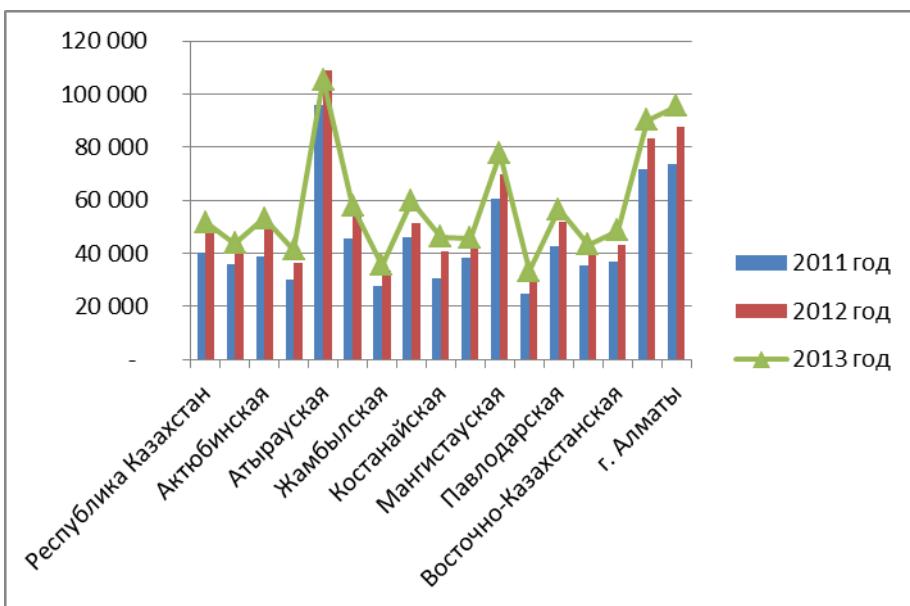
Региональные различия в уровне доходов неизбежны, значительный разброс их значений по регионам порождает социально-политическую напряженность и является отдельной проблемой государственной политики. Таблица 2 наглядно иллюстрирует региональную дифференциацию среднемесячной номинальной заработной платы одного работника на фоне стабильного прироста среднемесячной номинальной заработной платы (в 2012 году по сравнению с предыдущим годом составил 18,5%, в 2013 году - 9,1% в среднем по Республике Казахстан.

Таблица 2 - Среднедушевые номинальные денежные доходы населения Казахстана

Наименование страны/области	2011 год	2012 год	2013 год	Темп прироста 2012/2011	Темп прироста 2013/2012
				<i>в тенге</i>	
Республика Казахстан	40 050	47 465	51 795	18,5	9,1
Акмолинская	35 993	42 166	43 760	17,2	3,8
Актюбинская	38 883	49 084	53 078	26,2	8,1
Алматинская	30 073	36 415	41 365	21,1	13,6
Атырауская	95 748	108 724	105 357	13,6	-3,1
Западно-Казахстанская	45 370	54 185	57 827	19,4	6,7
Жамбылская	27 826	33 536	35 418	20,5	5,6
Карагандинская	45 873	51 586	59 578	12,5	15,5
Костанайская	30 364	40 730	46 186	34,1	13,4
Кызылординская	38 463	42 137	45 716	9,5	8,5
Мангистауская	60 555	69 628	77 508	15,0	11,3
Южно-Казахстанская	24 582	30 987	33 312	26,1	7,5
Павлодарская	42 436	51 732	56 576	21,9	9,4
Северо-Казахстанская	35 297	39 910	43 276	13,1	8,4
Восточно-Казахстанская	36 750	43 229	48 645	17,6	12,5
г. Астана	71 501	83 045	90 248	16,1	8,7
г. Алматы	73 544	87 580	95 432	19,1	9,0

Примечание: составлен на основании источника [2].

Среднемесячная номинальная заработная плата одного работника в Казахстане в 2013 г. составила 51 795 тенге, что 2,8 раза выше прожиточного минимума (18 660 тенге). По Актюбинской области этот показатель равен среднему значению по Казахстану. Соотношение самого высокого ее уровня в Атырауской области (5,6 р.) и самого низкого уровня в Южно – Казахстанской области (1,8 р.) составляет 3,2 раза.

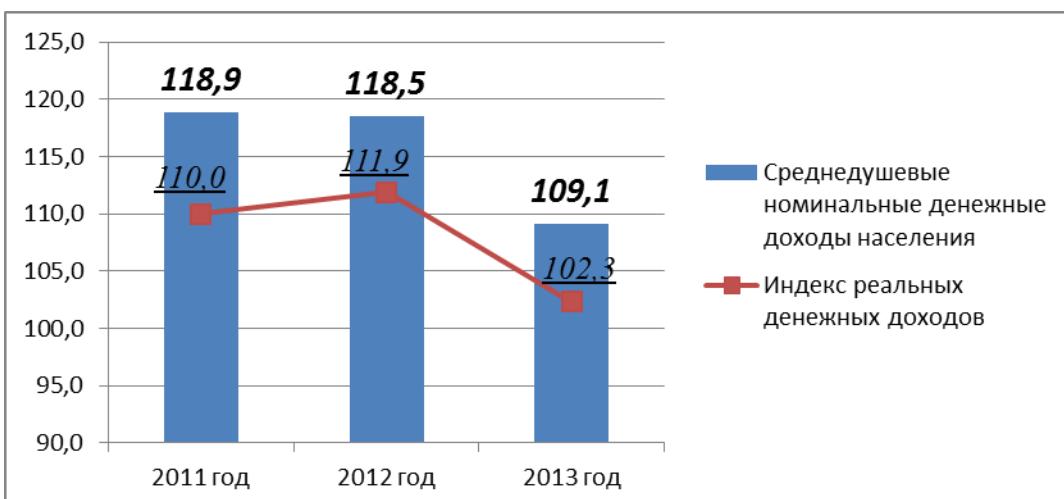
Примечание: составлен на основании источника [2]

Рисунок 1 – Среднемесячная номинальная заработная плата одного работника по регионам Казахстана за 2011-2013 годы

В Актюбинской области темпы прироста номинальной заработной платы в 2012 году по сравнению с 2011 годом колебались от 26,2% до 8,1%, в 2013 году по сравнению с 2012 годом. Наиболее динамично возросла номинальная заработная плата в 2012 году в Костанайской области (34,1%), в 2013 году - в Карагандинской (15,5%) (см. рис. 1).

Это объясняется, прежде всего, значительными расхождениями в оплате труда в зависимости от вида экономической деятельности и размещения производительных сил.

Анализ динамики доходности населения предусматривает использование показателей доходов не только в номинальном, но и в реальном выражении (рисунок 2). Уровень доходов в реальном выражении выступает основным фактором, определяющим потенциальный платежеспособный спрос населения.

Примечание: составлен на основании источника [2]

Рисунок 2 - Индексы номинальных и реальных денежных доходов населения Казахстана за 2011-2013 годы

При определении доходов населения обычно рассчитывается не абсолютный объем реальных доходов, а его относительная величина, то есть индекс реальных доходов.

Снижение уровня денежных доходов основной массы населения (рисунок 2) приводит к ухудшению качества и норм потребления жизненно важных продуктов питания. Все это отражается на демографической ситуации, здоровье населения и продолжительности жизни.

Таким образом, получаемые номинальные доходы населения корректируются с учетом изменения цен, и изучается изменение показателя реальных доходов во времени. Индекс потребительских цен характеризует изменение во времени общего уровня цен на товары и услуги, приобретаемые населением для непроизводственного потребления. Он измеряет отношение стоимости фактического фиксированного набора товаров и услуг в текущем периоде к его стоимости в предыдущем периоде. В зависимости от того, как изменяются цены, соответственно меняется (сокращается в случае роста цен и увеличивается, если цены падают) и набор товаров и услуг, которые население может приобрести на получаемые номинальные доходы, а значит, меняется и покупательная способность денег.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Корбут, А.В. Продовольственная безопасность населения России: состояние, тенденции и проблемы: [Электронный ресурс]. - <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2002/vestniksf182-26/vestniksf182-26010.htm>
2. Официальный сайт Комитета по статистике РК www.stat.kz

*Рахиев Сауromбек Романович,
Т.Рысқұлов атындағы
Қазақ экономика университеті,
Халықаралық бизнес мектебінің
DBA докторантты*

АҚТӨБЕ АЙМАҒЫНДАҒЫ САТЫП АЛУШЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Түйін

Мақалада Қазақстан және Ақтөбе облысы халқының табыс мөлшері қарастырылады. «Сатып алушының экономикалық мінез-құлқы» ұғымы халықтың табыс деңгейі тұрғысынан нақтыланады.

Kілт сөздер: Сатып алушының экономикалық мінез-құлқы, халықтың табысы, халықтың ақшалай табысының номиналдық индексі, халықтың ақшалай табысының шынайы индексі.

*Rakhiev Saurombek Romanovich,
PhD student of the Program DBE
of International Business school
Kasakh Economical*

ECONOMICAL POSITION OF CUSTOMER OF AKTOBE REGION

Summary

The article consider the income of population of KazakhstanAktobe region. A notion «economical behavior of customer» is specified from the point of view of income of population.

Key words: *economical behavior of customer, income of population, indexes of nominal money incomes of population, indexes of real money incomes of population.*

УДК339.13

*Рахиев С. Р.,
докторант программы DBA
Международной бизнес- школы
Казахского экономического
университета им. Т. Рыскулова,
г. Алматы, Республика Казахстан*

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДОСТУПНОСТЬ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

Экономическая доступность продовольствия отражается уровнем доходов независимо от социального статуса и места жительства гражданина, который позволяет приобретать продукты питания, по крайней мере, на минимальном уровне потребления.

Ключевые слова: *потребительская корзина, прожиточный минимум, продукты питания, социально-значимые продовольственные товары.*

Минимальная потребительская корзина представляет собой минимальный набор товаров и услуг в натуральном стоимостном выражении. Она состоит из продовольственной корзины и расходов на непродовольственные товары и платные услуги.

В продовольственной корзине Казахстана содержится 43 наименования продуктов питания: мясные, рыбные, молочные, масложировые, хлебные, плодовоовощные их виды, яйца, сахар, чай, специи и другие. Стоимость минимальной продовольственной корзины рассчитывается путем умножения минимальных норм потребления основных продуктов питания в среднем на душу населения, различных половозрастных и социально-демографических групп населения на средние цены регистрации в представительных объектах розничной торговой сети [1].

Рассмотрим взаимосвязь величины прожиточного минимума и доли населения, имеющего доходы, использованные на потребление ниже стоимости продовольственной корзины, а также стоимости продовольственной корзины и доли населения, имеющего доходы, использованные на потребление ниже стоимости

продовольственной корзины в общем по Казахстану, в том числе по Актюбинской области с 2011 по 2013 годы (таблица 1).

Таблица 1 – Соотношения среднедушевых доходов населения и затрат на минимальное потребление

Показатели	2011	2012	2013
Доходы домашних хозяйств (использованные на потребление), в среднем на душу населения, тенге	30 618	33 745	36 761
Доходы домашних хозяйств (использованные на потребление), в среднем на душу населения по Актюбинской обл., тенге	31 216	34 609	37 862
Величина прожиточного минимума, тенге	16 072	16 815	17 789
Величина прожиточного минимума по Актюбинской обл., тенге	14 240	15 009	15 789
Доля населения с доходами ниже прожиточного минимума, %	5,5	3,8	2,9
Доля населения с доходами ниже прожиточного минимума по Актюбинской обл., %	2,4	2,4	2,0
Стоимость продовольственной корзины, тенге	9 643	10 089	10 674
Доля населения с доходами ниже стоимости продовольственной корзины, %	0,5	0,2	0,1
Доля населения с доходами ниже стоимости продовольственной корзины по Актюбинской обл., %	0,0	0,0	0,0

Примечание – составлена на основании источника [2]

Как видно из таблицы 1, доля населения, имеющего доходы, использованные на потребление ниже стоимости продовольственной корзины, значительно снизилась (на 0,4%), также доля населения, имеющего доходы, использованные на потребление ниже стоимости продовольственной корзины, сократилась на 2,6% в Казахстане с 2011 по 2013 годы. По Актюбинской области доходы домохозяйств в среднем на душу населения выше республиканского показателя в среднем за три года на 3%, однако величина прожиточного минимума ниже на 11,1%, соответственно доля населения с доходами ниже прожиточного минимума меньше на 41,4 % (в 2013 году – на 31%), а население по Актюбинской области с доходами ниже стоимости продовольственной корзины отсутствует по данным статистики РК.

Основными факторами, влияющими на величину прожиточного минимума, являются нормы потребления продуктов питания, цены на эти продукты и установленное соотношение между продовольственными и непродовольственными расходами. Нормы потребления продуктов питания едины для населения республики и разработаны Казахской академией питания, исходя из концепции обеспечения энергетической ценности и потребления основных пищевых веществ на физиологическом уровне. Поэтому продукты питания, формирующие продовольственную корзину, обеспечивают необходимое количество основных пищевых веществ. Стоимость минимальной продовольственной корзины рассчитывается ежемесячно путем умножения норм потребления продуктов питания на средние цены, сложившиеся на середину месяца в областях, что позволяет учитывать уровень инфляции по каждому региону. Соотношение в минимальной потребительской корзине между продовольственной корзиной и долей расходов на непродовольственные товары и услуги устанавливается Правительством Республики

Казахстан. На основе совместного приказа, утвержденного Министерством труда и социальной защиты населения Республики Казахстан 02.12.2005 года № 307/1-п и Агентством Республики Казахстан по статистике 05.12.2005 года №194, «Об утверждении Правил расчета величины прожиточного минимума» с 1 января 2006 года введена новая методика расчета величины прожиточного минимума. Набор продуктов питания в продовольственной корзине состоит из 43 наименований пищевых продуктов. Состав продовольственного минимума корректируется с учетом сезонности того или иного продукта, и его доля составляет 60% стоимости прожиточного минимума [3].

По доле семейного бюджета, которая тратится на питание, можно судить об уровне благосостояния человека. Абсолютная величина затрат на питание в среднем на члена домохозяйства и их доля в составе потребительских расходов рассматриваются аналитиками как важнейшие показатели уровня жизни населения. По мере повышения уровня жизни она снижается, что позволяет расходовать больше средств на здравоохранение, досуг и т.д. Для наиболее обеспеченного населения характерна самая низкая доля затрат на питание в потребительских расходах, чем для семей с низкими доходами. Согласно международной статистике семья считается бедной, если она тратит более 50% своего дохода на питание. По данным таблицы 10, расходы домохозяйств Казахстана в среднем на душу населения на продовольственные товары не превышают в среднем за три исследуемых периода 42,7%, а по Актюбинской области - 47,4%.

Таблица 2 -Денежные расходы домохозяйств и их структура по Казахстану и Актюбинской области

<i>в среднем на душу населения</i>			
Показатели	2011	2012	2013
Денежные расходы по Казахстану, в тенге	346 706	382 636	417 555
в том, числе			
потребительские расходы по Казахстану, в тенге	323 298	355 556	386 836
потребительские расходы по Казахстану, в %	93,2	92,9	92,6
потребительские расходы по Актюбинской обл., в тенге	334 722	363 751	389 105
потребительские расходы по Актюбинской обл., в %	92,8	91,4	89,6
на продовольственные товары по Казахстану, в тенге	157 000	167 188	180 461
- из них расходы на продукты питания, в тенге	141 738	151 031	162 146
на продовольственные товары по Казахстану, в %	45,2	43,7	43,2
- из них расходы на продукты питания, в %	43,8	42,5	41,9
на продовольственные товары по Актюбинской обл., в тенге	160 316	169 279	186 448
на продовольственные товары по Актюбинской обл., в %	47,9	46,5	47,9
на непродовольственные товары по Казахстану, в тенге	91 867	109 917	119 004
на непродовольственные товары по Казахстану, в %	28,4	30,9	30,8

С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің
ХАБАРШЫСЫ №4 (46), 2014

%				
на непродовольственные товары по Актюбинской обл., в тенге	101 140	116 633	119 075	
на непродовольственные товары по Актюбинской обл., в %	30,2	32,1	30,6	
на платные услуги по Казахстану, в тенге	74 431	78 451	87 371	
на платные услуги по Казахстану, в %	23,0	22,1	22,6	
на платные услуги по Актюбинской обл., в тенге	73 266	77 839	83 582	
на платные услуги по Актюбинской обл., в %	21,9	21,4	21,5	
налоги, сборы, платежи по Казахстану, в %	0,2	0,2	0,2	
налоги, сборы, платежи по Актюбинской обл., в %	0,1	0,1	0,1	
прочие расходы по Казахстану, в %	6,6	6,9	7,2	
прочие расходы по Актюбинской обл., в %	7,1	8,5	10,3	

Примечание – составлена на основании источника [2]

Показатель расходов на продукты питания определяет общий объем потребления населения основных продуктов питания на душу населения за определенный период времени (за месяц, год). Однако немаловажное значение имеет не только общий объем потребления, но и его структура, которая выражается в показателях потребления социально значимых продовольственных товаров, т.к. СЗПТ – это те виды продовольствия, которые необходимы для повседневного рациона человека.

Приведем таблицу 3, характеризующую годовое потребление СЗПТ в период с 2011 по 2013 г.г. в расчете на одного жителя Актюбинской области в натуральном и денежном выражении.

Таблица 3 - Годовое потребление СЗПТ в период с 2011 по 2013 г.г. в расчете на одного жителя Актюбинской области

№	Наименование СЗПТ	Средняя розничная цена по региону			Потребление населением продуктов питания, в среднем на душу в год, кг		
		2011	2012	2013	2011	2012	2013
1	Мука пшеничная 1 сорта	65,0	63,0	49,6	23,4	22,6	22,6
2	Хлеб пшеничный из муки 1 сорта	69,0	69,9	69,0	56,2	53,9	53,1
3	Вермишель	160,0	161,1	160,4	23,9	23,5	24,0
4	Лапша	219,0	219,7	225,2			
5	Рожки	161,0	162,7	163,9			
6	Крупа гречневая	366,0	391,5	216,6			
7	Крупа овсяная	193,0	196,1	180,7	2,2	2,2	2,3
8	Крупа манная	122,0	122,8	117,2			
9	Крупа перловая	94,0	95,8	97,1			
10	Пшено	137,0	141,0	116,1			
11	Рис шлифованный	201,0	198,2	191,3			
12	Картофель	68,0	67,5	62,4	47,5	48,7	48,7
13	Свекла столовая	75,0	74,6	81,3	87,6	86,3	87,8

14	Капуста белокачанная	44,0	42,1	79,2			
15	Морковь столовая	70,0	68,1	81,1			
16	Лук репчатый	70,0	69,9	69,5			
17	Масло сливочное не соленое, не менее 72,5% жирности	1289,3	1298,2	1327,5	3,3	3,5	3,4
18	Масло растительно-сливочное, до 49% молочного жира (спред)	617,0	630,3	634,5	5,5	5,4	5,6
19	Масло растительное-подсолнечное	294,0	295,2	309,7	6,1	6,3	6,3
20	Молоко пастеризованное 2,5% жирности	151,0	154,2	159,4	46,1	46,9	45,7
21	Молоко пастеризованное 3,2% жирности	174,0	177,7	181,9			
22	Творог 5-9% жирности	830,0	860,7	902,0	4,2	4,5	4,5
23	Сыр сычужный твердый	1207,0	1220,3	1216,0	3,1	3,0	3,3
24	Кефир 2,5% жирности	211,0	214,2	222,1	3,9	3,9	4,3
25	Кефир 3,2% жирности	227,0	230,5	231,3			
26	Баранина с костями	920,0	950,6	1051,7	7,6	6,6	6,9
27	Говядина (лопаточно-грудная часть)	990,0	1043,2	1125,4	21,7	20,9	22,2
28	Мясо кур	476,0	480,8	488,7	13,4	14,9	15,1
29	Окорочка куриные	420,0	424,9	440,2			
30	Сахар белый - сахар-песок (кг)	157,0	161,0	138,0	22,3	20,7	20,9
31	Яйцо куриное I - II категории (десятак/штук)	163,0	165,5	167,6	150,0	155,8	157,9
32	Соль поваренная пищевая	28,0	28,4	28,4	2,0	2,0	2,0
33	Чай - черный, гранулированный	1302,0	1342,0	1344,9	2,3	2,3	2,3

Примечание: составлена на основании источника [2]

В соответствии с вышеуказанными показателями в среднем за три исследуемых периода с 2011 по 2013 годы на 1 члена домохозяйства Актюбинской области приходится денежных расходов на покупку СЗПТ в месяц на сумму от 6 078,6 до 6 499,9 тенге, что составляет от 42,7 % до 41,2% от величины прожиточного минимума по Актюбинской области. Ситуация меняется в 2014 году, т.к. в стране прошла девальвация национальной валюты (в феврале 2014 года) и цены на товары подскочили до определенного уровня. Потребительская корзина заметно дорожала, потому что многие продукты питания импортируются в Казахстан из других стран и завозятся из других регионов нашей страны.

Законодательно установленный комплекс мер, учитывающий интересы, прежде всего, внутреннего рынка способен обеспечить оптимальную торговлю как внутри страны, так и с иностранными производителями. Однако продовольственной независимости региона достигнем только тогда, когда регион будет самодостаточен в рамках собственного (местного) производства основных продуктов питания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Совместный приказ Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 02.12.2005 года № 307/1-п и Агентства Республики Казахстан по статистике от 05.12.2005 года №194, «Об утверждении Правил расчета величины прожиточного минимума» с 1 января 2006 года
2. Официальный сайт Комитета по статистике РК: www.stat.kz;
3. Концепция социальной защиты населения РК. www.zakon.kz.

*Rakhiev Saurombek Romanovich,
T.Ryskulov атындағы
Қазақ экономика университеті,
Халықаралық бизнес мектебінің
DBA докторантты*

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ АЗЫҚ-ТУЛІКТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚОЛЖЕТИМДІЛІГІ

Түйін

Мақалада Ақтөбе облысындағы азық-тұліктің экономикалық қолжетімділігі халықтың азық-тұлік алуға мүмкіншілік беретін, ең аз дегенде тұтынудың төмен көлеміндегі табыс мөлшерін салыстырмалы талдау негізінде қарастырылады.

Kітт сөздері: Тұтынушы жәшигі, ең төменгі күнкөріс деңгейі, азық-тұлік, әлеуметтік маңызды азық-тұлік тауарлары

*Rakhiev Saurombek Romanovich
PhD student of the Program DBE of International
Business school
Kasakh Economical University
after name T.Ryskulov*

ECONOMICAL AVAILABILITY OF FOODSTUFFS IN AKTOBE REGION

Summary

The article is devoted to the theme of economical availability of foodstuffs in Aktobe region, which is compared in the way of analyses of income level of the population. It makes possible to purchase the foodstuffs, at least, on the minimal level of consumption.

Key words: consumption basket, cost of level, foodstuffs, socially significant.

УДК-316

*Степаненко Н.В., к. и.н.,
старший преподаватель
Актюбинского университета им. С. Башева.
Дащенова А., Юсупова Б, студентки II курса
группы 201 "Туризм"
Актюбинского университета им. С. Башева.*

ПРИРОДНЫЕ ТУРИСТИЧЕСКИЕ ОБЪЕКТЫ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В статье говорится о природных туристических объектах Актюбинской области. Даётся краткое описание отдельных, особо значимых туристических объектов. Автор обращает внимание на их уникальность и подчёркивает значимость в туристической индустрии Казахстана.

Ключевые слова: туризм, плато, Актогай, метеоритный кратер, Жаманшин , Шокпарский лес, заповедник Оркаш, природа, Красная книга.

"Сегодня наша страна обладает уникальной возможностью развивать все виды туризма - культурно - познавательный, оздоровительный, экологический, экстремальный, спортивный и другие, мы ежегодно принимаем более 4,5 миллионов иностранных граждан, рассчитываем из года в год на увеличение этой численности" подчеркнул Н. Назарбаев (из выступления на открытии XVIII сессии генассамблеи Всемирной туристической организации).

Индустрия туризма в Республике Казахстан на государственном уровне признана одной из приоритетных отраслей экономики. Сегоднешние тенденции в развитии этой отрасли таковы, что туристы, которые хорошо изучили известнейшие курорты мира, стремятся в страны, где туристический сектор только начинает развиваться. Казахстан – в их числе.

С экономической точки зрения, туризм является выгодной и высокодоходной отраслью, сравнимой по эффективности инвестиционных вложений с нефте - газодобывающей и перерабатывающей промышленностью. С социальной точки зрения, туризм , показатель материальных возможностей среднего класса, и является "послом мира", устанавливающим дружеские отношения между народами [1].

Сегодня в Казахстане представлены практически все существующие виды туризма - познавательный, развлекательный, этнический, экологический и другие. По статистическим данным, в Казахстане за 2014 год -41,4 % всего объема обслуженных туристов приходится на выездной туризм, 39% — на внутренний и 19,6% — на въездной [2]. С целью развития въездного туризма особое внимание уделяется исследованию новых внутренних туристических маршрутов. В этом отношении Актюбинская область является уникальным туристическим объектом. В качестве примера предлагаем краткий обзор природных туристических объектов Актюбинской области.

Меловое плато "Актолагай Южный" расположено рядом с границей Атырауской и Актюбинской областей. Это геоморфологический объект государственного заповедного фонда, имеющий республиканское и международное значение. На правобережье реки Эмбы более 16 км тянутся западные обрывы плато "Актолагай Южный". Высота массива достигает отметки 251 метр над уровнем моря. Особенностью ландшафта этих мест является чрезвычайно изреженный покров меловых гор. Местами природа создала целые лабиринты отвесных стенок, колонн, ниш, выступов, террас, оползневых амфитеатров [3].

Метеоритный кратер «Жаманшин» — ударный кратер в Иргизском районе Актюбинской области. Размер внутреннего кольца кратера примерно 7×7 км.. По результатам радиоизотопного анализа возраст кратера около 1 миллиона лет (по другим оценкам — до 53 млн лет). Кратер образовался в результате падения на Землю метеорита(возможно астeroида или ядра кометы) диаметром от 200 до 400 метров, испарившегося при температуре 1700 °С. Непосредственно после взрыва глубина кратера была не менее 500 метров (возможно, даже 1000 метров) [4]. Это одно из немногих на Земле месторождений тектитов (иргизитов) и единственный кратер, в котором одновременно обнаруживаются тектиты и импактиты По структуре и составу тектиты кратера Жаманшин подразделяются на две независимые группы: жаманшиниты и иргизиты (по названию речки Иргиз). Иргизиты имеют более высокое содержание воды. Кроме того, они на 10 % состоят из никеля, причем никеля явно неземного происхождения [5].

В Кобдинском районе на территории в 15 гектаров растет уникальный Шокпарский лес с редкими видами растений. Здесь произрастают папоротники, сохранившиеся с Ледникового периода. В урочище Шокпар произрастает более двухсот видов лекарственных трав. На опушках много синеголовки, красного корня, кровохлебки, хвоща полевого, тысячелистника, мышиного горошка, лапчатки и других трав. В самом лесу растут осина, ива, рябина, калина, берёза, встречаются целые заросли реликтового папоротника [6].

В Мугаджарском районе находится заповедник «Оркаш» - царство орлов, место обитания 9 видов хищных птиц: черного коршуна, обыкновенного курганника, канюка, степного орла, могильника, луня болотного, луня степного, луня лугового и пустельги обыкновенной .Заповедник расположен в районе рек Орь, Жем и Темир. Травы урочища Оркаш очень разнообразны. Здесь растут шпажник черепитчатый, тысячелистник, лабазник шестилепестной, растение со смешным названием козлобородник..Также здесь есть очень редкое растение, занесенное в Красную книгу -росинка круглолистная.

Иргиз-Тургайский государственный природный резерват расположен в Иргизском районе Актюбинской области, в зоне северных пустынь. Создан постановлением Правительства Республики Казахстан № 109 от 14 февраля 2007 года. Основное назначение природного резервата - охрана и восстановление бетпакдалинской популяции сайгака [3].

Угодья Иргиз-Тургайского резервата включены в список Международного Союза охраны природы (МСПО), как водно - болотные угодья, имеющие международное значение для сохранения уникальных водных и околоводных видов птиц. Водоемы заказника имеют ценные рыбопромысловые виды рыб – сазан, карась, щука, язь. Здесь же пролегает путь миграций сайгаков – редких животных, занесенных в Красную Книгу.

Туризм развивается в Казахстане все быстрее и быстрее с каждым днем. Это одна из экономически важных отраслей будущего Казахстана. Ведь бюджет отдельных стран мира на 80-90 % пополняется за счет туризма.

Анализируя особенности туристических возможностей Актюбинской области можно утверждать, что природные туристические объекты Актюбинской области составляют золотой фонд туристической индустрии Республики Казахстан.

Список литературы:

1. Саипов, А.А. Теория и практика туризма Казахстана / А.А. Саипов. - Алматы, 2003. – 235 с.
2. Смыкова, М.Р. Туризм: экономика, менеджмент и маркетинг: Учебник / М.Р. Смыкова. - Алматы: Нур-Пресс, 2006. – 220с.
3. Сегин, Р.Р. Рассказ о геологии Актюбинской области и богатствах недр / Р.Р. Сегин. -Алматы: Нур-Пресс, 2007. – 290с.
4. Изох, Э. П. Возраст стёкол ударного кратера Жаманшин по данным трековым исследований/ Э.П. Изох, Л.Л. Кашкаров, Л.И. Генаева // Следы космических воздействий на Землю: сб. науч. трудов. — Новосибирск: Наука, 1990. — С. 188—193.
5. Флоренски, П.В. Жаманшин и открытие в нем тектитов/ П.В. Флоренски.- Алматы: Нур–Пресс, 2008. – 205с.
6. Дүйсен, Г.М. Основы формирования и развития индустрии туризма в Казахстане / Г.М. Дүйсен. – Алматы: Экономика, 2002. – 94с.

*Степаненко Н.В., м.э.к.,
Агақытуышы*

*С. Бәйішев атындағы Ақтөбеуниверситеті
Досшанова А., Юсупов В.
«Туризм» мамандығының 2 курс студенттері
С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАБИҒИ ТУРИСТИК ҚӨРІКТІ

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының туристік индустриясының алтын қоры Ақтөбе облысының табиғи туристік сайттарына сілтеме жасалынған.

Kілт сөздер: туризм, плато, Ақтөгай, Жаманышың, Шокпар орманы, Орқаш қорығы, табигат, Қызыл кітап.

*Candidate of historical sciences Stepanenko N.V.,
Aktobe University by S. Baishev
Daschanova A. Yusupov B.,
student II course "Tourism",
Aktobe University by S. Baishev*

NATURAL TOURIST ATTRACTIONS OF THE AKTOBE REGION

Summary

The article refers to the natural tourist sites of Aktobe region are the golden fund of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Tourism, plato, Aktogai, Zhamanshin, Orkash wildlife sanctuary, nature, Red book.

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ
ПЕДОГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 37

*Асадуллин Р.М., д.п.н., профессор, ректор Башкирского государственного педуниверситета им. М.Акмоллы
Терегулов Ф.Ш., д.п.н., профессор, Башкирского государственного педуниверситета им. М.Акмоллы, Уфа, Россия*

ОБРАЗОВАНИЕ – НОВЫЙ ВЗГЛЯД

Аннотация

В работе показана сущность педагогических условий в становлении человека в виде внешне-внутренней развивающейся системы. Авторы доказывают, что оптимальный ход развития образовательной сферы человечества возможен лишь при полном выявлении её истинного предмета – признания прижизненного формирования у каждого человека биосоциального органа сознания.

Ключевые слова: биологическое и социальное; внешнее и внутреннее; социальные соглашения и правила общеожития; сознание и интеллект; социальные коды и каналы циркуляции информации.

Как известно, эффективность педагогического процесса закономерно зависит от условий, в которых он протекает [1, 2, 3 и многие другие]. Недаром сущностные основы педагогических условий, их выявление и обоснование составляют научную новизну любого исследования, обусловливают практическую эффективность. Так, в философском словаре условие, как одна из категорий детерминизма, образует момент всеобщей диалектической взаимосвязи мира [4, с. 421]. В словаре русского языка С.И.Ожегова условия определяются, с одной стороны, как правила, установленные в какой-нибудь области жизнедеятельности; с другой, - как обстановка, в которой происходит что-нибудь [5, с. 729]. При этом сам предмет исследования выступает как нечто внутренне обусловленное, а условие – как относительно предмету внешнее многообразие объективного мира. То есть, в отличие от причины, непосредственно порождающей то или иное явление или процесс, условия как бы составляют лишь ту среду, обстановку, в которой последние возникают, существуют и развиваются.

С психолого-педагогической точки зрения, категорию «условие» можно трактовать, во-первых, как «обстоятельство, от которого что-либо зависит»; во-вторых, как «требование, предъявляемое одной из договаривающихся сторон»; в-третьих, как «правила, установленные в какой-либо области жизнедеятельности, и требования, из которых следует исходить, - обстановка, среда, в которой возникают, существуют и развиваются явления [6]. В частности, В.М.Полонский рассматривает

условия как совокупность переменных природных, социальных, внешних и внутренних воздействий, влияющих на физическое, нравственное, психическое развитие человека, его поведение, воспитание и обучение, формирование личности [7 с. 36]. Н.М.Яковлева понимает педагогические условия как совокупность мер в учебно-воспитательном процессе, обеспечивающих достижение студентом профессионально-творческого уровня мышления [8]. В.И.Андреев и А.Я.Найн рассматривают педагогические условия более широко, как совокупность объективных возможностей содержания, форм, методов, средств и материально-пространственной среды, направленных на решение поставленных задач [9, 10]. Е.В. Яковлев и Н.О. Яковлева, вкладывая также более обширное содержание педагогическим условиям, отмечают, что последние являются всегда внешними факторами по отношению к предмету [11]. Содержательное обобщение исследований по проблеме педагогических условий, проведенное Л.В.Львовым, позволили ему выделить четыре основные точки зрения: как обстоятельства; как совокупность мер; как среда; как характеристика субъекта педагогической деятельности [12].

Резюмируя, скажем, что глубинная проблема заключается в том, как же в этом взаимодействии смутно представляемых внешне-внутренних полюсов происходит становление искомого предмета. Ведь ещё Г.Гегель писал: «Когда все условия налицо, предмет должен быть действительным, и сам предмет есть одно из условий (выделено нами), ибо, будучи вначале лишь внутренним, сам он есть лишь некоторое предположение» [13]. Стало быть, речь может идти о генерализации какого-либо условия (или комплекса условий) на фоне остальных в результате их этапно-уровневых согласований. И только при таком понимании условий появляются в образовании объективные основания для становления учебных процессов обобщения, свертывания, развертывания знаний и т.п. Очевидно, что педагоги, вскрыв на своем уровне законы образовательной сферы, признав существование множества внешне-внутренних объективных условий, способных служить как причинами, так и следствиями, получают возможность ими манипулировать: могут создавать благоприятные и устранять неблагоприятные условия своей деятельности. В этом случае под условиями следует понимать нечто самостоятельно существующее (способное к изменению, развитию), в деятельности трансформирующееся в искомый предмет, ставший совокупностью реализованных субъективно значимых условий. Другая совокупность конкретных условий данного явления образует уже среди его протекания, от которой зависит действие законов природы и общества.

Сказанное применительно к образованию позволяет обнаружить искомый сущностный предмет в человеке – орган интеллекта. Можно различать в нем биологическое и социальное начала, этапы его формирования и функционирования, направленности активности на внешние и внутренние стороны; условно говоря, - на изменение внешнего и внутреннего миров. Так, на стороне биологии человека расширяющееся социальное наследование потребовало такой пластичности и перестройки коры человеческого мозга, которая отвечала бы запросам оперативного восприятия, фиксации и обработки все увеличивающегося объема информации. В новой коре из сенсорных слепков начинает постепенно складываться с той или иной полнотой и достоверностью некий образ окружающей среды и себя в ней. Ориентировка в условиях задачи, в результате удвоения действительности, начинает протекать одновременно в двух ипостасях: в оригинале и его образе в мозгу, во внешнем и внутреннем планах, в форме внешней материальной деятельности и внутренней психической активности. Отмечаемое указывает на оперативный саморегулирующий характер интеллекта, а фундаментальным принципом саморегуляции становится компарация.

Именно в прижизненно формируемом органе интеллекта (и более широко – сознания) начинается общение человека с самим собой, а на деле идет его общение с объективной действительностью, и становящийся таким образом специфическим зеркалом и объектом автокоммуникации. Исторически человек потому и прогрессировал, что благодаря интеллекту постоянно рефлексировал, стараясь отделить свои продуктивные действия от бесполезных, дурные поступки от хороших. Дальнейшее поступательное развитие человечества потребует, по нашему твердому убеждению, еще более тонкой рефлективности. Ибо только предельно точный и недвусмысленный самоотчет в целесообразности взаимодействия не только себя, но и всего сообщества с миром и высокая моральная ответственность за свое социальное поведение смогут помочь ему выжить на современном этапе. Интеллект – непременное условие эволюции и становления человека, мастерская по обработке человеком самого себя, своего рода кузница, призванная гармонизировать отношения человека с природой, с самим собой, с собственной природой, а человеческое сообщество приобретает тем самым высокую устойчивость и право законно занимать вершину пирамиды животного мира.

В целом предназначение органа интеллекта таковы: сохраняя дистанцию от всех источников раздражений, быть центром, исполняющим функции сбора, обработки информации, слежения и коррекции в интересах целого, но не тождественно ему. Под целым вначале могут пониматься индивид, группа людей, нация, народ, человечество. Благодаря своему интеллекту человек становится способным занимать объективную позицию, находится вне процесса жизни, смотреть на неё со стороны, с позиции объективной действительности вообще. Это решающий, поворотный пункт от эгоцентризма и антропоцентризма к ориентации на саму действительность, частью которой мы являемся, своего рода смена представлений, как в астрономии от Птолемея к Копернику.

Современная наука нуждается, прежде всего, в общей теории самоорганизующихся систем, в сквозной теории познания действительности и моделирования искусственных процессов. Для этого, как воздух, требуется диалектически мыслящий ученый - педагог, знакомый с методологией научного познания и способный обобщать многочисленные переходы материи с одного уровня развития на другой и обратно. Поэтому одной из центральных задач образования становится воссоздание в сознании людей модели окружающей среды и себя в ней. И тогда любой фрагмент действительности при своем отражении субъектом займет соответствующее место в данной модели мира, выделитенный эквивалент с адекватными самоопределяющимися координатами, с объективно обозначенными связями и отношениями [14].

Обобщение и заключение. Следует отметить, что сфера образования не была дана нашим предкам в готовом и совершенном виде. Она пришла на смену инстинктивному поведению животных, выработанному эволюционно, и без изменений передаваемому половым путем. Сфера образования возникла у человечества постепенно в процессе жизнедеятельности людей, накапливаясь чередой поколений как внешнее социальное явление. То есть можно констатировать, что становление практики образования и собственно педагогической науки, как и последующее развитие их взаимосвязи, имеет общественно-исторический характер. Другими словами, сфера образования, благодаря которой наши предки отделились от животных и превратились в *homosapiens*, носит объективный характер; её предмет не может меняться в угоду взглядам тех или иных исследователей. С другой стороны, она устанавливается исторически, приобретая по мере эмпирического развития и теоретического осознания её человечеством всё более чёткие контуры. При этом

развиваются предмет образования и образовательная наука, совершенствуются методы и технологии образования. И на первых порах развитие отмеченных сторон образовательной сферы идёт стихийно, спонтанно. А далее - более или менее организованно, испытывая вначале эмпирическое обобщение, и постепенно стремясь добрасти до серьезного теоретического уровня. В этом случае мы вправе говорить о том, что педагоги прошлого имели дело с тем же самым педагогическим целым, только в другой, в низшей фазе его исторической зрелости. Такой взгляд существенно меняет дело, потому что тогда мы обретаем законное право логического анализа любой педагогической теории, созданной десятки и сотни лет назад. А также и критического сопоставления этих теорий с фактической картиной действительности, созерцаемой нами сегодня, с позиций современной психолого-педагогической науки [15].

Итак, с самого начала образовательный труд был и все время оставался социальным, общественным трудом, вплетенным в жизнедеятельность людей, неравно разделенным между разными его участниками. Он был навязан стихийно складывающимся – и поэтому непонятным для них – фундаментальным биосоциальным целым. Отсюда ясно, что всеобщая зависимость огромного множества индивидуальных прикладных образовательных усилий от этого складывающегося фундаментального целого осуществляется через свою прямую противоположность – через частные, разобщенные и никак заранее не притёртые друг к другу самостоятельные образовательные действия и операции, составившие ныне огромный парк педагогических условий. Так мы приходим к представлению моносистемы образовательной сферы, как пределу последовательных обобщений и объединений достижений педагогической науки и педагогической практики. А в обратном направлении этого процесса можно найти объяснение развёртыванию образовательного пространства и возникновению каждой определенной педагогической формы, как результата цепочки последовательных, поэтапных дифференциаций фундаментального-прикладного, начинающихся с исходной первичной дифференциации биосоциального единства человека. Результатом глубокой дифференциации всегда будут полярно противоположные микро- и макроопределенности, дополняющие одна другую до исходного целого. Уточнение понимания процессов интегрирования и дифференциации биосоциальных оснований приведёт к пониманию образовательных процессов, попеременного объединения и расщепления теории и практики - фундаментального и прикладного.

Связь биосоциальных оснований-полярностей с образовательной сферой очевидна. Сами полярности-основания определяются только вследствие различия границы между внутренними и внешними процессами, которая постепенно начинает занимать центральную позицию в наших рассуждениях о наследовании тех или иных качеств человека, развертывании разномодальных каналов общения (мимика, жесты, поза, речь и т.п.), кодировании и декодировании, интериоризации и экстериоризации, средств презентации и обработки информации и т.д. Получается, что полярные основания образовательного пространства суть следствия от существования пограничной зоны между ними. Ведь все рассуждения о задатках, способностях, ЗУНах, компетенциях, сознании, личности связаны, прежде всего, с описанием принимаемых ими форм, благодаря которым они обособились от остальной массы и получили определенность. И меньше всего мы задумываемся об источниках данных новообразований и их преобразований. Видимо, внешняя привлекательность таких обобщенных и ставших сакральными понятий как личность, сознание, разум и предметная выраженность ЗУНов, компетенций, ценностей отодвигают на задний

план те базовые основания образовательной среды, проявлением коих они и являются.

Формирование нового подхода к пониманию образовательной сферы как биосоциального явления может быть интерпретировано в виде обновленной трактовки аристотелевской триады [16], включающей: возможность как биосоциальные основания образовательной среды, энергию как внешне-внутренние преобразования образовательной среды и энтелехию как пограничные биосоциальные структуры образовательной среды: человек разумный, с одной стороны, и приумножающиеся предметы материальной и духовной культуры вовне, с другой стороны, а между ними непрерывно работающий и развивающийся образовательный конвейер. Становящаяся триединая образовательная моносистема – яйцеклетка, таким образом, есть целое, обладающее (благодаря внешне-внутренним взаимодействиям образовательной среды) порождающей способностью и являющееся той базисной структурой или матрицей, которая развёртывает из себя всё сущее образовательной сферы. Главным звеном триады, выразителем и генератором преобразований образовательных полярностей становится пограничная зона «биологического и социального», материализованная в органе интеллекта. В этой связи возникает идея об образовательном Перводвигателе, дающая внешне-внутренним преобразованиям среды статус общегуманитарного значения. Цивилизация в этом случае предстает продуктом работы образовательного двигателя: предварительное развертывание пространства, сопровождаемое вычленением из жизнедеятельности людей; взаимное проникновение биосоциальных полярностей друг в друга; переход человека в биологическое более высокого порядка. Продолжение данной интенции ведет к расхождению и более полной их осуществленности на фоне друг друга: высокая личность на стороне человека и высокая культура в социуме. Благодаря обобщению и выработке срединных структур имеет место также схождение полярностей и свёртывание образовательного пространства, что проявляется стремлением к формированию единого социального организма человечества. Таким образом, динамически устроенная образовательная среда получает свою циклическую завершенность и стремится к своей полной осуществленности. Тем самым целостное понимание мира, рассмотрение в динамике взаимодействия образовательных бинарных полярностей, акцент на переход от возможности к осуществленности, позволяют говорить об универсальности для педагогики генетических представлений о Природе.

Список литературы:

1. Бабанский, Ю.К. Интенсификация процесса обучения [Текст] : научно-популярная литература / Ю. К. Бабанский. - М. : Знание, 1978. - 80 с.
2. Загвязинский, В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В.И. Загвязинский - М.: Академия, 2008. - 192 с.
3. Шадриков, В.Д. От индивида к индивидуальности: введение в психологию / В.Д. Шадриков. - М.: Ин-т психол. РАН, 2009. – 653 с.
4. Философский словарь/под ред. И.Т.Фролова. – М.: Республика, 2001.- 720 с.
5. Ожегов, С.И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / С.И. Ожегов; под ред. Л.И. Скворцова. - 24-е изд. испр. – М.: Оникс, 2007.- 639 с.
6. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии: учебник / С.Л. Рубинштейн; сост., авт.коммент. и послесл. А.В.Брушлинский, К.А.Абульханова-Славская.- изд.2-е. – СПб.: Питер, 2002.- 720 с.

7. Полонский, В.М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский . – М.: Высшая школа, 2004 . – 512 с.
8. Яковлева, Н.М. Подготовка студентов к творческой воспитательной деятельности /Н.М.Яковлева. – Челябинск: ЧГПИ, 1991.- 126 с.
9. Андреев, В.И. Педагогика творческого саморазвития /В.И.Андреев.- Казань: Издательство Казан.ун-та, 1996. – 567 с.
10. Найн, А.Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований /А.Я.Найн //Педагогика. - 1995. - №5. - С. 44-49.
11. Яковлев, Е.В. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения: монография / Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева - М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 239 с.
12. Львов, Л.В. Теоретические основы проектирования педагогических условий /Л.В.Львов //Иновации в образовании. - 2014. -№1 - С.75-92.
13. Гегель, Г.В. Энциклопедия философских наук: в 3-х т /Г.В.Гегель.– М.: Мысль, (Серия Философское наследие)
Т1.- 1974.- 452 с.
Т.2.- 1976.- 695 с.
Т.3 .- 1977.- 471 с.
14. Асадуллин, Р.М. Пространство и время образовательного процесса / Р.М. Асадуллин, Ф.Ш. Терегулов //Новое в психолого-педагогических исследованиях. - 2012.-№2. - С. 34-53.
15. Асадуллин, Р.М. Человек как предмет педагогики и педагогической антропологии / Р.М.Асадуллин, Ф.Ш. Терегулов //Сибирский педагогический журнал.-2011.-№ 1.- С. 49-64.
16. Аристотель. Сочинения: В 4 т. Т. 4. Политика /Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.

*Asadullin R.M., п. ғ.д., профессор,
М.Ақмollaат. Башқұрт мемлекеттік
педагогикалық университетінің ректоры
Терегулов Ф.Ш., п. ғ.д., профессор,
М.Ақмollaат. Башқұрт мемлекеттік
педагогикалық университетінің профессоры,
Уфа, Ресей*

БІЛІМ БЕРУГЕ ЖАҢА КӨЗҚАРАС Түйін

Жұмыста адамзаттың сыртқы-ішкі даму жүйесіндегі қалыптасуының педагогикалық жағдайларының мәні көрсетілген. Автор адамзаттың білім аясын дамытудың тиімді жолы тек оның шынайы пәнін –сананың биоәлеуметтік мүшесін әр адамның өмірлік қалыптасуында мойындауды толық анықтағандаға ғана мүмкін болатындығын дәлелдейді.

Kілт сөздер: биологиялық және әлеуметтік, ішкі және сыртқы, әлеуметтік келісім және жатакхана ережелері, ес және парасат

*Asadullin R.M.,
doctor of pedagogical scienses, professor, e
TeregulovF.Sh.,
doctor of pedagogical scienses, professor,*

M.Akmullah Bashkir State Pedagogical University, Ufa, Russia

EDUCATION – NEW APPROACH
Summary

This work shows the role of pedagogical conditions in the development of a person in the form of external-internal developing system. The authors prove that stable development process of educational sphere is possible only under condition of complete detection of its original subject – recognition of intra-vital formation of biosocial consciousness organ of every person.

Keywords: *Biological and social, external and internal, social agreements and dormitory rules, consciousness and intelligence, social codes and data circulation channels.*

УДК 374.72

Жанпеисова Н.М., д.ф.н., профессор
Актюбинского университета им. С.Башиева

**КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК КАК ГОСУДАРСТВЕННЫЙ:
УЧЕБНИКИ ДЛЯ ВЗРОСЛЫХ**

Аннотация

Статья посвящена разработке учебников казахского языка для взрослых. Проблема написания учебников казахского языка как второго рассматривается в исторической ретроспективе. Особое внимание уделяется разработке учебных материалов по казахскому языку как государственному в последние годы. Даётся характеристика как традиционных учебников, так и инновационных обучающих средств, используемых в процессе обучения взрослых.

Главным фактором освоения государственного языка взрослым населением, для представителей которого казахский язык является неродным или родным, но вторым, является языковая ситуация, которая характеризуется активным функционированием языка во всех сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: *казахский язык как второй, учебник для взрослых, инновационные обучающие средства, языковая ситуация.*

Проблема обучения казахскому языку как второму, несмотря на периодическое возрастание и убывание интереса к ней, в целом рассматривалась в прошлом столетии как проблема второстепенного плана, т.к. не отвечала актуальным потребностям общества в условиях советского режима. Однако это не значит, что этот вопрос вообще был вне поля зрения казахских ученых-педагогов и лингвистов.

Еще в начале прошлого века проблему обучения казахской грамоте не только русских, но и русскоязычных казахов обозначил Ахмет Байтурсынов: «Наши сородичи, которые с детства обучались на русском <...>, не умеют в совершенстве передать свою мысль по-казахски, а если и умеют, то пишут с большими трудностями, так как у них нет этого навыка с детства. <...> Если хотим сохранить чистоту своего языка, так же,

как и другие народы, должны обучать своих детей сначала родному языку, а уже потом переходить на другой язык» [1, с.232].

В советский период методические аспекты преподавания казахского языка как второго нашли отражение в работах Ш.Х. Сарыбаева, Т.Шонанова, С.Жиенбаева, Р.Амирова, Н.О. Оралбаевой, Р.Г.Сыздыковой, Ж.Адамбаевой, А.Жунисбека, М.Нургалиевой, Б.Катембаева и др., в докторских исследованиях К.И. Акбаевой, Ж.Н. Сулейменовой и др. [2].

Первые учебники по казахскому языку как второму начали издаваться с 1926 года («Программа по казахскому языку для европейцев» К. Кеменгерова /1926/, «Двухгодичное учебное пособие для европейцев» /1929/). В 1927 году вышло в свет первое пособие Т. Шонанова «Самоучитель казахского языка для русских», которое в дальнейшем несколько раз перерабатывалось и дополнялось. Особое внимание в пособии уделяется специфическим звукам казахского языка, закону сингармонизма, спряжению глаголов и другим особенностям казахской фонетики и грамматики. Т.Шонанов является одним из первых ученых, разработавших и создавших методические основы литературного перевода. К этому времени выходят в свет учебники казахского языка для русских школ (Т. Шонанов «Учебное пособие по казахскому языку», Т. Ахметов «Учебное пособие для русских школ (5-6 кл.)» /1934/, С. Кенесбаев «Учебник казахского языка для 8-10 классов» /1939/). Первым научным исследованием в области преподавания казахского языка в школах с русским языком обучения стала кандидатская диссертация Ш.Х. Сарыбаева «Методика преподавания казахского языка в русской школе» /1943/, посвященная изучению грамматики казахского языка, а также проблемам развития речи [2].

В 1957 году впервые появляется публикация Р.Амирова, посвященная дифференцированному изучению казахского языка в школах с русским языком обучения. Ученый обосновывает целесообразность организации специального обучения казахскому языку детей казахской национальности, получающих образование в русской школе. Автор формулирует требования для учащихся-казахов: знание определенного количества слов, часто употребляемых в быту, жизни; правильное произношение слов, знание звуков и букв казахского письма; умение составлять простые предложения; умение правильно читать и устно пересказывать несложные тексты; умение правильно писать слова и предложения, составленные из знакомых слов.

В 80-е годы XX в. появляются работы, в которых обобщается опыт изучения специфических звуков казахского языка (Ж. Адамбаева и др.) и применения наглядных пособий на уроках казахского языка в школах с русским языком обучения (Р. Ашимова, М. Раимбекова и др.); предлагаются рекомендации по преподаванию казахского языка в русских группах (Ж.Б. Елеуkenова, Н.Х. Хайруллина и др.)[2]. Изучение казахского языка как второго рассматривается в аспекте формирования коммуникативной компетенции. Так, К. Жарикбаев отмечает, что основными критериями знания казахского языка являются: «во-первых, его использование в профессиональной деятельности, во-вторых, понимание национальной специфики коммуникативного поведения». Ученый обозначает проблемы в изучении казахского языка - это «отсутствие хороших учебников по грамматике казахского языка, массовых изданий хороших и недорогих книг, словарей», неразработанность методики преподавания казахского языка в русской аудитории, нехватка квалифицированных преподавателей [1,с.108-109].

В конце 80-х – начале 90х гг. XX века начинается активная разработка учебных материалов по изучению казахского языка как государственного взрослым населением. Как свидетельствует анализ материалов, до середины 90-х годов

учебные пособия для взрослых разрабатывались, в основном, в русле традиционных методик преподавания (К.Г. Аябергенова, Ш.Бектуров, А.Бектурова, С.Бизаков, А.Джунисбеков, М.Джусупов, М.Ержанов, Н.Оралбаева, Х.Есенов, С.Хайруллина и др.) [3].

Начиная с 1998 года, появляются пособия по интенсивному изучению казахского языка, видео- и аудиоучебники (Г.Г. Лукпанова, М.А. Орлова [4], Компьютерный самоучитель казахского языка [5], К.Молдабеков, Б.Кулмагамбетова, Ж.Елемесова [6], Ж.А.Нуршаихова [7], И.Кубаева [8], А.Белботаев, Ж.Буланбаева [9], Э.Д.Сулейменова, К.К.Кадашева, Д.Х. Аканова [10] и др.).

Учебное пособие А.Белботаева и Ж.Буланбаевой [9] представляет собой переработанный и дополненный вариант выпущенной ранее книги «Казахский язык для начинающих». Пособие предназначено для тех, кто приступил к самостоятельному изучению казахского языка, написано доступным языком, снабжено важными примечаниями, характеризующими особенности казахской орфографии, лексики, изобилует примерами. Авторы предлагают читателю методику выработки орфографических навыков профессора А.Жунисбека, приводят таблицу специфических звуков казахского языка. Вместе с тем текст книги содержит некоторые неточности. Не совсем корректно с научной точки зрения подана характеристика некоторых языковых единиц. Характеристика казахских звуков представлена непоследовательно, зачастую с опорой на интуитивные знания авторов, а не научные данные, известные лингвисту – специалисту в области русского языка.

Не умаляя значения анализируемой книги, которая в своей основной части содержит большое количество необходимой информации и, без сомнения, может быть плодотворно использована при изучении казахского языка, считаем важным подчеркнуть, что подготовка учебных пособий такого плана для русскоязычного читателя должна производиться специалистами, владеющими теоретическими знаниями не только в области казахского, но и в области русского языка.

Специальность «казахский язык для школ с неказахским языком обучения» обычно выбирают, в основном, выпускники казахских школ, которые по объективным причинам почти не имеют представления о специфических особенностях русского языка, оказывающих интерферирующее влияние на усвоение казахского языка, и, что не менее важно, о тех языковых явлениях, которые могут послужить опорой при усвоении носителями русского языка новых знаний из казахского языка. Полагаем, что соответствующая подготовка должна быть предусмотрена в программе обучения специалистов данного профиля путем введения в типовой план специальности дисциплин «Практический курс русского языка», «Современный русский язык», «Контрастивная лингвистика».

Учебник И.Кубаевой, по словам самого автора, может быть использован в качестве самоучителя. Книга написана на русском и английском языках, причем все тексты приведены на двух языках. Основу учебника составили 15 уроков, которые структурированы по единой схеме: грамматика – словарь - закрепление – многозначные слова - пословицы и поговорки – этнокультурологический и исторический материал - грамматические и лексические задания. Тексты адаптированы автором, материал отобран и минимизирован с учетом «конкретных жизненных потребностей русскоязычных и англоязычных личностей, проживающих в Казахстане» [8, с.4]. Как отмечает И.Кубаева, учебник подготовлен с использованием опыта мировой методики обучения иностранным языкам, а учебный материал позволит удовлетворить повседневные коммуникативные потребности личности.

Иновационный учебно-методический комплекс, подготовленный авторским коллективом под руководством Э.Д.Сулейменовой, состоит из пяти частей: «Тіл

ұстарту» - основной учебник, «Анықтағыш» - грамматический справочник, «Сұхбат» - аудиоучебник в комплекте с двумя компакт-дисками, «Бейнежазба» - видеоучебник в комплекте с двумя дисками, «Үнжария» - учебник для работы с газетой. В предисловии к учебному курсу авторы отмечают, что работа была начата по инициативе и поддержке Американского совета по сотрудничеству в области образования и изучения языков.

Учебник «Тіл ұстарту» предназначен для всех желающих изучать казахский язык с различным уровнем владения языком, в первую очередь, взрослой аудитории. С данным учебником можно работать самостоятельно или под руководством преподавателя. Как подчеркивают авторы, учебник может заинтересовать казахов, владеющих лишь бытовым языком.

Избранный авторами принцип подачи материала интересен для тех, кто сталкивается с методическими проблемами при обучении казахскому языку, поэтому считаем необходимым подробно остановиться на основных особенностях этого уникального комплекса. Подбор материала осуществлялся с учетом жизненного опыта и уровня образованности обучаемых – взрослых слушателей. Лексический и грамматический материал частей комплекса согласован между собой, поэтому занятия ведутся параллельно по всем частям комплекса. Так, работа по учебнику «Тіл ұстарту» предполагает параллельную работу с грамматическим справочником, сопровождается работой по развитию аудирования и говорения в условиях, максимально приближенных к спонтанной речи, «Сұхбат» построен на типичных коммуникативных ситуациях с использованием активно употребляющейся лексики и грамматических конструкций. Занятия по основному учебнику в обязательном порядке сопровождаются работой с газетным материалом, которая систематизирована в книге «Үнжария».

Основная цель работы с этим учебным комплексом – значительно расширить лексический запас и привить умение работать с газетными текстами, которые, как известно, наиболее оперативно отражают изменения в лексике языка. Кроме того, газета дает возможность погрузиться в контекст современной повседневной жизни казахстанцев.

Преимущества описываемого учебного комплекса, которые позволяют рекомендовать его при разработке курсов казахского языка как государственного для взрослых, видятся в следующем:

- согласованность всех частей комплекса;
- использование в учебнике «Бейнежазба» художественного фильма, который, по справедливому замечанию авторов, «как никакой другой видеоматериал, обладает большими возможностями для активизации механизмов понимания спонтанной речи» [11, с.7], что обусловлено включением эмоциональных каналов восприятия;
- использование принципа возрастающей трудности в подаче всех материалов. В порядке возрастания трудности подан газетный материал, по такому же принципу разработан основной учебник «Тіл ұстарту», включающий два раздела, которые различаются по сложности материала: «Тіл ашу» (для начинающих), «Тіл ұштау» (для продолжающих);
- использование опорных сигналов - схем и рисунков, позволяющих усваивать безэквивалентную лексику;
- последовательность изучения грамматического материала определена особенностями строя казахского языка, что, по нашему мнению, является немаловажным фактором сознательного усвоения грамматики языка, имеющего типологические отличия от родного языка обучаемого;

- хорошо представлены лингвострановедческие сведения и особенности казахского речевого этикета, оригинальные неадаптированные тексты, что обуславливает достаточно глубокое проникновение в картину мира казахского народа;
- введение слов тематическими блоками с опорой на казахско-русские словари, данные в конце учебников, позволяют существенно пополнять активный словарь обучаемых.

Таким образом, краткая характеристика учебников казахского языка как государственного для взрослых позволяет констатировать, что недостатка в учебно-методических материалах в этом направлении нет.

Главная проблема, которая по-прежнему остается актуальной в освоении взрослым населением РК казахским языком – это, по нашему мнению, уровень мотивации носителей языка. Причина низкой мотивации в овладении казахским языком как неродным (вторым) заключается в возможности успешного повседневного коммуникативного взаимодействия на другом (русском) языке без дополнительных усилий со стороны носителя языка («зачем изучать другой язык, когда меня отлично понимают и на этом»).

Только активное полноценное функционирование языка в различных сферах жизнедеятельности, обусловленное соответствующей языковой ситуацией, может стать главным фактором освоения языка взрослым населением, для представителей которого казахский язык является неродным или родным, но вторым. Такая языковая ситуация, когда владение государственным языком становится жизненной необходимостью, формируется в результате грамотной языковой политики государства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Жарикбаев, К.Б. Антология педагогической мысли Казахстана/ К.Б. Жарикбаев, С.К.Калиев. - Алматы: Рауан, 1995. - 512 с.
2. Артыкова, Т.М. Педагогические условия формирования учебной языковой среды при обучении государственному языку: дис. ...канд. пед. наук / Т.М.Артыкова. - Алматы, 2003.- 175 с.
3. Аяпбергенова,К.Г. Некоторые вопросы преподавания казахского языка в русской аудитории:методическое пособие/ К.Г.Аяпбергенова.- Алматы: Алмаатинский госмединститут им. С.Д. Асфандиярова,1990.- 92 с.
4. Бектуров, Ш. Қазақ тілі для начинающих: учебник для аудиторных и кружковых, самостоятельных заданий / Ш.Бектуров, А.Бектурова.- Алматы: Рауан, 1994.- 400 с.
5. Бизаков, С. Элементарный курс казахского языка /С.Бизаков.- Алматы: Рауан,1996.- 224 с.
6. Джунисбеков, А. 365 уроков казахского языка / А.Джунисбеков. – Алматы: ВСРК Инженерный центр Советы Казахстан ШколаАлеке, 1994. – 144 с.
7. Джусупов, М. Звуковые системы русского и казахского языков. Слог. Интерференция. Обучение произношению / М. Джусупов. - Ташкент: Фан, 1991.- 239 с.
8. Ержанов, М.Е. Мы изучаем казахский язык: учебно-методическое пособие / Ержанов, М.Е. - Алматы: Казахстан, 1992. – 249 с.
9. Оралбаева, Н. Изучаем казахский язык / Н. Оралбаева, Х. Есенов, С. Хайруллина. - Алматы: Мектеп,1989.-336с.
10. Лукпанова, Г.Г.Казахский язык в задачах и заданиях / Г.Г. Лукпанова, М.А. Орлова .- А.: Жибек Жолы,1998. -120 с.

11. Қазақша сұхбат: Компьютерный самоучитель казахского языка [Электронный ресурс] - Алматы: Парад, 1998.
12. Молдабеков, К. Уроки казахского языка для взрослых: пособие для самостоятельно изучающих казахский язык / К. Молдабеков, Б. Кулмагамбетова, Ж.Елемесова. - Алматы: Рауан, 1999.- 208 с.
13. Нуршаихова, Ж.А. Начало... Бастау: Интенсивный курс разговорного казахского языка для иностранцев и русскоговорящих / Ж.А. Нуршаихова. - А.: Қазақ университеті, 2002.- 94 с.
14. Кубаева, И. Казахский язык. Просто о невероятно сложном. Kazakh language. Madease / И.Кубаева. – Алматы, 2003.-458 с.
15. Белботаев, А. Тілашар. Руководство по изучению государственного языка: учебник / А.Белботаев, Ж.Буланбаева.- Алматы: Глобус, 2005. – 216 с.
16. Сулейменова, Э.Д. Анықтағыш. Грамматический справочник: углубленный курс по изучению казахского языка / Э.Д. Сулейменова, К.К. Кадашева, Д.Х. Аканова. - Астана: Арман-ПВ, 2007. - 212 с.
17. Сулейменова, Э.Д. Аудиоучебник [Мәтін]: углубленный курс по изучению казахского языка / Э.Д. Сулейменова, К.К. Кадашева, Д.Х. Аканова.. - Астана: Арман-ПВ, 2007.- 212 с.
18. Сулейменова, Э.Д. Видеоучебник: углубленный курс по изучению казахского языка / Э.Д. Сулейменова, К.К. Кадашева, Д.Х. Аканова. - Астана: Арман-ПВ, 2007.- 264 с.

*Н.М.Жаннейісова ф.г.д.,профессор
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ РЕТИНДЕ: ЕРЕСЕКТЕРГЕ АРНАЛҒАН ОҚУЛЫҚТАР Түйін

Мақалада қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытуда ересектерге арналған оқулықтардың жағдайы тарихи тұрғыдан қарастырылады және қазіргі инновациялық оқу құралдарының артықшылықтары көрсетіледі.

Ересектердің мемлекеттік тілді менгерудегі басты факторы тілдік жағдай деп санайды автор.

***Kітт сөздер:** қазақ тілі екінші тіл ретінде, ересектерге арналған оқулық, инновациялық оқу құралдары, тілдік жағдай.*

*N.M.Zhanpeissova
Professor of the Department
of Philology and Translation
of Aktobe University
named after S.Baishev, Doctor of Philology,*

AZAKH LANGUAGE AS THE STATE: TEXTBOOKS FOR ADULTS

Summary

In an article in historical perspective the problem of writing textbooks of the Kazakh language as a second adult. Describes the advantages of modern innovative learning tools.

The author believes that the main factor in the development of the state language by the adult population is a linguistic situation.

Keywords: *Kazakh as a second language, textbook for adults, innovative learning tools, language situation.* .

УДК 373.2

Жұмабек Т.С., оқытушы,
Комарова Д.Т., аға оқытушы
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аннотация

Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда қазіргі таңда қолданылатын инновациялық технология түрлері қарастырылады.

Кілт сөздер: педагогикалық технология, инновация, инновациялық білім құралдары, триз және ойын технологиялары.

Бұгінгі таңда білім мен ғылым саласына педагогикалық технологияларды енгізуіндің алар орны ерекше. Мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде педагогикалық технологиялар түсінігі кеңінен қолданылуда. Жаңа заман баласы – ертеңгі еліміздің болашағы. Егеменді еліміздің жас үрпағын қалыптастырып, дамыту үшін тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр-сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптастасуы мен дамуында тәрбиешілердің педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты. Яғни, педагогикалық технологияны қолдану негізінде келешек үрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау - қазіргі таңдағы әрбір тәрбиешіге жүктелетін міндет.

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі мекемелердегі білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру басты мәселенің бірі болып отыр. Білім берудің алғашқы сатысы балабақша табалдырығынан басталатыны баршамызға белгілі. Оның мақсаты мектепке дейінгі білім, мектеп жасына дейінгі тәрбиленушілердің бірдей білім алу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету болып табылады. Кез келген оқыту технологиясы тәрбиешіден терең теориялық, психологиялық, педагогикалық-әдістемелік білімді, педагогикалық шеберлікті, балалардың жан дүниесіне терең үніліп, ұғына білуді талап етеді.

Баланың жеке тұлға ретіндегі өзіндік дамуы, көзқарасының қалыптастасуы, ой-өрісінің кеңеюі балабақша қабырғасында басталатыны сөзсіз. Мектепке дейінгі ұйымда балаларға көтеріңкі көңіл-күй туғызатын, түрлі шығармашылық тақырыптарға толы ақпараттық ортаны пайдалану кеңінен қолданылады.

Қазіргі таңда еліміздің білім саласында жүргізіліп жатқан реформаның басты мақсаты – ой-өрісі жаңашыл, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, дүниетанымы жоғары, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлға тәрбиелеу. Қай кезеңдерде болмасын балабақша қоғамның әлеуметтік экономикалық және мәдени салаларындағы өзгерістерге икемделіп отырған. Әр кезеңге сай оқыту теориялары, оқыту процесін ұйымдастыру мәселелері де өзгеріп, жаңа сұраныстарға жауап берердей бейімделген.

Қазіргі таңда білім беру үрдісінде 50-ден астам оқытудың жаңа технологиялары қолданылады. Олардың бірнеше түрлері мектепке дейінгі мекемелерде көрініс табуда. Жаңа технологиямен жұмыс жасау барысында тәрбиешілер газет-журнал, ақпарат көзі болып табылатын интернеттен қажетті мәліметтерді ала отырып, күнделікті ұйымдастырылған оқу іс-әрекетіне өзгеріс, жаңалықтар енгізеді. Осылайша тәрбиешінің жеке басында өз бетімен ізденіс дағдылары, іскерлік қабілетін жетілдіретін жаңашыл шығармашылық түлға қалыптасады.

Инновациялық білім құралдарына аудио, видео құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар және т.б. жатқызуға болады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда мультимедиялық оқулықтарды кеңінен пайдалану ұйымдастырылған оқу іс-әрекетін жоғары дәрежеде жүзеге асыруға мүмкіндік туғызыры анық. Бұл жағдайда тәрбиеші әрбір ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде көрнекі құралдарды жиі ауыстырмаған болар еді. Ал мультимедиялық оқулықтар арқылы тәрбиеші уақытты тиімді және ұтымды пайдаланары анық. Мультимедиялық оқулықтар баланың қызығушылығының артуына, зейін қойып тыңдап, талдауға көп септігін тигізеді. Сонымен қатар бұлдіршіннің білім алу кезеңінде ұйымдастырылған оқу іс-әрекетіне белсенділігін арттыра түседі. Себебі бұл кезеңдегі балалардың зейіні әдемі түрлі-түсті ойыншықтарға немесе суретке, яғни әдемілікке, әсемдікке жаңы құмар болады. Балалардың жас ерекшеліктеріне сай, қабылдау мүмкіншіліктерін ескере отырып, жаңа технологияларды мектепке дейінгі ұйымда тиімді пайдалану қажет екені ескеріледі. Мектепке дейінгі ұйым тәрбиеленушілеріне берілетін ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттерінің тақырыптары балалардың даму деңгейіне сәйкес кеңінен түсіндіріліп отырады.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында қолданылатын педагогикалық технологиялардың бірнеше түрін, яғни жобалау қызметінің технологиясы, денсаулықты сақтау, зерттеушілік қызмет, педагог портфолиосы, триз және ойын технологияларын атап көрсетуге болады.

Жобалау қызметінің технологиясы кез келген ізденімпаздық, зерттеушілік, тәжірибелік міндеттердің шешімін табу үшін нақты мақсатқа бағытталған.

Денсаулықты сақтау технологиясы – тәрбиеленушінің білім алуы мен дамуының барлық кезеңдерінде, оның денсаулығын сақтауға бағытталған барлық білім беру факторларының өзара байланысуы мен әрекеттесуін қамтамасыз ететін, баланың бойында салауатты өмір салты бойынша қажетті білім, білік, дағдыны қалыптастыратын өлшемдер жүйесі. Денсаулықты сақтау мен ынталандыру технологияларына ортопедиялық жаттығулар, көзге арналған жаттығулар, релаксация, демалу жаттығулары, саусақ жаттығулары, түзету жаттығулары, қымыл-қозғалыс және спорттық жаттығуларын жаттығулау жаңалықтарын, нүктелі массаж, ертегі терапиясы, логориттика, арттерапия және түстер терапиясын атауға болады.

Зерттеушілік қызмет технологиясы – мектепке дейінгі тәрбиеленушілердің бойында ойлауға қабілеттілікті қалыптастырады. Шығармашылық жобаларды ұйымдастыру жұмыстары барысында тәрбиеленушілерге кез келген нәрсені зерттеу негізінде немесе эксперимент жүргізу барысында шешімі оңай табылатын жобалық тапсырмалар ұсынылады. Экспериментальдық зерттеушілік қызметті ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері: әңгімелесу, бақылау, жобалау (табигат құбылыстарын бақылау жобасын құру), табигат бейнесі (ағаш, ғулдердің иістерін, құстардың дыбыстарын т.б.), көркем сөздерді пайдалану, дидактикалық ойындарды пайдалану.

Педагог портфолиосы технологиясы. Қазіргі білім беру жүйесі заман талабына сай білім берудің жаңа технологияларын, психологиялық-педагогикалық диагностика тәсілдерін менгерген, құзыретті педагогты талап етеді. Мұндай басымдылыққа педагог портфолиосы негізінде қол жеткізуге болады. Дидактикалық онлайн альбом мектепке дейінгі жастағы балалармен жұмыс жасауда тілдік жетіспеушіліктерін дамыту мақсатында ұсынылады.

Триз технологиясының мақсаты – баланың тілін дамыту, шығармашылық киялын шындау. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда 3 негізгі мақсат басты назарға ұсынылады: 1) Ауызша сөйлеуге үйрету, сөздік қорын дамыту; 2) Сөз дыбыстарын дұрыс айтуға үйрету; 3) Дұрыс байланыстырып сөйлеуге үйрету.

Ойын технологиясы – айналадағы дүниені тану тәсілдерінің бірі. Ойын балаларға өмірде кездесетін қынышылықтарды жену жолын үйретіп қана қоймай, олардың ұйымдастыруышылық қабілеттерін қалыптастырады. Ойын құрамына жүйелі бірізділікте мыналар енгізіледі :

- 1) Заттардың сипаты, негізгі белгілерін салыстыра алу біліктерін қалыптастыратын ойындар мен жаттығулар;
- 2) Накты бір сипаттамасы бойынша заттарды бір-бірінен ерекшелейтін ойындар;
- 3) Шынайы құбылыстардан жалған құбылыстарды ажыратып алу біліктілігін дамытатын ойындар;
- 4) Өзін-өзі менгеруге, тез жауап қайтара алу біліктілігін тәрбиелейтін ойындар.

Инновациялық технологияларды мектепке дейінгі ұйымда жүзеге асыру үшін мына жағдайлар басты назарға алынуы тиіс:

- білім беру мен тәрбие сапасын арттыру;
- тәрбиешілердің біліктілігін көтеру;
- педагогикалық тәжірибе мен оның жүйелілігін енгізу;
- тәрбиеленушілерді компьютерлік технологиялармен қамтамасыздандыру;
- тәрбиеленушілердің денсаулығын сақтау.

Оқу процесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалана білу үшін тәрбиеші оқытудағы заманауи озық технологиялардан хабардар болып, білім саласындағы соңғы жетістіктерді балаларға дер кезінде жеткізіп, ортақ игілікке айналдыра білгені жөн. Мектепке дейінгі білім беру үрдісінде ақпараттық технология құралдарын қолданудағы мақсат баланың танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Балада танымдық қызығушылығын болуы олардың ұйымдастырылған оқу іс-әрекетке белсенді, білімнің сапалы болуына, басқа да іс-әрекеттерге жағымды түрткісін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақ даналығында «Баланды бес жасқа дейін патшандай күт, бес жастан он бес жасқа дейін дейін құлыштайдай жұмса, он бестен асқан соң досындағы сырлас» деген сөздін терең философиялық мәні зор. Тәрбие мен білімнің алғашкы діңгегі – мектепке дейінгі тәрбие ошағында берілетін болса, жарқын болашақтың тамырын терең, тұғырын биік етіп ұстайтын жас ұрпақ қазіргі бұлдіршіндеріміздің бойына салауатты өмірді серік етіп, оларды әлемдік заманауи біліммен қамтамасыз ету, тәуелсіз еліміздің білімді ұрпағын тәрбиелеу сіз берің біздің ортақ мақсатымыз деп білген жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жұмабекова Ф. Мектепке дейінгі педагогика / Ф. Жұмабекова. -Астана, 2012. -89 б.
2. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология / К.Ж.Бұзаубақова. – Тараз, 2003.- 24 б.

Жұмабек Т.С., преподаватель
АУ имени С.Баишева
Комарова Д.Т., старший преподаватель
АУ имени С.Баишева

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматривается использование различных видов инновационных технологий в дошкольной организации.

Ключевые слова: педагогическая технология, инновация, средства инновационных обучений, игровые технологии и триз.

*Jumabek T.S., senior teacher
ofAktobe university named after S.Bayshev
Komaroba D.T., senior teacher
ofAktobe university named after S.Bayshev*

USAGE OF INNOVATIONAL TECHNOLOGIES IN PRE-SCHOOL ORGANIZATION

Summary

In that article is considered the usage of different kinds of innovational technologies in pre school organization.

Key words:pedagogical technology, innovation, the direction of innovations education, the technology of triz and games.

УДК 37

*Карлабаева А.А. ага оқытуши,
Мамбеталина А.А. ага оқытуши
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛК ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТАСЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТИНДЕ

Аннотация

Халық педагогикасы балалардың адамгершілк тәрбиесін қалыптастыру құралы ретінде қолданылады. Мақалада оқушылардың адамгершілк тәрбиесін қалыптастыруда халық педагогикасының маңызы мен ролі баяндалады.

Кілт сөздер: халық педагогикасы, адамгершілк тәрбиесі, тұлға, қазақ халық педагогикасы, мораль

Бүгінгі таңда адамзаттың тарихи дамуы мен ғылыми-техникалық процестің жеделдеуіне сәйкес жеке адамның шығармашылық, рухани, адамгершілк және

салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру негізгі көкейтесті проблеманың бірі болып отыр. Осыған байланысты оқушыларда адамгершілік тәрбие беру мемлекеттік, әлеуметтік маңызды ие педагогикалық тұрғыдан зерттеуді қажет ететін мәселе. Үлттық рухани мұра арқылы оқушының рухани деңгейін арттырып, адамгершілікке тәрбиелеге алғашқы қадамдар жасала бастады. Республика тарихында тұңғыш рет «Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы» қабылданып, онда ана тілі арқылы имандылық, адамгершілік тәрбие беру міндетіне ерекше мән берілген. [1].

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алған қысқа тарихи кезең ішінде әлемдік өркениетпен ықпалдаса жаңа прогресшіл технологияларды пайдалана отырып, саяси, мәдени, экономикалық өркендеу жолында табысты қоғамдық дамудың кепілі ретінде қазіргі білім беру жүйесін қайта құрып, жетілдіру ісіне барынша мән беруде.

Қоғам дамуы жағдайындағы әлеуметтік өзгерістер мен жаңа халықаралық катынастардың орнауы, көп үлтты еліміздің әлемдік білім беру көністігіне енуге талпынысы жолындағы жасап жатқан батыл қадамдары жалпы адамзаттық және үлттық құндылықтарға жаңаша қарауды талап етіп отыр.

Сондықтан қазіргі жалпы орта білім беру мектептері уақыт талабына сай әлемдік бәсекеге қабілетті тұлға даярлауда ұлт мәдениетін жетік менгерген оқушылардың халықтық педагогика негізіндегі терең теориялық дайындығына айрықша ден қоюы қажет.

Халықтық педагогика – бұл сан ғасырлар бойы халықпен бірге жасасып, тәжірибесі мен құнды идеялары жетіліп, толысып, ұрпақтан-ұрпаққа тарихи-мәдени сабактастықта беріліп келе жатқан үлттық рухани-материалдық мол қазынамыз [2, б.276]. Үлттық мұраны терең меңгеру бүгінгі жеке тұлғаның әлемдік және үлттық мәдениет жүйесіне бойлауын қамтамасыз етіп қана қоймай, жас ұрпақ бойында жоғары моральдық-адамгершілік құндылықтарды, үлттық сананы тәрбиелеге, үлттық рухты оятып, өз халқының ата дәстүрі мен тарихи қалыптасқан рухани-мәдени қазынасына аялы көзқарасын, мактандырылған қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ал, тұлға бойында үлттық рух күшин оятып, азаматтық тұлғаны қалыптастырып, әлеуметтендірудің басты шарты – бұл ана тілін, үлттық дәстүрді, үлттық мәдениет пен әдебиетті, тарихты терең менгеру. Осындай сабактастық халықтың өткендегі тарихи дәстүрлі педагогикалық мәдениетін саналы менгеру арқылы бүгінгі жан-жақты тұлға қалыптасуындағы көптеген қарма-қайшылықтардың шешімін тауып, тәрбие міндеттерін жүзеге асыруға ықпал етеді. Үлттық рухты биік ұстанып, бағалайтын, рухани мықты ұрпағы бар ел ғана қандай да болмасын мәдени, саяси, экономикалық дағдарыстардан сүрінбей, мойымай өтері хақ. Осы жолда мемлекет саясатын жүзеге асыру және жас ұрпақты тәрбиелеге құралы да – үлттық білім беру жүйелерінің оқутәрбие процесінен өз орнын алған қазақ халқының дәстүрлі педагогикалық мәдениеті болмақ.

Демек өркениетті қоғам мен құқылы мемлекеттің қалыптасуы өскелен ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын, кәсіби біліктілігі мен білімділігін керек ететіні белгілі.

Қазіргі танда жалпы білім беретін мектептердің дамуында он өзгерістер байқалады. Мұнда іс-әрекет пен қарым-қатынас сияқты негізгі күштердің өзара ұтымды байланысы арқылы саналы адамгершілік көзқарастың қалыптасуына мүмкіндік беріліп отыр.

Адамгершілік тәрбие мәселелері көптеген педагог ғылымдардың (Я.А.Коменский, И.Г.Гербарт, А.Н.Кочетев, А.С.Макаренко т.б.) еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

Сондай-ақ, ұлттық тәрбие жөнінде ғұлама ғалымдарымыз Абай, Үбырай және Шоқан мұраларының шоқтығы биік. Оларды рухани ұстазы санаған А.Байтұрысұнов, Шәкәрім, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Н.Құлжанова, С.Көбесев, Ш.Әлжанов және басқа зиялы қазақ қауымының өкілдері үрпақ тәрбиесі жөнінде аз еңбек жазған жоқ. Қазақ зиялышыларының педагогикалық тәғылымдары жөнінде ғылыми-әдеби еңбектер жазып, зерттеулер жүргізген Г.Шаймерденова. А.Көбесов, Ш.Жұматаева, Қ.Үбыраева, А.Құдиярова, Ф.Бұланова, Р.Көшеноғанова, К.Құламбаева, Б.Құлшімбаева және басқа ғалымдардың еңбегін атап өтуге болады.

Демек халықтық педагогика – тәрбиенің басты және қайнар бұлағы, ол тәрбие жөніндегі халықтың білімі мен тәжірибесі. Ұл салада қазақ халқының тәлім – тәрбие мұрасына ерекше мән беріп зерттеген: А.Янушкиевич, В.В.Радлов, Г.Потанин, В.Затаевич, А.А.Деваев есімдерін атауға болады. Соңғы жылдары арнайы халықтық педагогиканы зерттеушілер қатары Г.Н.Волков, Е.Н.Ханбиков, А.З.Измаилов, С.Сафаров т.б толығуда.

Халық педагогикасынан зерттеу негізіне халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографикалық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, ойындары, отбасы тәрбиесінің тәжірибелері жатады. Ұл анықтамалардан тәрбие мен оқыту жұмысы халықпен бірге өскен, бірге дамығандығын, санғасырлар бойы халықпен қатар жасап, оның озық ұлгілерін келер үрпаққа мирас етіп келе жатқанын білеміз.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттерінің ең бастысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы үрпақ тәрбиелеу.

Үрпақ тәрбиесі – келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени-ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу – біздің де қоғам алдындағы борышымыз.

Балаларымызды имандылыққа тәрбиелеу үшін олардың ар-ұятын, намысын оятып, мейірімділік, қайырымдылық, кішіпейілдік, қамқорлық көрсету, адалдық, ізеттілік сияқты қасиеттерді бойына сіңіру қажет. Баланы үлкенді сыйлауға, кішіге ізет көрсетуге, иманды болуға, адамгершілікке баулу - адамгершілік тәрбиесінің жемісі.

Балаларды адамгершілікке тәрбиелеуде ұлттық педагогика қашанда халық тәрбиесін үлгі ұстайды. Ал адамгершілік тәрбиелеудің бірден-бір жолы осы іске көзін жеткізу, сенімін арттыру. Осы қасиеттерді балаға жасынан бойына сіңіре білсек, адамгершілік қасиеттердің берік ірге тасын қалағанымыз.

Олай болса, халық педагогикасы – нәрестенің сезімін ананың әуенімен оятатын бесік жырлары, даналыққа толы мақал-мәтелдер, жұмбақ-жаңылтпаштар, қиял-ғажайып ертегілері, ойындары, тәрбиелеп өсіру негіздері адамгершілік ниеттерге баулиды. Олай болса, адамгершілік тәрбие беру кілті халық педагогикасында деуге болады

Жазушы әрі педагог Л.Толстой «Балаларды адамгершілікке тәрбиелеу түгелдей игі өнегеге саяды. Өзіңіз жақсылап өмір сүрініз, тым құрыса жақсылап өмір сүруге талаптаныңыз, өмірді неғұрлым жақсырақ өткізсөң, соғұрлым балаларыңызды жақсы тәрбиелейсіз» - дейді. Қазақ халқы да педагогикалық қағиданы парасатты мақал-мәтелдер арқылы шебер бейнелеп тұжырымдаған. Оған мынадай сөздер дәлел: «Ұядан не көрсөн, ұшқанда соны ілерсін» немесе «Өнеге күші өлшеусіз», бұған қоса «Жақсы атты тай жағалайды», я болмаса «жақсы бала қонаққа үйір». Адамзат тарихы дәлелдегендей «Адамның күні адаммен», «Кісі болар баланың кісіменен ісі бар, кісі болмас баланың кісіменен несі бар», «Жақсыдан да ауысады, жаманнан да ауысады», Халық даналығы бойынша балаларға игі жақсылықты көп көрсетіп, соған бой ұсындыру керек. Адамгершілік үлгісін өрнектейтін мына бір мақал ата аналар үшін аса құнды: «Ұлың өссе, ұлы ұлгілімен ауылда бол».

Сондай-ақ, қазақ халқы «Өнегенің өресі кең» дейді. Сондыктан да ізгіліктің қолдаушысы неғұрлым көп болуы тиіс. Мақалдың тәрбиелік түйіні рухани құлышының шақырады. Жан жігерінің жалын атып, жарқырай көрінуін тілейді. Адам өз ортасына қарап өседі. «Ағаштан ағаш рең алады, адам тәлім алады». Өмірден талайды түйгендердің пікірлері тәрбиенің кез келген саласымен сәйкес келіп отырады [3].

Мақал-мәтелдерде ұстаздық етуші ұлкендердің қызметіне зор орын берілген. Жетесізден жетекші шықпасын халық жақсы біледі. Ұстаз өз шәкіртінен әлдекайда биік тұруы шарт. Оқудың, білім өсірудің пайдасын қазақ халқы жете бағаған. Қазақ халқы «Тоқытпасаң оқытпа» деп тұра айтқан. Оқытушының ең бірінші қабілеті – ұғындыра білу, терең білім беру дей келе мектептегі шәкірттерге «Оқығаныңды айтпа, тоқығаныңды айт» деген.

К.Ушинский: «Жеке адам қаншалықты дарынды да дана, жетілген болса да, ол әрқашан да халықтан төмен тұрмак» - дейді. Қазақ халқы да, орыс ғалымы да бір ойдың үстінен шыққан, тек екі түрлі білдірген. «Көп білсең де, көптен артық білмейсің» деп байыпталған. Демек мақал-мәтелдер арқылы адамгершілік тұрғыда жас жеткіншек ұрпақты білімнен ғөрі біліктілікті бағалауға тәрбиелейік.

Адамгершілікке үндеу - қазақ мақал-мәтелдерінен айтсақ, халық педагогикасының кең, арнаулы саласы. Олар - адамгершілікке тәрбиелеудің алғашқы әліппесі, өмір табалдырығын аттаған бастауыш мектеп оқушыларына зор тәлім. Сондай-ақ, нәрестенің шыр етіп дүниеге келу сәтінен басталып, ақырғы деміне дейін кезектесіп келе беретін процесс.

Халық тәрбиесінің қызығы – еңбекке баулу, ел көсегесін көгертер азамат өсіру. «Еңбек ерлікке жеткізеді, ерлік елдікке жеткізеді», «Еңбек етсең –emerсің», «Еңбек етпесең, елге өкпелеме, егін екпесең, жерге өкпелеме», «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей», «Бейнетсіз рахат жоқ», «Еңбегі аздың өнбегі аз», «Кім еңбек етсе – сол тоқ» деген мақалдар осының айғағы.

Саралап айтсақ, халық мақал-мәтелдеріне арқау болмаған тәрбие саласын кездестіру қыын. «Дұрыс қанаттанған тұзу ұшар» деген қағиданы басшылыққа алған халқымыздың өз ұл-қызына дұрыс, жүйелі тәрбие беруді басты мақсат тұтқаны, ұрпақ тәрбиесін көзден қалдырмағаны айқын аңғарылады.

Қазақ мақал-мәтелдері өзінің тақырыбына қарай түрлі тәрбие міндеттерін атқарады. Орынды қолданылған мақал-мәтелдер - балалар іс-әрекетіне басшылық жасап, бағыт-бағдар сілтеуде тапсырмас тәрбие құралы. Мақал-мәтелдер бала тілін, ақыл-ойын дамытып, өз Отанын, туған жерін, халқын сүюге тәрбиелейді, жаман қылықтардан аулақ болып, адамгершілік асыл қасиеттерді менгеруге, халықтың өнерін сүйіп, еңбекке құрметпен қарауға, жақсы мен жаманды, қас пен досты, сұлулық пен көріксіздікті айыра білуге баулиды. Балаларды өз халқының тыныстыршылігінен хабардар етеді.

Белгілі ғалым Г.Р.Бахтиярованың тұжырымы бойынша «*Қазақ халық педагогикасы* – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын тауып келе жатқан халқымыздың тәртіп нормалары мен құндылық бағдарларының, көрнекті тұлғалардың рухани қызметтерінің нәтижесі мен тұтас білімдері жүйесінің, халық өміріндегі салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың жиынтығын құрайтын педагогикалық тәжірибеленің (эмперикалық білім, білік, дағды) ажырамас бөлігі, халықтың тұтас рухани қазынасы» [4, 1946.]. Біз де автордың пікірімен толық келісеміз себебі жас ұрпақты тәрбиелеуде қазақ халқының салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, мақал-мәтелдерін, жаңылтпаштарын, жұмбактарын қолдану орынды. Ал, мұның бәрі халық педагогикасының ең құнды туындылары.

Корытындылай келе, міне, ұрпақтарымызды парасатты да білікті, мәдениетті де білімді етіп тәрбиелеп, олардың дүниетанымын жалпы адамзаттық деңгейде дамытамыз десек, бойында ұлттық және азаматтық намысы бар, елін, жерін сүйетін ұрпақ өсіргіміз келсе, бүкіл қоғамдық өмірдің өзегін келешек ұрпақ тәрбиесіне бұруымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының этикалық – мәдени білім тұжырымдамасы //Егемен Қазақстан. – 1996. - №3. – Б.3.
2. Бахтиярова Г.Р. Қазақ халқының дәстүрлі педагогикалық мәдениеті/ Г.Р. Бахтиярова. – Ақтөбе, 2012 – 372 б.
3. Қоңыратбаев, Ә. Қазақ фольклорының тарихы/ Ә. Қоңыратбаев. – Алматы: Ана тілі, 1991. -288 б.
4. Бахтиярова Г.Р. Қазақ халқының дәстүрлі педагогикалық мәдениеті: тарих, теория және практика: Монография /Г.Р. Бахтиярова. – Ақтөбе, 2012. – 372 б.

*Карлабаева А.А., старший преподаватель
АУ имени С.Баишева
Мамбеталина А.А.,старший преподаватель
АУ имени С.Баишева*

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Резюме

В этой статье авторы рассматривают народную педагогику как средство нравственного воспитания обучающихся

Ключевые слова: народная педагогика, нравственное воспитание, индивид, казахская народная педагогика, мораль

*Karlabaeva A.A., senior teacher
ofAktobe university named after S.Bayshev
Mambetalina A.A., senior teacher
ofAktobe university named after S.Bayshev*

FOLKSY PEDAGOGY AS AGENCY OF MORAL UPBRINGING PUPILS.

Summary

In this article the author reveal some questions folksy pedagogy as agency of moral upbringing pupils.

Key words: folksy pedagogy, moral upbringing, kazakh folksy pedagogy, moral.

УДК: 37.09

*Мустоярова А., п.з.к., доцент,
С.Бәйішев ат. Ақтөбе университеті*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БІЛІМ БЕРУДІҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ МЕН ӘЛЕМДІК БІЛІМ КЕҢЕСТИГІНЕ ЕНУДЕГІ ҮКПАЛДАСТЫҚ

Аннотация

Білім беру жүйесінің әлемдік тәжірибесі мен жасалынып жатқан шарапар баяндады. Еліміздегі білім берудегі тоқыраулар, әлеуметтік жағдай және егемендіктен кейінгі жаңашылдық өзгерістер мен әлемдік педагогикалық тәжірибе талданды.

Кітім сөздер: білім беру, стратегия, әлемдік тәжірибе.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастыруды жүзеге асыру көзделуде.

Білім беру жүйесінің кешегісі мен бұғінгісіне көз жүгіртсек. Педагогика ғылымының теориясы мен практикасына, білім беру жүйесінің дамуына жасаған талдаулар білім беру мен тәрбиедегі “тоқырау” кенеттен пайда болмағандығын көрсетеді. Бұл мәселе 80-жылдардың басында анық байқалып, бірте-бірте жандана түсті. Оның бастаулары 30-жылдардың басында көрініп, 70-жылдары жалпы орта білім берудің күрделі бағдарламалармен оқыту және постиндустриалды қоғамның қарқынды қалыптасу міндеттерін шешуге қабілетсіздігімен байқала бастады [1].

60-жылдардың орта тұсында “Кеңестік білім беру” әлемдік жағдайда алдыңғы орындарға жеткен болатын. Білімдік бағдарламалардың негізділігі, мектеп оқушыларының білім сапасының көрсеткіштері және жоғары, арнаулы орта, кәсіптік-техникалық білім беру масштабының өсуімен ерекшелене түсті.

Кейінгі уақыттарда бұл қарқындылық баяулап, білім беру жүйесіндегі динамизм бойынша Батыс елдерінің алдыңғы қатарлы және Шығыстың дамушы елдерінен ерекшеленуі тоқталды. Елдегі әлеуметтік-экономикалық қарама-қайшылықтар өсті, ал білім беру жүйесі сапалық өзгеріссіз немесе білім беру реформалары жүйесіз сипат алды.

80-жылдарда экономиканың даму қарқындылығы баяулап, бұрынғы идеологиялық бағдар көмекіленіп, әлеуметтік тұрақсыздық, адамдар арасындағы қарым-қатынас өзгерді, нәтижесінде адамгершілік-рухани құндылықтар сипаты өзгеріске түсті. Мұның өзі тәрбиелік қызметтің, әлеуметтік құндылықтардың бағаланбауына әкелді.

80-жылдардың ортасында бірқатар өлшемдер бойынша білім беруде батыс елдерден артта қалушылық көріне бастады. Әсіресе, жоғары білім беру масштабы бойынша дамыған елдерден артта қалушылық байқалды. Шетелдік әріптестер білім берудегі дифференциация мен индивидуализация бойынша алға шықты.

Отандық мектептер білім берудегі үздіксіздік тұрғысынан артта кала бастады. АҚШ мен Англияда білім беру уақыты 12-13 жылды құрады. Көп уақытқа дейін біздің мектептер ұжымдық сипатқа негізделген бірегей стандартқа ұмтылды, нәтижесінде оқушының өз болмысын тану, белсенділігі мен қызығушылығы, шығармашылық әлеуетін дамыту толымсыз болып шықты. Мектеп әлеуеттік ортадан алшақ, өз проблемаларын өз күшімен шешуге ұмтылыс жасау сипатында қалды. Мектеп оқушыларының әлеуметтік бейімділігі мен өмірлік тұрақтылығы, ізденімпаздығы мен шешім қабылдауы т.б. қофам дамуына тікелей қажетті сапаларды қалыптастыруда артта қалды.

90-жылдардың басында экономикадағы қайта құрулар мен өмірдің әлеуметтенуі, елдің нарықтық экономикаға көшуге бет бұрысы білім беру саласына әсер етпей қоймады. Жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты білім берудің бастауыш сатысы – мектепке дейінгі мекемелерге ауыр салмақ түсті. Көптеген балалар бақшалары жабылыш, басқа мекемелер олардың орнын басты. Маңыздысы - қалыптасқан тәрбие жүйесі бұзылды.

Көрсетілген қындықтарға қарамастан, білім беру жүйесі әлемдік тұғырын сақтап қалуга ұмтылды. Білім беру жаңа сапаға: өзгермелі, демократиялық және вариативті сипатқа көшті. Оқу мекемесінің типін, бағдарламалар деңгейін, т.б. таңдау мүмкіндігі туды. Білім беру жүйесі жаңа бағыт іздеу, оқыту мазмұнын жаңартуға бет бұрды.

Алдымен білім беру мақсаттарының өзгерісіне, ізінше оның тиімділігі өлшемдері келді. Білім беру жүйесі әлі де болса соңғы нәтиже ретіндегі білім, білік және дағыға бағдарланған. Білім деңгейі мектеп бітірудегі, жоғары оқу орындарына т.б. түсіде негізгі критерийлер ретіндегі қарастырылады. Ежелден белгілі: “көп білім ақылдылыққа үйретпейді”. Сондықтан оқыту жеке тұлғаны қалыптастыруға, дара мүмкіндіктерін дамытуға бағытталуы тиіс [2]. Оқыту, сонымен қатар, тәрбиелік қызметпен сабактастықта өтуі қажеттілігі арта түсті.

Әлеуметтік жағдайды, жаңашылдық өзгерістер мен әлемдік педагогикалық тәжірибелі қазіргі ғылыми тұрғыдан талдау білім беруді дамытудың жаңа бағдары – жаңару стратегиясын таңдауға себепші болды.

Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары 2010 жылдан бастап, 2019 жылды қоса алғандағы аралықты қамтитын «Қазақстан-2030» стратегиясын іске асырудың келесі кезеңі болмақ.

Стратегиялық жоспарда: «2020 жылға қарай білім беру жүйесінің барлық деңгейлері – мектепке дейінгі білімнен жоғары білімге дейін түбекейлі жаңғыртылатын болады. Білім берудің әрбір деңгейінде білім алу, сондай-ақ кәсіби біліктілікті арттыру, адамның бүкіл өмір бойы тұрақты түрде жаңа білім мен дағыларды алу мүмкіндіктері ұсынылады.

Орта білім беру жүйесінде оқытудың 12 жылдық білім беруге көшуі іске асырылады, ол он жыл ішіндегі жалпыға міндетті білім беруді және екі жыл ішіндегі бейінді білім беруді қарастырады. Бұл ретте оқу бағдарламаларының мазмұны өмірде және мамандықта аса қажетті құзыреттіліктерді дамытуға бағытталатын болады.

Орта білім жүйесін жаңғыртуға ықпал ететін түпкілікті жобалардың бірі - «Назарбаев. Зияткерлік мектептер» жобасы. Бұл мектептер балабақшасы мен мектепалды, сондай-ақ 12 жылдық білім беру бағдарламасы үшін оқу-тәрбие бағдарламаларын өзірлеу, енгізу және сынау жөніндегі бастапқы аландар болып табылады.

Осы бағдарламалар қазақстандық білім берудің озық үлгілерінің әлемдік педагогикалық тәжірибелі озық үлгісімен ұндаесетін, физика-математикалық, химия-

биологиялық бағыттағы пәндер бойынша бағдарлануды қарастыратын, көптілді білім беру ортасын жасауға ықпал ететін болады.

Орта, техникалық, кәсіптік және жоғары білім беруде электронды оқыту жүйесі (e-Learning) енгізіледі.

Білім беруде маңызды жобалардың бірі Астана қаласында әлемдік деңгейдегі беделді жоғары оқу орны Назарбаев Университетін құру жобасын іске асыру болып табылады. Бұл университет Қазақстанның ұлттық мәртебесін өсіріп, отандық инженерлік-техникалық және ғылыми кадрларды даярлауда және қазіргі заманғы ғылыми-зерттеу инфрақұрылымды қалыптастыруды сапалы серпінді қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығымен бекітілді [3].

Қазақстанның жоғары мектебі әлемдік білім беру деңгейіне қол жеткізуге және біртұтас білім беру кеңістігіне енуге ұмтылуда. Төмендегідей мәселелер басты назарға алынды:

- Еліміздің экономикалық әл-ауқаты үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту;
- Білім беру құрылымы 1997 жылғы Халықаралық білім сыныптамасы стандарттарының білім беру бағдарламалары сыныптамасының өлшемдеріне сәйкестендірілді;
- Кредиттік технологияға негізделген жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің үш деңгейлі моделі; бакалавр-магистр-PhD доктор моделіне өту толық іске асырылуда;
- 12 жылдық оқыту моделіне көшу;
- Үш тілді менгерген көп мәдениетті тұлғаны тәрбиелеу;
- Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру.

Білім беру жүйесі ел экономикасы мен Қазақстан қоғамының тұрақты ілгерілеп дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Мемлекетіміздің білім беруді реформалаудағы мақсаттарының бірі - әлемдік білім кеңістігінде жинақталған жетістіктерді менгерге отырып, сапалы өзгерістерді қамтамасыз етуге үлес қоса алатын, рухани мәдениетті, кәсіби құзыретті және өмірлік маңызды құндылықтарды терең түсіне біletін жеке тұлға тәрбиелеу. Бұл мәселенің өзектілігі еліміздегі білім беру жүйесін дамыту жөніндегі ресми құжат - «Білім туралы» заңында көрсетілген.

Білім беру жүйесінің міндеттері:

- 1) ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шындауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау;
- 2) жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-куат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту;
- 3) азаматтық пен патриотизмге, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздер мен мемлекеттік тілді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, Конституцияға қайши және қоғамға жат келген көріністерге төзбеуге тәрбиелеу;
- 4) белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық-саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру;

- 5) отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу; қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу; мемлекеттік тілді, орыс, шетел тілдерін меңгерту;
- 6) педагог қызметкерлердің әлеуметтік мәртебесін арттыруды қамтамасыз ету;
- 7) білім беру ұйымдарының еріктілігін, дербестігін кеңейту, білім беру ісін басқаруды демократияландыру;
- 8) қоғам мен экономиканың қажеттеріне жауап беретін білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесінің жұмыс істеуі;
- 9) оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану;
- 10) жалпы оқытудың, жұмыс орны бойынша оқытудың және еңбек нарығының қажеттері арасындағы өзара байланысты қамтамасыз ететін және әркімге өзінің білім мен біліктілікке негізделген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін өмір бойы дамыту;
- 11) білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциясы;
- 12) білім алушылардың кәсіптік ұмтылысын қамтамасыз ету;
- 13) жұмыс берушілермен және басқа да әлеуметтік әріптермен белсенді өзара іс-қимыл арқылы техникалық және кәсіптік білім берудің озық қарқынмен дамытылуын қамтамасыз ету;
- 14) мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білім алуына арнайы жағдайлар жасау болып табылады.

Сондықтан қазіргі қоғам талабына сай, баланың ой-әрісін дамыту, біліктері мен шеберліктерін қалыптастыру, оны өз тәжірибесіне жаңа жағдайларға байланысты қолдана алу, ой дербестігін кеңейту, заман сұранысына сай ізденімпаз тұлғасын қалыптастырудың бірден-бір жолы – 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу екендігін әлемдегі өркениетті елдер мойындағы отырып.

Қалыптасқан білім беру жүйесіндегі реформаның міндеті тек қана қосымша бір немесе 2 жыл қосу емес, қазіргі қоғамдағы тұбегейлі өзгерістерге сәйкес, XXI ғасыр мектебін жаңартса отырып, алған білімі мен біліктерін өмірде шығармашылық тұрғыда қолдана алатын, жан-жақты дамыған жеке тұлғасын қалыптастыру екендігін түсінетін уақыт жетті.

Сондықтан әлемдегі білім беру ісінің даму жағдайын талдай отырып, ерекше үміт күттіретін тенденциясын көрсетуге болады:

- мектеп жүйесіндегі демократизация;
- мектеп тәрбиесінің гуманистік бағыты;
- оқушылардың шығармашылығын, дербестігін, ізденімпаздығын, белсенділігін дамытуға бағытталған оқытудың әдіс-тәсілдерін қолдану;
- оқыту жүйесін модернизациялау;
- тәжірибелік-эксперименттік іс-әрекет;
- жаңа техникалық құралдарды пайдалану;
- мектептегі және мектептен тыс уақыттағы оқыту мен тәрбиелеуді кіріктіру.

Әлемдегі алдыңғы қатарлы мектептер тәжірибелерін жалпылап, құнды бағыттары мен идеяларын ұлттық психологиямызға сәйкес пайдалана отырып, еліміздегі білім беру мәселесін жаңа жолға қою - өзекті мәселе.

Халықаралық стандарт бойынша жалпы орта білім беру жүйесі 12 жылдан кем емес. Еуропа Кеңесінің университет проблемасы конференциясы 1992 жылы Декларация қабылдады, онда «халықаралық практикада мектепте 12 жылдық білім беруге басымдылық беріледі» деп көрсетілген. Дамыған елдердің көпшілігінде (АҚШ,

Канада, Жапония, Франция, Испания, Польша, т.б.) жалпы орта білім беру 12 жылда беріледі; Германия, Швеция, Чехия, Италияда- 13 жыл, Голландияда- 14 жыл.

Әлемдік білім беру жүйесіне ықпалдасуда Қазақстанда эксперимент алаңдары барлық облыста қарқынды жұмыс жасай бастады. Еліміздің әр облысында эксперименттік мектептер 10 жыл бойы осы бағытта білім берді. 2015 жылдан бастап, балалар бірінші сыныпқа 6 жасынан баратын болды. Бескүндік оқу бағдарламасына сәйкес, оқушыға баға қою қарастырылмаған. Сабактың ұзактығы 35 минут болмақ.

Қазақстанның жағдайында жалпы орта білім берудің ең қолайлы және оңтайлы құрылым **4+6+2** болып табылады.

Мынадай жастық даму кезеңдері ғылыми негізделген: балалық кезең - 6-10 жас; жасөспірімдік кезең -11-16 жас; бозбалалық кезең - 17-18 жас.

12 жылдық орта білім беру құрылымы:

I саты - бастауыш білім беру (1-4-сыныптар).

II саты – негізгі білім беру (5-10-сыныптар).

III саты- орта білім беру (11-12-сыныптар).

Еліміздегі орта білім беру жүйесінің 12 жылдық білім беруге көшуді, әлемдік білім беру кеңістігіне бағдар тұтуы білімге деген көзқарасты жаңаша тұрғыдан қарастыруды көздейді. Ұлттық мектептерді қалыптастыруды міндеттейді.

Бүгінде 12 жылдық білім беруге көшу бастасы аясында бастауыш, орта және жалпы білім берудің міндетті мемлекеттік стандарттарының жобасы даярланды.

12 жылдық білім беру кезінде "Қазақ елі" пәні енгізіледі.

Жалпы орта білім беру 2 жыл (11-12 сыныптар) бітіргеннен кейін түлектер жалпы орта білімі туралы аттестатпен қоса сертификат алады.

Ұлттық бірынғай тестілеуден өткеннен кейін тәуелсіз ұлттық тестілеумен қатар қосымша кәсіби емтихандар тапсырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Альпесов, Е.К вопросу интеграции содержания образования / Е.Альпесов, С.Нуркасымова, О. Баймагамбет //Білім. – 2012. - № 2. – С. 6-8.
2. Жайтапова, А. Научно-методическое обеспечение профессионального роста учителей на этапе перехода к модели образования, ориентированного на результат. -Алматы: РИПК СО, 2004. - 236 с.
3. Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды интеграциялау жөніндегі кейір шаралар туралы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілер жинағы. – 2000. - №7. – Б.4.

*Мустояпова А.С., к.пед.н., доцент
АУ им. С.Башиева*

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РК В ОБРАЗОВАНИИ И ИНТЕГРАЦИЯ В МИРОВОЕ ПРОСТАНСТВО

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема внедрения системы образования РК в мировое пространство. Ввод в Казахстане двенадцатилетнего образования дает возможность нашему государству приблизиться к мировым стандартам, интегрироваться в глобальное сообщество.

Ключевые слова: образование, стратегия, мировой опыт и т.п.

*Mustoyapova A.S.,
candidate of pedagogical sciences, assistant professor
Aktobeuniversity named after S.Baishev
Strategically introduction of education
system in Republic of Kazakhstan in world space*

Summary

In this article is considered the problem of introduction of education system in Republic of Kazakhstan in world space. The 12-year education will help our country meet world standards, integrate into the global community.

Key words: study, strategy, world skill

УДК-37

*Раушанова И.М.,
магистр, аға оқытушы
С.Бәйішев ат. Ақтөбе университеті*

ЖАҢА ПЕДАГОГ ИМИДЖИН ҚАЛЫПТАСТЫРУ– ЗАМАН ТАЛАБЫ

Аннотация

Бұгінгі таңда заман талабына сай қоғамның әр түрлі экономика, мәдениет, білім, т.б. салаларда даму қарқынды жүргүде. Осыған орай педагог имиджіне қойылар талапта күн сайын арту үстінде. Сондықтан, қазіргі заман педагогтың кәсіби іс - әрекетінің табысты болуы көбінесе имиджге байланысты.

Кілт сөздер: имидж, ақпараттық технология, компетенттік, эталон.

Ол үшін қазіргі заманғы мектеп мұғалімі жалпы педагог қауымы қандай болуы тиіс екенін түсіну үшін, бұгінгі күні білім беретін оқу орындарында жас ұрпақты оқытып және тәрбиелеп жүрген мұғалім бейнесін қайта қарау қазіргі таңда өзекті сұрақтардың бірі болып отыр.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында айтып өткендей «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машинын менгеруге дайын болуға тиіс». Осы жолдауда нақтылап айтылғандай [1].

Қоғам өмірінің демократиялық, гуманистік бағытқа бет бұруына жаңарып – жаңғыруына, мемлекетіміздің тәуелсіздігін нығайтуға экономикалық, әлеуметтік дамуына, білім беру мен мәдениет парадигмасының өзгеруіне байланысты өмірge жаңа ғылым салалары келді. Сондай ғылымдардың бірі – имиджеология.

Бұл ғылым саласына назар аударудың кім-кімге болса да тигізер пайдасы зор. Өйткені, ол адамдардың бір-біріне сыртқы кескінімен, адамдық болмыс бейнесімен, адами қадір қасиеттерімен әсер ету механизміне ие болуға көмектеседі. Жоғарғы мектепте біртұтас педагогикалық процесті тиімді ұйымдастыру негізінде педагог, оқытушы беделі мен имиджін қалыптастырудың орны бөлек. [2,177 б].

Педагогтар арасында айналасындағыларға өзі туралы жаксы әсер қалдыруды маңызды деп санамайтындар да бар. Тіпті, кейбір педагогтар имидждің маңыздылығына да мән бермейді. Басқа мамандық иелеріне қарағанда мұғалім мамандығы ерекше, ол әрдайым үлкен аудиторияда, окушы алдында үлгі (эталон) ретінде және көпшілік көз алдында болады.

Демек қазіргі педагог - окушыларға білім ғана беріп қоймай, сонымен қатар жаңа заманауи ақпараттық технологиялық құзыретті, инновациялық ойлауы дамыған өркениетті, шығармашыл, ғылымдағы жаңа түсініктемен ұғымдарды жаңалықты қабылдан, шапшаңдығына сай іске асырып, нәтиже алуға қалыптастыруши. Қазіргі кезеңде педагог имиджін қалыптастыруши компоненттің бірі ол технологиялық құзыреттілік. Технологиялық құзыреттілік болашақ педагогтердің жеке тұлғасының іс-әрекетті орындауға деген қабілеті мен даярлығының, ішкі психикалық қасиеттері мен күйінің күрделі жүйесі болып табылады.

В.П. Бесспальконың тұжырымы бойынша: «Әрбір іс-әрекет не технология; не өнер болуы мүмкін. Өнер-интуиция, технология - ғылым негізінде құрылған. Өнерден бәрі басталады, технологиямен аяқталады, ал педагогикалық іскерлікке онсыз айналып өтуге болмайды. Экспромтқа қарама-қарсы, интуиция бойынша әрекет етуден жоспарланған технологиялық іс-әрекетке көшу болып табылады» [3, 336 б].

Педагогикалық технологияны жетік игеру, белгілі бір бейнені-имиджді қалыптастыру негізі болып табылады. Оны игеру бірқатар арнайы білім, білік, дағды икемділік қабілеттілікті менгерумен байланысты келеді. Біздердің қай-қайсымыз да белгілі бір бейнені - имиджді жасаймыз.

Имидж ағылшынның «image» сөзінен алғынған, «образ», «тур», «келбет» сөздерінен шыққан. Бұл кез келген нәрсенің, адамның эмоционалдық образын, мінездүлкін көрсетеді. Өз имиджін қадағалау, бұл - адамды өзіне қарату. [4,222 б].

«Имидж» түсінігі алғашқыда, экономика саласында, бұл түсінікпен практикалық аспектте, кәсіпкерлік қызметпен айналысатын шетел экономисттері белсенді жұмыс істей бастады. XX ғасырдың 60-жылдарында американдық экономист Болдуинг айналымға «имидж» түсінігін енгізгені белгілі, сонымен қатар оның іскер үлгерім, жетістік қажеттілігін негіздеді. Нәтижесінде имидж жаңа пайда бола бастаған саясаттанудың кару-жарағына алынды, оның мамандары имидждендерді (имиджирование) өз жұмысының басты құрастыруышы ретінде қабылдаған болатын [5,56]. Имидж андаусыз санада орналасты деп айтуда болады.

«Имидж» ұғымы 90-жылдардың ортасында имиджді қалыптастырудың психологиялық аспектілеріне арналған, имидж жайында алғашқы болып Р.Ф.Ромашкина, Е.И.Манякина, Е.В.Гришунина, П.С.Гуревич, Ф.А.Кузин және т.б. еңбектерінде жарық көрді.

С.И.Ожеговтың түсіндірмелі сөздігінде: «Имидж дегеніміз - ой-пікір, тұжырым, бір нәрсе туралы берілген көзқарас, қатынас» делінген [6,816 б].

В.М Шепель «Имиджеология: жеке тартымдылық құпиясы» атты еңбегінде имидж ұғымына тәмендегідей анықтамалар берген: имидж – адам туралы ұғым, мекеме туралы пікір, белгілі адамдармен, жасалатын заттар, индивидуалдық стиль адамды, адамдар тобын, мекемені сипаттайтын келбет».

А.А. Калюжный педагог имиджіне мынадай анықтама береді «Педагог имиджі – тәрбиеленуші мен әріптестерінің, әлеуметтік ортаның, көпшілік санасының, қабылдау эмоционалды, боялған қабылдау стереотипі. Педагог имиджін қалыптастыруда оның жеке қасиеттері қоршаған орта берген бағамен тығыз сабактасып жатады [7.31б].

Демек қазіргі педагог имиджі - уақыт талабына сәйкес, анықталып зерттелетін мәселе.

Педагог имиджі – мұғалім, оқытушы бейнесінің тәрбиеленушілер, әріптестер және әлеуметтік жүртшылық санасында, бұқаралық санада қабылданудың стереотипі. Педагог имиджінің қалыптасуында нақты сапалар тығыз байланыста болады, бұл-оқушының, студенттің, ата-аналардың, жүртшылықтың ол туралы ойынан туған бейнесі.

Имиджді құраушылар туралы қарастырсақ: біріншіден, адамның өзі, оның әлеуметтік ортада өзі туралы қандай мәліметтерді жеткізу мақсатында әрекеті, айналасындағыларға қандай қырынан көрінетіндігі.

Имидж - белгілі бір адамда нақты қалыптасқан болса, пікір де сондай айқын болуы мүмкін: имидж адамның тек сыртқы түріне қарап қалыптаспайды, сонымен бірге психикасына да тәуелді. Пікір бағалау негізінде, темперамент, мінез қасиеттерімен және алғашқы әсерден пайда болуы мүмкін. Сонда өзінің имиджін қалыптастыру немесе өзі туралы пікір қалыптастыру болып шығады. Басқаша айтқанда, имидж - бұл сізден, ал пікір - басқалардан. Біздің әр қайсысымыз белгілі бір бейнені жасаймыз.

Бұл имидж – адам туралы қалыптасқан ұғым-түсінік. Педагог имиджі олардың: сыртқы бейнесінен, әдетінен, сөйлеу мәнерінен, ұлттық және өзіндік санасынан, ұлттық менталитетінен іс-әректінен, мінез-құлқынан жасалған оны қоршаған әлеуметтік ортаның ой-пікірінен құралады [8,208 б].

Демек, қорытындылай келе педагог имиджін қалыптастыру – өмір талабы. Қазіргі заман талабына сай, педагог имиджі жаңа бағыттағы жаңалықты тану, білім, ғылым, ең бастысы технологияға айналдыру, заман қажеттілігіне сай рухани мәдениеті биік, кәсіби іскерлікті қалыптастыруши, қабілеті мен ақыл-парасаты жоғары, істің негізгі көзін біletін, жан-жақты жетілген технологиялық құзыретті, педагогтарды қалыптастыру - бүгінгі күнде өте маңызды мәселелердің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев, Н.Ә. «Қазақстан-2030»: Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы/ Н.Ә. Назарбаев // Казахстанская правда. -2012.-№437. – С. 4-5.
2. Калюжный, А. А. Формирование имиджа учителя/ А.А. Калюжный. – М.: Владос, 2005. - 177 с.
3. Бесpal'ko, V.P. Педагогика и прогрессивные технологии обучения/ В.П. Беспал'ко. – М.: Изд-во Института профессионального образования, 1995. - 336 с.
4. Калюжный, А.А. Психология формирования имиджа учителя/ А.А. Калюжный.- М: Владос, 2004. - 222с.
5. Шепель, В.М.Имиджелогия. Как нравиться людям/ В.М. Шепель. - М.: Народное образование, 2002.- 500 с.
6. Ожегов, С.И. Словарь русского языка /С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю.Шведовой. -М: Русс.яз, 1983. - 816 с.
7. Калюжный, А.А. Технология построения имиджа учителя. / А.А. Калюжный //Гуманитарное образование в школе: теория и практика. - 2004. – № 5. - С.31
8. Зязюн, И. А Основы педагогического мастерства/ И.А. Зязюн. – Киев: Высшая школа, 1987. – 208с.

*Раушанова И.М., старший преподаватель
АУ имени С.Баишева*

Аннотация

На сегодняшний день, соответственно требованию времени к обществу, меняется требование к имиджу педагога. Поэтому в данной статье рассматривается деятельность и формирование профессионального и педагогического имиджа.

Ключевые слова: имидж, информационная технология, компетентность, эталон

Raushanova I.M
Chair of pedagogic, psychology and subject technologies
Senior teacher, Master of art

THE FORMATION OF IMAGE OF NEW TEACHER IS THE DEMAND OF TODAY`S DAY

Summary

Nowadays according to the demands of time to the society changes the demand of the teacher's image. For that reason, this article examines the activity and the formation of professional and pedagogical image.

Key words: image, informational technology, competence, etalon

УДК 37.

Утемісова Г.Т.
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе
университетінің магистранты

ЖАҢАНДАНУ ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҰЛТТЫҚ ЖҮЙЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ

Аннотация

Мақалада қазіргі жаһандану кезеңіндегі білім берудің әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани маңызы және оның ұлттық жүйеге ықпалы жан-жақты қарастырылған.

Кілт сөздер: білім беру, тәрбие, гылым.

Қазіргі жаһандану заманы білім саласындағы бүкіл халықаралық қауымдастықтардың білім беруді ұйымдастыру мен мамандар даярлау мәселесіне ерекше назар аударуларын талап етеді. Халықаралық білім беру заңнамасының негізгі құжаты 1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған адам құқықтарының Жалпыға бірдей Декларациясынан көрініс тапқан. Онда білім беру мәселелеріне арнағы бап (26) бөлінген. Ол үш ережеден тұрады: *біріншісінде*, адамның білім беру құқықтары тұжырымдалады, бастауыш және жалпы білім берудің ақысызыдыры, бастауыш білімнің міндеттілігі, техникалық және кәсіби білімнің жалпыға бірдей қол жетімділігі баса айтылады; *екіншісінде*, білім берудің тұлға дамуындағы, адамадар арасындағы қарым-қатынастағы, қоғамдық прогресс пен бейбітшілікті қамтамасыз етудегі позитивті қызметі анықталады; *үшіншісінде*, ата-аналардың өз балалары үшін алатын білімді таңдаудағы басымдықтары көрсетіледі. Бұл декларация білім беру мәселелеріндегі елдер мен халықтар арасындағы келісімдер үшін моральдық-саяси ахуалдың негіздерін қалады.

Қазіргі таңда толықтай білім беру саласына арналған және оған айтартылғатай дәрежеде қатысты *сегіз* халықаралық және *бес* аймақтық келісім әрекет етуде. Бұлар: Білім беру саласында кемсітушілікке жол бермеу туралы Конвенция (1960); Нәсілдік кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы Халықаралық Конвенция (1965); Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық Пакт (1966); Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау туралы Конвенция (1972); Жерорта теңізі аймағының Араб және Еуропа елдеріндегі білім беру курстарының, жоғары білім беру туралы дипломдарын тану туралы Халықаралық Конвенция (1976); Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық формаларын жою туралы Конвенция (1979); Балалар құқықтары туралы Конвенция (1989). Бұлардан өзге Латын Америкасы мен Кариб теңізі бессейнінің, араб елдеріндегі, Еуропадағы, Африкадағы, Азия мен Океаниядағы білім беру курстарының, жоғары білім туралы дипломдарын тану туралы Айсақтық Конвенциялар да бар.

Бүгінгі таңда бірде-бір ғылым немесе қоғам қайраткері жүйелі білім берудің үлкен әлеуметтік-мәдени маңызына құмән келтірмейді. Соған қарамастан, XX ғасырдың екінші жартысында қалыптасқан білім беру жүйесінің жоғары технологиялық ақпараттық өркениет жағдайындағы мазмұны мен оқыту әдістері көніл көншітпейді. Осыған орай әлемнің көптеген елдерінде *білім* мен *тәрбие* берудің жаңа тұжырымдамалары ұсынылады. Олардың көпшілігінің мәні бір жағынан, барлық білім жүйесін қарқынды-фундаментальды оқытуға көшірудің әлеуметтік, техникалық, ұйымдастырушылық, әдістемелік мүмкіндіктерін іздеу болса, екінші жағынан білім мен танымның жалпы және этникалық ерекшеліктеріне көніл аударылады [1].

Үздіксіз білім беру тұжырымдамасы, адамды оның барлық саналы ғұмырында отбасының, мемлекеттің, мектептің, түрлі курстардың құштерін біріктіру жолымен қамтуға бағытталған. Оның міндеті - адамның барша өміріндегі кәсібиліктің жоғары деңгейін ұстап тұру, оны жаңа техникалық, экологиялық және басқа да жағдайларға бейімдеу болып табылады.

Ал «*БЕЙБІТШІДІК РУХЫНДА*» тұжырымдамасы ядролық немесе басқа бір кираду-шылық соғыстың қаупінен пайда болды. Оның мәні-өскелең ұрпақты білім беру мен тәрбиелеу арқылы әлеуметтік әріптестікке, әлеуметтік үйлесімге қол жеткізіп, жеке адамдардың көпшілікпен қабыспайтын мүдделерін жалпы мүдделер үшін көрі ысырып, осылайша жекелеген адамдарға агрессияны жоюға, бәсендетулерге қадам жасау. Келесі тұжырымдама - «*Ертеңгі күн мектебі*» тұжырымдамасы. Оның мәні-болашақтың қөшбасшыларын қалыптастырып, осылайша оқушының арнағы жасалған технологияға сай оқыту процесіндегі максималды белсенділігіне негізделген, даралықтанған білім беруде жатыр. Сондықтан да осы тұжырымдаманың негізін салушы Д.Ховард бұл жүйені «басқарылмалы ілгері апарушы мониронингтік ілім» деп атайды.

Осы аталған және басқа да кейбір тұжырымдамалардың негізінде көптеген елдерде білім беру реформалары жүргізілді, білім беру саласының даму стратегиясы бойынша саяси құжаттар қабылданды. Олардың ішінде: «*XXI ғасырдағы американдықтарға арналған білім беру*» (АҚШ, 1984); «*XXI ғасырга арналған білім беру моделі*» (Жапония, 1985); «*Болашақтың білімі*» (Франция, 1985); «*2000 жылға дейінгі білім беру*» (ГФР, 19850); «*Америка-2000: білім беру саласындағы стратегия*» (АҚШ, 1991) және тағы басқалары бар. Олардың барлығында білім берудің жалпы даму процесіне тигізетін тікелей ықпалы назарға алынды.

XX ғасырдың жоғары мектебі бірқатар факторлардың ықпалымен дамыды. Осы ғасырдың 50-жылдарының жартысы мен ортасында шешуші рольді *ғылыми-техникалық революция* тудырған процестер атқарады. Ол білімнің қоғамдық қажеттілігін күрт күшейтіп, жаңа өндірістер мен индустримальдық технологияларды

жасады, адамдардың сапалық жаңа қажеттіліктерін дамытты, оқыту процесінің сапалық тұрғыдан мүлдем өзге бір мүмкіндіктерін де қамтамасыз етті, ғылым мен білімнің қуатының тамаша көрсеткішіне айналды. Мемлекеттік деңгейде бұл мәнді, әсіресе, сол ғасырдың 60-80 жылдарында Жапонияның экономикалық дамуы ерекше көрсеткіш бола алады. Ғылыми техникалық революция жетістіктері бүкіл дүние жүзіндегі білім беру жүйесінің дамуын айтартықтай ілгеріледі, мемлекеттік билігі білімнің жаңаша мәнін ұғынған елдерде бұл ерекше түрде болды.

XX ғасырдың екінші жартысы әлемдік қауымдастықтың өміріндегі интеграцияның қүшесінде аясында өтті. Интеграциялық процестер XX ғасырдың соңғы ширегінде экономика мен саясаттан мәдениет пен заң саласына дейінгі негізгі салалардың барлығын қамтыды. Интеграция білім беру жүйесінде де жеткілікті деңгейде белсенді түрде жүзеге асырылды. Жекеленген елдердің білім беру саласындағы теориялық ұсыныстары мен практикалық тәжірибесіне күн сайын көптеген елдер кірісе бастады. Ортақ білім беру құндылықтары, мамандар даярлаудың әдістемелері мен стандарттары жасалды. Интеграция білім беру процесіне күн сайын жаңа талаптар қоя отырып қолдау жасады, себебі халықаралық интеграцияның өзі үлкен бір дәрежеде оған қатысушылардың білім деңгейінің жоғары және талапқа сай болуымен анықталады. Заманауи интеграциялық процестер шешуші дәрежеде ғылымның, өндірістің, мәдениеттің, пікірлесу деңгейінің сапалық көрсеткіштеріне негізделеді, ал бұлардың барлығы бірінші кезекте білім берудің сапасымен анықталып, бағаланады.

Білім берудің дамуына әлемдік өркениеттің жалпы ахуалы ықпал етеді. Қазіргі уақытта дүние жүзі ғалымдары экологиялық дағдарыс, жердегі табиги ресурстардың шектелуі, индустріалды дамудың тығыздығы, өркениеттер дағдарысы бойынша дабыл қағуда. Бұл да білім мен тәрбие процесінің мазмұнына әсер етпей қоймайды.

Қазіргі заманың тағы бір ерекшелігі - мемлекет пен білім беру жүйесі арасындағы қатынастардың түбекейлі өзгерісі, мемлекеттің білім беру жүйесінеге деген ықпалының қүшесінде. Бұндай тенденция саяси құрылымы әртүрлі болып келетін Солтүстік Америка мен Таяу Шығыс, Батыс Еуропа, Жапония, Қытай, Оңтүстік Америка және т.б. елдерінде байқалады. Бұл бірінші кезекте білімнің мемлекеттің аса маңызды және құшті потенциалына, әлемдік аренада ықпал етудің, тіпті үстемдік етудің қуатты құралына айналғандығымен түсіндіріледі. Бірқатар елдерде, оның ішінде дамыған мемлекеттерде білім мемлекеттің мұдделер мен міндеттер жүйесіндегі басты басымдық ретінде қарастырылады. Оның үстіне ықпалдасу, жақындасу білім беру мұқтаждықтарына, әсіресе жоғары білікті мамандар дайындауға деген мемлекеттік мұқтаждықтардан туындаиды.

Мемлекеттің білім беру саласындағы ролінің нақты қүшесі мемлекеттің саяси ұғымдары мен заңнамалық шартталуынан, мемлекеттік білім беру стандарттарының ішінәра практикаға енгізілуінен, білім беру мекемелерінің мемлекеттік қаржыландырылуының кеңейтілуінен, түрлі деңгейлердегі мемлекеттік органдардың әлеуметтік-кәсіби ұсыныстарынан, ал кейде білім беру құрылымдарының қызыметтеріне мемлекеттік бақылаудың нығаюынан да көрінеді. Көптеген елдерде әсіресе, бұрынғы Кеңес Одағы болып, бұл күндері тәуелсіз даму жолына түскен мемлекеттердің құрамында өзіндік білім беру саясаты қалыптасуда және жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы салыстырмалы талдаулар барлық дамушы елдердің өздерінің ғылыми-техникалық және кадрлық қуатын әрі қарай нығайту мақсатында білім беру саласын қаржыландыруды бағыттап арттырып жатқандығын көрсетеді.

Қазіргі уақыттағы білім беруді дамытудағы заңдылықтардың, ағымдардың бірі - соңғы онжылдықтарды өскелен ұрпаққа білім мен тәрбие беру процесіне компьютерлік техниканы кеңінен енгізу. Жетекші елдер мен кейбір дамыған елдерде,

мәселен, Сауд Арабиясы, БАЭ, Израиль, Сингапур және т.б. елдерде компьютерлік техника берудің сипатын, әдістемесін, деңгейін өзгерту. Оку процесін байытқан білім берудің нағызы компьютерлік төңкерісі жүзеге асты.

Білім беруді компьютерлендірге ынталандырған себептердің бірі елдің экономикалық қажеттегі туып отыр. Компьютерлік істегі білім мен дағдыларсыз маман өндірісте де, банктерде де әлеуметтік салада да сұраныска ие бола алмайды. Компьютерлік техниканы менгеру мемлекеттік білім беру стандарттарына енгізілген еңбек ақы жүйесімен, теледидар арқылы жарнамаланумен ынталандырылуда. Бұл күндері әлемнің 30-40-тан астам алдыңғы қатарлы елдерінде білім беруді терең де тиімді ақпараттандыру жүзеге асқан [2].

ХХ ғасырдың 60-70 жылдарында компьютерлік техниканы өндіріс пен тұрмыста пайдалану мектеп жүйесін компьютерлендіруді талап етті. Жоғары білім беру жүйесі мекемелерінің университеттердің өндіріспен, ғылыммен байланысы, университеттер құрылымында инженерлік және ғылыми орталықтардың құрылуы секілді факторлар оқытушылар мен студенттердің компьютерлердің кеңінен пайдалануларына жағдай туғызды. Ақпараттық байланыстар тез дамып, ең қуатты компьютерлерді пайдаланатын ақпараттық орталықтар қалыптасты. Осы жағдай өткен ғасырдың 80-жылдарында БИНЕТ және ИНТЕРНЕТ ақпараттық жүйелерін өмірге әкелді, ақпараттық технологиялар ғылым мен білім беру тәжірибесіне тұрақты енді, ал компьютер өндірісі ең бір тиімді салаларының біріне айналды. 90-жылдарда миллиондаған дербес компьютерлер Батыс елдері студенттерін де, мектеп оқушыларының да аудиториялық та, өзіндік те жұмыстарының ажырамас бөлігіне айналды. Оқыту процесі қарқындырақ және тиімдірек бола түсті. Білім беру мекемелерінің компьютерлік жабдықталуы олардың қоғамдық мәртебесін арттырды, сәйкесінше мамандықтардың тартымдылығын күшайте берді. Болашакта аталмыш процесс барша ғаламшарға таралуы керек, алайда әр түрлі әлеуметтік-экономикалық және саяси себептермен ол Жер шарының барша халқын бірдей қамти алмай, оның тек азғантай бөлігімен ғана шектелуде. Ал болашакта білім беруге компьютерлік мүмкіндіктер негізінде кіруге үлгермеген, кіріге алмаған елдер білім берудің ғана емес, жалпы өркениеттің де босағасында қалуы мүмкін.

Өткен ғасырдың 70-80 жылдарында білім берудің ізгілендіру мен ізгіліктендіру өте сезімтал тенденцияға айналғаны талас тудырмайды. Бұл аспектілер қоғамдық дамудың әлеуметтік-мәдени проблемаларының шиеленісуімен байланысты. Қазіргі ел мен ел аралас-құралас жағдайда мәдениет, адамгершілік, адами қатынастар, әлеуметтік-психологиялық дәстүрлер, қоршаған орта секілді өмір салаларының мәніне ерекше көніл бөлу қажет. Бұлардың барлығы да гуманитарлық білім берудің кеңеюінен, кез-келген профильдегі маманды даярлау кезінде гуманистік бастаулардың орнықтырылуынан көрініс табады. Бұл бағыт жалпы білім беретін мектептерден басталып, жоғары білім беру деңгейінде жекелеген пәндерді оқыту арқылы айқын көрінеді. Әлемнің көптеген елдерінде жоғары білім алушы студенттердің тек 20-40% ғана инженерлік, ауыл шаруашылық және жаратылыстану ғылымдары шеңберінде оқыды. Бұл - әлемде әлеуметтік және гуманитарлық білім берудің айқын басымдықта екендігінің көрсеткіші, өз көлемі мен мәні бойынша үздіксіз білім беру тәжірибесі де артып келеді. Үздіксіз білім беру идеясы білімді, білікті, дағдыны, кәсібиlíктің артуын ұдайы жетілдіріп отыруға деген уақыт талабына жауап ретінде пайда болды. Ол адамзат көлемінде өмір сүрге бағытталып оны жүзеге асуруда отбасының, мектептің, жоғары оку орындары, бұқаралық ақпарат құралдарының және қоғамның басқа да құрылымдарының күшін біріктіруді қарастырады. Соңғы 20-30 жыл ішінде қазіргі әлемде болып өткен әлеуметтік, саяси, технологиялық және тағы да бірқатар өзгерістердің ықпалымен білім берудің сипатына деген тұжырымдық көзқарастар

өзгеруде. Білім беру процесінің формаларының көп түрлілігі мен мазмұнының қеңдігі туралы пікір орнығуда. Соның арқасында, білім беру әлеуметтік тұлғаның белгілі бір типін қалыптастыруға ғана қажетті мемлекеттің құралы ретінде қолданылатын бұрынғы докторлардан бас тарту жүріп жатыр. Білімге тек ғылыми-техникалық прогресті және өндірістің дамуын қалыптастыратын фактор ретінде қарау туралы ойлар күмәнге ұшыратылуда. Осыдан келіп білім мен мәдениет арасындағы өзара байланыстың көп қырлылығын, білімнің жалпы қоғамның ілгеріленіп дамуын қамтамасыз етудегі базалық ролін, белсенді әрекет етуші тұлғага деген білімнің үздіксіздігін ұғыну келіп туындаиды.

Осылайша, қазіргі мемлекеттік саяси жүйелер: жан-жақты саяси қамтамасыз етілу; демократизм мен централизмнің үйлесімділігі; өкілеттіліктің нақты бөлінуімен бірліктегі кең құқықтар мен еркіндіктер; білім беру саласындағы саяси либерализм мен ұлттық дәстүрдің үйлесімділігі секілді принциптерге негізделген жаңа білім беру саясатын қалыптастырып, жүзеге асыра бастайды. Алайда, тек саяси-ұйымдастырушылық тұрғының өзі аздық етер еді. Сондықтан әлемдік қауымдастықтың өмірінің барлық салаларында басталған жаһандық процестеріне байланысты білім берудің стандарттау мен оқу процесін ұйымдастырудың және мамандар даярлаудағы талаптарда бірінғай тұрғылар саласында өзге де радикалды шаралар қажет болды. Солардың бірі - қазіргі жастарға этномәдени білім мен тәрбие беру.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Тайжанов, А.Т. Білім философиясы мен социологиясы / А.Т. Тайжанов, Г.Б. Шөптібаева. - Ақтөбе, 2011. – 65 с.
2. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. - М: Прогресс, 2006 - 496с.

*Утешова Г.Т.,
магистрант Академии
наук им. С. Байшиева*

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме

В этой статье рассматриваются некоторые аспекты воздействия глобализации на образование, социально-экономические, культурные и духовные ценности, что характеризует наиболее всеобъемлющую национальную систему.

Ключевые слова: образование, воспитание, наука.

*Uteshova G.T.
Graduate of the University of S Bayisov Aktobe*

GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM

Summary

In this article, the current period of globalization, education, socio-economic, cultural and spiritual values and provides the most comprehensive national system.

Keywords: education training sciense

ТЕХНИКА ФЫЛЫМДАРЫ
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 656

Тоқсанбаева Б.А., аға оқытушы,
Тоқсанбаева А.О., магистр, аға оқытушы
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

РЕЛЕСІЗ МАПС-М АВТОМАТТЫ ӨТКЕЛ СИГНАЛИЗАЦИЯСЫ

Аннотация

Теміржол көлігі Қазақстан экономикасын дамытуда басты роль атқарып, жолаушылар мен жүктерді тасымалдауда мемлекеттің көлік жүйесінің негізі болып табылады. Соның ішінде поездармен тас жолдың қылышындағы қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында автоматты өткелсигнализациясының атқаратын ролі зор.

Кілт сөздері: есептеу пункттері, сұйық кристал, диагностикалық маглұмат.

Қазіргі таңда темір жол өткелдерінің техникалық жағдайын жақсарту, көлік кешендерінің қауіпсіз жұмыс деңгейін көтеру мақсатында жаңа заманауи технологияларды енгізу аясында автоматты өткел сигнализациялары жаңартылуда.

Осыған орай автоматты өткел сигнализацияларының жаңа түрі релесіз МАПС-М өткел сигнализациясы Ресей теміржолдарында іске қосылып, өзінің оң нәтижесін табуда.

МАПС-М релесіз автоматты өткел сигнализациясы поездар қозғалысын интервалды реттеудің кез келген жүйесімен жабдықталған, бір тінді немесе екі тінді аралықта орналасқан өткелдерде қолдануға арналған.

МАПС-М-нің негізгі ерекшеліктері – бақылау-өлшеу пункттерінде жоспарлы қызмет көрсетуді талап ететін релелік аспаптардың мұлдем жоктығы, комутациялық және найзағайлы кернеуліктен қорғаудың жоғарғы дәрежелігі. Кеңейтілген диагностикалық ақпараттарды көрсету және келіп түскен ақпаратқа мұрағаттау, ақауалды жағдайды анықтауды және ақауды іздеу, жою уақытын қысқартады.

МАПС-М жүйесінің жұмыс жасауы туралы барлық технологиялық ақпарат, сонымен қатар бақылап отыратын телімдердің бос немесе бос болмауы, өзінде қондырылған ыңғайлы интерфейсі бар сенсорлы сұйық кристалды (ЖК) панелінде көрсетіледі.

ЕП-рі теміржол жолдарында қондырылады. Есептеу пункттерінің (ЕП) көмегімен МАПС-М жүйесінің қызмет ету аумағындағы жол телімдері бақыланады. Қылышу орнынан 150 м кем емес қашықтықта, поезддың соны өткеннен кейін қосылатын, айдай ақ отты өткел бағдаршамдары көрсетсе, онда қылышу жерінен белгіленген қашықтықта қосымша есептеу пункттері екі жақтан

кондырылады. Поездарды өткізу логикасынан және жақындауды бақылау аппаратураларынан келіп түсетін хабарламаның, сонымен қатар стансадан келетін өткелді жабу туралы бұйрықтың болуы немесе болмауын, өткел сигналдарын басқару аппаратурасының орындаушы құрылғылары реттейді. Оптикалық сигнал құрылғылары ретінде жарықдиодты бағдаршамдар немесе шамды линзалы жинақтарды қолдануға болады.

Өткел сигналдарын басқару аппаратурасы, сонымен қатар МАПС-М-нің барлық құрылғыларының дұрыс жұмыс жасауын бақылайды және де, өткел арқылы өтетін көлік қозғалысына тиым салатын сигналдың реттеу қабілетін бағалайтын жүйенің техникалық жағдайы туралы диагностикалық ақпаратты реттейді.

Реттелген ақпараттар жақын жердегі теміржол стансасының кезекшісіне немесе диспетчерлік орталықтандыру телімдеріндегі поезд диспетчеріне келіп түседі.

Индикациялау және мұрағаттау құрылғысы кеңейтілген диагностикалық ақпаратты, өткел сигналдарын басқару аппаратураларынан және поездардың жақындауын, бақылау және өту логикасы аппаратураларынан үздіксіз қабылданап отырады.

Құрылғы жүйе түйіндерінің нақты жағдайлары туралы барлық қажетті ақпаратты көрсетеді және қызмет көрсетуші адамға ақау кезінде оны жедел табуга көмегін тигізеді.

МАПС-М құрылғысының жұмысы туралы ақпаратты жүйелік журнал жүргізу арқылы сақтауға болады.

Электркоректендіру аппаратурасы МАПС-М-нің барлық түйіндерін және өткел сигналдарының орындаушы құрылғыларын қосымша үздіксіз электркоректендірілуін реттейді. Бұл аппаратура электркорегін негізгі фидерден алады, ал оның ажыратылуы кезінде қосымша фидерге автоматты түрде қосылады. Ол кезде әр фидердің электркоректендірудің сапасы және оның болуы тұрақты бақыланады.

Электро коректендіру аппаратурасы 12 В тұрақты тоқтағы кернеуі бар екі тәуелсіз шығыстан тұрады. Буферлі режимде шығыстардың әр қайсысна бөлек- бөлек аккумуляторлық батарея жалғанған, ол МАПС-М-нің кірісінде екі фидерде де электркорегі болмаған кезде құрылғылардың үздіксіз жұмыс жасауына толықтай кепілдік береді.

МАПС-М-нің барлық аппаратурасы «евромеханика» шкафында жинақталған. Өткелдердің құрылыш-монтаж жұмыстары кезінде, МАПС-М-ге электркоректендірудің негізгі және қосымша фидерлері, өткел сигналдарының орындаушы құрылғылары және осытерді санаудың жер беті құрылғылары қосылады. Стансадан өткелдің жабылуы туралы бұйрықты трансляциялау диагностикасын ұйымдастыру үшін, стансамен байланыс жүзеге асырылады.

Жоғарыда атап өтілгендей, МАПС-М жүйесінде жоспарлы қызмет етуді талап ететін релелік аппаратуралар жоқ. Рельс тізбектерінің жоқтығы пайдалану шығындарын азайтады және құрамында мысы бар материалдардың үрлануын жоққа шығарады.

Монтаждың қарапайымдылығы мен ыңғайлылығы уақытты және құрылыш-монтаж жұмыстарын орындау кезіндегі шығынды қысқартады.

МАПС-М теміржол өткеліне жақын жерде тасымалдауға ыңғайлы модуль түрінде орналасады.

Тасымалдауға ыңғайлы модульді қолдану жүйенің климаттық талаптарын қамтамасыз етіп, сонымен қатар қызмет етуші адамның еңбек ету жағдайын жақсартуға септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Тильк, И.Г Новые устройства автоматики и телемеханики железнодорожного транспорта/ И.Г. Тильк. - Екатеринбург: УрГУПС , 2010. – 168 с.
2. Виноградова, В.Ю. Автоблокировка и перездная сигнализация/ В.Ю.Виноградова. – М.: Маршрут, 2003. – 20 с.

*Тоқсанбаева Б.А., ст.преподователь
Тоқсанбаева А.О., магистр, ст.преподователь
Ақтюбинский университет им. С.Баишева*

БЕЗРЕЛЕЙНАЯ АВТОМАТИЧЕСКАЯ ПЕРЕЗДНАЯ СИГНАЛИЗАЦИЯ МАПС-М

Аннотация

Основные преимущества МАПС-М – полное отсутствие релейной аппаратуры, требующей планового периодического обслуживания в контрольно-измерительных пунктах; высокая степень защиты от грозовых и коммутационных перенапряжений. Предоставление расширенной диагностической информации и ведение архива полученных данных позволяют выявлять пред отказные состояния и сокращают время на поиск и устранение неполадок. Вся технологическая информация о функционировании системы МАПС-М, а также о свободности/занятости контролируемых участков отображается на сенсорной ЖК-панели со встроенным удобным интерфейсом.

Ключевые слова: переездная сигнализация, контроль приближения, логики проследования поезда, диагностическая информация.

*Toksanbaeva B.A., senior teacher
Toksanbaeva A.O., master senior teacher
Aktobe university named after S.Baiseva*

MAPS - M BEZRELEYNY AUTOMATIC CROSSING ALARM SYSTEM

Summary

The main advantages MAPS-M the full absence lack relay equipment, the demanding the planned the periodic service in control and measuring points; high degree protection against the storm and switching retension. Granting providing expanded diagnostic information and maintaining archive the obtained data allow to reveal before negative states also reduce also reduce time for search and debugging. All technological information about functioning of system of MAPS-M, and also about свободности / employment controlled sites it is displayed on the touch LCD panel with the built-in convenient interface.

Key words: Crossing alarm system, control of approach, logic of passing of the train, diagnostic information.

«С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы» ғылыми журналына (КР Акпарат министрлігі бұқаралық ақпарат құралын есепке алу туралы 29.01.2004ж. №4645-Ж күелігі берілген) қазақ, орыс және ағылшын тідерінде мақалалар қабылданады.

«С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы» ғылыми журналы авторларына қойылатын талаптар:

Журналға жарияланатын мақала дайындау алдында авторлардын келесі ежелерді басшылыққа алуы сұралады:

Авторлар жөніндегі мәлімет (аты-жөні, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі немесе мамандығы, жұмыс орны (ұйым немесе мекеме атауы және орналасқан жері; елінің атауы, мекен-жайы, телефоны, e-mail) үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) беріледі. *Ескерту. Автордың аты-жөні атау септігінде қолданылады.*

ӘОЖ индексі

1 интервалдан соң ӘОЖ индексі көрсетіледі. ӘОЖ индексі жарияланатын мәлімет тақырыбының сол жағында бөлек жолмен орналасады. *Ескерту. ӘОЖ индексін ГОСТ 7.90- 2007 сәйкес есептеп немесе кітапханадан білуге болады.*

Аннотация және кілт сөздер

Аннотация және кілт сөздер арақашықтығы 1 интервалмен үш тілде беріледі (қазақ, орыс, ағылшын). Мәтін алдында аннотация мен кілт сөздер жарияланатын материал тілінде жазылады және әдебиеттер тізімінен кейін басқа екі тілде орналастырылады.

Мақаланы рәсімдеуге келесі талаптар қойылады:

Мақала көлемі әдебиеттер тізімі, кесте, сурет, сурет жазбалары және аннотациялармен коса 5 беттен аспау керек. Баспаға басып шығарылған нұсқасымен толық сәйкес келетін электронды түрінде тапсыр укерек. Файл атауы мақала авторының тегімен көрсетіледі. Мақала беттері нөмірленген болуы керек. Мәтін Word бағдарламасының кезкелген нұсқасымен теріліп, CD, басқада тасуышы құралмен жеткізіледі немесе электронды поштаға жіберіледі. Мәтін A4 кағазына (210*297мм) 14 pt кегльдегі TimesNewRoman әрпімен жоларлық 1 интервал қалдыра отырып жазылады.

Кесте, сурет, формулаларда символ және белгілерге түсініктеме мен болмауы керек. Суреттер айқын әріанық болуы тиіс. Мәтіндегі суреттер мен кестелерге сілтемелер көрсетілүүкірек. Мәтінде формула саны минималды болуы керек. Формулалар баспаға сәйкес (математикалық және химиялық формулалар үшін) болуы тиіс. Кестенің тақырыбы: қойылып, бос бағандар болмауы тиіс. Шартты қысқартулар мен символдарға түсініктеме қосымшада беріледі.

Әдебиеттер тізімі жарияланатын материал мәтінінен кейін орналастырылады. Әдебиеттер тізімі 20-дан көп болмауы керек. Мақалада сілтеме нөмірлері әдебиеттер тізіміндегі дереккөздердің реттік нөмірлері бойынша қойылады. Мұрагаттық материалдар тізімге енгізілмейді, оларға сілтеме мәтін ішінде жақшага алу арқылы реттеледі. Дереккөз ретінде электронды ресурстарды қолданған жағдайда әдебиеттер тізімінде библиографиялық жазба және ғаламтордағы толық желілік адресіне сілтеме пайдаланған күнімен берілгені жөн.

Ескерту. Мақала ГОСТ 7.1 - 2003-ке сәйкес рәсімделуі керек. «Библиографиялық жазылым. Библиографиялық сипаттама. Құрылымның жалпы талаптары мен ережелері». Мақала мәтініндегі дереккөздерге сілтеме тік жақшага алынады.

Бір нөмірге бір автордың мақаласы 2-ден аспаусы қажет. Мақалага ұйым жетекшісінің қолы қойылған жолдама хаты мен пікірі жазылады. Баспаға түсken барлық мақалага пікір беріледі. Қажетті жағдайда толықтыру мен өзгертулер енгізу үшін мақала авторга қайтарылып беріледі. Баспа мақала мәтініне өзгеріс енгізуге құқылы.

Жарияланымга мақалалар келесі мекен-жай бойынша қабылданады:

**С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің
ХАБАРШЫСЫ №4 (46), 2014**

030000, Ақтөбе қаласы, Ағ. Жұбановтар көшесі, 302 А. С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті. Тел.: 8(7132) 974081, e-mail: edu_ausb@mail.ru (С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы)

В научный журнал «Вестник Актюбинского университета им. С.Баишева» (свидетельство о постановке на учет средства массовой информации №4645-Ж, выданый Министерством информации Республики Казахстан от 29.01.2004 г.) принимаются статьи на казахском, русском и английском языках.

**Правила для публикации в журнал «Вестник Актюбинского университета имени
С.Баишева»**

Редакционная коллегия просит авторов при подготовке статей для опубликования в журнале руководствоваться следующими правилами в порядке расположения:

Сведения об авторах

Перед наименованием статьи указываются сведения об авторах: имя, отчество и фамилия; ученое звание, ученая степень, должность или профессия, место работы (наименование учреждения, организации, предприятия и место расположения; наименование страны, домашний адрес, телефон, e-mail) приводят на трех языках (казахский, русский, английский). Сведения об авторах излагаются на языке публикуемого материала и после списка литературы на двух других указанных языках.

Примечание. Имя автора приводится в именительном падеже.

Индекс УДК

Через 1 интервал указывается индекс УДК. Его располагают отдельной строкой слева перед заглавием публикуемого материала.

Примечание. Индекс УДК можно высчитать в соответствии с ГОСТ 7.90-2007 или узнать в библиотеке.

Аннотация и ключевые слова

Через 1 интервал приводят аннотацию и ключевые слова на трех языках (казахский, русский, английский). Перед текстом публикуемого материала аннотация и ключевые слова приводятся на языке публикуемого материала и после списка литературы приводятся на двух других указанных языках.

Статья

Через 1 интервал размещается статья. Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисунковыми надписями, аннотации, не должен превышать 5 страниц печатного текста. Текст должен быть набран в программе Word любой версии, представляется на электронном носителе, либо отправляется по электронной почте. Шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4 (210*297 мм), размер кегля – 14 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание текста по ширине.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки. В тексте число формул должно быть минимальным. Формулы должны быть набраны в соответствующем редакторе (для математических и химических формул). Таблицы должны быть озаглавлены, не допускается наличие в них пустых граф. Условные сокращения и символы следует пояснить в примечании.

Список литературы

Через 1 интервал список литературы помещают после текста публикуемого материала. **Список литературы** должен состоять не более чем из 20 наименований. Нумерация ссылок в статье производится по порядковому номеру источника в пристатейном списке литературы. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и

ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу.

Примечание. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках [12].

В один номер принимаются не более 2 статей одного автора. В редакцию необходимо представить электронную версию статьи в полном соответствии с распечаткой. Имя файла должно начинаться с фамилии первого автора. Статья должна сопровождаться рецензией. Все статьи, поступившие в редакцию, рецензируются. При необходимости статья может быть возвращена автору на доработку. Редакция оставляет за собой право внесения в текст редакторских изменений, не искажающих смысла статьи.

Материалы для публикации принимаются по адресу: 030000, г.Актобе ул. бр.Жубановых, 302 а, Академический университет им. С. Баишева. Тел.: 8 (7132) 974081. E-mail: edu_ausb@mail.ru (с пометкой для Вестника Академического университета им С. Баишева). Сайт: www.vuzbaishev.kz.